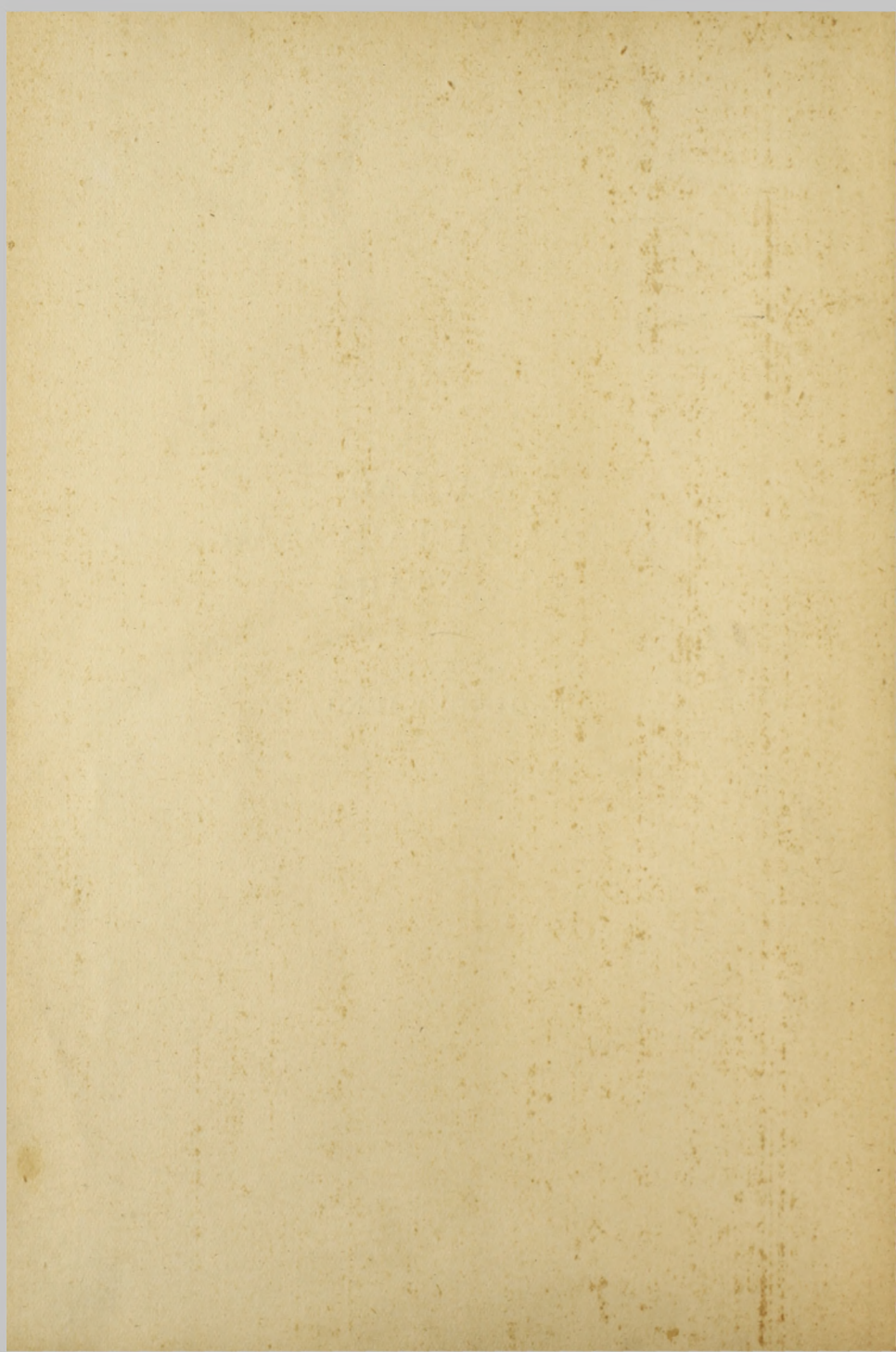

A MAGYAR
FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI
CHOLNOKY JENŐ

KIRÁLYFIAK FÖLDJÉN

(RÁDZSPUTÁNA ÉS GUDZSARÁT)

ÍRTA

BAKTAY ERVIN

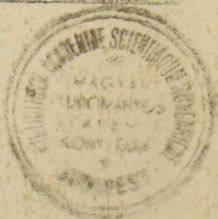
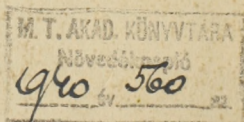
60 KÉPPEL ÉS 1 TÉRKÉPPEL

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

102227

Az író eddig megjelent könyvei
a Magyar Földrajzi Társaság Könyvtárában:

A VILÁG TETEJÉN
A BOLDOG VÖLGY ORSZÁGA
PANDZSÁB
HINDUSZTÁN

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

R
1977

I. Rádzsputána és Gudzsarát földje.

Észak-Indiát — India kontinentális részét, amelyhez délen a félszigeti rész csatlakozik — több övezetre szokás felosztani. Ezek: a *Himálaja hegyvidéke*; az *Indus folyam és vízrendszerének túlnyomóan sík vidéke*, vagyis a Pandzsáb és Szind; aztán az úgynevezett *Gangesz lapály*, amelyhez azonban nyugaton a Dzsamna folyam, keleten pedig a Brahmaputra folyam és vízrendszerük is hozzátartozik.

Rádzsputána (Rajputana), másképen *Rádzsaszhán* (Rajasthan) a két utóbb említett terület közé ékelődik. Északi határvidékei az Indus síkságába olvadnak bele, északkeleti része a Gangesz vízrendszeréhez, tehát a hindusztáni lapályhoz kapcsolódik, de az ország belseje és déli területe már bajosan lenne beleilleszthető a fönt ismertetett beosztásba. Rádzsputána és a vele földrajzilag szervesen összefüggő Gudzsarát már természetszabta sajátosságaiknál fogva elkülönülnek Észak-India környező területeitől. Ez a vidék nemcsak földrajzi, hanem néprajzi szempontból is eltér mind a Pandzsábtól, mind a Gangesz síkságtól, vagyis a tulajdonképeni Hindusztántól. Ez a földrajzi különállás magyarázza meg részben, hogy miért játszott Rádzsputána külön, sajátos szerepet a történelem folyamán. Különálló jellegét a brit hódítás alatt napjainkig is megőrizte.

Vegyük szemügyre először Rádzsputánát, aztán vessünk pillantást Gudzsarát földjére. Rádzsputána nemcsak nagyobb az utóbbinál, hanem fontosabb is, mindenkor az volt. Földje változatos. Rádzsputánát magát is több övezetre oszthatjuk. Az *Aravali* hegylánc délnyugat-észak-

keleti irányban húzódik át rajta, szinte pontosan az ország közepén. Az Aravali csak kiágazó nyúlványa a középindiai hegyrendszernek, a *Vindhja* hegységnek, amely hosszú sávon határolja délről Rádzsputánát. Délfelől természetes határok veszik körül a rádzsputok földjét, a *Narmada* vagy *Narbada* (Nerbudda) folyó, az ezzel délen párhuzamosan futó *Szatpura* hegylánc, majd a folyó északi partja mentén húzódó *Vindhja* hegység összefüggő vonalat adnak.

Az Aravali s az említett két másik hegylánc, az ezeket magábazáró egész hegyrendszerrel együtt, jóval szerényebb méretű India és a világ leghatalmasabb hegységénél, a Himálajánál, amely messze fönn északon választja el csaknem áthághatatlan bástyafalával Indiát az ázsiai földség zömétől. Az Aravali hegység legmagasabb pontja csak 1767 méterre emelkedik a tengerszint fölé. Mi ez a Himálaja méreteihez képest! De ha kisebb és igénytelenebb is a rádzsputánai hegyrendszer az égbenyúló Himálajánál, ősiség és előkelő származás szempontjából úgy tekinthet amarra, mint valami nagy időket megért tisztos aggastyán az éretlen gyerkőcre. A középindiai hegyrendszer, tehát az Aravali hegylánc és nyúlványai is a geológiai ókorban keletkeztek, míg a Himálaja láncolata többszáz millió évvel később, a földtani újkorban emelkedett ki. S Rádzsputána hegyei- nek ennyivel több idejük volt ahhoz, hogy a természet lassan őrlő, de mérhetetlen erői kifejtsék rajtuk lepusztító, nivelláló hatásukat. Valóban olyan ez a hegyvidék, mint a töpörödött öreg, akinek tagjairól a dagadó, ifjonti izmokat lemarta az idő foga, míg a Himálaja még olyan, mint valami fiatal, erejének teljében feszülő férfi.

Az Aravali hegylánc kelet felé táblaföldbe megy át, míg a délen húzódó *Vindhja* hegyei északi irányban olvadnak át ebbe a táblába. A *Vindhja* és az Aravali láncai közé bezárt s alacsonyabb dombvonulatokkal barázdált táblaföldön él Rádzsputána lakosságának többsége.

Az Aravaltól északnyugatra a hegység lejtői mihamar síkságba mennek át s itt újabb, a maga nemében szintén nagyon jellegzetes, sőt Indiában egyedülálló jellegű terület

következik. Ez a *Thar sivatag*, India «Szaharája». Ez ugyan fiatalabb a rádzsputánai hegységeknél, de azért eléggé szép korra tekinthet vissza, hiszen létrehozásához ugyancsak sok millió év átalakító munkájára volt szükség. A Thar sivatag valamikor régesrégen vízfenék volt, ebből változott át lassan feltöltött medencévé. Homoktalaját, amely nagy területeken ártéri agyaggal, másutt szikes földdel váltakozik, nyilván az Indus és a pandzsábi vízrendszer hordaléka építette föl évmilliók folyamán, amikor az Indus még mai medrénél sokkal távolabb keletre folyt.

A Thar Indiának legnagyobb egybefüggő sivatagos területe. Szerencsére nem tökéletes sivatag. Keleti és délkeleti szegélyein széles sávban rendes földművelés folyik, az öntözősatornák és öntözésre használt mély kutak segítségével, sőt bensőbb térségein is még elég fű terem meg ahhoz, hogy állatokat legeltethessenek a pusztán. Az igazi sivatag csak Rádzsputána északnyugati határvidékén, aránylag keskeny sávra terjed ki s átnyúlik a délnyugati Pandzsábra és keleti Szindbe. De meglehet, hogy az éghajlat változásai s az emberi igyekezet a Thar arculatát is átalakították az évszázadok folyamán, mert a régi hősregék ezt a sivatagot még a halál birodalmának, *Marusthalin*ak nevezték és sok történetet mondanak el azokról a boldogtalan utasokról, akik nagymerészen nekivágtak a száraz pusztaságnak s ott veszttek el az izzó homok határtalan poklában. A láthatárig nyúló sivatag fölött a délibáb csalóka képei játszottak a szerencsétlen vándorokkal, hömpölygő folyókat, hívogató tavakat festve a messzeségbe.

A sivatagos területen persze alig lakik ember, s a Rádzsputána északnyugati határa felé néző termékeny sávon is jóval kevesebb a lakosság száma, mint a termékenyebb keleti táblaföldön.

Rádzsputána és Gudzsarát éghajlat tekintetében is elüt Észak-India környező tájaitól, különösen a délkeleti Pandzsábtól és a Gangesz síkságától. Tudjuk, hogy India földjét elsősorban, sőt csaknem kizárólag az úgynevezett *monszún* szél szárnyán délnyugatról, a tenger felől érkező esőfelhők csapadéka teszi termékennyé. Amikor ezek a sötéten go-

molygó, sebesen száguldó fellegek elérik Indiát, beköszönt a közel három hónapig tartó *barszát*, vagyis az esős évszak. Dél-Indiában ez június elején következik be, s jó két hétbe beletelik, mire az első esőfelhők elérik Északot és a Himálaja magas torlaszát. De a szelek iránya s a felhők haladásának útja olyan, hogy részben kihagyják Rádzsputánát, részben pedig csak súrolják. E területtel együtt a délnyugati Pandzsábot is meglehetősen elkerüli a barszát. A Pandzsáb északi és keleti részét is inkább közvetve éri el az esőzés; a Gangesz síkság felől érkező felhők viszik el oda vizüket, amint a monszún szél a Himálaja magas falába ütközve eltérül északnyugat felé. Mert a monszún s a szél előtt futó esőfelhők nem bírják átlépni az óriási heglánc korlátját. A Himálaja déli lejtőin lehull a még megmaradt csapadék mind, s a hegláncon túl, északra, már ismeretlen a szabályos esős évszak.

Rádzsputána tehát s vele együtt Gudzsarát tekintélyes része, valamint az Indus folyó völgye Szindben és a délnyugati Pandzsábban gyéren részesül az esőzés áldásában. Öntözéssel kell pótolni a hiányt és az embernek ezeken a tájakon nagyobb erőfeszítéseket kell tennie a megélhetés biztosítására, mint például a Gangesz lapályán. Valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy e területek lakói tevékenyebb szellemű, keményebb kötésű emberek, mint a hindusztáni síkvidék tunyaságra, csöndes szemlélődésre jobban hajló szülöttei. A táj földrajzi és éghajlati hatásai mindenesetre rányomták bélyegüket az itt letelepült népekre. A sivatagos övezet, aztán a hepehupás hegyvidék, amelynek sok kiemelkedő hegye, dombja egyenesen kínálkozott útelzáró erődök és várak létesítésére, jobban védhetővé tette Rádzsputánát a benyomuló hódítókkal szemben, mint amilyen akár a Pandzsáb, akár a Gangesz lapálya volt.

Rádzsputána földje és népe jól illettek egymáshoz. A rádzsput kemény, harcias nép volt mindenkor, sohasem adta fel egészen a függetlenségét. Amikor nagy történelmi viharok zúdultak Észak-Indiára, visszahúzódtak hegyeik és sivataguk védő övezete mögé és ott szívósan védekezve állták meg helyüket, várakozva, míg az idők

fordulása lehetővé nem tette, hogy ismét merészen kitörjenek hazájuk természetépítette védőművei közül.

Igen, a természet és az ember nem független egymástól, a földrajzi körülmények erősen befolyásolják egy-egy nép kialakulását, sőt jellemét is. De azért mégsem lehet mindent a természeti viszonyok behatására visszavezetni, mint azt — különösen a múlt század sivár materializmusának korában — nem egy tudós próbálta tenni. Hiszen ha így állna a dolog, akkor az ember mivoltát és sorsát is merőben csak az anyagi hatások és körülmények döntenék el! De az ember elsősorban *lélek*, s lelke alkatát magával viszi mindenhová. A környezet hatásai befolyásolhatják, formálhatják, módosíthatják, de nem változtathatják át valami egészen, gyökeresen mássá. A rádzsputokban árja és hún vér öröksége keveredett el, hősi, férfias hagyományok éltek bennük, évezredek tradíciói erősítették meg szellemükben a harcias erényeket; ezért tudták olyan jól kihasználni a természet nyújtotta lehetőségeket. Hiszen messzebb fön­n északon, a Himálaja sokkal biztonságosabb és hozzáférhetetlenebb védőbástyái mögött, például Kasmirban, a természet még jobban megkönnyíthette volna az ottlakó nép ellenállását a támadókkal szemben, de Kasmir népe mégis gerinctelen, pulya maradt és sohasem bírta útját állani a benyomuló hódítóknak. Mi több, Kasmir hegyi erősségét is végül egy rádzsput törzs, az északra vetődött *dógrák* vetették alá uralmuknak. Hanem ezekről majd később szólnunk bővebben, amikor Rádzsputána és Gudzsarát népeinek multjáról, történelmi sorsáról fogunk beszélni.

Rádzsputána hatalmas kiterjedésű ország: területe 341,285 km². Az így leírt számok nem szemléltetnek semmit; világosabb képet nyerünk Rádzsputána méreteiről, ha azt mondjuk, hogy kb. 16,000 km²-rel nagyobb, mint a világháború előtti Nagymagyarország. A már ismertetett földrajzi viszonyok magyarázzák meg, hogy Rádzsputána lakosságának száma mégis messze elmarad Nagymagyarország lakossága mögött. Míg ez utóbbinak 1910-ben 20.886,487 lakosa volt, addig Rádzsputánát az 1931 évi népszámlálás szerint is csak 11.786,004 ember lakta.

Rádzsputáná területé húsz állam, nagyfejedelemség és fejedelemség közt oszlik meg. Ezek az úgynevezett *rádzspút államok*; így nevezik őket, mert a fejedelmi nemzetségek, háromnak a kivételével, mind rádzspút törzsekből erednek. Csupán egy aránylag kisebb terület, *Adzsmir-Mervara* (Ajmer-Mairwara, 341,284 km², 560,292 lakossal,) nem tartozik bennszülött fejedelem fennhatósága alá. Ez a rész, amely szinte mértani pontossággal Rádzsputáná közepén, e föld szívében fekszik, britindiai provincia, közvetlen britindiai fennhatóság alatt. Ezen a területen kívül még egy, aránylag jelentéktelenül kicsiny terület közvetlen brit birtok Rádzsputánában, az úgynevezett *Abu District* (Ábu-kerület), amelyet az Ábu hegyen Sziróhi bennszülött államtól vásárolt meg annakidején a britindiai kormányzat. Ezek a területek arra szolgálnak, hogy a britindiai kormányzat közvetlen közelből, az itt létesített kormányzati központokból ellenőrizhesse a bennszülött államokat, amelyek hűbéri viszonyban állanak Britindia császárával, vagyis az angol királlyal. Rádzsputáná lakosságának óriási többsége, több mint 11 millió, tehát így is a bennszülött fejedelmek uralma alatt él. Ez az uralom belügyi tekintetben szinte korlátlanak és függetlennek nevezhető; a britindiai kormányzat ritkán, csak nagyon megokolt esetekben avatkozik be az államok és fejedelmek belső ügyeibe, ha netán a birodalmi érdekeket látná veszélyeztetve. Az egyes fejedelmek mellé politikai megbízottat, úgynevezett rezident (Resident) osztanak be, s ennek az angol főtisztviselőnek a feladata, hogy az illető állam ügyeinek menetét szemmel tartsa, szükség esetén tanáccsal támogassa az uralkodót, s a központi kormányzatot állandóan tájékoztassa. Külügyi tekintetben a bennszülött államok természetesen nem függetlenek; nem köthetnek szerződéseket, szövetségeket más indiai vagy idegen államokkal, s általában bele kell illeszkedniök az Indiai impérium közös, britbirodalmi érdekeinek keretébe. Mindamellet a rádzspút államok sokkal nagyobb mértékben önállóak és függetlenek belügyeikben, mint a legtöbb más indiai fejedelemség, a legjelentékenyebbeket, pl. Majszurt, Kasmirt, Barodát kivéve. A fejedelmek

címe *mahárádza* («nagykirály») vagy *rádzsa* («király»), de több rádzsput fejedelem ezt a címet az eredeti rádzaszt-háni nyelvjárásnak megfelelő formában viseli: *mahárána* vagy *rána*.

Az államok közt persze igen nagy különbségek vannak. Némelyikük komoly országnak számíthatna még Európában is, mint pl. a közel 96,000 km² területű Dzsódhpur, vagy Bikanir (kb. 58,000 km²), Dzsajszaľmir (42,500 km²), Dzsajpur (37,400 km²); de vannak aztán kisebb államok, amelyek területe 1000 és 10,000 km² közt váltakozik, sőt olyan is akad, — *Lava* — amelyik a maga alig 50 km² területével alig nevezhető többnek holmi jókora uradalomnál. A rádzsputánai államok az úgynevezett *Rádzsputánai Ügynökség* (Rajputana Agency) közigazgatási egységét adják, ennek székhelye Adzsmir.

Jóllehet úgy földrajzilag, mint politikai beosztás szempontjából Rádzsputána területére jut *Guáľjar* (Gwalior) állam is, ez mégsem tartozik a Rádzsputánai Ügynökség felügyelete alá. De mert földrajzi és néprajzi szempontból kétségtelenül Rádzsputánához kell számítani, Guáľjart is ismertetni fogjuk a megfelelő fejezetben, annál is inkább, mert e terület egyik legfontosabb, legjelentékenyebb állama.

Mondottuk föntebb, hogy három kivételével az összes rádzsputánai államok fölött rádzsput fejedelmek uralkodnak. A rádzsputok, mint alább majd látni fogjuk, *hinduk*, vagyis a hinduizmus vallási és társadalmi közösségbe tartoznak. A rádzsputánai államok közül csak egynek, *Tonk*-nak van muzulmán uralkodója, s kettőben (*Bharatpur* és *Dhóľpur*) uralkodik dzsaina vallású fejedelem. De a dzsainák igen közel állnak a hindusághoz, semmiesetre sem olyan idegenek egymásnak, mint a muzulmánok; akár a hinduk, akár a dzsainák szemében. Ezekről a vallási kérdésekről majd a következő fejezetben fogunk részletesen beszámolni. Rádzsputána túlnyomóan hindu lakosságú terület, a hinduk a népességnek nagy többségét teszik; a vallási megoszlást egyébként a következő táblázat szemlélteti (az 1931. évi adatok alapján):

A Rádzsputánai Ügynökség (Rajputana Agency) területén:

Összlakosság száma	11.225,712
Hinduk	9.578,805
Muzulmánok	1.069,325
Dzsainák	300,000
Törzsi vallások	229,092
Szikhek	41,605
Keresztények	5,778
Párszik	319
Zsidók	38
Buddhisták	1

Ezekbe az adatokba nincsen beleszámítva a közvetlen brit fennhatóság alatt álló *Adzsmir-Mervara*, ahol a lakosság a következőképen oszlik meg a felekezetek közt:

Összlakosság	560,292
Hinduk	434,509
Muzulmánok	97,133
Dzsainák	19,497
Keresztények	6,947
Törzsi vallások	1,509
Szikhek	301
Párszik	341
Zsidók	49
Buddhisták	4

Ezekből az adatokból először az tűnhet a szemünkbe, hogy Adzsmir-Mervarában a lakosság számához viszonyítva, kétszerannyi muzulmán él, mint egész Rádzsputánában. Ennek oka az, hogy már a régi indiai muzulmán hódítók, különösen a nagymogul császárok felismerték, hogy Adzsmir-Mervara birtoka stratégiai és politikai szempontból elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy Rádzsputánát féken lehessen tartani. Adzsmir-Mervara tehát már évszázadokkal ezelőtt muzulmán birtok volt, s muzulmánok nagyobb számban vándoroltak területére, mint a hindu rádzsput államokba.

A felsorolt felekezetek közül eredetinek, helyinek csak a hindukat, dzsainákat és törzsi vallásúakat lehet tekinteni. A többi mind későbbi bevándorlók révén jutott Rádzsputánába, részben a muzulmán uralom idején, vagy a brit hódítás óta. Ezek a körülmények szorosán összefüggnek a történelmi alakulásokkal s bővebb tárgyalást érdemelnek; alább majd sor kerül rájuk.

A «törzsi vallások» követői azokból a hegyvidéki törzsekből és népcsoportokból kerülnek ki, amelyek ősei a történelemelőtti időkben is Indiában éltek. Ezekről mai napig sem sikerült kinyomozni, vajjon csakugyan India őslakói közé tartoznak-e, vagy pedig maguk is a történelemelőtti időkben vándoroltak be. Általában őslakóknak tekintik őket és kétségtelenül elütnek faji, nyelvi tekintetben úgy India első civilizálójától, a dravidáktól, mint a legnagyobb hatású bevándorlóktól, az indo-árjáktól, akik a tulajdonképeni indiai művelődést ezelőtt kb. 5000 évvel megalapozták. Az őslakó törzsek közt számban és művelődésben is első helyen állanak az úgynevezett *bhilek*, ezeknek nagy többsége, közel 656,000, Rádzsputána területén, 125,000 pedig Guálíjar államban él. A *bhilek* és általában a törzsi vallásokhoz számított csoportok azonban hajlamosak arra, hogy lassanként beolvadjanak a hinduságba. Ez a folyamat igen érdekes és jellemző, úgyhogy később majd bővebben fogjuk méltatni.

Megjegyzendő még, hogy a rádzsputánai keresztények nagy többsége a protestáns felekezetek közt oszlik meg, ellentétben Dél-Indiával, ahol a katolikus indusok vannak nagy többségben. Ennek oka az, hogy Észak-Indiában a térítést inkább brit misszionáriusok vették kezükbe, főleg az angol hódítás óta, míg Délindában évszázadokkal előbb kezdődött a térítőmunka és már nagy eredményeket ért el a katolikus portugálok XVI. századbeli uralmának idején. A keresztények számaránya azonban, mint a táblázatból láthatjuk, Rádzsputánában igen alacsony százalékot jelent.

A Rádzsputána földjére és népére vonatkozó legszükségesebb adatokkal végeztünk, nézzük most Gudzsarátot. Gudzsarát szinte észrevehetetlen átmenettel csatla-

kozik Rádzsputána délnyugati határához. *Gudzsarát* a *gudzsár* néptől nyerte nevét, mint ahogyan Rádzsputána nevét a rádzsputok adták. De Rádzsputána lakossága sem áll csupa rádzsputból, sőt ezek még csak a feltétlen többséget sem képviselik; gudzsárok pedig alig akadnak Gudzsarátban. A név történelmi okokra vezethető vissza. (A gudzsár és Gudzsarát név eredetéről szó lesz majd a következő fejezetben.)

Gudzsarát szíve és központja évszázadok óta *Ahmedábád* város és közvetlen környéke. Ez ma szintén közvetlen britindiai birtok, ugyanúgy, mint Rádzsputánában Adzsmir-Mervara. A gudzsarátai bennszülött államok, számszerint tizenheten, a Nyugatindiai Államok Ügynökségének (Western India States Agency) központi felügyelete alá tartoznak. A gudzsarátai államok legtöbbszörében is rádzsput nemzetségek uralkodnak, úgyhogy, ha egyedül ez lehetne a szempont a terület felosztásában, Gudzsarát jórészt is Rádzsputánához számíthatnók. De, mint többször említettük, a területi felosztásnak Indiában s ezen a vidéken is történelmi és politikai okai vannak. A gudzsarátai bennszülött államok általában jóval kisebbek a jelentősebb rádzsput államoknál, nem egy ilyen állam a szó szoros értelmében csak nagyobb-fajta főnemesi uradalomnak felel meg. De Keleten mindenél nagyobb úr a hagyomány, s a fejedelmi nemzetségek ragaszkodnak címeikhez akkor is, ha «országuk» alig pár falura terjed ki.

Gudzsarát félszigeti része, Káthiávár és az ettől északra elterülő *Kaccs* (Cutch) a tengerpartig nyúlik és Káthiávárnak néhány közepes jelentőségű tengeri kikötője is van. Káthiávár déli partjához közel, kis szigeten terül el *Diu*, egyike annak a néhány kikötőnek és kicsiny területnek, amely az egykori nagy birtokból mai napig megmaradt Indiában a portugálok kezén. Káthiávár félszigetét délkeleten a mélyen benyúló Cambayi öböl választja el India földségétől, északon pedig a Kis Kaccsi Ran (*Little Ran of Cutch*) határolja. A Kis Kaccsi Rantól északra Kaccs földje következik, ezt aztán északról a Nagy Kaccsi Ran (*Great Ran of Cutch*) választja el Szindtől.

A térképre tekintve azt a benyomást nyerjük, mintha ez a két Ran valóságos tengeröböl, Kuccs pedig szabályos sziget volna. De *Ran* alatt nem tengeröblöt kell értenünk, hanem olyan sík területet, amelyet az év egy részében — az esős évszakban — a tengerár elönt, sekély vízréteget borítva a kiterjedt lapályra, hogy aztán visszahúzódjék és csak sósvízű pocsolyákat hagyjon hátra. A két Ran volta-képpen sós mocsárvidék és India sószükségletének legfőbb termelőhelye. A sekély kiöntés vize a nagy melegben gyorsan elpárolog, s a Ran síkján vastag sómezők keletkeznek. A sókitermelés állami monopólium Indiában s a szegény indus népnek régi panasza, hogy a só aránytalanul és megokolatlanul drága. Az indiai nemzeti mozgalom 1930-ban többek közt azzal is akart tüntetni az igazságtalan törvények ellen, hogy a Nagyindiai Nemzeti Kongresszus (*All India National Congress*) hívei, Gándhi vezetésével kivonultak a Ran partjára sót főzni, azt hangoztatva, hogy a természetnek ehhez az ősi és ingyenes adományához a föld népének elvitathatatlan joga van.

Káthiávár még arról is nevezetes, hogy ma már egész Indiában egyedül az itteni dzsangelokban — bozótos erdőségekben — él vadon az indiai oroszlán, amely India minden más vidékéről már rég kipusztult. Káthiávár egyébként a lótenyésztéről is híres, innen erednek az egész Észak-Indiában látható káthiávári lovak, amelyeket fülük sajtóságosan befelé kunkorodó hegyéről könnyen fel lehet ismerni.

Gudzsarát — azaz a Nyugat-Indiai Államok Ügynöksége — területe 91,795 km², vagyis majdnem akkora, mint a trianoni Csonkamagyarország, közel 4.000,000 lakossal; tehát ez a terület is aránylag sokkal gyérebben lakott, mint Csonkamagyarország. A vallások százalékaránya nagyjából Gudzsarátban is olyan, mint Rádzsputánában; a többséget itt is a hinduk teszik ki, utánuk a muzulmánok, majd a dzsainák következnek.

Mint ahogyan földrajzilag Rádzsputánához tartozik a főntebb említett Guálijar állam, de politikai beosztásban nem sorolják oda, ugyanúgy az egyik legfejlettebb indiai bennszülött állam, *Baróda* is földrajzilag Gudzsaráthoz tar-

tozik, de nem áll a Western States Agency ellenőrzése alatt. A britindiai Censusban is külön szerepel. Érdemes szemügyre venni a rávonatkozó adatokat: területe csak 21,145 km², vagyis kevesebb, mint a politikai Gudzsarát negyedrésze, mégis 2.442,007 ember él földjén, tehát aránylag kétszerannyi lakos jut egy négyzetkilométerre, mint Gudzsarátban. Ez elsősorban az állam fejlettebb viszonyainak tudható be. Ezzel szemben a gudzsarát-i kisebb-nagyobb bennszülött államok legtöbbje középkori színvonalon áll ma is, egyikük-másikuk pedig hirhadt a bennük uralkodó botrányos állapotokról. Az ilyen államokban a nép természetesen szegény és nyomorúságos, életmódja is kezdetleges, míg Baróda minden tekintetben gondoskodik alattvalóinak jobb sorsáról. Majd közelebről is beletekintünk ezekbe a dolgokba, amikor odaérünk a kérdéses vidékekre.

Ez a nagy terület, Rádzsputána és Gudzsarát, de különösen Rádzsputána, Indiának kétségtelenül legérdekesebb, legszínesebb része. Az ősi hagyományok mai napig is töretlenebbül élnek errefelé, mint Brit-India más vidékein; a modern civilizáció hatásai kevésbé változtatták meg itt a nép életét. A régi hagyományok erősebbek, szívósabbak, a multak emlékei nem váltak kísértetekké, hanem elevenen lépnek eléink mindenütt. Rádzsputánában és többé-kevésbé Gudzsarátban is azt az Indiát láthatjuk, amely már rohamosan eltűnőben van a brit tartományokban. A klasszikus India sok-sok szépsége és fogyatékosága ezen a tájon még szinte változatlanul szökik a szemünkbe. Ezért nem ismerheti meg az igazi, az *indus* Indiát az, aki nem ismerte meg Rádzsputána és Gudzsarát földjét.

II. Kik a rádzsputok?

India bármely táját vizsgáljuk, a néprajzi viszonyok mindenütt elképzeldhetetlenül bonyolultak. Annyi, egymástól többé-kevésbé élesen elválasztott csoportot találunk, felekezeteket, zárt kasztokat, faji és nyelvi szempontból

teljesen különálló tömegeket, hogy az osztályozás, de maga az áttekintés is rendkívül nehéz. Rengeteg heterogén elem keveredett össze India földjén évezredek folyamán és ez a reménytelennek látszó káosz különösen Észak-Indiában teremt olyan cifra zűrzavart, hogy ember legyen a talpán, aki eligazodik ebben a tarka világban.

Észak-Indiát elsősorban érte minden idegen hódítás és invázió az elmúlt öt-hatezer év alatt, az idegen benyomulók is megtelepedtek itt, csak aránylag kevesen közülök hatoltak Közép-Indiáig, Dél-Indiába pedig már alig jutott belőlük. Ezért Dél-India — értve alatta a dravida Dél-Indiát, vagyis a Tungabhadra és a Kistna folyóktól délre elterülő részt — mai napig is egységesebb néprajzi szempontból.

Ahhoz, hogy valamelyest tájékozódhassunk az észak-indiai népek mesébeillő kavarodásában, feltétlenül ismerünk kell, legalább egészen nagy vonásokban, e terület történetét. Annyit mindenesetre tudomásul kell vennünk ebből, amennyi a jelen helyzet kialakulásában döntő szerepet játszott.

Amennyire India őstörténetét ismerjük, megállapíthatjuk, hogy az első magasabbrendű művelődést a *dravidák* hozták létre Indiában. Ez a sötétbőrű nép talán maga is máshonnan, Mezopotámia felől vándorolt be Indiába, de ez csak feltevés, semmi határozott történelmi tény nem támogatja. Ugyanannyi joggal India őslakóinak tekintetjük a dravidákat. De kívülük egész sereg más, kezdetleges népcsoport és törzs élt már a történelemelőtti időkben India földjén; ezeknek a törzseknek leszármazottjai ma is élnek még a különféle vidékeken. A dravidák azonban fölébük kerekedtek és létrehozták a maguk különös műveltségét szinte India egész területén. Észak-Indiában talált régiségek, leletek bizonyítják, hogy a dravida művelődés valamikor még az Indus-folyam környékén is otthonos volt.

India őstörténetében nincsenek dátumok. Évezredekkel tévedhet a történész, amikor időpontokat próbál megállapítani. Így azt sem sikerült mainapig kideríteni, hogy mikor következett be az India későbbi történelmi fejlődésére

legnagyobb hatású esemény: az *indo-árják* behatolása. Egészen szerény számítással is legalább Kr. e. 3000 évvel mehetett végbe ez a nagy invázió, de könnyen meglehet, hogy sokkal régebben.

Az indo-árják harcias, nomád állattenyésztő nép voltak. Az árjának nevezett nagy népcsaládhoz tartoztak, tehát fehérbőrű, északi jellegű emberek lehettek. Azt sem tudjuk bizonyosan, honnan indult el a nagy árja vándorlás. Ebben a kérdésben a tudomány semmivel sem tud megbízhatóbb és helytállóbb adatokkal szolgálni, mint az ősi regék sejtelmes emlékei, amelyek az árja vándorlást a mitikus Atlantisz vagy újabban a még titokzatosabb ősvilágrész, Mu pusztulásával hozzák kapcsolatba. Csupa bizonytalanság, áthatolhatatlan homály fűdi az árják eredetét, de nemcsak az árjákét, hanem velük együtt a többi népfajét is. Hogy ne tévedjünk az ellenőrizhetetlen feltevések ingoványába, meg kell elégednünk annyival, hogy az indo-árják a nagy árja östörzsnek keleti ágához tartoztak, s mindenesetre Közép-Ázsia felől érték el Indiát. Előbb a mai Pandzsáb területét foglalták el, majd idővel tovább terjeszkedtek, a Gangesz folyását követve elárasztották az északindiai síkságot, keletnek egészen a Bengáli öbölíig hatoltak, nyugaton pedig a Pandzsábból déli irányba folytatták előnyomulásukat, mihamar elfoglalva a ma Rádzsputánának nevezett vidéket. Az árja terjeszkedés évszázadokon át ment végbe, hosszú idő kellett hozzá, míg az indo-árják egész Észak-Indiát, körülbelül a Vindhja hegység vonaláig, alávetették uralmuknak. A dravidákat visszaszorították vagy leigázták, s ezek hovatovább kénytelenek voltak végképen visszavonulni Dél-Indiába. De a dravida művelődés hatásai nem maradtak eredménytelenek, az indo-árják sokat átvettek a dravida kultúrából, s ezeket az átvett elemeket egybeolvasztották a maguk kultúrájával.

Az indo-árják természetimádó ősvallása, melynek mitológiája meglepően hasonlít a nyugati árják — görögök, latinok, germánok, stb. — hitregevilágához, Indiában újabb fejlődésen ment át. A környezet, a letelepült életmód hatásai hozzájárultak a dravida műveltség hatásaihoz, s az így

létrejött, túlnyomóan indo-árja jellegű szellemi és anyagi műveltség olyan erőre kapott, hogy utóbb a dravida indusok is átvették. Ennek az immár jellegzetesen indiai kultúrának szellemi alapja az a világszemlélet volt, amely az indo-árják nyelvén szóló *Védák* gyűjteményeiben jutott kifejezésre. A *Védák* szövegei legalább egy évezreden át élőszóban terjedtek tovább, mert leírásukra csak jóval az indo-árják letelepülése után került sor. Az indo-árják nyelve közeli rokonságban állott az árja népcsalád többi csoportjának nyelvével; szanszkritnak szokták nevezni ezt a nyelvet, bár ez nem helyes, mert az indo-árja nyelv csak sokkal később jutott arra a fejlődési fokra, amikor létrejöhett a mesterségesen kifejlesztett irodalmi nyelv, a szanszkrit. A diadalmas hódítók magukat egyszerűen árják-nak nevezték, s ez a szó anyanyelvükön «tisztavérűt», «keveretlenfajút» jelentett. Indiában letelepedve aztán idővel a különféle vidékeken lakó indo-árják csoportjai népekké, nemzetekké alakultak át, helyi nevekkal különböztették meg magukat a többiektől, de az indo-árja vallás és kultúra azért továbbra is közös, általános jellegű maradt. Az egymástól messzevetődött csoportok nyelve is természetesen átalakulásokon ment keresztül, s az irodalmivá fejlett ősnyelv, a *Védák* nyelve csak a vallás és a papság szent idiómájává vált, noha a művelt, előkelő osztályok még a Kr. u. X. századig is ezt a magasabbrendű nyelvet beszélték maguk közt, szemben az egyes országokban és vidékeken létrejött népnyelvekkel.

Az indo-árja eredetű, de dravida elemekkel bővült világfelfogás alapján álló vallási és társadalmi rendszert tudományos műszóval *hinduizmus*nak nevezzük. A «hindu» elnevezés ugyan nem az indusoktól, hanem az ókori perzsáktól ered, de kb. időszámításunk kezdete óta ez a szó jelölte Indiában is mindazokat, akik az említett vallási és társadalmi rendszernek tagjai, követői voltak. Egyszerűség kedvéért ezentúl hát mi is hinduknak fogjuk nevezni a *Védák* világfelfogását követő indusokat, tekintet nélkül arra, hogy olyan korról beszélünk-e, amikor ez a kifejezés Indiában már ismeretes volt, vagy sem.

Ennek a védái eredetű, hindúnak nevezhető világfelfogásnak igen széles látkörű, lassanként univerzális szemléletre fejlődő vallás volt az alapja. Az első indo-árják egyszerű természetimádásából magasrendű vallás lett, s ez a vallás végül bámulatosan mély bölceletet fejlesztett ki. A védái vallás elterjedésével egyidejűleg kialakult Indiában a hinduizmusra annyira jellemző osztálytagozódás is, amelyet általában, de nem helyesen, portugál eredetű szóval *kaszt*-rendszernek szokás nevezni. Ennek a társadalmi osztályrendszernek nyilván az volt az alapja, hogy a fehér-fajú, magukat magasabbrendűeknek valló indo-árják megakarták akadályozni a sötétbőrű indiai népekkel való keveredést. Ez ugyan elkerülhetetlen volt, hiszen láttuk, hogy a dravidák is mihamar beolvadtak az indo-árja eredetű vallási és társadalmi közösségbe, de az uralkodó faj annyit mégis elért az osztályrendszerrel, hogy legalább a maga legmagasabb rétegeiben megakadályozza vagy ritkábbá tegye a vérkeveredést. Hogy eredetileg csakugyan a fajvédelem szempontja és a másfajúakkal, az adott helyzetben más színűekkel való keveredés megakadályozása volt a cél, azt legjobban bizonyítja az osztályok neve, *varna*, mert ez a szó «színt» jelent. Négy alapvető varna, vagyis osztály volt: *bráhmanok* (papok, bölcsek, szellemi foglalkozásúak), *ksatriják* (harcosok, nemesek), *vaisják* (kereskedők, fejlettebb iparokkal foglalkozók), és *súdrák* (kézművesek, szolgák, jobbágyok).

Az első háromba tartoztak a tisztavérűeknek tekintett rétegek, a negyedikbe a leigázott őslakók, az alantasabb fajúaknak tekintett tömegek. Később az eredeti négy osztályból több lett, különösen a harmadik és negyedik osztályban alakult ki egyre több és több alcsoport, s ezek az idők folyamán époly élesen elkülönültek a többiek-től, mint kezdetben az első négy alapvető varna-osztály. Az elkülönülést az okozta, hogy az alcsoportok is követték a maguk körén belül az eredeti varna-szabályt, azt, hogy az egyes csoportok tagjai csak a maguk osztályán belül nőülhettek, s a fiúknak apjuk hivatását, mesterségét kellett folytatniuk. Ha kivételek akadtak is, általában az emlí-

tett elvek szabályozták és szabályozzák ma is a kasztok életét.

Az Indiaszerte létrejött kisebb-nagyobb fejedelemségek, államok élén az uralkodó, a *rádzsa* vagy *maháráádzsa* állt, s ez az ősi szabályok szerint rendszeren a második osztályból, a harcosok közül került ki. Az egyes államok nemcsak a kezdetlegesebb őslakókkal, hanem egymással is hadakoztak, s így természetesen sok harcosra volt szükségük. A ksatriják, vagyis harcos nemesek csoportja a társadalmi rendben ugyan az első osztály, a bráhmanok után következett, de a bráhmanok elsősege inkább szellemi, erkölcsi jelentőségű volt, mert a világi uralom, a hatalom a harcos osztály kezében maradt. A harcoló nemesség a világ minden társadalmában előjogokat szerzett, ez természetes is mindaddig, amíg ez az osztály az eredeti feladatának él, s csak akkor válik idejétmúlt, alaptalan tehertétellé az illető népre nézve, amikor a nemesi osztály már nem tekinti egyedüli életcéljának és létjogosultságának a fegyveres szolgálatot, de az ezzel járó régi előjogokhoz mégis görcsösen ragaszkodik. A ksatriják is sok előjoggal, kiváltsággal rendelkeztek. Kevésbé súlyosan nehezedett rájuk még az osztályszabály is, amennyiben például a harcosnak szabad volt húst ennie, — ellentétben a bráhmanokkal, akik általában tartózkodtak és ma is tartózkodnak az ételpuztítástól, tehát a húsevéstől is, — s a nőülés kaszttörvényei sem voltak kötelezők rájuk nézve olyan mértékben, mint a bráhmanokra vagy a vaisjákra. Mi több, sok harcos csoportban kialakult az a szokás, hogy a ksatrija ne a maga kasztjából nőüljön, s utóbb helyenként ez az engedmény szabállyá vált, úgyhogy a harcosnak nem is volt már szabad a maga osztálycsoportjából való nőt feleségül vennie. Ennek természetes okai voltak, hiszen a seregek messze földre elvetődtek, a harcosok akárhányszor a foglyulejtett idegen nők közül választottak maguknak asszonyt, s különben is a ksatrija a kard, a győzelem jogát tekintette magára nézve mindennél előbbrevalónak. A merev szabályokat már csak azért sem alkalmazták szigorúan a harcosokra, mert így jobban szaporodhatott ez az osztály és sohasem volt hiány fegyver-

forgatókban. A hindú társadalmat a bráhmanok vezették irányították és ebben a vezetésben sok gyakorlatias bölcsesség nyilvánult meg.

Ugyanez a vallási és társadalmi rendszer meghonosodott az eredetileg nem indo-árja fajú, dravida indusok közt is, akik éppoly egyenrangú tagjai lettek a hindu közösségnek, mint az indo-árják. Mindamellett az inkább északon megtelepedett indo-árjaktól amúgy is távol lakó délindiai hinduk megmaradtak a maguk körében, s így most már aránylag elenyészően csekély vérkeveredés ment végbe a két különböző eredetű faji csoport közt.

De Északon az idők folyamán újabb benyomulók inváziói tették vitássá a túlnyomóan indo-árja származású hinduk uralmát. Nem tudjuk, mikor kezdődött az újabb benyomulások sora, de valószínű, hogy Kr. e. az első évezred folyamán már megjelentek a Középázsia felől érkező újabb néphullámok India kapujában, az északnyugati hegyvidék szorosaiban. Az újabb benyomulók azonban nem tartoztak már az árja népcsaládhoz. Túlnyomó részben *húntörök-mongolfajú* népek voltak és a középázsiai pusztákról indultak el vándorlásukra. Még mielőtt a történelemben is ismert ilyen húntörök-mongol inváziók bekövetkeztek volna, kisebb-nagyobb hasonló középázsiai csoportok nyomultak be India földjére. Ezek persze elsősorban a Pandzsábot árasztották el, de erősebb csoportjaik még továbbra is jutottak. A hindu fejedelmek megütköztek a benyomulókkal, nagyobb és fejlettebb haderejükkel le is győzték őket, de előfordult az is, hogy egy-egy jobban megszervezett, erősebb behatoló törzs meg tudta állani helyét és kisebb-nagyobb területet foglalt el Észak-Indiában, hiszen ez a föld akkor még nem volt olyan sűrűn lakott, mint később, vagy éppen ma. A bráhman államvezetés bölcsesége aztán megtalálta a módját annak, hogyan változtassa át a fenyegető idegeneket hasznos, szerves, támogató elemekké. A hindu vallásrendszer rendkívül rugalmas, sohasem ismert olyan dogmatikus kereteket, amelyekben ne lehetett volna szükség esetén tágítani. A benyomuló idegen törzsek leszármazottjai idővel úgyis átvették a környező indiai népek

nyelvét, szokásait, s így nem volt nehéz, hogy a bráhma-
nok a primitív ősvallás helyett elfogadtassák velük a sokkal
magasabbrendű hindu világgépet. A harcias, portyázások-
ban nevelkedett idegen törzseket aztán úgy sorolták be a
hindu közösségbe, hogy azok nemességét ksatrijáknak ismer-
ték el. A hindu társadalomnak ebbe a magas, előkelő osz-
tályába való tartozás természetesen annyi előnnyel járt az
egykori idegenekre nézve, hogy szívvel-lélelkel azonosították
magukat az új közösséggel, amelynek tagjaivá váltak.

A Krisztus születését közvetlenül megelőző és követő
századokban minden előbbinél nagyobb arányú idegen töme-
gek hatoltak Közép-Ázsia felől Indiába. Ezek a benyomulók
is nagyrészt ugyanahhoz a népcsaládhoz tartoztak, mint a
megelőző, de kisebb tömegű benyomuló törzsek. Az indiai
hagyományok is megemlékeznek a *sakákról*, vagyis a szkít-
thákról, majd később a *hunákról*, azaz a húnokról. Mindkét
néppel kemény harcokat kellett vívniuk a hindu fejedel-
meknek. Évszázadokon át követték egymást a benyomulók
hadai. Egyikük-másikuk tartósabb uralmat tudott meg-
alapozni India földjén, pl. a jue-csi nép *kusán* törzse. Kr. u.
az I. és II. században, majd a fehér húnok (eftaliták) Kr. u.
az V. és VI. században, de kezdetlegesebb nomád művelt-
ségük előbb-utóbb behódolt a magasabbrendű indiai kul-
túrának és civilizációnak. Így ezek az egykor hatalmas
idegen hódítónépek végül is letűntek India történelmének
színpadáról, de nem megsemmisülve, hanem azért, mert
tömegeik lassankint beolvadtak az indus népességbe. Fel-
vették a hindu vagy a buddhista vallást (ez Kr. e. VI. szá-
zadban keletkezett), de később a buddhizmus indiai hanyat-
lásának korában szinte kivétel nélkül mind hindúkká lettek.
Nemeseik a régi szokás szerint a harcosok osztályába emel-
kedtek. Ebben az időben több ilyen harcosnak tekintett
csoport alakult ki Észak-Indiában, s ezek közt igen nagy
számmal szerepeltek az egykor Közép-Ázsiából jött hún-
török eredetű törzsek. A *gudzсарok* is ilyen törzsek kései utó-
dai. A fehér húnokhoz csatlakozva jöttek Indiába a *gur-
dzсарák*; ezek nemessége később rádzsput nemzetségekké
emelkedett, míg a köznép *gudzсар* néven alantasabb osz-

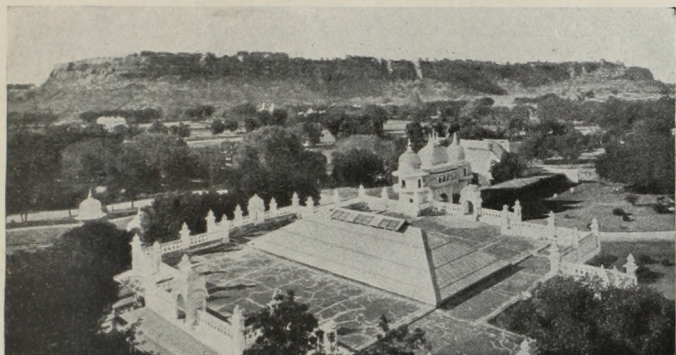
tályokba soroltatott. A gudzsárok állattenyésztők, egyes csoportjaik ma is félnomád életet élnek.

A harcosok osztályába sorolt népcsoportok számát más jelenség is szaporította. Épen az idegen inváziókkal kapcsolatban, vagy az egyes államoknak egymás ellen vívott harcaiban, nem egy vidék népe volt kénytelen fegyverrel védekezni az ellenséggel szemben. Fegyvert fogtak önvédelmükre olyan néprétegek is, amelyek nem tartoztak születésük szerint a harcosok közé. Földművelők, alantasabb kaszthoz tartozó szolganép, jobbágyok, kézművesek is küzdöttek a harcosokkal vállvetve. Egész vidékek népei váltak ilyképpen a gyakorlatban fegyverforgatókká, harcosokká. Ha aztán az illető népnek sikerült fegyverrel megvédenie földjét és elűznie a támadókat, a megerősödött nép igényt támasztott arra, hogy harcias teljesítményeinek elismerésül magasabbra emelkedhessék a hindu társadalmi létrán: a legtöbb esetben az ilyen csoportok vagy törzsek, olykor nagyobb népek is, maguk jelentették ki, hogy ők tulajdonképpen harcosok, tehát a ksatrijákkal egyenrangúaknak kell tekinteni őket. Mindig akadtak bráhman papok, akik az ősi regék — rendszerint a Mahábhárata — hagyományait ügyesen alkalmazva «megállapították», hogy az illető nép vagy törzs ettől vagy attól a legendás királyi hőstől származik, tehát jog szerint ksatrija-eredetű.

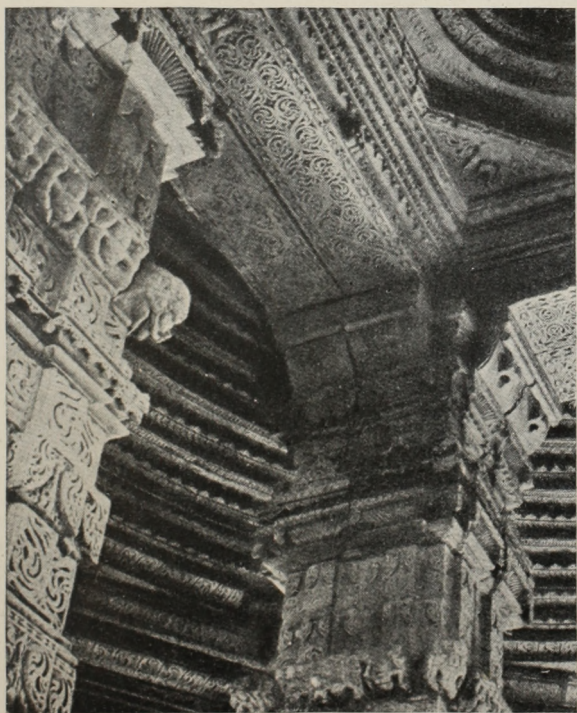
Az így keletkezett harcos törzsek és csoportok abban különböztek a régi indo-árja társadalmi rendszer harcos osztályától, hogy szinte különálló nemzeteket alkottak, amelyekben a népe zöme harcos volt. Az így harcosokká lett népek és törzsek nem nevezték magukat ksatrijáknak, hanem mintegy új osztályt alkottak, amely azonban a ksatrijákkal egyenrangú volt. Az újonnan létesült harcos kaszthoz tartozó törzsek és csoportok már a Kr. u. első századok óta *rádzsput*oknak kezdték nevezni magukat.

De a «rádzsput» szó és fogalom már sokkal régebben ismeretes volt Indiában. A szó eredeti formája az indo-árja vagy szanszkrit *rádzsa-putra*, magyarul «királyfi» vagy «király fia». Ezzel a megtisztelő jelzővel illeték sokszor a királyi nemzetségekből származó nagy hősoket, a ksatrija

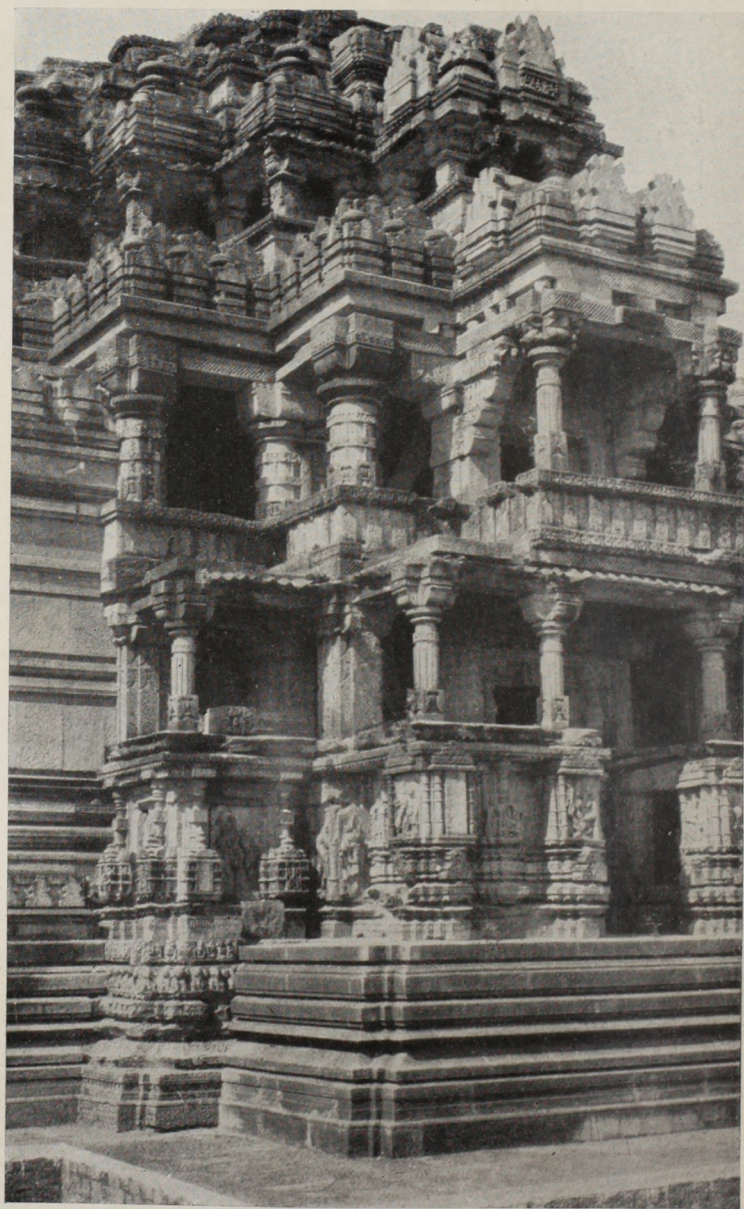

A gualijari várhegy látképe.

A nagyobbik Szasz-Báhu templom belseje.

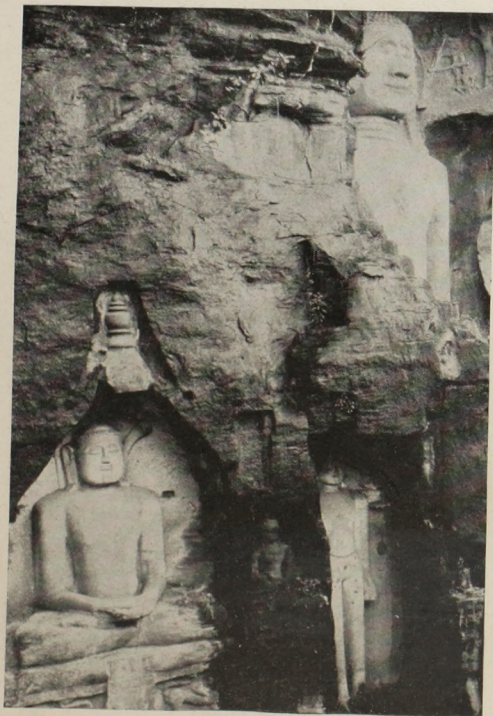
A nagyobbik Szasz-Báhu templom a gualijari várban.

A gualijari várpalota.

A nagy sztupa Szancsiban.

Dzsaina domborművek a gualijari várhegy oldalában.

A gualijari Hindóla kapu.

osztály legjelesebb tagjait. A régi hindu eposzokban, a Mahábháratában és a Rámájanában is előfordul ez az elnevezés. Rádzsaputra, vagyis rádzsput ebben az értelemben például a Mahábhárata legnagyobb hőse, Ardzsuna, fivérelvel, a ma is szinte félisteni tiszteletben álló pándava-hercegekkel együtt. A rádzsaputra név tehát általában a legnemesebb származású hősoket, legvitézebb harcosokat jelöli. Már nemcsak az a jelentése, hogy aki e nevet viseli, valóban királynak a fia, hanem átvitt értelemben használják a szót: a harcosok, a hadak urának, a királynak «legkedvesebb fiai», szívéhez legközelebb álló kedvencei. Az ősi rádzsaputra szó a népnyelvi formában később *rádzsput*-tá változott.

Az eddig elmondottakban együtt találjuk mindazokat az alkotóelemeket, amelyekből a rádzsput néven ismert hindu nép vagy helyesebben néposztály meghatározását összeállíthatjuk. Legkésőbb a Kr. u. VI—VII. évszázadig kialakult egy nagyszámú osztály, amelynek tagjai harcosoknak számítottak és vidékenként sűrűbb tömegekben éltek közös területen, helyenként külön törzseket alkotva. Ebben a népben sokféle különböző eredetű elem keveredett el. Mint láttuk, lehetek köztük nagy számmal olyanok, akiknek az ősei évezredekkel azelőtt már indo-árja ksatrijaharcosok voltak, aztán igen nagy számban voltak azok, akik a hindukká vált hún-törökfajú benyomulóktól származtak, s végül nem csekély mértékben szerepeltek köztük olyan csoportok, amelyek valamikor alantasabb kasztból emelkedtek föl harcias képességeik és magatartásuk folytán a ksatrijákkal egyenrangú magasabb fokra. Az idők folyamán az így kialakult népréteg egészen sajátos, nagy és jelentékeny csoporttá fejlődött és egységes jelleget öltött, a maga külön hagyományaival, szokásaival, erényeivel és hibáival. Ezt a néposztályt, kasztot, népet vagy nemzetet nevezték s nevezzük ma is rádzsputoknak.

A rádzsputok csoportjai igen nagy területen szanaszétjel találhatóak Észak-Indiában. Kialakulásuk története már magában is arra utal, hogy nem egy tömegben s nem egyetlen országrészben élnek. Kétségtelen, hogy valamikor összefüggőbb területen s szorosabb egységben lakták Észak-

India, főleg északnyugati India nagy részét. Nem szabad azonban úgy képzelnünk ezt, hogy a rádzsputok valaha is kizárólagos lakói lettek volna ezeknek a területeknek, vagy akár ezeken belül az egyes országoknak. A kasztrendszer magával hozza, hogy a különböző foglalkozási ágakat más és más társadalmi osztályhoz tartozók lássák el, tehát a rádzsput országoknak nevezhető területen is mindig rengeteg másféle népesség élt; a harcosokon, vagyis a tulajdonképeni rádzsputokon kívül igen sok bráhman, kereskedő, iparúzó, kézműves, jobbágy, szolga stb. *A rádzsput osztályhoz tartozó réteg azonban mindezeket uralkodott.* Rádzsput volt a fejedelem, rádzsputok voltak az ország hűbéri birtokos nemesei, rádzsputok voltak a közigazgatási tisztviselők és rádzsputokból állt a haderő is. A hindu felfogásnak megfelelően a rádzsputok is átengedték a szellemi, vallási irányítást a bráhmanoknak, ezek viszont a rádzsput fejedelmeket hűséggel szolgálták mint miniszterek, tanácsadók; vagy bensőségesen összeforrtak a rádzsput népességgel, amelynek papjai, lelki vezetői lettek. És ugyanilyen természetesen olvadt össze az együttélésben a többi, alantásabb néposztály is az uralkodó rádzsputokkal, ha a kaszt-törvények nem is tették lehetővé fenntartás nélkül a vérségi keveredést. De még ez is bekövetkezett egy bizonyos fokig, mert a rádzsputok közt szokásossá vált, ami régebben már a ksatriják közt is lábrakapott, vagyis hogy a rádzsput férfi más osztályból is vehette a feleségét, bár semmiesetre sem a magáénál alacsonyabból.

Rádzsput országoknak tehát azokat lehetett tekinteni a régmúltban is, amelyekben az uralkodócsalád és a vezető réteg a rádzsputok közül került ki. Ma is ez a helyzet Indiában. Csak azokat az államokat nevezzük rádzsput-államoknak, amelyeknek fejedelme rádzsput, s ahol a rádzsputok vezetőszerpet játszanak. Míg idestova 1400—1200 évvel ezelőtt rádzsput fejedelemségek közt oszlott meg a déli Pandzsáb és szinte egész északnyugati India területe, addig a muzulmán hódítás kora óta csak Rádzsputánában maradtak fenn nagy területen uralkodó, igazi rádzsput államok. Ezért is nevezték el ezt a területet Rádzsputáná-

nak, vagy másképen *Rádzsaszhánnak*, «Királyok hazájának». Azonban ez nem jelent annyit, mintha rádzsputok csak Rádzsputánában volnának találhatóak, sőt — láttuk — még annyit sem jelent, mintha Rádzsputána lakosságának nagy többségét a rádzsputokhoz lehetne sorolni. A valóság az, hogy Rádzsputána összes lakosságához viszonyítva az igazi rádzsputok kisebbségben vannak, ezzel szemben viszont Észak-India távolabbi vidékein igen sok rádzsput él, egyes tartományokban összefüggő tömegeket is alkotva, még pedig jóval nagyobb számban, mint amennyi rádzsput a tulajdonképeni Rádzsputánában lakik. Röviden jellemezve a helyzetet: *az összes rádzsputoknak csak egy töredéke él Rádzsputánában*, de ez a terület mégis a legjellegzetesebben rádzsput, mert itt ősidők óta ők uralkodnak és Rádzsputána történelme legalább két évezred óta a rádzsputok történelme. Az India más vidékein lakó rádzsputok általában nem a maguk fajtájából való uralkodók alatt élnek, régóta nem rendelkeznek olyan büszke önállósággal, mint rádzsputánai testvéreik, s ezért, ha az igazi, hamisítatlan rádzsput szellemet meg akarjuk ismerni, Rádzsputánába kell mennünk.

A Rádzsputánával földrajzilag szorosan összefüggő Gudzsarát is túlnyomórészt rádzsput területnek nevezhető, mert az ottani kisebb-nagyobb államok élén kevés kivétellel rádzsput fejedelmek állnak s a vezetőréteg is többnyire rádzsputokból kerül ki. Indiának az a része tehát, amelyet ez a könyv tárgyal, csakugyan legelsősorban a rádzsputok hazája, ha az indiai rádzsputok többsége e terület határain kívül él is.

Az 1931. évi népszámlálás adatai szerint Indiában összesen 7.800,735 rádzsput van. Ebből azonban a politikai beosztásnak megfelelő Rádzsputánára csak 633,830 jut. De Rádzsputánához tartozik a kellős közepén elterülő Adzsmir-Mervara s az ittlakó 17,272 rádzsput; aztán földrajzi-néprajzi szempontból feltétlenül Rádzsputánához kell számítani Guálijar államot s azt a meglehetősen nagy területet is, amely a *Central India Agency* (Középpindiai Ügynökség) ellenőrzése alatt áll. Ezen a két területen összesen 782,018 rádzsputot tüntet fel a legutóbbi statisztika.

A Gudzsarátban lakó rádzsputok számát bajos pontosan megállapítani, mert az 1931-es Census ezt a területet egybefoglalja a *Bombay Presidency* területével, amelyhez régebben politikailag tartozott. De tekintettel arra, hogy az így egybefoglalt területen is a legtöbb rádzsput Gudzsarátban él, a feltüntetett 579,153 rádzsputot kevés híján ide számíthatjuk. *E szerint a földrajzi-történelmi értelemben vett Rádzsputánában és Gudzsarátban összesen kb. kétmillió rádzsput lakik.* Ez bizony még mindig csak alig több, mint negyedrésze a rádzsputok összeségének Indiában. Legnagyobb a rádzsput lakosság száma az úgynevezett Egyesített Tartományokban (*United Provinces of Agra and Audh*), mert itt 3.756,936, magát rádzsputnak valló ember él. Utána sorban Bihár és Orissza (*Bihar and Orissa*) tartomány következik, Észak-indiának messze keleten elterülő vidékén, 1.412,440 rádzsputtal. Még távolabb keletre, *Bengálban* 156,978 rádzsput él, de ezek *csattri* (Chattri) rádzsputoknak nevezik magukat; a «csattri» szó a régi szanszkrit «ksatrija» újabb népnyelvi formája s arra utal, hogy a bengáli rádzsputok egyenesen a ksatrijáktól származtatják magukat. Előkelő szerepet játszanak az úgynevezett *dógra-rádzsputok* Dzsammu és Kasmir (*Jammu and Kashmir*) államban, noha kb. 250,000-nyi létszámukkal a lakosságnak alig tizenketted-részét képviselik. Eredetileg a Pandzsáb és Kasmir határvidékén, Dzsammu környékén laktak, de a mult század közepén Dzsammu fejedelme elfoglalta dógra-rádzsput hadával Kasmirt, sőt Tibet nyugati részét, Ladákhót is. Azóta Kasmirban dógra-rádzsput fejedelmi nemzetség uralkodik, a hadsereg is dógra-rádzsputokból áll és ebből az osztályból kerül ki az állami tisztviselők tekintélyes része.

Most már eleget tudunk a rádzsputokról ahhoz, hogy a következőkben megismerkedjünk Rádzsputána történetével.

De előbb helyénvaló lesz, ha megemlítjük azokat a kísérleteket, amelyek kapcsolatba próbálták hozni a rádzsputokat a magyarsággal. Ezek a kísérletek ugyan meglehetősen műkedvelő jellegűek voltak és igen délibábos módszereket alkalmaztak. A feltevés azon alapult, hogy a rádzsputok jelentékeny része, a Rádzsputánát lakó törzseknek pedig

nagy többsége kétségtelenül hún-török eredetű, míg a honfoglaló magyarság soraiban is szerepeltek olyan törzsek, amelyeknek török volta kétségtelennek látszik. Persze, mint a hasonló «felfedezések» esetében történni szokott, a szerény alapul felhasználható tényeket általánosították és mintegy úgy értelmezték, mintha a rádzspatok mind tiszta hún-török származásúak volnának, s a magyarság eredetét is ugyanígy állították be. Az ellenőrizhető, tudományosan is helytálló tények azonban igen messze járnak ettől az elképzeléstől. Láttuk fentebb, hogy egyes rádzspat nemzetiségek, sőt egész törzsek is valóban hún-török — vagy röviden: turáni — eredetűek, de ez a rádzspatok összességének csak aránylag kis töredékére vonatkoztatható. A tudományos kutatás mai álláspontja szerint a honfoglaló magyarságot létrehozó elemek közt a hún-török eredetűek is szerepet játszottak, de a magyarság egésze semmiesetre sem volt törökfajú. E szerint legfeljebb csak annyit lehet mondani, hogy a magyarságot eredetileg kialakító népelemek közt volt hún-török származású réteg is, s ugyanennyit állíthatunk a rádzspatokról, illetve egyes rádzspat törzsekről. De a mindkét nép őstörténetében szereplő hún-török elemek olyan régmúlt időkben állhattak még kapcsolatban egymással, hogy ezt ellenőrizhető módon aligha lehet már felderíteni. Ha két-másfél évezreddel ezelőtt ugyanabból a forrásból indult is el az a közös csermely, amely később szétágazva, egyik oldalon a magyarságba, másik oldalon egyes rádzspat csoportokba torkolt bele, rajta kívül még annyi sok más forrásból eredő ág járult hozzá a két nép folyamának felduzzasztásához, hogy ezek mellett a közösnek tekinthető elem valóban eltörpül. De még ha sokkal közvetlenebb és jelentékenyebb lett is volna az eredet kapcsolata, akkor is figyelembe kell venni több mint egy évezrednek felmérhetetlen átalakító, eltávolító hatását. Hiszen láthatjuk, hogy fajlag, vérségileg egymáshoz egészen közelálló népek is mennyire eltávolodtak, mennyire különbözőkké váltak lelki-ség, gondolkodás, jellem és külső vonások tekintetében. Ilyen példákat Európában bőven találhatunk a germán, a latin vagy a szláv népek közt, pedig ezek nagyjából hasonló műve-

lödési hatások közt fejlődtek ki. A magyarság, még ha teljes egészében ázsiai eredetű lett volna is, régesrégén kiszakadt Kelet kultúrköréből és ezer év óta egészen más szellemi s anyagi hatások közt alakult tovább Nyugaton, nem is szólva azokról a semmiesetre sem keleti eredetű népelemekről, amelyeket az évszázadok folyamán magába olvasztott. A másik oldalon viszont a rádzspatokba beleoltott hún-török vérség kétezer év óta elválaszthatatlanul elkeveredett más elemekkel Indiában, s az így létrejött népek, törzsek két ezredév gyökeresen más szellemi hatásai közt alakultak tovább. Ha mindezeket figyelembe vesszük, akkor kellő értékére szállíthatjuk le a néhány évvel ezelőtt felbukkant «rádzspat-magyar testvériség» gondolatát. Ezt ugyan a tudomány sohasem vette komolyan, de sok jóhiszemű ember valószínűnek tartotta, mert az elmélet tetszetős volt és mert, sajnos, mi magyarok még mindig hajlamosak vagyunk arra, hogy a délibábos elképzeléseket szívesebben lássuk a kérlelhetetlen tényeknél.

De a túlzásoktól és képzelődésektől eltekintve, a távoli és homályos kapcsolat, amely valóban fennállhat *egy* rádzspat nemzetségek és a magyarságban feloldódott ősi hún-török elemek közt, megérdemelné, hogy arra hivatott kutatók komolyan foglalkozzanak vele. Annyi bizonyos, hogy a rádzspatok közt járva, gyakran láthatunk olyan arcokat, amelyek feltűnően emlékeztetnek bennünket egyes szintiszta magyar vidékek típusaira. Ez az úgynevezett *törökös* típus, amelyet rendszeren igazi magyar jellegnek szoktunk tartani. De az ilyen összehasonlításban természetesen nem szabad odáig menni, hogy a vérrokonság megdönthetetlen bizonyítékát lássuk — a hetykén kipödört bajuszban, mint ahogyan az említett rokonsági elmélet egyes hangzótatói tették!

Az ősi közös eredetből — ha ez mégoly távoli és csekély is — mindenesetre jutott néhány hasonló vonás a magyarságba és a hún-török eredetű rádzspat törzsekbe. Ezek fokozhatják rokonszenvünket a büszke rádzspatok iránt és hozzájárulhatnak ahhoz, hogy bensőségesebb érdeklődéssel igyekezzünk megismerni történelmüket, erényeiket és hibáikat.

III. Rádzsputána és Gudzsarát multja.

Az előző fejezetben röviden már említés történt arról, hogy a Kr. e. I. századtól kezdve Közép-Ázsia felől az invázióknak egész sora érte el Indiát, s a benyomuló hódítók általában a középpázsiai turáni lovasnépek, török-mongol törzsek közül kerültek ki.

Az első ilyen idegen benyomulók, a szanszkritul *sakák*-nak vagy *szakák*knak nevezett törzsek hovátartozása még meglehetősen bizonytalan. A «saka» elnevezésen az indusok ugyanúgy «barbár idegeneket» értettek, mint a régi görögök a «szkithák» gyűjtőneve alatt, a két szó rokona is egymásnak. De valószínű, hogy a sakáknak nevezett népek közt igen sok lehetett a török — középpázsiai turk vagy türk — eredetű törzs. Hiszen az indusok a Kr. u. II. században benyomuló, immár kétségtelenül törökfajú *jüe-csi* népet, illetve ennek *kusán* nevű törzsét is sakáknak nevezték, s az Indiában mai napig is használatos időszámítás, az úgynevezett *Saka-éra*, kezdőéve (Kr. u. 78) valószínűleg épen II. Kugyula-Kara kusán uralkodó trónraléptével áll kapcsolatban. A kusánok idővel teljesen indusokká váltak, úgyhogy legnagyobb uralkodójuk, *Kaniska* (Kr. u. II. században) már az indiai buddhizmus lelkes pártfogója volt és nagy buddhista zsinatot hívott össze. A kusánok már nyom nélkül felolvadtak az indus népességben, amikor Kr. u. az V. században a kínai határvidékről elindult és nyugat felé áradó hún nép egyik erős ága, a *fehér húnok* (eftaliták) délnek fordulva, mélyen benyomultak Indiába. Előbb elfoglalták Perzsiát és végetvetettek a perzsa szasszanida dinasztia uralmának, s már eközben, 445-ben első támadásukat intézték északnyugati India ellen. Ezt az első rohamot azonban az indiai Gupta-dinasztia akkori császára, Szkandagupta visszaverte.

A Gupta-dinasztia uralmát a történelem *Gupta-korszak*-nak nevezi (Kr. u. 320—647) és ez a hindu Indiának valószínű renaissancea, második fénykora volt, különösen 480-ig, amikor aztán a Gupta-birodalom lassan bomladozni, hanyat-

lani kezdett. A művészet és irodalom is legmagasabb fejlődését érte el a Gupta-korszakban. Épen a mai Rádzsputána földrajzi területén, a Gupta-császárok egyik hűbéres országának, Málvának fővárosában, Uddzsajiniban élt és működött e korszak néhány legjelesebb elméje; Uddzsajini királya, Vikramáditja, — mint később a nyugaton, a renaissance Itáliájában egy-egy nagy princepe — maga köré gyűjtötte kora legkiválóbbjait. Itt, Rádzsputána földjén keletkezett az indiai irodalom sok remekműve, mert Uddzsajiniben élt Kálidásza, a legnagyobb hindu költő és drámaíró; de itt dolgozott Varáha-Mihíra, a nagy csillagász és több más kiváló tudós is.

A Gupta-birodalomra épen a fentebb említett fehér húnok mérték az első súlyos csapást. Az első sikertelen kísérlet után nemsokára újra megjelentek a hún lovashadak északnyugati Indiában és ezúttal ellenállhatatlan rohammal nyomultak előre. Ez a roham a mai Rádzsputána felé irányult és a hún király, *Toramána*, Kr. u. 500 körül már épen Málvában, a hindu műveltség nagy központjában rendezte be uralkodói székhelyét. De úgy látszik, túlságosan mélyre merészkedett a még mindig vitézül verekedő hindu fejedelemségek földjére, mert fia, *Mihíragula*, már messzebb északra volt kénytelen áttenni székhelyét, Pandzsábba, a mai Sziálkót helyére. A hún birodalom azonban még ekkor igen erős és nagy volt, indiai birtokai csak részét jelentették a nagy ázsiai hún területeknek. De a VI. század közepetáján a hún birodalom szívét az Oxus vidékén nagy erővel támadták meg a törökök és az ázsiai hún uralom ugyanúgy járt, mint az Európában egyideig oly hatalmasnak bizonyult hún birodalom: aránylag rövid dicsőség után, amely inkább csak egy-két lángeszű vezérnek volt köszönhető, — mint nyugaton Attilának, — megdőlt és eltűnt. A már többször említett Málvá fejedelme, Jasódharma, 528-ban végleg megtörte az indiai hún uralmat, Mihíragula kénytelen volt visszavonulni és elfoglalva Kasmir hegyi országát, lemondott a Pandzsáb és az ettől délre fekvő indiai területekről.

De a húnok törzsei és hordái, a vereség után szétszédve vagy behódolva, részben ottmaradtak azon a földön,

amelyet első győzelmeik után megszállottak. Az előző fejezetben említett folyamat ismét végbement: a kezdetlegesebb kultúrájú, de vitéz, kemény harcos nép lassankint átvette a hindu műveltséget és vallást, s néhány nemzedék múlva már teljesen indiaivá, indussá vált. Részben egybeolvadt az északnyugati Indiában élő harcos rétegekkel, vagy harcosnak számító törzsekkel, részben megmaradt a maga törzsi kötelékében, de *rádzsputtá*, vagyis a harcos osztállyal egyenrangú, ezzel rokon csoportokká alakult. De a fehér húnok hordáiban épen úgy szerepeltek más, régebben behódolt népek és törzsek, mint Attila seregében; így a húnokkal együtt Indiába jött gurdzsarák és dzsátok is osztoztak a húnóság sorsában és beolvadtak India népességébe. Főntebb már szó volt róla, hogy a gurdzsarák nemességéből rádzsput nemzetségek lettek, míg a gurdzsara köznép *gudzsár* néven alantasabb kasztokba sorozódott. A gurdzsaráktól, illetve gudzsároktól nyerte nevét Gudzsarát, az egykori Szurástra, noha a voltaképeni gudzsárok az idők folyamán itt olyannyira eltűntek, hogy már csak az országrészt neve őrzi emléküket. A Pandzsábban és Északindia egyes vidékein ma is élő úgynevezett gudzsárok csak részben a gurdzsarák leszármazottjai, s a gudzsár szó értelme is megváltozott, mert már hosszú évszázadok óta egyszerűen csak pásztorkodó népet és ilyen pásztorcsoportokra vonatkozó kasztnevet jelent, tekintet nélkül a pásztornép származására.

Maga az a történelmi tény, hogy a húnok uralmát Rádzsputána területén a VI. században hinduk törték meg, kétségkívül bizonyítja, hogy ezen a vidéken a húnok maradékai nem őrizhették meg teljes különállóságukat és minden valószínűség szerint erősen összekeveredtek a rádzsputánai indo-árja harcos osztályokkal és egyes, később szintén rádzsput törzsekké emelkedett őslakó, esetleg bhil csoportokkal. A hún eredet hagyománya és a hún vérség csak némely itteni rádzsput nemzetségben élt tovább. A rádzsput törzsek, ha hún őstől származtak is, szívvel-lélekkel hindukká, sőt a hinduizmus legkérlelhetlenebb bajnokaivá váltak, amikor a középázsiai rokonnépek, törö-

kök és mongolok a muzulmán hódítás korában nagy erővel árasztották el Indiát. Ha tehát egy nép lelkisége, eszményei és vallott életcéljai döntőbb hatásúak, mint a pusztasági leszármazás, akkor a rádzsputánai rádzsputákat is feltétlenül tiszta, igazi hinduknak és az ősi indo-árja harcos szellem fenntartóinak kell tekintenünk.

Hogy ez az indo-árja szellem és örökség milyen erős gyökereket vert a rádzsputokban, annak legnyilvánvalóbb bizonyítéka többek közt az, hogy Rádzsputánában a kétségtelenül hún eredetű fejedelmi nemzetségek is a Mahábháratában szereplő királyi Nap-nemzetségre vagy Hold-nemzetségre vezetik vissza családfájukat, s így azzal dicsekedhetnek, hogy a világ legrégebbi ősnemesi családjai közé tartoznak. A Mahábháratában két nagy, egyenrangú királyi ősnemzetség szerepel, a Szúrjavansa (Nap-dinasztia) és a Csandravansa (Hold-dinasztia); a legjelentékenyebb rádzsputánai uralkodócsaládok is megoszlanak a Nap- és a Hold-nemzetségek közt és ezzel az ősi indo-árja világhoz kapcsolják hagyományaikat.

De a rádzsput-törzsek nemcsak a mai Rádzsputánában hozták létre kisebb-nagyobb államokat, hanem a húnoknak az indus néppel való egybeolvadását követő évszázadokban igen nagy területen váltak uralkodó réteggé. Rádzsput királyságok álltak fenn a déli Pandzsáb határvidékén és a Dzsamna-Gangesz síkságának nyugati felében is. Ez az átalakulás, a sok, önállóságra törekvő állam létrejötte, minden bizonnyal siettette a Gupta-birodalom hanyatlását és végső felbomlását. Indiában mindig rendkívül nehéz volt a nagyobb birodalmak fölött uralkodó dinasztiák helyzete. Az óriási terület szinte lehetetlenné tette a távolabbi vidékek hathatós ellenőrzését és a régi hagyományok, amelyek a harcos-fejedelmeknek mintegy kötelességévé tették hatalmuk gyarapítását, mindig ösztönözték a rádzsákat és mahárádzsákat arra, hogy igyekezzenek függetleníteni magukat az esetleges hűbérúr fennhatóságától, vagy ha elég erőseknek érezték magukat, a szomszédos államokat alávetve uralmuknak, újabb «nagykirályi» birodalmat próbáljanak felépíteni.

Ha a mítikus, történelemelőtti császárságokat, — a Kauravák és Pándavák birodalmait — amelyekről az ősi regék megemlékeznek, figyelmen kívül hagyjuk, akkor az első nagy és erős birodalmat, az úgynevezett *Maurja-dinasztia* császárságát, Nagy Sándor hindu fegyvertársa és szövetségese, *Csandragupta*, a lángeszű hindu kalandor alapította Kr. e. 322-ben. Sikerült fennhatóságát a legtöbb északindiai fejedelemmel elismertetnie, ezt megkönnyítette a görög hódítást követő zűrzavar és anarchia is. A Maurja-császárság szervezete hasonló volt a Mahábháratában leírt régi regés birodalmakéhoz: a «nagykirály» vagy császár (*csakravarti*) meghagyta országaik birtokában azokat a fejedelmeket, akik behódoltak és hűbéreseivé váltak, az ellenállókat pedig a maga és hűbéresei haderejével törte meg. Ez a birodalmi berendezkedés a nyugati középkor hűbérállamaira emlékeztetett, a központi uralkodó, a császár volt az egész terület legfőbb ura, de az egyes királyok és fejedelmek a maguk országaiban megőrizhették teljhatalmukat, ameddig ez nem fordult a birodalom érdekei ellen. A hűbéri rendszernek Indiában is éppúgy megvolt a maga lovagsága, mint a nyugaton; a ksatrija harcosok voltak a királyságok és a császárság lovagjai, akik elsősorban a maguk fejedelmének, s ezzel együtt a birodalom fejének tartoztak engedelmességgel. De ez a lovagi engedelmesség természetesen — akárcsak Európában — erősebben hajlott a maga helyi fejedelme felé, mint a távoli birodalmi székhelyen uralkodó császár felé. Kevés kellett ahhoz, hogy egy-egy hűbéres király elszakadjon a birodalomtól és ksatrija-lovagjaival együtt a császár ellen forduljon, vagy ennek valamelyik erős ellenfeléhez pártoljon. A Maurja-dinasztia — és később a már említett Gupta-dinasztia is — csak addig állhatott meg, ameddig erős és tehetséges férfiak ültek a császári trónon. A Maurja-dinasztia nem szűkölködött ilyenekben; legnagyobb fia, *Asóka* (Kr. e. III. század) óriásivá növelte birodalmát, mégpedig nem fegyverrel, hanem bölcseséggel és erkölcsi eszközökkel, — kétségkívül a világtörténelem legnagyobb uralkodóinak egyike volt. A Maurja-dinasztiát Kr. e. 185-ben a Szunga-dinasztia követte, de ennek uralma

alatt a birodalom bomladozni kezdett, mégpedig külső ellenség invázióinak következtében. Előbb a baktriai indo-görög *Menander* betörése ingatta meg a birodalmat, aztán a már említett sakák — szkíthák — rohamai és végül a török kusánok győzedelmes benyomulása bontották meg ezt a rendet, mert a Maurja-dinasztia utódai — a Szungák és az Āndhrák — már nem voltak eléggé erősek arra, hogy birodalmukat megvédelmezzék Észak-Indiában.

Láttuk, hogy a Kr. u. századokban a Gupta-dinasztia ismét helyreállította a rendet és uralma alatt az indiai művelődés újabb virágzását érte el. Ezt a Gupta-birodalmat a főntebb már ismertetett hún invázió ingatta meg először és jöllehet a húnok nemsokára letűntek a szereplés színpadáról, a megindított bomlásfolyamat nem állt meg többé. A húnok Indiában is ugyanolyan bomlasztó, de erjesztő hatással voltak, mint Nyugaton körülbelül ugyanebben az időben. Európában a hún árvíz eltakarodása után ugyanúgy hosszú időre volt szükség, míg a felvert hullámok elcsillapodtak és új rend alakulhatott ki, mint Indiában.

A Gupta-birodalom megszűnte és a muzulmán hódítás közt eltelt közel hat évszázad folyamán a rádzsputok jutottak kiemelkedő szerephez Észak-Indiában, elsősorban északnyugaton. Ez a korszak a változások, hullámozások, küzdelmek és bizonytalanságok kora volt, nyughatatlan, mint a korai középkor Nyugaton. Érthető, hogy ebben az időben, amikor Észak-Indiában nem jött létre egyetlen nagy, erős központi hatalom sem és minden ország a maga erejére volt utalva, a harcias és vitéz rádzsput nemzetségek vagy törzsek kardja döntő tényező volt a történelmi eseményekben. Indiának — helyesebben Észak-Indiának — ez a lovagkora nem ért véget a muzulmán hódítással sem, mert a rádzsputok, akár a muzulmánok ellen, akár a delhi szultánok oldalán, lovagok, kardforgatók s a becsület bajnokai maradtak továbbra is.

Az átmenetnek ebben az időszakában — pontosabb meghatározással a VII. század közepétől a XII. század végéig — fennálltak, gyarapodtak és uralkodtak a rádzsput államok. A különböző rádzsput törzsek és uralkodók —

külső, komoly ellenség híján — egymás ellen is hadakoztak. Ez nem lett volna nagy baj, ha mindig csak egymással kellett volna összemérni erejüket, de látni fogjuk, hogy a rádzsput fejedelmek lovagi vetélkedése milyen gyászos eredménnyel járt, amikor a hindu Észak-Indiának össze kellett volna fognia a minden előzőnél erősebb, ellenállhatatlanabb külső ellenség, a muzulmán hódítók ellen.

Amikor a rádzsput törzsek kialakultak, az előző fejezetekben már vázolt bonyolult viszonyokat még bonyolultabbá tette egy sajtószerű jelenség. A hindu államokat kormányzó ksatrija-harcos fejedelmek oldalán bráhman miniszterek, tanácsadók álltak. De a Gupta-dinasztia elhanyaglása és megszűnte után, a függetlenné vált kisebb-nagyobb államokban nem egyszer előfordult, hogy a gyenge király helyett kormányzó bráhman-miniszter a maga kezébe ragadta az uralmat, nemcsak névleg, hanem valóságban, úgyhogy bráhman születésű mahárádzsák is ültek országok trónján. Már a Mahábháratában szerepelnek bráhmanok, akik egyben vitéz harcosok is, tehát a két első kaszt erényeiben egyaránt bővelkednek és hol mint böles papok és tanácsadók, hol mint kemény harcosok és hadvezérek lépnek föl. Ilyen például Dróna, a nagy éposz Kaurava- és Pándava-hőseinek ősz nevelője. Ez arra mutat, hogy a bráhman és a harcos osztály közt nem volt áthághatatlan korlát. Így aztán nem mondott ellen a szent hagyományoknak, ha a zűrzavaros korszakban trónrajutott bráhman uralkodók magukat és utódaikat ksatrijáknak, harcosoknak ismertették el. Akárhány ilyen harcos nemzetség vagy clan jött létre, amelyek ősei bráhmanok voltak. Ezzel még tarkábbá vált a rádzsputság képe, mert a bráhman származású harcos nemzetségek természetesen szintén rádzsputokká váltak s így újabb indo-árja elemmel keveredett a rádzsputok amúgyis nagyon heterogén fajisága. Így például a legújabb történeti kutatás Indiában szinte teljes bizonyossággal megállapította, hogy épen a hún származásúnak tekintett egyik törzs, a *guhilot-rádzsputok* tulajdonképpen bráhman-öستől erednek.

De akármi volt a rádzsput törzsek és nemzetségek eredete, abban mindegyik megegyezett, hogy kemény, vitéz

harcosok voltak és nagyra tartották a lovagi erényeket. E törzsek közt legelőkelőbb szerepet játszották a mevári *guhilot*-rádzsputok, vagy másképpen *sziszódiák*, a *parihára*-vagy *pratihára*-rádzsputok, a *pramárák* vagy *pavárok*, a *csauhánok*, s a *csalukják* vagy *szólankik*. Ezek a törzsek a mai napig is otthonosak Rádzsputánában vagy Gudzsarátban és büszkén őrzik az ősi hagyományokat. A kanaudzsi *gahadválák*, vagy a delhii *tómárák* a muzulmán hódítást közvetlenül megelőző korban komoly hatalmat jelentettek. A *ráthor*-rádzsputok szintén nagy szerepet játszottak Észak-Indiában, míg egyik águk — megőrizve a *rástrakuta* nevet, amelynek a *ráthor* csak átalakult formája — messze délre, a Dekkanba vetődött.

Észak-Indiában számtalan állam, királyság és fejedelemség állt fenn vagy váltotta fel egymást az átmenet korszakának századaiban. Ezek az államok folyton változtak, hol az egyik, hol a másik ország királya terjesztette ki területét, hol meg újabb fejedelemségek jöttek létre a felbomlott nagyobb államok helyén. Az állandóságnak még a fogalma is elenyészett az utolsó nagy hindu birodalom, a Guptadinasztia megszűnte után. Ez a zavaros, viharos világ volt a rádzsputok nevelőiskolája, mint ahogy a török időkben a végek nevelték a magyar vitézeket. De a rádzsputok egymás ellen, hinduk hinduk ellen hadakoztak, egészen addig, míg Indiában is meg nem jelent a közös ellenség, a muzulmán hódító.

Ugyanebben az időben a beszélt nyelvek is nagy átalakuláson mentek keresztül. A szanszkrittal egy töről, az indo-árja nyelvből fakadt népi nyelvjárások, az úgynevezett *prákrit* nyelvek tovább módosultak, újabb ágakra, helyi idiómákra szakadtak. A műveltek, a legmagasabb osztályok, bráhmanok, ksatriják és előkelőbb kereskedők még beszélték maguk közt a klasszikus szanszkritot; ezen a tökéletes, fejlett nyelven írták műveiket a költők, bölcsek és tudósok, de a nép már régen nem értette a számukra holt nyelvvé vált szanszkritot. Kialakult az Észak-Indiában mai napig is legelterjedtebb nyelvjárás, a *hindi*, de ez is több ágra szakadt, keleti és nyugati hindire, sőt ezeken belül is létre-

jöttek nyelvjárások. Így például a nyugati hindinek egyik változata a *rádzsaszháni*, valamint az ettől többé-kevésbé eltérő *gudzsaráti* nyelv, míg a nyugati hindi és a perzsa közös hatásaiból állt elő a *pandzsábi* nyelvjárás. Messze keleten kialakult a *bengáli* nyelv, amely talán a legkevésbé távolodott el a szanszkritől. A rádzsaszhániba kétségtelesen hún-török eredetű szavak is keveredtek, bár az idegen nyelvelemek ekkor még nem áradtak be olyan nagy mértékben az indiai nyelvekbe, mint később, a muzulmán uralom korában. Az északindiai népnyelvek megőrizték eredeti indo-árja — nyelvtudományi szóval: indogermán — jellegüket, de az a jelenség, hogy a deklináló indo-árja (pl. szanszkrit) nyelvvel ellentétben a belőle származott hindi, rádzsaszháni, pandzsábi stb. már ragozó nyelvek, a hún-török hatásra látszik utalni.

A gurdzsarák még a VI. század folyamán erős államot alapítottak déli Rádzsputánában. Ezt az országot is leírta a VII. század első felében Indiát bejáró Hiuen Tszang tudós kínai buddhista utazó. A gurdzsarák *parihár* (pratihára) nevű, immár rádzsputokként szereplő törzse a VIII. században önálló királyságot hozott létre; az egyik parihár-rádzsput uralkodó, *Nágabhata*, a IX. század elején elfoglalta Kanaudzst a Dzsamna-folyam mellett és a Gangesz-síkság nyugati vidékére is kiterjesztette hatalmát. Kanaudzs a Gupta-birodalom utolsó uralkodójának székhelye volt s most rádzsput király lépett a rég letűnt Gupta-dinasztia örökébe. A parihár-rádzsputok egészen a XI. század elejéig uralkodtak Kanaudzsbán. A IX. század második felében *Mihira* kanaudzsi király északkeleten fel, egészen Audhig, délnyugaton Szurástráig, azaz a Kathiavári-félsziget tengerpartjáig terjesztette ki birodalma határait, ez a *Bhódzsa* nevű birodalom jelezte a gurdzsara-rádzsput uralom tetőfokát. De a régebben a Dekkanba, délre lehúzódott *rástrakuta*-rádzsputok a X. század elején megtámadták Kanaudzst, s ezzel megrendítették a Bhódzsa birodalmat, noha a főváros elfoglalása után nemsokára visszatértek dekkani hazájukba, zsákmánnyal megrakodva. Így gyengítették, pusztították egymás erejét a rádzsput törzsek és dinasz-

tiák. A hanyatló kanaudzsi uralom ellen aztán több más, addig alárendelt hűbéres rádzsput-nemzetség fellázadt, így például Gudzsarátban a szólanki- vagy csalukja-rádzsputok ragadták kezükbe a hatalmat. Guálijar is függetlenítette magát Kanaudzstól.

Ugyanebben az időben a déli Pandzsábban szintén hún-török eredetű, de nem rádzsput, hanem úgynevezett *dzsát* fejedelemség vált erős hatalommá Bathinda fővárossal. De egyetlen ország sem tudott olyan erőre fejlődni, hogy tartós uralmat, nagy területre kiterjedő birodalmat alapíthasson. A dinasztíák és törzsek a folytonos vetélkedésben és torzsalkodásokban élték ki erejüket. Közben az egykori turáni népek is végképen hindukká váltak és a rádzsput törzsek lassanként elfeledték, feladták az ősi harcmodort, a hún-török-mongol lovasnépek gyors mozgású, hirtelen lecsapó hadviselő módszerét. A hindu hagyományokat követve a Mahábháratából ismert indo-árja hadseregszervezetet vették át, mitsem okulva a multak tapasztalataiból, holott a harciszekerekkel és hadi elefántokkal felszerelt, nehézkes hindu hadak a multban Nagy Sándor könnyű lovasságával és a kusán-törökök lovasrohamaival szemben is mindig vereséget szenvedtek. Elfeledték még a hún eredetű rádzsputok is, hogy tulajdon őseik, a fehér húnok és gurdzsarák szintén ellenállhatatlan lendületű lovas harcmodoruknak köszönhatték egykori diadalmas térfoglalásukat, sőt azt is, hogy a vereségek után még mindig hely tudtak állani egyes elfoglalt területeken. A rádzsput-seregek immár páncélos, lassan mozgó elefántokkal, harciszekerekkel szálltak harcba és a lovasság csak alárendelt szerepet játszott. Ugyanúgy jártak a rádzsputok, mint nem sokkal később Nyugaton a magyarok, akik szintén megváltoztatták ősi hadviselő módszereiket és minden hősiességük ellenére is alul maradtak a mongol hordák gyors, könnyű és páratlan lendületű lovasságával szemben.

A rádzsputok, s általában a hinduk Észak-Indiában nem is sejtették, hogy milyen ellenállhatatlan ellenséges roham fogja érni őket rövid időn belül. Pedig a közben nagy erőre kapott Iszlám fanatikus hadai ekkor már meg-

semmisítették az iráni-árja perzsa birodalmat, sőt a VIII. században egy hódító arab hullám benyomult már Indiába is és megszállotta a Rádzsputánával szomszédos Szindet. A hinduk mindennek nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget, mint azoknak a fordulatoknak és változásoknak sem, amelyek az egyes északindiai államok örökös csetepatéival jártak. Vakon, készületlenül érte őket a muzulmán támadás.

Az Iszlám, amely Kr. u. a VII. században keletkezett Arábiában, hihetetlen gyorsasággal fejlődött Kelet egyik leghatalmasabb történelmi mozgalmává. A muzulmán hitre tért nyugat- és középpázsiai népek — különösen a turáni törzsek — folytatták az arabok hódító művét. *Szabuktigin*, Ghazni amirja, 986—87-ben erős lovassereg élén betört Indiába és végigsarcolta Pandzsábot. Bathinda * dzsát uralkodója, *Dzsajpál* rádzsa vissza akarta fizetni a kölcsönt és két év múlva ő tört rá Szabuktiginre Afghánisztánban, de vereséget szenvedett és kénytelen volt behódolni az amirnak. Dzsajpál azonban nem szándékozott a muzulmán hódítónak fogadott hűbéresi fogadalmat megtartani, ő már a maga bőréen megtanulta, mit jelent Indiára nézve a muzulmán fenyegetés. Hindu szövetséget igyekezett létrehozni a közös ellenséggel szemben, s a konföderációnak megnyerte Kanaudzs rádzsput királyát és több más északindiai uralkodót. Hanem az egységes vezetés híján széthúzó, szervezetlen és maradi harcmodorú hindu sereg súlyos vereséget szenvedett; Szabuktigin és muzulmán lovashadai elárasztották az északi Pandzsábot.

Még súlyosabbá vált a helyzet Szabuktigin utódja, *Mahmud* ghaznavida szultán trónralépte után. Ez a vakbuzgó muzulmán megfogadta, hogy az Iszlám bajnokaként tűzzel-vassal leigázza a «hitetlen» hindukat. Vallásos buzgóságát még jobban fűtötte az Indiában járt seregek révén nyert értesülés, hogy a «pogányok» városai és templomai mérhetetlen sok kincset rejtenek. A hit védelme és terjesztése Mahmudnak éppoly alkalmas ürügyül szolgált a mérték-

* A mai Patiála állam területén.

telen rablásra, mint néhány évszázaddal később a Mexikót és Perut kifosztó és elpusztító spanyoloknak. Mahmud szultán évről-évre végigportyázta északnyugati Indiát és nemcsak elképzelhetetlen tömegű kincseket cipelt haza fővárosába, hanem felbecsülhetetlen értékű műemlékeket, remek hindu templomok ezreit tette földdel egyenlővé. Az Iszlámnak e korai «bajnokai» még vakhitű, megátalkodott barbárok voltak és meggondolás nélkül pusztították az idegen kultúrák pótolhatatlan alkotásait.

Dzsajpál rádza, Bathinda ura. újabb vereség és megaláztatás után önként ment a halálba, máglyára szállt, elvesztve hitét a hindu ellenállásban. Fia, *Anandpál*, szintén szövetségben egyesítette Északnyugat-India fejedelmeit, s ebben a rádzsput királyok szinte kivétel nélkül résztvettek. Kanaudzs, Delhi, Adzsmir, Guálijar és Málvá haderői csatlakoztak a bathindai rádza seregéhez és a hindu tábor számban messze felülmulta Mahmud hadát, amelynek egészen az afghán határig elébe ment. De a hindukban, még a rádzsputokban sem volt meg az a lendület, amely a muzulmán lovashordákat legyőzhetetlenné tette. Hetekig néztek farkasszemet az ellenfelek, ahelyett, hogy a hindu sereg, túlerejében bízva, erélyes támadásba ment volna át. S amikor végre mégis megrohanták Mahmud megerősített táborát és már úgy látszott, hogy teljes diadalt aratnak, akkor egy ostoba véletlen elégségesnek bizonyult ahhoz, hogy az indus seregek elveszítették szívüket. Az egyik hindu vezér harcielefántja megbokrosodott, megfordult és elmenekült. Ennek láttára a már-már győztes hindu sereg is felbomlott és futásnak eredt, pedig odáig páratlan vitézséggel harcolt. Mahmud szultán lovassága napokon át űzte, vágta, pusztította a teljesen demoralizált hindukat. A muzulmán sereg egységes vezetése, kemény fegyelme és átütő erejű lendülete megtörte a hindu rádzsák laza, széthúzó szövetségének túlerejét.

1018-ban Mahmud újabb inváziója elfoglalta Kanaudzsot és Mathurát, Észak-India e két ősi székvárosát, amelyek olyan dicső szerepet játszottak a Gupta-uralom aranykorában. Baran rádzsája, amikor a muzulmán hadak orszá-

gához közeledtek, behódolt és népével együtt felvette az Iszlám hitét. De ez elszigetelt jelenség maradt; a hinduk óriási többsége még a későbbi évszázadok nagy muzulmán hódításainak korában is ellenállt a legvéresebb üldözéseknek és hű maradt ősei hitéhez. Csak a rádzsput fejedelmeknek és törzseknek volt köszönhető, hogy a Pandzsábtól délre és keletre fekvő terület ekkor még nem került teljesen muzulmán uralom alá, mint az Ötfolyó földje.

Mahmud szultán halála után (1030) a ghaznavida trónon erélytelen, jelentéktelen uralkodók ültek. Az egykor hatalmas ghaznavida birodalmat 1160-ban végül is elfoglalta Ghór szultánja, Ghijász-ud-din és Ghazni birtokát átengedte fivérének, akit a történelem *Muhammed Ghóri* néven ismer. Ez 1175-ben újabb muzulmán hódítóhaddal tört Indiára.

De Muhammed Ghóri nehezebb feladattal került szembe, mint annakidején Mahmud szultán. Kisebb helyi diadalok után, amikor Gudzsarát meghódítására indult, Anhilvár rádzsput királya alaposan megverte, úgyhogy súlyos veszteséggel kellett visszavonulnia. Néhány évet ezután arra fordított, hogy uralmát megszilárdítsa a Pandzsábban, majd rendkívül nagy és erős hadsereget gyűjtve össze, 1191-ben ismét Indiába nyomult.

Az indiai fejedelmek ezuttal szervezettebben vették fel a harcot a muzulmánokkal, mint őseik közel kétszáz évvel azelőtt. Még élt Indiában Mahmud szultán borzalmas pusztításainak emléke. Jóllehet a hindu királyok most is állandóan torzsalkodtak egymással, Muhammed közeledtére mégis legtöbbször kész volt síkraszállani a közös ellenség ellen. A hatalmas hindu seregnek *Prithvirádzs*, a csauhán-rádzsputok királya, Adzsmír és Delhi ura, állt az élére. A rádzsput vezetése alatt felvonuló hindu had Taráin mellett, a Dzsamna folyam partján, nem messze attól a lapálytól ütközött meg a támadókkal, ahol a hagyomány szerint a Mahábhárata nagy testvércsatája zajlott le egykoron. Ezen a térségen egyébként később is több ízben dőlt el India sorsa. Prithvirádzs fivére, igazi lovag módjára, párviadalra hívta ki Muhammed szultánt és ezt meg is

sebezte. A párviadalt követő csata a hinduk teljes győzelmével végződött. Muhammed Ghóri és serege szétszóródva menekült, de a hinduk, még mindig a «klasszikus» harcmodorhoz ragaszkodva, nem üldözték a muzulmánokat, pedig a szó szoros értelmében megsemmisíthették volna őket.

Ez a helytelenül alkalmazott nemes — vagy inkább tunya — «gesztus» keserű gyümölcsöt termett. Muhammed szultán már a következő évben újra felvonult, az előzőnél még erősebb hadsereggel. A vereségből sokat okult, ellentétben a hindukkal, akik a hadászat és harcászat terén nem voltak hajlandók tanulni. Muhammed most már tisztában volt a hindu szövetséges seregek erejével, de gyengeségeivel is. A két sereg megint ugyanazon a csatatéren ütközött meg, mint az előző alkalommal. De most tízezer török és afghán lovas rohama és lóhátról röpített sűrű nyílzápora zúdult a hindu sereg nehézkes elefántjaira s az ezek hátán elhelyezett íjászokra, a haszontalan harciszekerekre, a tervszerűtlenül küzdő gyalogságra és az elégtelen számú lovasságra. A lomha hindu sereg szétszakadt, az elefántok hanyatt-homlok menekültek a muzulmán lovasok elől. Az általános fejvesztettség magával ragadta a vezéreket is. A hős Prithvirádzs fogságba esett, kivégezték. Több hindu fejedelem holtan maradt a csatamezőn. A muzulmánok nem voltak restek kihasználni a győzelmet, szinte a megsemmisítésig üldözték a szétszéledő hindukat. Csak kevés rádzsza juthatott haza serege roncsaival.

Ettől az évtől, 1192-től szokás számítani az indiai muzulmán hódítás korát. A második taráini csata után Muhammed szultán hazatért, de Indiában hagyta győzelmes seregét és egykori rabszolgáját, a kiváló tehetségű *Kutb-ud-din Aibakot*, akit helytartójává nevezett ki. Kutb-ud-din az elfoglalt Delhit tette a muzulmán terjeszkedés indiai központjává és a hindusztáni szultánság székvárosává. Ura halála után, 1206-ban, a rabszolgából nagyúrrá lett Kutb-ud-din függetlenné tette magát és az első indiai muzulmán dinasztia első szultánjaként megalapította a hindusztáni birodalmat, Delhi székhellyel. Ő építette föl Indiában az első mecsetet és az

első szaracén stílusú építészeti alkotásokat a régi Delhiben ; ezek mainapig is Észak-India legnagyobb szerűbb emlékei közé tartoznak.*

Hindusztán birodalmi trónján különböző muzulmán dinasztíák váltották fel egymást. Delhi későbbi urainak az újabb muzulmán inváziókkal is szembe kellett szállaniuk, míg végül az ugyancsak középázsiai, turáni eredetű mogulok török-mongol nemzetsége a XVI. század közepén megalapította a leghatalmasabb és legdicsőségteljesebb indiai muzulmán birodalmat. A muzulmán uralom 1192-től valóságban a XVIII. század elejéig, névleg egészen 1858-ig tartott Észak-Indiában.

A rádzsput törzsek kénytelenek voltak visszavonulni a diadalmas muzulmánosság elől, de nem adták meg magukat. Ha feladták is területeiket a Dzsamna-Gangesz síkságán, annál keményebben ragaszkodtak a megmaradt földhöz Rádzsputánában és Gudzsarátban. Rádzsputána szívét, Adzsmírt azonban hamarosan kezükbe kerítették a muzulmánok ; már a második delhii szultán, Altams vagy Itlutmis (1211—1236) felépítette az adzsmíri nagymecsetet, s ez a terület a muzulmán uralom végéig megmaradt a hindusztáni császárok közvetlen fennhatósága alatt. Adzsmír és Mervara birtoka elengedhetetlenül szükséges volt, hogy Rádzsputánát féken lehessen tartani, ezért a muzulmán uralkodók kezdettől fogva gondot fordítottak rá, hogy Adzsmír ne csúszhasson ki a kezükből. A hosszas muzulmán uralomnak tudható be, hogy Adzsmír, a rádzsput terület kellős közepén, a muzulmánosság és az Iszlám egyik erőssége lett és maradt ezen a vidéken.

De Hindusztán császárainak nem volt könnyű dolguk Rádzsputánában. Ismételten háborúkat kellett viselniük a rádzsput törzsek és fejedelmek ellen és akárhány végelegesnek vélt győzelmük is csak annyi eredménnyel járt, hogy a rádzsputok még beljebb vették magukat hegyeik közé, s ismét szembeszálltak az idegen hódítókkal. Legékesebb

* L. a szerző «Hindusztán» c. munkáját (Magy. Földr. Társ. Könyvt.), amely részletesen ismerteti az északindiai muzulmán uralom történetét és alkotásait.

példa erre a szívós rádzsput ellenállásra a mevári rádzsputok híres régi erősségének, *Csitórgarh*-nak története. Ezt a várat három ízben kellett újra meg újra megostromolniuk az egymást követő hindusztáni muzulmán dinasztiáknak. Minden alkalommal győzött ugyan a muzulmán túlerő, de nagy árat kellett fizetniük érte, s a rádzsputok egyetlen ostrom alkalmával sem adták meg magukat: amikor már lehetetlen volt tartani a várat, a rádzsput asszonyok, leányok és gyermekek az ősi «dzsóhar» áldozati szertartása szerint máglyára léptek, nehogy az ádáz ellenség kezébe kerüljenek, a rádzsput férfiak pedig az utolsó kirohanásban mind egy szálíg elhullottak a muzulmán fegyverek alatt. Igen, háromszor ismétlődött meg ugyanez *Csitórgarh*ban, de egy idő múlva a mevári rádzsputok ismét előjöttek hegyeik mögül és az első alkalmat felhasználva, megint visszafoglalták az ősi várat.

1301-ben, két évvel *Csitórgarh* első ostroma előtt, hosszú és súlyos harcok után elesett egy másik rádzsput erősség, *Ranthambhór* is, a mai Dzsajpur állam fővárosának elődje. Körülbelül ugyanebben az időben volt kénytelen elismerni a muzulmán fennhatóságot az ősi Málvá is, Rádzsputána déli határvidékén. De a belső Rádzsputánába húzódott törzsek sohasem adták be a derekukat. Ideig-óráig olykor kénytelenek voltak legalább névleg behódolni, de mihelyt a külső események szorongatott helyzetbe hozták Delhi muzulmán urait, a rádzsputok is fegyverre kaptak és visszaállították függetlenségüket.

1297-ben Gudzsarát szintén a hindusztáni szultán kezére jutott, miután több mint száz éven át vissza-visszaverte az ellenséges rohamokat. Gudzsarát 1391-ben a hindusztáni birodalom tartományából önálló szultánság lett; Ahmed Sáh és Mahmud Bígará szultánok uralma alatt a XV. században jelentős hatalommá fejlődött, míg aztán 1572-ben Nagy Akbár a mogul birodalomhoz csatolta

Rádzsputánát igazán szintén csak ez a legnagyobb indiai muzulmán hódító, *Nagy Akbár* mogul császár tudta elfoglalni. De neki is ugyancsak meg kellett szenvednie ezért az eredményért. Szinte egész életét a rádzsput feje-

delmekkel vívott örökös harcokban töltötte. 1567—68-ban ismét kemény és hosszú ostrom árán kellett elfoglalnia Csitórgarh ősi várát, a mevári rádzsputok büszke sasfészkét és győzelmét nem jutalmazta zsákmány vagy fogoly-sereg; elhamvadt máglya üszkei takarták már az asszony-nép és a kincsek maradványait, mire az elhullott védelmezők tetemein keresztül az elesett várba bevonulhatott. A mevári *rána* * és népének zöme, az Aravali kopár hegyei közé húzódva, még ezek után is dacolni mert a diadalmas nagymogullal: a mevári fejedelmi ház mindig büszkén vallotta, hogy egyedül ő nem adott soha rádzsput hercegnőt a nagymogulok háremének, holott nem egy más rádzsput nemzet-ség boldogan ragadta meg az alkalmat, ha egy-egy hercegnőt feleségül ajánlhattak fel a hindusztáni császároknak.

Még Nagy Akbár sem igazhatta le teljesen a rádzsputokat. Volt benne annyi bölcsesség, hogy belássa: a hinduk, s elsősorban a vitéz rádzsputok nélkül sohasem lehet erős, tartós a mogul birodalom. Igyekezett magához édesgetni, megnyerni a hindukat, bráhman minisztereket vett maga mellé az állam ügyeinek intézésében és a legyő-zött, de még mindig fel-felkelő rádzsput fejedelmeket magas birodalmi rangokkal tüntette ki, hogy így hűbéreseivé tegye őket.

A rádzsput lovagi becsületre jellemző, hogy amikor aztán a rádzsput fejedelmek a mogul császárnak hűséget fogadtak, ezt meg is tartották és vitézül, híven szolgálták Hindusztán urait. Nagy Akbár és két utódja, *Dzsehángir* és *Sáh Dzsehán*, jóindulattal igyekeztek megnyerni maguknak a hindukat és nagyrabecsülték a rádzsputok szolgálatait. Uralmuk alatt, vagyis a mogul birodalom fénykorában, egészen a XVII. század végéig, hindu — elsősorban rádzsput — hadak és vezérek fegyvere is védte Hindusztán trónját, vagy segített kiterjeszteni a birodalom határait. Nem egy esetben éppen a rádzsput hadak verték le a központi hatalom ellen fellázadt muzulmán alkirályok vagy összekülvők hadseregeit. Mi több, vitéz rádzsput seregek har-

* A *rádzsa* cím rádzsasztáni formája.

coltak a mogul birodalom távoli határvidékein, messze Középázsiaiban, Buharában, Szamarkandban, Turkisztánban is. A rádzsputok, bár hindu voltukhoz, hitükhöz és hagyományaikhoz rendületlenül ragaszkodtak és sohasem fogadták szívükbe a muzulmánokat, éppoly lovagias, nemes becsületérzéssel és hűséggel álltak muzulmán uruk oldalán, mint ahogyan a magyarok is évszázadokon át híven és vitézül szolgálták a szívüknek ugyancsak idegen osztrák császárokat. Ha van igazán feltűnő rokonvonás e két nép, a magyarok és a rádzsputok közt, akkor ez a férfias lojalitás az. Míg a mogul birodalom más nagyjai, hindu és muzulmán hűbéresei vagy helytartói egyaránt, folyton mesterkedtek és titokban cselekedtek a birodalom ellen, mihelyt ez inogni látszott, a rádzsputok a legvégsőkig becsülettel kitartottak a hindusztáni császárok mellett.

Szomorúan jellemző a rádzsput lojalításra, hogy — hasonlóan a császárpárti és törökpárti magyarság harcaihoz — nem egyszer rádzsput fegyvereknek kellett megtörniük a rádzsput ellenállást. Így például a már hűséget fogadott dzsajpuri rána, *Kanvar Mán Szingh* 1576-ban Nagy Akbár császár szolgálatában mért súlyos vereséget Mevár hős urára, *Partáp Szingh* ránára és rádzsputjaira.

Dzsaj Szingh, Dzsajpur fejedelme a XVII. században, hűséges embere, vitéz vezére és kiváló udvari csillagásza volt a nagymogul udvarnak. Ő építtette saját költségén a máig pompás állapotban fennmaradt csillagvizsgálót Delhi-ben, a császári székhelyen, miután ugyanilyen, saját tervei szerint épült obszervatóriumot létesített a maga fővárosában, Dzsajpurban és a hinduizmus szentvárosában, Benáreszben is.

A rádzsput lojalitás és lovagiasság odáig terjedt, hogy amikor *Aurangzáb* nagymogul — a mogul birodalom sír-ásója — szakított elődeinek bölcs politikájával és az Iszlám fanatikus «bajnokaként» ismét tűzzel-vassal a hinduk ellen fordult, rádzsput hadvezérei és seregei még mindig kitartottak a fogadott hűség mellett s ha fogcsikorgatva is, de becsülettel szolgálták tovább a gyűlölt császárt, hindu testvéreik ostorát. A rádzsputok voltak az utolsók, akik az

elhanyagló mogul császárság jakfarkos lobogóit elhagyták, s ezt is csak akkor, amikor be kellett látniuk, hogy a halálraítélt mogul uralom egyetlen csepp kiontott vért sem érdemel többé.

Még a mogulbirodalom megalapítása előtt, a XV. század legvégén Dél-Indiában partraszálltak az első európai hódítók, a *portugálok*, miután Vasco da Gama megtalálta a víziutat Európából Indiába. A portugálok legfőbb célja volt a közvetlen kereskedelem a Kelettel. A portugál kereskedelmi «konkurrencia» igen kellemetlen volt a gudzsaráti szultánnak, mert abban az időben a gudzsaráti kalmárok az arabokkal együtt igen tevékeny részt vettek a keleti termékek — elsősorban fűszerek — közvetítőkereskedelmében Nyugat felé. Az ottomán-török császárság is rossz szemmel nézte a portugálok térfoglalását keleten, mert odáig a nyugat felé irányuló keleti kereskedelem a török területeken és kikötőkön keresztül ment végbe. A portugálok közvetlen tengeri útja Indiába, mely a keleti kereskedelem monopóliumát biztosította részükre, komoly veszteséget és sérelmet is jelentett az ottomán birodalomnak. *Mahmud Bigará*, Gudzsarát szultánja 1507-ben szövetségre is lépett az ottomán császárral a portugálok ellen s a török-gudzsaráti hajóhad elsüllyesztett egy portugál hajót, de 1509-ben a portugálok megsemmisítették ezt az ellenséges flottát a kathiávári partok előtt. Az egyre erősödő portugál terjeszkedés 1510-ben elfoglalta Goát Dél-Indiában, s innen intézte további akcióit. 1535-ben a portugálok felépítették erődjüket *Diuban*, gudzsaráti kikötőjükben is. Később, amidőn Nagy Akbár elfoglalta Gudzsarátot, a portugálok gudzsaráti birtoka révén jött létre érintkezés a mogul birodalom és az első indiai fehér hódítók közt. Nagy Akbár császári udvarába portugál követek és jezsuita hittérítők mentek, s az utóbbiakkal folytatott beszélgetések hozzájárultak Nagy Akbár merész álmának megszületéséhez: a három nagy vallásból, az iszlám, a hinduizmus és a kereszténység legbecsesebb tanaiból új, indiai egyetemes vallást teremteni! A portugálok Észak-Indiában nem jelentettek fenyegetést az akkor még igen erős mogul birodalom-

nak, s mire ez hanyatlani kezdett, a portugálok indiai szereplése is elvesztette jelentőségét. Így a mogul császárság nem támasztott nehézségeket a portugál kereskedelemnek, sőt a mogul ház tagjai — még hercegasszonyok is — élénk részt vettek a portugál vállalkozásokban, pénzzel, áruval «betársulva», a szép haszon reményében.

A mogul birodalom a XVII. század végén érte el legnagyobb kiterjedését, a már említett fanatikusan türelmetlen Aurangzíb (II. Sáh Álám) császár uralkodása alatt, aki szinte egész életét messze délen, a Dekkanban hadakozva töltötte. A mogul birodalomra az első súlyos csapást a délindiai *marátha* nép mérte. A maráthák északi származású, hindu pásztor- és földművelő nép volt, az egyetlen indo-árja csoport, amely régesrégén messze délre, a dravidák földjére nyomult s ott telepedett meg. A maráthák, *Sivadzsí* nevű fejedelmük vezérletével, eleinte guerilla-harcokban nyugtalanították a birodalom déli tartományait, majd Aurangzíb halála után — a XVIII. század elején — a marátha bráhman miniszter-uralkodók — az úgynevezett *pészvák* — alatt fokról-fokra megdöntötték a mogul hatalmat. A marátha vezetők létrehozták a hindu konföderációt s ennek élére állva nagy sikereket értek el. A marátha lovasok messze földre elportyáztak; a XVIII. század első felében nem egyszer Bengált is végigsarcolták. A széthulló mogul birodalom egykori nagyjai, a különböző tartományok szubadárjai (helytartói) sorra pártoltak el a hindusztáni császártól és a maráthákkal szövetkezve, vagy kihasználva a zavaros helyzetet, független államokat alakítottak területeikből. Így jött létre például a Dekkan legnagyobb és leggazdagabb állama, Hajderábád, amelynek uralkodói mainapig is büszkén viselik régi mogul címüket: *Nizám-ul-mulk*, a «Birodalom helytartója».

A rádzsputok, mondtuk föntebb, a végsőkig híven kitartottak a mogul trón mellett, de Aurangzíb elvakult hinduüldözései elvették a kedvüket az amúgyis szétzúlló mogul uralom támogatásától. A legtöbb rádzsput fejedelem félrevonult az egész Indiát megrázó eseményektől és azon igyekezett, hogy odahaza kiépítse a maga független államát.

Többnyire szívesen látták, hogy a diadalmas, nagylendületű maráthák sorra ragadják ki az egykori muzulmán területeket a mogul császár kezéből. Azt sem bánták, hogy közvetlen szomszédságukban, sőt Rádzsputána és déli Gudzsarát területén marátha fejedelemségek jönnek létre: Guálijarat *Szindia*, Indort *Holkar*, Baródát *Gaikvár* marátha vezér foglalta el s a nevüket viselő fejedelmi nemzetségek mainapig uralkodnak ezekben az államokban.

De azért a rádzsputokat az sem lelkesítette túlságosan, hogy a maráthák foglalják el a mogulok helyét és hovatovább egész India uraivá váljanak. A még friss, erős marátha hatalomtól több okkal féltették a maguk nagynehezen visszaszerzett függetlenségét, mint a már csak névleges mogul császárságtól, amely nem jelentett többé komoly fenyegetést. Ez a meggondolás volt oka annak, hogy a rádzsput államok nem fejtettek ki komoly ellenállást az angolok ellen, amikor a közben erőre kapott brit terjeszkedés végső leszámolásra készült a maráthákkal és tulajdonképen ezektől ragadta el India birtokát.

Mert mialatt a maráthák végleg megingatták a legyöngült mogul birodalom alapjait, az angolok szívósan, céltudatosan és érdekeiknek skrupulusokat nem ismerő érvényesítésével fokról-fokra kiépítették a maguk gyarmatbirtokait Indiában. Az 1600-ban Londonban alapított Keletindiai Társaság (East India Company) kereskedői, hivatalnokai és zsoldos katonái szerezték meg Indiát. A kereskedőtársaságnak a XVII. században még csak néhány kereskedőtelepe volt, de az angolok a XVIII. század khaotikus állapotait kihasználva, Madrásból, első indiai birtokukból kiindulva, megállás nélkül terjeszkedtek tovább. Szövetséget kötöttek az egymással tülekedő bennszülött fejedelmekkel, támogatva ezeket ellenlábasaikkal szemben, s a legyőzött fél területéből kárpótolták magukat. Politikai celszövények segítségével, majd *Clive* döntő győzelmének eredményeképpen a XVIII. század közepén rátették kezüket Bengálra s innen, Calcuttából — amelyet angolok alapítottak — megkezdték Északindia módszeres «felgöngyölítését». A mogul uralom ekkor már olyan gyenge

volt, hogy készségesen fogadta a brit «protektorátust», s ez persze az angolok többé-kevésbé burkolt uralkodását jelentette. Komoly ellenállást csak egy-két fejedelem, elsősorban a marátha szövetség fejtett ki a britekkel szemben.

Míg ez a végső leszámolás tartott, az angolok igen ügyes politikával igyekeztek megnyerni a rádzsput fejedelmeket. Kiváló tehetségű ügynököket küldtek hozzájuk követségbe, s ezek értettek hozzá, hogy beláttassák a multakból sokat okult maharádzsákkal és maharánákkal: jobb, ha az angolok igyekezeteit támogatják, vagy semleges magatartással hagyják a dolgokat haladni a maguk útján. A rádzsputok jól látták, hogy a letűnt mogul-muzulmán uralom helyét elfoglalni készülő maráthák zsarnoksága sem sokkal jobb, mint a hindusztáni császároké volt. Az angolok biztosították a barátságosan viselkedő bennszülött fejedelmek jogait s a rádzsput dinasztiaik helyesebbnek tartották a maguk többé-kevésbé zavartalan uralmuk és országaik fennállásának biztosítását, mint azt, hogy belekeveredve a nagy vitába, súlyos kockázatoknak tegyék ki magukat és népeiket.

Tévedés lenne feltenni a vitéz és büszke rádzsputokról, hogy meghunyászkodva fogadták el a brit fennhatóságot. Inkább politikai okosság és előrelátás készítette őket erre, s a történelmi események igazolták is magatartásukat. Az angolok három nagy háború után végleg megtörték a marátha erőket és az utolsó pésvá-fejedelem, *Bádzsi-Ráo* 1818-ban kénytelen volt behódolni. Ezzel az angolok foglalták el Indiában az első és legerősebb hatalom helyét. Csupán egyetlen állam, a nemrég keletkezett pandzsábi szikh birodalom tudott még egyelőre dacolni a brit terjeszkedéssel, de nemsokára, 1849-ben Pandzsáb is angol kézre került.

A rádzsputok, mialatt az angolok leszámoltak a maráthákkal, a maguk területén keveset törődtek a távolabbi eseményekkel. Annál inkább kezdtek ébredezni köztük az ősi vetélkedés emlékei. Most, hogy nem volt többé fölöttes ellenőrző hatalom, némelyik törzs vérbosszúba keveredett egymással és ez kisebb helyi háborúk egész sorára vezetett

a rádzsput államok közt. A belátóbb fejedelmek már csak ezért is szívesen látták az angolok fellépését. Ez különben egyáltalán nem volt követelődző, mert a brit politika tisztában volt azzal, hogy a vitéz, harcias rádzsputok önérzetét nem szabad megsérteni. A főntebb már említett kiváló ügynökök és politikai közvetítők nagyon eredményes munkát végeztek. A legjelesebb köztük *James Tod* ezredes volt, aki 1812-től 1823-ig működött Rádzsputánában s ez idő alatt nem csak megnyerte a rádzsputok őszinte barátságát és bizalmát, hanem időt talált arra is, hogy mélyreható tanulmányokat folytatva, eredeti források alapján megírja «Annals of Rajasthan» című terjedelmes és kitűnő történeti művét a rádzsputokról.

Az angolok egymásután kötöttek békeszerződéseket a rádzsput fejedelmekkel; ezek mint önálló uralkodók fogadták el a brit ellenőrzést és fennhatóságot, belügyeikben megtartották tejhatalmukat, de kötelezték magukat arra, hogy más államokkal nem kötnek szövetséget vagy egyességeket és általában tiszteletben tartják a britindiai érdekeket.

A rádzsputok, noha az angol uralom alatt olykor kellemetlen tapasztalatokra is szert tehetek, s az angolokat sem szerették meg jobban, mint annakidején a muzulmán hatalom képviselőit, a hagyományos lojalitás és lovagias becsület szellemében tartották meg az egyességet. Nem tántorodtak el a brit szövetségtől még a megpróbáltatásoknak és kísértéseknek abban a válságos idejében sem, amikor — 1857-ben — Észak-Indiában kitört és magasra lángolt az úgynevezett *szipái-lázadás* (Sepoy Mutiny), s már-már úgy látszott, hogy az indiai angol uralmat végveszély fenyegeti. Nem egy rádzsput fejedelem súlyos kockázat ellenére is védelmébe vette a területére menekült angolokat, a felkelők minden fenyegetésével szemben sem volt hajlandó kiadni őket s ezzel meggyalázni a rádzsput vendégszeretetet szent hagyományát.

Amikor aztán a felkelés leverése után a Brit korona végetvetett a Keletindiai Társaság harácsoló és vétkes indiai uralmának és az angol király közvetlenül birtokába vette azt az óriási gyarmatbirodalmat, amelyet voltaképpen

egy kereskedelmi részvénytársaság szerzett meg Angliának, megszületett az Indiai császárság. Ennek keretében előkelő hely jutott azoknak a bennszülött államoknak, amelyek a válság idejében nem fordultak az angolok ellen. A rádzsput államok fejedelmei azóta India császáranak, vagyis az angol királynak hűbéresei, de ez az alárendeltség mindenestre kevésbé lealázó, mint amilyen a mogul uralom alatt volt.

Ma az indiai fejedelemségek belügyeik tekintetében csaknem teljes önállóságot élveznek, s a rádzsput államok a legkiváltságosabbak közt, az első helyen állanak. S a rádzsputok nem felejtik el, hogy országaik önként, egyenrangú felek közt létrejött szerződésekkkel csatlakoztak a brit-indiai hatalomhoz, nem erőszak kényszerítette őket a behódolásra. Ezt magatartásukban hangsúlyozzák is. India-szerte sehol nem ötlük a szemünkbe annyira az idegen hatások hiánya vagy csak mérsékelt szerepe, mint éppen Rádzsputánában és Gudzsarátban. Itt maradt fenn leginkább és legtöretlenebbül a mult sok hagyománya. A rádzsput fejedelmek közt nem egy még a közelmúltban is tüntetően tartózkodott az angol nyelv használatától és csak a legfiatalabb nemzedék tett e tekintetben engedményeket.

A rádzsput katonai szellem sem halt ki India lovagjainak utódaiból. A fejedelemségek saját hadseregeket tartanak fenn és csapataikat rádzsputokból toborozzák. Mint a kiváltságosabb bennszülött államok általában, a rádzsput országok sem kötelesek haderőiket a központi kormányzat rendelkezésére bocsátani, s ha felajánlják — mint a világháborúban történt — ezt önként teszik. Maga a nép rádzsput rétege sem fegyvertelen; igaz, hogy nincsenek modern löfegyvereik, de megőrizték régi harciesszkezeiket, görbe kardjukat, lándzsájukat, kerek pajzsukat és a jellegzetesen indiai fegyvert, a széles, rövid, háromszög alakú pengével ellátott tört. Ünnepeyes felvonulások, népünnepeyek alkalmazásával előkerülnek a nagymultú fegyverek és a rádzsput harcosok unokái lóháton, régimódi díszekbe öltözve jelennek meg, délceg, öntudatos tartással, büszke, merészen villogó tekintettel.

Gudzsarátban is találkozunk a régmultak még élő emlékeivel, de Ahmedábád, Gudzsarát szíve — ugyanúgy, mint a közvetlen brit fennhatóság alatt áló Adzsmír Rádzsputána szívében — már haladó, modernné alakult város. Különös és érdekes, hogy innen, az ősi hagyományokat legféltékenyebben őrző rádzsput terület szomszédságából, Ahmedábád mellől indult el nagy történelmi jelentőségű útjára az újjászülető India nagyhatású nemzeti mozgalma: Gándhi munkája.

Kétségtelen, hogy Rádzsputánának és a rádzsputoknak még sokszor lesz nagy és fontos szerepük India jövőendő történetében. A rádzsput nem forradalmár és nem könnyen szakít az elfogadott helyzettel. Híven állja ma is a megkötött és kölcsönösen szentesített szerződéseket, de ha egyszer úgy fordul a történelem sora, hogy Indiának ismét vitéz harcosokra, nemzeti becsületükért élni és halni tudó férfiakra lesz szüksége, a rádzsputok ott fognak állani a legelső sorban.

És most, hogy megismertük ennek az érdekes és tiszteltetreméltó népnek a multját, induljunk el utunkra és ismerjük meg mai életét és hazáját is.

IV. Rádzsputána határvidékei.

Rádzsputána határvidékei közt a legnagyobb szerepet mindig az északkeleti szélék játszották. Innen, a Dzsamna folyam völgye felől érte Rádzsputánát a muzulmán hódítóhullámok támadása. Az Észak-Indiában lábukat megvető muzulmán hatalmak mind Delhit vagy az ettől délre, szintén a Dzsamna mellett fekvő Ágrát tették birodalmuk központjává és székvárosává. A legnagyobb hódító, a mogul Nagy Akbár császár, aki — mondtuk — élete javarészt a rádzsputokkal hadakozva töltötte, Ágrát találta alkalmasabbnak, mert ez közelebb feküdt hadműveleteinek színhelyéhez: Ágra földrajzilag már voltaképpen Rádzsputána szegélyén terül el. A rádzsputok ellen vívott hadjáratai során

tetszett meg neki Ágrától nyugatra az a hosszan elnyúlt dombhát, amelyen aztán megalapította és felépítette pompás, büszke, de rövidéletű új fővárosát, *Fatéput* (Fatehpur-Szikri). Ezzel is mintha azt akarta volna hangsúlyozni, hogy Rádzsputánát az egész hindusztáni birodalom kulcsának tekinti. Még előbb természetesen ő is biztosította — akár csak az előző muzulmán hódítók — Adzsmír birtokát, Rádzsputána szívében.

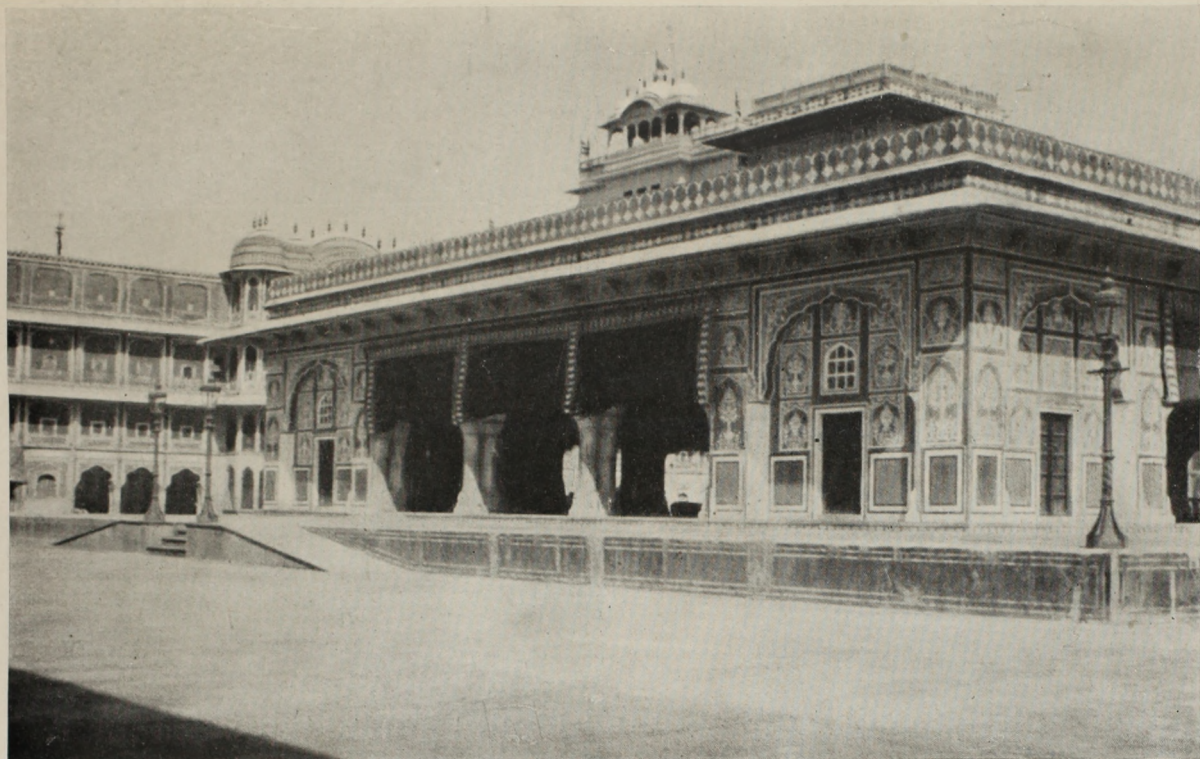
Fatépur, bár közigazgatás szempontjából az Egyesített Tartományok legszélén fekszik, földrajzi és néprajzi tekintetben feltétlenül Rádzsputánához tartozik. A fatéपुरi vár a rádzsput hegyvidék végső kiágazásainak egyikén épült, s a városdomb alatt elterülő Szikri nevű falut rádzsput nép lakja. De története és jellege a mogul birodalom szívéhez, a Dzsamna völgyéhez kapcsolja, s ezért Fatéput egy előző munkámban, a Gangesz síksággal együtt ismerttettem.*

Itt, Rádzsputána északkeleti szegélyén három kisebb állam, *Alvar*, *Bharatpur* és *Dhólpur* érintkezik az Egyesített Tartományok területével.

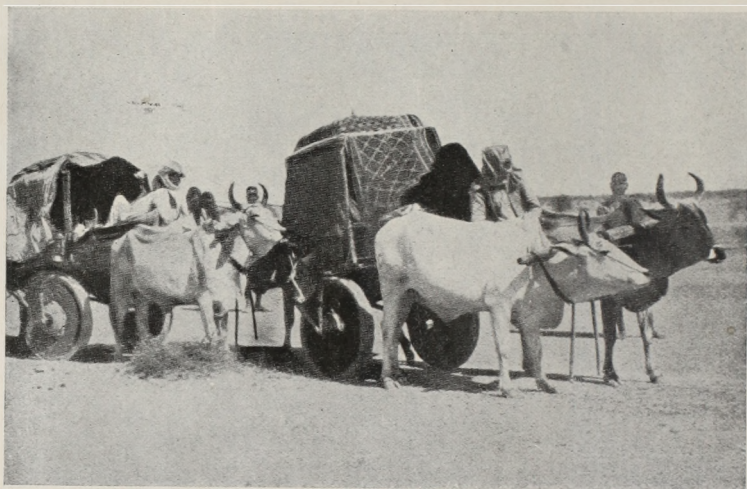
Alvar állam egész lakossága alig haladja meg az 50,000-et de azért uralkodója, aki a *Naruka*-rádzsputok *Kaccshava*-nemzetségéből származik, a Napot tekinti ősének, tehát elég figyelemreméltó ősnemességre hivatkozhat. A hasonnevű főváros épületei nagyrészt a XVIII. századból valók és nem olyan jelentékenyek, mint Rádzsputána más, régebbi műemlékei. De mint a rádzsput városok általában, Alvar is festői, romantikus és szép, ezt a fekvése is biztosítja, a környező hegyekkel és a Dzsamna felé nyíló síkfölddel. Legszebb része a Szágar vízmedence, körülötte palotákkal, templomokkal.

Alvartól délkeletre *Bharatpur* állam következik, ez még kisebb, mint az előbbi s fejedelme nem rádzsput, hanem *dzsát* származású; e szerint *Bharatpurt* nem számíthatjuk a rádzsput államok közé, bár Rádzsputána terüle-

* L. A szerző «Hindusztán» c. művét a Magyar Földr. Társ. Könyvt. sorozatában.

A dzsajpuri fejedelem kihallgatási csarnoka.

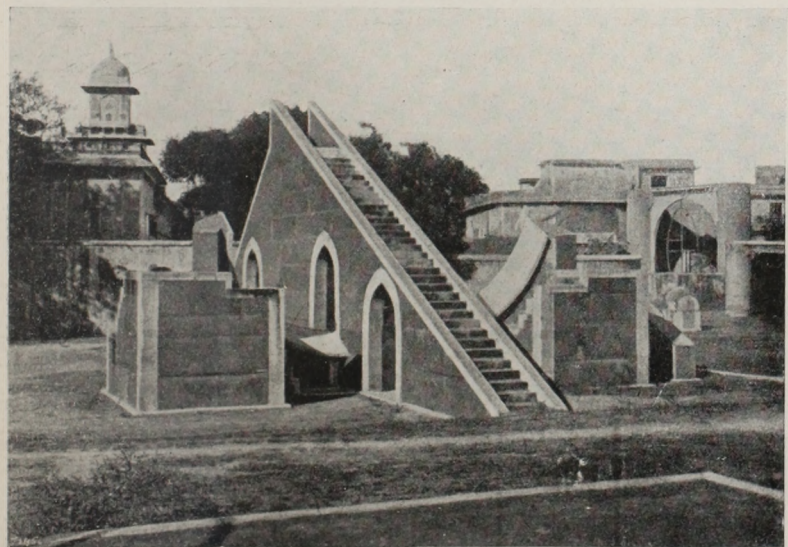
Bikaniri ökrösszekerek.

Rádzsputánai vízholdó.

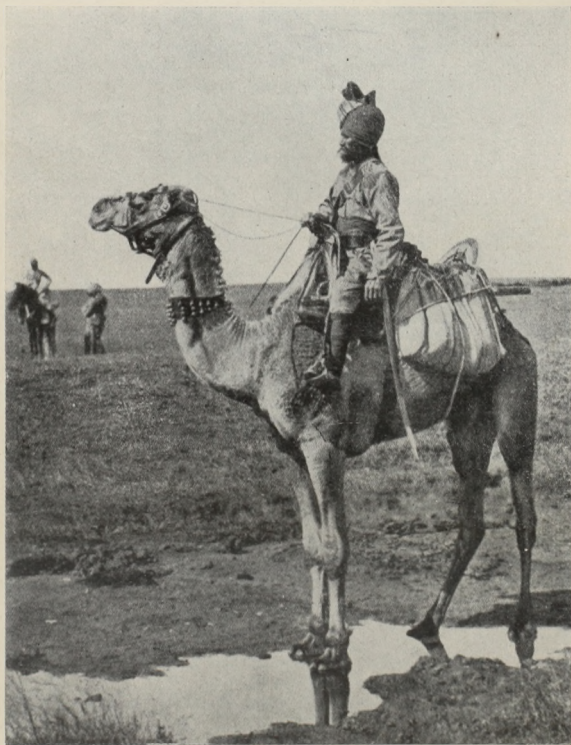
Utca Dzsajpurban.

Dzsaj Szingh csillagvizsgálója Dzsajpurban.

Elefánt síremléke Dzsajpur mellett.

Bikaniri tevéosztag katonája.

tén fekszik. A dzsátok — említettük föntebb — szintén hún-török eredetű törzsek leszármazottjai, de túlnyomó többségük a Pandzsábben telepedett meg és a történelem évszázadai folyamán megoszlott az északindiai legnagyobb felekezetek közt. Vannak hindu és muzulmán dzsátok is, de a dzsátok zöme a XV. században keletkezett és később nagygyá, erőssé fejlődött *szikh* felekezetbe olvadt. A szikhek a XVII. században és a XVIII. század elején harcias nemzetté alakultak át és jóllehet nem nevezik magukat hindúknak, ezek mégsem érzik a szikheket idegeneknek, hiszen a *Guru Nának* alapította szikh vallásban a hindu világszemlélet legalapvetőbb tanai is feloldódtak. A hinduk a szikheket féligmeddig a maguk vallásrendszeréhez tartozóknak, legföljebb «reformáltaknak» tekintik és miután minden szikh férfi születésétől fogva harcosnak számít, egyenrangúaknak tartják őket a hinduizmus harcos kasztjaival. Ezért nincs akadálya, hogy szikhek és rádzsputok, különösen pedig fejedelmi családok közt házassági kapcsolatok jöjjenek létre, sőt egyes szikh mahárádza-családok igyekezete arra irányul, hogy kimutassák a maguk rádzsput eredetét vagy rokonságát.*

A bharatpuri mahárádza egyik őse, a híres, sőt hírhedt dzsát vezér, *Szurádzs Mál*, portyázó hadaival sokat kellemtlenkedett a hanyatló mogul birodalomnak a XVIII. század közepetáján; többek közt kifosztotta Ágrát és a páratlan Tádzs Mahál síremléket, magával víve ez utóbbinak aranyból készült rácsozatait. Akkoriban a bharatpuri dzsátok az előrenyomuló maráthákkal is sokat tülekedtek. A XIX. század elején a várost az angolok is több ízben ostrom alá vették és elfoglalták. Bharatpur városában sincsenek különösen jelentékeny vagy régi műemlékek vagy legalább is nem annyira jelentékenyek, hogy e könyv keretei közt részletesen foglalkozhassunk velük.

Dhólpur már érdekesebb és jelentékenyebb is, mint az említett két «ország», bár lakosainak száma csak a kisebb államokhoz viszonyítva nevezhető nagynek, nem lévén több

* A szikhekre vonatkozólag l. a szerző «Pandzsáb» c. munkáját.

negyedmilliónál. De a főváros, Dhólpur, amelytől — meglehetősen általános indiai szokás szerint — az egész állam is a nevét nyerte, régi műemlékekkel büszkélkedhetik. A *Sérgarh* (Sher-garh : Oroszlán-erőd) várat a helyi hagyományok szerint három évezreddel ezelőtt építették. Azóta természetesen igen sokszor újjraépült és a legrégebb építményből nem sok látható. Dhólpur túlságosan közel feküdt Ágrához s a Dzsamna völgyéhez, ahol a hindusztáni birodalom uralmáért vetélkedő hatalmak annyiszor megütköztek egymással, ezért aztán Dhólpur története is ugyancsak mozgalmas volt. Az első muzulmán hódítók, aztán a mogulok, majd az első mogul hódítást rövid időre elvitató Sér Sáh, később a mogul korszak legnevezetesebb császárai sorra elfoglalták Dhólpurt és legtöbbjük kőből épült emlékeket is hagyott maga után. Dhólpur közelében vívta meg győzelmes csatáját 1658-ban Aurangzib a fivérével, Dara Sikóval, hogy melyiküké legyen a mogul birodalom trónja. Aurangzib — a mogul dinasztia fiainak szokása szerint — fellázadt apja ellen, fivereit pedig vagy leverte vagy eltette láb alól, így biztosítva magának az utódlást. Fél évszázaddal az említett testvércsata után megint csak Dhólpur közelében ütközött meg egymással Aurangzib két fia, Azam és Mu'azam, ugyancsak a trónért, hogy a győztes Mu'azam (I. Bahádur Sáh) örökölje a már némileg megtépázott mogul birodalmat.

Dhólpur mahárádzsája, a dzsaina elveket követve, elítéli az élet pusztítását, s ha olykor az előkelő vendégek kedvéért rendeztet is vadászatokat, ő maga állítólag tartózkodik a vérontástól. A dhólpuri erdőségekben ezért gyakrabban találkozhat az utas nagy ragadozókkal. Én ugyan nem részesültem ebben a szerencsében, de indus urak mesélték nekem, hogy a kevéssé, vagy egyáltalán nem háborgatott vadállatok errefelé sokkal szelídebben viselkednek és a legnagyobb ritkaság, hogy bajt okozzanak. De hát ez általában áll a vadállatokra ; igen ritka eset, hogy pl. a tigris vagy a párduc megtámadja az embert, ha őt magát békében hagyják. Dél-Indiában magam is találkoztam egy hatalmas párduccal s úgy látszik megérezte, hogy nincs bennem

és két indus társamban ártó szándék — fegyver sem volt velünk — és nyugodtan állva helyén nézett felénk, nem futott el, de nem mutatott támadó szándékot sem. A dhólpuri maharádza azonban úgy tíz évvel ezelőtt igen rosszul járt s a megkímélt állatvilágnak egyik méltatlan képviselője ugyancsak furcsán hálálta meg a jóindulatot: egy éjszakai autótút alkalmával megveszett sakál ugrott a fejedelemre és megmarta az arcán. A veszett sakál harapása talán még a dühödt ebénél is veszedelmesebb, a fejedelmet persze azonnal a legközelebbi — bár így is ugyancsak messze lévő — Pasteur-intézetbe szállították és hónapok kellettek hozzá, hogy a csúnya seb beforradjon. A hindúk azt mondanák erre, hogy a maharádzsát «az előző életében elkövetett bűnökért» érte ez a baj. Meglehet, nem tudom. A maharádzsával való találkozásnál sokkal érdekesebb élmény volt megismerkednem Dhólpur állam egy sokkal szerényebb alattvalójával, a *Tát Bábá* nevű szádhuval, vagyis világtól elfordult szent emberrel. Tát Bábá valamikor maga is nemes úr volt és nagyon szeretett vadászni; nem egy őz, szarvasféle, kék bivaly (*nilgai*) vagy veszedelmesebb nagyvad halála terhelte lelkiismeretét. Egy szép napon azonban az esti homályban véletlenül őzsutát ejtett el, és amint az állatot felvágták, kis őzmagzatot találtak benne. Ez olyan mélyen megrendítette a vadászt, hogy végbement benne a hindúk közt elég gyakori, különös és végletes lelki változás: megértette az *ahimszá* (nem-ártás) és a *maitrí* (minden élő iránti szeretet) ősi elvét, megborzadt az életpusztítástól és önkívületbe esett. Kísérői csak vártak, hogy mi lesz vele. Amikor aztán magához tért, olyan volt, mint aki megzavarodott. Eldobta fegyverét, levetette úri ruháit és egy zsákrongyot kérve valamelyik szegény hajtójától, ebbe öltözött. Csak annyit mondott, hogy ő többé nem megy haza, ott marad a rengetegben. A hindúkat az ilyesmi nem lepi meg úgy, mint a szkeptikus nyugati embert: kísérői megértették, hogy urukkal csoda történt, szent szádhu lett belőle! Az egykori vadász tényleg ott maradt a dzsangalban, azóta is — ha még él — zsákruhát visel s erről nevezték el Tát Bábának, «Zsákruhás atyá»-nak. Egy sziklás domb-

tető oldalában, kis barlangban ütött tanyát és a barlang előtt kivájt kővályúban gondosan összegyűjtötte az esővizet, hogy az erdő vadjai szomjukat olthassák a szárazság idején. Még tigrisek, párducok vagy leopárdok is odamentek, nyugodtan ittak, mialatt a szádhu, arcán örökös mosoly derűs, boldog, önfeledt kifejezésével, ott ült a barlangja előtt és minden állatot — de embert is, ha odavetődött — fel-emelt kezekkel és tiszteletteljes «Mahárádzs» (Király) megszólítással üdvözölt. Ennek az a magyarázata, hogy amikor annakidején révületbe esett — ezt később mondotta el egyik jóbarátjának, akik felkeresték az erdőben — látomása volt: ragyogó túlvilági alak jelent meg előtte s így szólt hozzá: «Ezentúl láss Engem minden élőlényben!» Vagyis, lássa az Istent az élet megfejthetetlen titkában mindenütt.

Ilyen különös, a nyugati ember szemében furcsa, sőt hihetetlen dolgokkal még manapság is gyakran találkozhatik Indiában az olyan utazó, akit az anyagi művelődésen, a politika és közgazdaság kérdésein túl az emberek lelke és lelkiélete is érdekel. És talán én sem estem túlságosan súlyos tévedésbe, amikor Tát Bábá jobban érdekelt, mint Dhólpur fejedelme.

Továbbhaladva délnek, nagyobb, jelentékenyebb állam területére érünk. Ez *Guálijar* (Gwalior), amelyről föntebb röviden már megjegyeztük, hogy három milliónál több lakója van. Tehát egészen komoly ország, megérdemli «állam» nevét, különösen ezen a vidéken, ahol — láttuk — némelyik állam területe s lakossága alig haladja meg egy nagyobb-fajta uradalom méreteit. Azt is említettük, hogy Guálijart a mogul birodalom elhanyaglását követő zűrzavaros időkben egy marátha vezér, *Mahdadzsi Szindhia* foglalta el. Az ő leszármazottjai uralkodnak itt ma is és az ősi családnév — ugyanúgy mint a többi marátha eredetű fejedelmi nemzetségben — szinte uralkodói cím gyanánt használatos.

Guálijar városa tele van érdekes és értékes műemlékekkel. Nem annyira a város maga, mint inkább a vár, amely a város fölé emelkedő hosszúkás hegy tetején nyúlik el. Valamikor régen, az örökös háborúságok idejében a főváros magva is itt volt, a vár falai mögött keresve védelmet,

de a «Pax Britannica» óta a város egészen levándorolt a hegy alatti lapályra. Az egykori város házai is eltűntek, úgyhogy a várban ma a maharádzsa kastélyán és palotáin kívül csak régi templomok találhatók. Az alant szétterülő város aránylag újkeletű s ezért kevés figyelemreméltó látnivaló akad benne. De bazársorai, terei és élelmiszert árúsító vásárcsarnokai tágasak, modernebb hatásúak és főleg tisztábbak, mint amilyenekkel Észak-India legtöbb városában találkozzunk. Guálijar jó módú város, kereskedelme, ipara fejlett.

Guálijarban a muzulmán hódítást megelőző időkben rádzsput dinasztíák uralkodtak, magát a várost a hagyományok szerint Toramána, a fehér húnok fejedelme alapította Kr. u. a VI. században. Egy régi legenda azonban másként beszéli el a város alapítását: egy rádzsput fejedelem, *Szurádzs Szén* («A Nap hadereje»), a szanszkrit «Szúrja-Széna»-ból), bélpoklos lett és már nem is remélt gyógyulást bajára, amidőn egyszer a mai Guálijar környékén vadászott a dzsanganban, épen a Gópagirin, a «Tehénpásztor hegyen», amelyen utóbb Guálijar vára épült. A hegy egyik barlangodujában szent vezeklő tanyázott s a rádzsput király illő tisztelettel köszöntötte a szádhut. Ez azzal jutalmazta a vadászt, hogy forrásvízzel kínálta, s ettől azon nyomban elmúlt róla a poklosság. A szent meghagyta Szurádzs Szénnek, hogy alapítson székvárost ott azon a hegyen és új nevet adott az uralkodónak: *Szuhan Pál*-nak, vagyis a Védtelenek Védőjének nevezte el. Ugyanakkor megjósolta, hogy ameddig utódainak nevében benne lesz a Pál (szanszkrit «pála» : *védelmező, őriző) szó is, addig nemzetsége meg fogja őrizni hatalmát. A király felépttette Guálijart, utódai gondosan követték a szent tanácsát, s ameddig a második nevük Pál volt, addig nem is érte baj őket. Hanem semmiféle dicsőség sem tart örökké, a nyolcvanharmadik fejedelmi utód elfeledkezett a családi hagyományokról, fiát Tédzs Pál helyett Tédzs Karn-nak nevezte el, s erre negatív értelemben is beteljesült a jóslat: az utolsó sarj, akit nem neveztek többé «Védelmező»-nek, nem tudta megvédelmezni ősei birtokát.

* A régi indo-árja szóvégi rövid *a* az indiai népnyelvekben némává lett.

Indiában úgyszólván minden talpalattnyi helyhez, minden kőhöz — annál inkább minden hegyhez — mitoszok és legendák fűződnek és meglehet, ezek sok régi tény emlékét őrzik a maguk képletes formájában.

A történelmi Guálijar ugyancsak sok vihart látott. Az első rádzsput dinasztiát a parihára-rádzsputok nemzetsége váltotta fel, ennek utolsó fejedelmétől az első muzulmán hódítódinasztia egyik szultánja, Altams foglalta el Guálijart 1232-ben. De a XIV. század végefelé egy újabb rádzsput fejedelem, a tómára-rádzsputok nemzetségéből való Bir Szingh felmondta az engedelmességet a hindusztáni szultánnak, bár utódai alig negyed évszázad multán ismét adófizetőivé lettek Delhi muzulmán urainak. Az idők folyamán a hindusztáni császárság ellen fellázadt kisebb szultánok, a birodalom császárai és rádzsput törzsfők ismételten verekedtek Guálijar birtokáért. A legkiválóbb tómára-rádzsput mahárádza, Man Szingh dacolni mert a Lódi-dinasztiából való hindusztáni császárokkal is, de fia már az utolsó Lódi-császár hűbéreseként harcolt az új muzulmán hódító, a mogul Báber ellen, s el is esett a nagy csatában, amely megdöntötte a Lódi-ház uralmát és trónra ültette az első nagymogult. A híres *Koh-i-Nur* («A fényesség hegye») Guálijar tómára-rádzsput fejedelmi házának tulajdona volt, az utolsó mahárádza özvegye ajándékozta oda Humájunnak, a győztes mogul Báber fiának és utódjának; a mogul dinasztia bukásakor, 1857-ben a nagyértékű drágakő is az angolok kezére került és azóta az angol királyé.

A XVIII. század második felében, a mogul hatalom megdöntői, a maráthák elfoglalták Guálijart. Az angolok ugyan ismételten is elvitatták tőlük a terület birtokát, de Guálijar és a hasonló állam végül mégis Szindhia marátha vezér kezén maradt. 1857-ben, a már többször említett szipái-lázadás idején a guálijari csapatok is az angolok ellen vonultak, de mint lázadók, a fejedelem hozzájárulása nélkül. Ennek köszönhette Guálijar marátha mahárádzsája, hogy a felkelés leverése és Brit-India újjászervezése után megtarthatta trónját és birtokát.

A viharos évszázadoknak és az egymást felváltó dinasz-

tiáknak emlékeit őrzi Guálijar erődje. A hegynek, amelyen emelkedik, legmagasabb pontja is csak 104 méter, de oldalai meredek, homokkősziklái erős és nehezen megközelíthető természetes bástyatalapzatot adtak a várnak. A domb teteje lapos és csaknem két kilométer hosszúságban nyúlik el, míg legnagyobb szélessége meghaladja a 600 métert. A hosszúságos várhegy nyugati oldalának közepetáján sziklás völgy vágódik be a hegy testébe s ennek a szakadékos, szirtfalakkal övezett völgynek oldalában vezet fölfelé az út a vár egyik főbejáratához. Ez az *Aravahi* völgy. Sziklás oldalában különös szoboralakok sorakoznak. Legtöbbjük többszörös életnagyságú. A sűrűn, látszólag fantasztikus rendszertelenséggel egymás mellé és fölé helyezett szoboralakokat a hegy kőtömegéből faragták ki a XV. század közepe táján. Ilyen szoborcsoport több is van a guálijari várhegy oldalában, egy-egy a sarkantyúban végződő, elnyúlt hegy északnyugati és északkeleti végén, nyugaton az említett Aravahi völgy északkeleti végében kettő, délnyugati kijáratánál egy s a várhegy délkeleti oldalában szintén egy. A legnagyobb-szabású és legérdekesebb csoport azonban az Aravahi völgybeli, s ez maradt fenn a leghibátlanabb állapotban. Ugyanis Báber, az első mogul hódító, amikor 1527-ben Guálijart is elfoglalta, a «bálványok» nagy részét megrongáltatta.

Ezeket a sajtószerű szoborgyülekezeteket a *dzsainák* faragták ki. Mielőtt szemügyre vennők a szobrokat, ismerkedjünk meg közelebbről a dzsainákkal, ezzel a különös indiai felekezettel, annál is inkább, mert nagy és előkelő szerepet játszott és játszik mai napig Rádzsputáná és Gudzsarát földjén.

A hindu vallás alapjai a Védák voltak és a Védák szent-szövegeit őröző papi osztály, a bráhmanok alakították ki a hinduizmus bonyolult, nagyszabású rendszerét. A bráhmanok kiváltságos helyzete, irányító és vezető szerepe azonban, úgy látszik, már a régmúltban is kivívta az ellenzést, különösen a harcosok osztálya érezte olykor-olykor terhesnek a papok szigorú ellenőrzését és fölényét. Nagyon valószínű, hogy az ellenhatás akkor állt be, vagy akkor vált erőssé, amikor a harcos osztályba, mely eladdig éppúgy,

mint a bráhmaan osztály, túlnyomóan indo-árjából állt, más származású, pl. hún-török fajú törzsek és csoportok nagyobb számmal kezdtek beolvadni. Indiának időszámításunk előtti történetét általában homály fedi, inkább csak regék és legendák állnak rendelkezésre, de annyi bizonyos, hogy a Kr. e. VI. évszázadban már több új, reformáló szándékú vallási irányzat jött létre, amelyek vagy egészen mellőzték a bráhmaanokat, vagy többé-kevésbé háttérbe szorították szereplésüket. Ebben az időben keletkezett a *buddhizmus* s valamivel előbb, de nagyjából a buddhizmus születésével egyidőben jött létre a *dzsainizmus* irányzata is. Mindkét vallás alapítója a ksatrija, vagyis a harcos osztályból származott. Királyfi, tehát ksatrija volt Gautama Sziddhárta, a Buddha («A Fölébredett») és ksatrija nemesi család fia volt *Vardhamána* is, aki a dzsaina felekezetet alapította. Mindkét mozgalomban tehát a harcos osztály egy-egy tagja lépett föl a szellemi irányító, a vallási tanítómester és titkokat feltáró bölcs *guru* igényével, holott azelőtt csak bráhmaan lehetett ilyen irányítója az igazságot keresőknek. A harcos osztály hagyományai közt felnőtt vallásalapítók valami új és merész szellemet vittek bele a lelki életbe. A már akkor többé-kevésbé megmerevült bráhmaani vallásformáktól szabadon, függetlenül, igazán harcoshoz illő bátorsággal vágta neki az élet és halál, a mindenség és az egyetemes lét örök kérdéseinek. A Buddha olyan általános érvényű tant hirdetett, hogy ez később Ázsia tekintélyes részét meghódította s a világ legtöbb hívet számláló nagy vallásává fejlődött, noha Kr. u. a VIII. és X. század közt Indiából teljesen kiszorult. Vardhamána tana kevésbé volt alkalmas arra, hogy nagy tömegek vallásává legyen, de ezzel szemben erős gyökereket vert Indiában és ott túlélte a buddhizmust. A középkor folyamán a dzsaina vallás nagyon elterjedt India északnyugati felében, elsősorban Rádzsputána és Gudzsarát földjén. S ebben része lehetett annak is, hogy e vidékeken a rádzsputok harcos szelleme uralkodott, amely sok rokonvonást találhatott a dzsainizmus merész, a mindennel leszámolni tudó, hősi lelkű emberre hivatkozó szellemében. A rádzsputok ugyan hinduk és a hin-

duizmus fő irányzatainak hívei, de a dzsainizmus nem szakadt el élesen a hinduizmustól — mint a buddhizmus — és nem is annyira külön vallásfelekezetet, mint inkább sajátos életfelfogást, erkölcsi magatartást jelentett. A dzsaina elvek követése nem zárta ki, s ma sem zárja ki a hindu vallásformákhoz való ragaszkodást; valaki maradhat hindu, s ugyanakkor a dzsaina felfogást is magáévá teheti. Így aztán nem egy rádzsput fejedelem szívesen látta a dzsainizmus terjedését a maga országában, ezt elő is segítette, főleg azért, mert a dzsaina felekezet hívei általában becsületes, erkölcsös, egyenes emberek. A rádzsputánai és gudzsaráti kereskedők nagy többsége dzsaina, vagy ha hinduk, erős dzsaina behatás alatt állanak.

Vardhamána a mai Patna közelében, a Gangesz-lapályon született és akárcsak Gautama Sziddhárta, harmincéves korában elfordult a világi élettől, elindult az igazságot keresni, hogy kielégítő feleletet kapjon a lét nyugtalanító problémáira. Beállott a Pársvanáth alapította hindu szerzetesrendbe, melynek tagjai magukat «nirgranthák»-nak, vagyis «köteléknélküliek»-nek nevezték. Ez annyit jelent, hogy megszabadultak az anyagi élet csalóka kötelékeitől, amelyek arra kényszerítik a lelket, hogy egyéni, testi születések láncolatában az anyagvilág rabságában sínylődjenek. Vardhamána olyan nagy hatást tett eszméivel szerzetes-társaira, hogy ezek előbb *Mahávirának*, vagyis «Nagy hős»-nek, a szellemiség elszánt, hősi bajnokának nevezték el, majd amikor hosszas elmélkedés és önsanyargatás után lelke tökéletesen lerázta magáról az anyagiasság kötelékeit, a *Dzsina* («Győztes, diadalmas») jelzővel tüntették ki. A Pársvanáthrend szerzetesei szegődtek először híveivé és a Dzsina e rend alapítóját, Pársvanáthot a maga szellemi elődjeként besorolta a régmúltban élt huszonnégy nagy *Tirthankara* («Ütkészítő»), vagyis az emberiség szellemi útmutatói közé. Hívei, a *dzsainák* (Dzsina-követők) őt magát tekintették az utolsó, legtökéletesebb Tirthankarának, aki betetőzte elődjeinek művét.

A Dzsina abban is hasonlított a Buddhához, akivel egyidőben járta be, tanát hirdetve, a Gangesz-síkság keleti

országait, hogy tana letéteményeseinek elsősorban a szerzeteseket tekintette. A világi hívők csak félig-meddig tartoztak követni szigorú elveit, arra törekedve, hogy fokról-fokra megtisztítsák lelküket az anyagiasság szennyétől és így valamelyik következő születésükben méltókká váljanak a szerzetesi életre, mely egyedül vezetheti a lelket a végső, teljes felszabadulásra. Egyébként a dzsainák nyugodtan megmaradhattak a hindu vallásgyakorlat keretében, sőt bráhmanok papi szolgálatait is igénybe vehették. A Dzsina tehát elsősorban szerzetesrend alapítója volt, még bráhmanokat is szívesen látott rendjében. Női szerzetesrendet is szervezett, a szerzetesekhez és szerzetesnőkhöz, mint példaadókhöz, csatlakoztak aztán a világi hívők.

A dzsaina-tan célja a végső felszabadulás az újjászületések kényszere alól; ebben teljesen egyetért a buddhizmussal, mert a *Nirvánára* törekszik, e szó eredeti, bölcséleti értelmében az anyagi létforma «kialvását» (nir-vána), megszüntetését tekintve a legfőbb célnak. Amíg a lélekben a véges dolgok, az anyagi lét vágya él, addig elszakíthatatlan lánc köti a testi újraszületések körforgásába és ezt örökös szenvedés kíséri. Kiszabadulni ebből a végzetes körből csak úgy lehet, ha a lélek leráz magáról minden vágyköteléket és felismeri az anyagi életformák üres, tartalmatlan voltát. A dzsaina-tan nem ismer személyes, központi istenséget, e tekintetben tehát «atheista», de ezt nem szabad a szó nyugati értelmében venni. Mert a dzsaina-tan az emberi lelket, s a lelket általában, az anyagtól gyökeresen különbözőnek, örökkévalónak és elpusztíthatatlannak tudja, s élő lelket tulajdonít mindennek, ami van, állatnak, növénynek, ásványnak egyaránt. A világ e szerint a dzsaina szemében lelkes, szellemmel telített, de az anyagiságnak a lélekhez tapadó tisztátlan elemei megváltoztatják, lefokozzák a lelket. A törekvés tehát az, hogy az anyagiasság szennyét lemosva a lélekről, ezt eredeti, östiszta állapotába hozzák, amikor nem nehezedik rá többé semmiféle korlátozó kötelek. Különös ez a tan és csak az értheti meg, aki némileg már otthonos az indiai gondolkodás bonyolultnak látszó, de lényegében egyszerű világában. A nyugati gondolkozás

túlságos ellentmondást és összeegyeztethetetlen zűrzavart érez abban a felfogásban, amely egyáltalán nem materialista, sőt a dolgok végső lényegét az anyagtól végletesen különböző lélekben látja, de ugyanakkor nem rendel egyetemes istenfogalmat a mindenség fölé. A dzsaina világi hívők a hindu pantheon isteneinek, mint a földi világon uralkodó, magasabbrendű lényeknek hódolnak és áldoznak, a szerzetesek pedig megelégedésnek azzal, hogy elmélyedő révületben hódoljanak a Tirthankarok, vagyis tökéletességre jutott emberek emlékének. A dzsaina-tan tehát a maga leggyökeresebb formájában *embertisztelet*, az Ember legmagasabb, legtisztább és legdiadalmasabb eszményképét állítja követendő példának a törekvők elé. Az ideál a feltétlen Hős, aki legyőzte a legnehezebben legyűrhető ellenfelet: önmagát, a maga anyagias, alacsonyrendű és végső örömközhöz, elvakult öncélúsághoz tapadó mivoltát, s ezzel együtt az egész élet anyagi természetű korlátozásait.

Érthető, hogy ez a férfias, kevés illúziót tápláló és megalkuvást nem ismerő tan nagy hatást tett éppen a rádzsputok legkiválóbbjaira, a fejedelmi nemzetségekre. Nem szakítottak hindu hagyományaikkal és a hinduizmus mélyértelmű mítoszaival, de maguk szívesen és lelkesen követték a dzsaina-tan elveit. S itt megint látszólagos ellentmondással találkozunk. Mert a dzsaina-tan, amely minden élőnek lelket tulajdonít, a legszigorúbban elítéli az élőlényeknek okozott bárminő bántalmat; ez az *ahimszá* (nem-ártás) törvénye, melynek alapja a *maitrí*, vagyis a mindenek iránt érzett barátságos szeretet. De ezt a törvényt teljes mértékben csak a dzsaina szerzetes tartozik követni, a világiak csak olyan fokig, amennyire szellemi fejlettségük képesíti őket. A harcosok és a fejedelmek természetesen nem tartózkodhatnak az élőlények bántásától, sőt az emberöléstől sem. Ez az ő külön «dharma»-juk, sajátos élettörvényük, amelyet nem kell megtagadniuk, ha nem önző célokért, nem hitvány anyagias előnyökért fognak fegyvert, hanem csak azért, hogy a dharma kötelességét teljesítsék. Ez a felfogás a hinduizmus legmagasabb formájában is megvan; a hinduk legszentebb könyvében, a *Bhagavad-Gítá*ban maga Krisna,

az Isten földi megtestesülése tanítja barátját, Ardzsunát, a Hold-nemzetségből való királyi hőst — vagyis igazi rádzsputot — arra, hogy a harcos nem vétkezik, ha minden véges előnyt, önző célt és hiú diadalt megvetve, csak azért fog fegyvert, hogy a meggyőződése szerinti igazságot segítse érvényrejuttatni: «Cselekedjél és küzdj, mert ez a kötelességed, de ne törődjél tetteid eredményével, légy szabad tetteid következményeitől, s akkor nem vétkezel!» S ugyanilyen hősi, nemes magatartást vár el a dzsaina-tan is azoktól a híveitől, akiket a sors rendelése harcosoknak, küzdő férfiaknak szánt. Az ellentmondás tehát nem áthidalhatatlan.

Az élőlények kíméletét annál lelkiismeretesebben igyekeznek megvalósítani a dzsaina szerzetesek. A Kr. u. első században két irányzat keletkezett s a szerzetesrend is két ágra szakadt. A *svétámbara* («fehérruhás») dzsaina szerzetesek az eredeti nirgrantha-rend szellemében működtek tovább, míg a másik ágazat túlzói, az úgynevezett *digambarák* («égtáj-ruhásak»), vagyis olyanok, akiknek minden öltözéke a négy világtáj) még a ruhaviselést is hívságos, anyagiás köteléknek tartva, anyaszült meztelenül jártak-keltek. A digambarák természetesen mindig kisebbségben voltak, a brit uralom óta pedig úgyszólván teljesen eltűntek, legalább az emberlakta helyekről, de félreeső tájakon, erdők mélyén, barlangokban még ma is élnek e szekta fanatikus, visszataszító megjelenésű képviselői. A svétámbarákkal azonban mindenütt találkozhatunk Rádzsputánában és Gudzsarátban, különösen ott, ahol a dzsainák híres templomai vannak. A fehér ruhába öltözött, símára borotvált arcú és fejű szerzetesek lassan járnak, szemüket a földre, maguk elé szegzik, vigyázva, nehogy valami kis bogarat, hangyát vagy bármiféle apró élőlényt eltapossanak, mi több, orruk és szájuk elé muszlinfátylat kötnek, hogy ez megsűrje a levegőt és ne leheljenek be véletlenül valami parányi muslincát vagy egyéb csöpp rovarféléket. De miután még az ilyen, számunkra már bizarr és túlfokozott elővigyázatosság mellett is megeshet, hogy szándék ellenére mégis elpusztítanak valami alig látható élőlényt, ezt a *mahájadzsna* (nagy áldozat) szertartásával igyekeznek levezekelni, eledelt oszto-

gatva az állatoknak, még az állatvilág legkisebb képviselőinek is, például lisztet, porcukrot hintve a hangyabolyok környékére. Természetes, hogy a világiak nem ügyelhetnek ennyire, sőt elkerülhetetlen, hogy olykor ne pusztítsanak el élőlényeket. De ezt ők is a «nagy áldozat» szertartásával ellensúlyozzák és életüket különben is úgy rendezik be, hogy minél kevesebb ártalmat kelljen elkövetniük, így pl. a dzsainák óriási többsége még szigorúbb vegetáriánus, mint az erre szintén hajló hinduk, pl. a bráhmanok.

Ha valahol a dzsainákról esik szó és mesélek róluk, elmaradhatatlanul felteszi a kérdést valamelyik hallgatóm, hogy mit csinálnak a derék svétámbara-szerzetesek, ha például testükön élősdiék fészkelik be magukat? Megvallom, nem tettem külön tanulmány tárgyává ezt a problémát. De a szerzetesek rendkívül tiszta benyomást tesznek, hosszú átvetőjük mindig hófehér, testükön, arcukon látszik, hogy gondosan fürdenek, tisztálkodnak. Lehet, hogy fürdés, mosdás közben akaratlanul is elpusztítanak néhány apró élőlényt — de hát ne követeljünk többet tőlük, mint amennyit ők maguktól követelnek! Elvégre az ő dolguk, hogyan oldják meg a felmerülő, bizonyára sokszor igen fogas problémákat.

Az élőlények védelmét olyan komolyan veszik, hogy Rádzsputánában, de még inkább Gudzsarátban, ahol legtöbb a dzsaina, jámbor, de vagyonos kereskedők állatmenhelyeket, úgynevezett *pindzsrapólok*at tartanak fenn. Ide adják az elvénült, munkaképtelen háziállatokat. Majd meglátogatunk egy ilyen állati «aggok menhelyét», ha útunkon Gudzsarátba érkezünk.

A guálijari rádzsput-uralom alatt a fejedelmek is bőkezűen támogatták a dzsaina közösséget. Erre vallanak a várhegy oldalában sorakozó nagyszerű szoborcsoportok. Nem lehetett csekély munka a sokszor óriási méretű, finoman, bár többnyire merev hagyományok szerint megmunkált alakokat kivájni, kifaragni a hegy kőtömegéből. A hinduk ugyan ennél nagyszerűbb és hatalmasabb méretű remekműveket is faragtak ki a nyers sziklából, például lenn a Dekkanban a híres ellurai sziklatemplomot, a buddhisták

is bámulatos barlangtemplomokat és csarnokokat vájtak ki az adzsantai völgy hegyoldalában, de a dzsainák általában nem foglalkoztak ilyen feladatokkal. Annál nagyobb és kiválóbb építők voltak. Majd látni fogjuk templomépítkezéseiket, amelyek a maguk nemében az egész világon egyedülállók és utolérhetetlenül művésziek.

Amint fölfelé haladunk az Aravahi völgy útján, a várfalon kívül először jobbkéz felől a délnyugati csoport szobor-sorait látjuk, a külső várkapun túl aztán följebb, balkéz felől tűnik szemünkbe újabb csoport, s még tovább, a belső kapu közelében, megint jobbról kísérnek bennünket jókora darabon a dzsaina-szoborművek.

A szoboralakok legtöbbje a Tirthankarokat ábrázolja, de közbül más emberi alakok is láthatók, helyenkint nők is, bizonyára vallásos legendák szereplői. A szobrok arcát kifejezéstelennek találjuk, de ennek is megvan a maga értelme. Nyugalom, minden indulat hiánya — ezt akarták kőbe faragni a dzsaina képírók. Az arcok és alakok kiegyensúlyozottan, rendíthetetlen nyugalomban emelkednek ki a sziklafal háttéréből és még az avatatlan idegenre is valami különös, sejtelmes, elérhetetlenül magasztos benyomást tesznek, s ezt épen kezdetlegesen egyszerű formáikkal érik le.

Az alakok egyrésze áll, de a legtöbbet ülve, az indiai bölcsek klasszikus helyzetében, egymásra helyezett lábakkal ábrázolták. Az emberi alakok mellett és között állatokat, különféle alakzatokat ábrázoló faragványok is vannak, ezek mind jelképek s az illető Tirthankarokra vonatkoznak; a dzsaina hívő e szimbolumokról ismerheti föl, melyik «Ütkészítő» szobra előtt áll. A Tirthankarok elseje, a mitikus őskorban élt első Ütkészítő neve *Adináth*, «A Kezdet, az Ősidők Ura», ez szerepel legtöbbször a szoborcsoportokban, meg aztán az utolsó Tirthankarok: *Némnáth*, *Pársvanáth* és maga a *Mahávira*, a *Dzsina*, a dzsainizmus alapítója.

A szinte kísérteties, titokzatos, elvonatkoztatott és távoli életet élő alakok szobrai kellő hangulatot ébresztettek bennünk, és mire a völgyszakadék tetejét elérve belépünk a vár belső kapuján, már elmaradt mögöttünk a jelen és a régmúltak légköre borul reánk,

Délnek fordulva, nagy vízmedence, a III—IV. században készült *Szurádzs Kund* mellett haladunk el. A várban több ilyen medence van, az esős évszak vizét gyűjtik össze bennük; erre különösen nagy szükség volt a régi időkben, a hosszas ostromok alatt. Jó háromszáz méterrel tovább délnek elérünk a *Téli-ka-mandir* érdekes, régi épületéhez. Hogy miért nevezték el így, — Téli-ka-mandir: «Az olajütő temploma» — nem tudom, de lehet, hogy egy olajsajtoló vagy olajárus építtette fogadalomból, bár ez elég különös, mert az olajütők kasztját a hinduk alantának, sőt tisztátalannak tekintik. Ez a XV. században épült templom pedig a hindu kultuszt szolgálta; eredetileg Visnúnak, később aztán Sívának szentelték. A magas kapukeret fölött még jól látszik Visnu hátasállatjának, a *Garuda* madárnak kifaragott képmása. A piramisalakú, rézsútosan és meredeken emelkedő tető jellegzetesen hindu konstrukció.

A hinduk ugyanis a muzulmán uralom előtt nem ismerték a boltozást, az ívnyílást és a kupolát. Ezeket a megoldásokat a szaracén építőstílus honosította meg Indiában. Azelőtt a hinduk építészetében azok a formák kerültek alkalmazásra, amelyek valamikor régen még a faépítkezés idejében alakultak ki. A fa-, illetve gerendaszerkezet alapvető elemei és formái megmaradtak a kőből való építkezés korában is. Némely korai alkotás még egészen olyan, mintha fában gondolták volna el, de kőgerendkából építették meg. A hindu képzeletvilág és vallási szimbolizmus megkívánta, hogy a felületeket telefaragják túlvilági lények, emberek és jelképes állatok, növények nyüzsgő alakzataival és stilizált díszítményekkel. Ezt a köre is átvitték a hindu építők. S az ilyen faragott felszínnek jobban megfelelt a gerendakonstrukció, melyet hatalmas kőlapokból és tömbökből róhattak össze, mint a feszítő erők statikus kiegyensúlyozásával téglából, vakolt felszínnel épült ívek, boltozatok és üreges kupolák. A hindu gerendakonstrukció tulajdonképpen csak kétirányú formaelhelyezést ismer: a függőlegeset, amelyet a tartóoszlopok s az ezeket esetleg kitöltő vagy helyettesítő falak képviselnek, s a vízszinteset, amely a tető, az emeletelválasztás s a párkányzatok alkalmazásá-

ban szerepel. Ha rézsútos formákat akartak létrehozni, csak a vízszintes elemek lépcsőzetes egymásra helyezésével oldhatták meg a feladatot. A Téli-ka-mandir jellemző példa erre az igazi, eredeti hindu építómódra, bár a tető gerince lekerekített formában végződik. De ennek már nem kell terhet viselnie, egyszerű felszíni díszítés és nem szerkezeti elem.

De a hinduk a kupolának egy sajátos formáját is régóta ismerték. Ez a kupola azonban szintén a vízszintes rétegek egymásra helyezéséből állt elő, tehát lényegesen különbözik az igazi kupolától. Ilyen építkezésre is találunk példát Guálijarban, csak vissza kell sétálnunk a Szurádzs-Kund medencéhez, hogy innen kelet felé haladva, a várhegy kiugró falához közel eljussunk a két *Szasz-Báhu* templomhoz. A név a szanszkrit *Szaszra-Báhu*: «Ezerkarú» szó népnyelvi változata. Nehéz lenne kisütni, honnan nyerte ezt a különös nevet a két templom. Talán azt az ezernyi formát, faragott alakzatot akarták vele kifejezni, amelyek valóban úgy fonódnak össze, mintha ezernyi kar kulcsolódna egybe? A Szasz-Báhu templomok nem nagyméretűek, de csodálatosan finomak és szépek. Van egy nagyobb és egy kisebb templom, egymás közelében állnak. Másik, még furcsább neve a két templomnak: «Az anyós és a menyé» Miért, nem tudom. A két kis templom a XI. század vége felé épült és Visnu dicsőségét hirdette.

A nagyobbik Szasz-Báhu templomon szépen megfigyelhetjük a régi hindu kupola-megoldást, ha ugyan alkalmazhatjuk ezt a kifejezést a különös konstrukcióra. Az egész épület tudatosan hangsúlyozza a függőleges és vízszintes formák tagolását, s ez a kettő igazán nagyszerű kiegyensúlyozottságban egészíti ki egymást. Csak az ál-kupola, mely az egészet betetőzi, hat kissé súlyosan, messziről olyan benyomást tesz, mintha ráarakódott földtömeg nyomná az épületet. Belülről azonban ez a kívül furcsa, sejtyszerűen egymásra halmozott kupacokból álló kupolaféle már egészen imponáló és nagyon művészi hatást tesz. Amellett itt, belül láthatjuk a szerkezetét is legjobban. Őszinte építészet volt ez, a konstrukció leplezetlenül kifejezi a maga értelmét és

célját. Egymás fölé helyezett, föl- és befelé rézsútosan szűkülő kőgyűrűk emelkednek az épület falaira támaszkodva. A falak és a kőgyűrűk az egész kupola súlyát nem bírták volna el, hiszen itt szó sem lehet az igazi kupolák feszítő- és nyomóerőinek statikájáról. Ezért a kupola betetőző részét kögerendákból alkotott négyszög támasztja alá, ez pedig négy erős, a templomcsarnok közepén emelkedő faragott oszlopra nehezedik. És természetesen az egész belső felület minden tenyérnyi helyét is dús minták, faragványok és ékítmények borítják. Az elvont, tiszta architektura szempontjából az igazi kupola magasabbrendű szerkezeti megoldás; ennek legpompásabb példái láthatók a muzulmán alkotásokon, de a hindu építészetben bámulatos képzelőerő és páratlan szépérzék jut kifejezésre. A maga nemében mind-egyik remek, értékes; szörszálhasogatás lenne összehasonítani a két stílust, rangsort állapítva meg köztük. Mást mond az egyik és mást a másik, s ez a világ épen azért olyan kimeríthetetlenül gazdag és szép, mert minden elképzelhető gondolat formát öltött benne, a természetben vagy az emberkéz alkotta művekben.

A kisebbik Szasz-Báhu templom voltaképpen csak egy kis, részben nyitott csarnok, helyesebben filagória-féle építmény. Részletei szépek, de a tető itt már igazán túl súlyosan hat a tartóoszlopokhoz viszonyítva.

Mi a Téli-ka-Mandírtól megint észak felé fordultunk és visszajöttünk az Aravahi völgykapu magasságába, de érdemes lemenni egészen a vár déli végéig, mert onnan nagyszerű kilátás nyílik az alant elterülő régi városrészre, a *Laskarra* (Lashkar), amely megőrizte egykori nevét: «tábor», mert annakidején, a XVIII. század vége felé itt ütött tábort a hegy alatt Szindhia marátha serege. Akit a történelmi múlt részletei érdekelnek, elmerenghet a vár délnyugati fala mellett az egykori ostromok emlékein; itt van az a hely, ahol 1779-ben Popham őrnagy angol és bennszülött csapatai megmászták a várfalat és elragadták a várat a marátháktól, valamivel lejjebb délnek pedig annak az ágyútörte résznek a helye látható, amelyen át White tábornok rohamozta meg a közben ismét marátha kézre került várat 1803-ban.

Mennyi hiábavaló vérontás! Guálijar végtére mégis a marátha dinasztia kezén maradt.

A Szasz-Báhu templomoktól most megint észak felé vesszük útunkat és eljutunk a vár északi végében csoportosuló palotákhoz. Ez a vár legpompásabb része. A turisták rendszerint az északi feljárón közelítik meg a várat s aztán sétálnak végig az erődön. A város felől, a várhegy tövében húzódó első erődíjalon több kapu vezet át, bár ezek — egynek kivételével — rendszerint zárva vannak. Innen, a város, vagyis a lapály felől nagyszerű képen jelenik meg a büszke vár, a fokon hosszan elnyúló kastélyok és paloták sorával. Az *Álamgiri* kapun keresztül juthatunk be a hegy tövében húzódó első erődívbe; a kapu neve már a mogul uralom emlékét őrzi, mert Álamgir (perzsául: «Világot Átfogó») Aurangzib császár uralkodói neve volt. A mogul dinasztiaiban hagyomány volt, hogy a trónralépő hercegek új, dicsőítő jelentésű császári nevet vegyenek föl a régi helyébe.

Érdekesebb ennél a belső kapu, az úgynevezett *Badalgarh* vagy *Hindóla Paur*. Ez a régi rádzsput időkből való. Hindóla magyarul hintát jelent s a két szó hasonlósága még több joggal lelkesíthetne föl egyes «délibábos» felfedezőket arra, hogy a magyar-indus rokonságot bizonyítsák vele. A név onnan ered, hogy valamikor régen nagy, díszes ágasra függesztett hinta állt e kapu előtt. A hinta nemcsak szórakozásra szolgált, hanem régi hagyományokon alapuló vallásos ünnepegekben is szerepet játszott a szertartásos hintázás. Ennek a szokásnak az eredete valószínűleg az őslakó bhíl-ek közt keresendő, ezek ugyanis gyakran helyeznek el kezdetleges hintát halottaik sírja előtt, abban a babonás hitben, hogy a halott lelke éjidőn odajön hintázni.

A várhegy tövében a nagy *Gudzsári Mandir* («gudzsár palota») emelkedik, amelyet Man Szingh rána emeltetett a XVI. század elején. Újabb kapun megyünk át és elindulhatunk a felvezető lejtős úton a *Laksmána* kapu felé. A lejtő fölé a guálijari paloták hatalmas, összefüggő sora emelkedik. De mielőtt bemennénk a várba, érdemes megnézni a sziklából kivájt és kifaragott régi kis hindu szentélyt, amely

a IX. századból való. A Laksmana kapun túl keskeny szorító következik, a lejtős utat egyik oldalon a palotákat hordozó meredek sziklafal, a másikon a hegyoldalt szegélyző magas sánc mellvédje zárja be. Az út a *Hathija Paur*, vagyis «Elefántkapu» előtt ér véget, itt beléphetünk a vár belső területére. De a kapu előtt meg kell állanunk, mert visszatekintve, itt élvezhetjük a palotasor legszebb látképét. Ezt a panorámát mutatja képünk is.

Most aztán végigjárhatjuk a palotákat a belső udvar felől. Az első a *Csit Mandir* (Csitra Mandir) vagyis «Színes palota». Ezt a már említett Man Szingh építtette a XV. század végén s a XVI. elején, s onnan nyerte nevét, mert felületét színes, zománcos majolika-féle téglákkal rakták ki. A dús, változatos színekben tartott ékítmények emberek, állatok, madarak stilizált formáit ábrázolják. Meglepő és nagyon szép a színhatás, különösen késő délután, amikor az indiai Nap nem süt már olyan vakító fehér fénnel a csillogó tarka mintákra. A Színes palota után a *Kirti Mandir* palotája következik, külseje azonban igénytelenebb az előzőnél. Még egyszerűbb a várhegy északkeleti kiszögellésében épült két mogul-korbeli palota. Egyikük *Dzsehángir*, a másik *Sáh Dzsehán* nagymogul nevét viseli, de ezek a hatalmas urak, úgy látszik, nem szívesen tartózkodtak Guálijarban, mert különben pompásabb, dúsabb palotákat emeltek volna. A mogul uralom alatt Guálijar vára politikai foglyok börtönéül szolgált és Hindusztán urai bizonyly nem találták kedélyes tanyának a várat, ahol a császári önkénynek nem egy ártatlan áldozata sínylődött . . .

A várhegy északi végéhez közel, a mogul palotákon túl régi vízmedence van. Itt végezték el a vallásos mosakodást a rádzsput asszonyok és leányok, mielőtt a *dzsóhar* rettentő szertartása szerint önként a máglya tűzébe vetették volna magukat. Ez 1232-ben történt, amikor az első muzulmán hódító, Altams szultán ostromolta a várat. A rádzsput vitézek, amikor már minden ellenállás hiábavalónak bizonyult, tűznek adták asszonyaikat, leányaikat, gyermekeiket és minden kincsüket, hogy aztán kirohanva a kérlelhetetlen ellenségre vessék magukat s a vár védelmében essenek el.

Az ősi rádzsput dzsóharhoz a Nyugat történelmében nincsen hasonlóbb esemény, mint Szigetvár hős védőinek utolsó kirohanása. Itt is előbb megölték az asszonynepet, akik önként tárták keblüket a dőfés elé, nehogy a török háremek prédájává legyenek, s itt is inkább a dicső halált választották a vár védői, mint a szégyenletes behódolást. Ez a közös vonás magyar és rádzsput közt talán csakugyan valami régi-régi, távoli hún öskapcsolatból ered . . .

Lenn, a büszke erősség alatt elterülő városban is megtaláljuk a régmultak emlékeit. Ezek közt talán legérdekesebb *Tan Szén*, a XVI. század elején élt híres hindu zenész és énekes sírja. Maga Nagy Akbár, a hatalmas mogul császár, muzulmán létére is elragadtatva hallgatta a gualijari hindu művész játékát és énekét, sőt elismeréseül «a mogul udvar kilenc ékkövének egyike» címmel tüntette ki. Síremlékét különösen az indus zenészek és énekesek keresik fel, akárhányan manapság is messzeföldről zarándokolnak el Guálijarba, mert azt tartják, hogy aki a síremlék körül zöldelő tamarindfák leveleit rágcsálja, annak zengőbbé, erősebbé válik a hangja és lelkét eltölti a régen elhunyt muzsikusz művészete.

Ez Guálijar, a rádzsput mult emlékein felépült marátha fejedelemség székhelye, ahol a hagyományok megbecsült alapján a ma élete egészséges lendülettel ível a jövő felé. Az angolok annakidején Guálijart «India Gibraltárának» szerették nevezni és kétségtelen, hogy nem mondhatta magáénak Észak-India birtokát egyetlen hatalom sem, amíg Guálijar hegyi vára dacolt vele. De ma béke van, a várbeli palotákból régen a lapályon, a városon túl fekvő szép, nagy díszkertbe, az új, de indus stílusban épült *Dzsaj Bilász* palotába költözött le a guálijar maharádzsa, a portyázó marátha ősök utóda.

A jelenlegi fejedelem már nem harci babérokat gyűjt, hanem népét igyekszik gyarapítani, országát gazdagabbá, termőbbé tenni. Néhány évvel ezelőtt óriási arányú vízgyűjtő medence épült a guálijar állam hegyei közt, völgyelzáró gáttal tárolva fel a vizet egy nagy tóvá átalakított völgykatlanban; a száraz évszakban ma már ez a hatalmas

víztömeg táplálja az öntözőcsatornákat, s a vízierő villamos energiává átalakítva szolgálja Guálíjar népét. Magyar ember is dolgozott ezen a nagy művön: Vrana Lajos, ez a fiatal alföldi «ezermester», aki mérnökként szolgált a guálíjari államot és talpraesettséggel, erélyével, sőt ha kellett személyes bátorságával is becsületet szerzett a magyar névnek indusok és angolok előtt egyaránt.

*

Ha vasúton megyünk tovább GuálíjARBól dél felé, a vonal érinti *Dzshanszi* (Jhansi) városát. Ez ugyan politikai beosztás tekintetében nem tartozik Rádzsputánához, de pontosan a határon fekszik s a multban emlékezetes szerepet játszott. Megérdemli, hogy kiszálljunk s rövid látogatást tegyünk Bundelkhand — a régi Ocscha állam — e városában. Fölébe erőd emelkedik, amelyet ugyan újjáépítettek az angolok, de falainak nagyrésze még mindig véres multak emlékét idézi. A város és az erőd általában megtartotta régies jellegét. Dzshanszi várát a XVII. század elején építette Ocscha akkori fejedelme, a rádzsput Bir Színg, aki még a Nagymogullal is ujjat mert húzni. Az erőd sok vihart látott, míg aztán a XVIII. század közepén — Északindia sok más erősségével együtt — a maráthák kezére került. A maráthá hódítók alapították az erőd alatt elterülő várost. 1853-ban az uralkodó fejedelem fiörökös nélkül halt meg, ezt felhasználta a Kelet-Indiai Társaság britindiai kormányszata, rátette kezét az államra és Dzshanszira is. De a fejedelem özvegye, *Laksmi Rái rání* (királyné), bár kénytelen volt megelégedni az angolok felajánlotta kegydíjjal, nem nyugodott bele a megoldásba. Amikor 1857-ben a már főntebb többször említett nagy zsoldoslázadás — a Sepoy Mutiny — kitört, a Dzshansziban állomásozó britindiai bennszülött csapatok is megtagadták az engedelmességet angol tisztjeiknek, sőt sokat meg is öltek közülük. Az özvegy rání maga állt a felkelők élére és vitézül harcolt az angolok ellen. Kénytelen volt elmenekülni a túlerő elől és más lázadó csapatokhoz csatlakozva folytatta a küzdelmet, végül pedig a Guálíjar alatt vívott csatában, karddal a kezében esett el.

A hinduk nemzeti hősnőként tisztelik Laksmi Rái, vagy ahogyan emlegetni szokták : a *dzshanszi rání* emlékét, bár ezt nem nagyon hangoztathatják nyíltan, hiszen a brit felfogás a királyasszonyt egyszerűen lázadónak s a lázadók cinkosának bélyegezte. Kétségtelen, hogy a keletindiai Társaság brit szolgálatában álló szipái-csapatok lázadók voltak, amikor addigi parancsolóik ellen fordultak, de a rání, ha az állam elvesztett birtoka fejében kapott is kegydíjat az angoloktól, nem érezhette magát lázadónak, hanem meggyőződése szerint csak a jog és az igazság harcosaként fogott fegyvert. És nem szabad elfelejtenünk, hogy ameddig a brit hatalmat Indiában a kereskedőtársaság kalmárlelkű tisztviselői képviselték, az megokoltan hívhatta ki az indusok ellenszenvét. Angol történetírók is utólag súlyos ítéletet mondtak az 1858 előtti korszak módszereiről. Igaz, hogy az indusok, a trópusi zónák embereinek vérmérsékletével, végletes indulatok rabjaiként szörnyű gyűlölettel támadtak az angolokra, s ebben a harcban indus részről kegyetlen rémtetteket követtek el, de az angolok sem voltak éppen angyalok... Az érdekelt felek ősidők óta mindig más és más szemszögből látták a történelmi eseményeket, mindegyik csak a maga igazát tartja kétségtelennek, de éppen ezért többé-kevésbé mindkét fél elfogult. Indus szempontból mindenesetre nagyon meg lehet érteni az elkeseredett hangulatot és azt a hő óhajt, hogy a nyakukra telepedett idegeneket lerázzák magukról. Szerencsére az angolok tanultak a történetekből és maga a tény, hogy új, méltányosabb módszerek váltották fel a Társaság uralmát, beismerése volt az elkövetett bűnöknek.

Dzshanszi sziklavára, mely magasan a környező sík fölé emelkedve emlékeztet a sötét és véres multra, elmarad mögöttünk s a vonat sebesen robog velünk tovább délnek. Bhópál előtt megszakítjuk az utat és kiszállunk. Nagy-jelentőségű műemléket nézünk meg itt, amely jóval régibb a rádzsput mult emlékeinél. *Szancsi* állomástól nem messze állnak a híres buddhista sztúpák — vagy topék, ahogyan ma nevezik ezeket a különös építményeket. *Sztúpa* — páli nyelven *thúpa* — alatt kerek, helyesebben félgömbalakú, a

tumulusokra emlékeztető építményeket kell érteni; a buddhista világban mindenütt megtaláljuk ezeket, bár formáik nem mindenütt és nem minden korban azonosak. Ezeket a sztúpákat szent ereklyék fölé emelték, vagy olyan helyen, amelyhez valami fontos vallási esemény emléke fűződött. A Szancsi mellett álló sztúpák és egyéb régi buddhista műemlékek aránylag kitűnő állapotban maradtak fenn, legalább az építmények nagyrészen ma is szinte hibátlanul pompáznak a nagyszerű domborművek és ékítményes faragványok. Pedig a legrégebb indiai buddhista monumentumok közül valók, a legidősebbek köztük több mint kétezer esztendősek!

Szancsi sztúpái és *csaitja* — (gyülekezőcsarnok) — maradványai annál jelentékenyebbek, mert olyan vidéken jöttek létre, ahol a Buddha maga soha nem járt. Az észak-indiai híres buddhista emlékek legtöbbje a Buddha életének fontos mozzanataival állnak kapcsolatban: Buddh-Gaja nagy pagodája s a mellette álló Bó-fa azt a helyet jelöli, ahol a világtól elfordult Gautama királyfi megvilágosult, vagyis Buddhává lőn; Szárnáth romjai Benáresz mellett a Buddha első tanhirdetésének színhelyén emelkednek; a nagy sztúpa Kászia — az egykori Kuszinara — közelében pedig a Buddha halálának helyén áll. Szancsi vidékére, Északnyugat-India e tájára nem jutott el a Buddha, noha egész életét vándorolva, tanát hirdetve töltötte. De a buddhizmus történetének egyik legkimagaslóbb alakja, *Asóka*, a Maurja-dinasztiából való hatalmas császár, — akit a Buddha-vallás Nagy Konstantinjának szoktak nevezni, mert a buddhizmus legnagyobb pártfogója és terjesztője volt, — Kr. e. a III. században kolostort építtetett itt, szerzetessé lett fia, Mahindra részére. Legalább így tartja a hagyomány. Kétségtelen, hogy a legrégebb építmények és faragványok ebből az időből valók. Akkoriban jelentékeny város virult nem messze a mai Szancsitól, Vidisza (Vidésa) volt e város neve, s a buddhista szerzetesek, szokásuk szerint, a városon kívül ütötték fel tanyájukat.

Szancsi sztúpái és más műemlékei alacsony, hosszan elnyúlt lapos dombháton állnak. A kerek, méhkasra emlékező

tető sztupák formái távolról nem tesznek nagy hatást az emberre, de amikor közelükbe érünk s meglátjuk a sztupákat övező kőkerítések csodálatosan faragott kapuit, egyszerűen megértjük, hogy itt egészen különálló jelentőségű remekművekkel állunk szemben.

Ezek a kerítések és kapuk rendkívül tanulságosak, mert mint India legrégebbi kőépítményei, világosan megmagyarázzák, hogyan jött létre a régi India jellegzetes építéstílus. Már a guálijari templomokkal kapcsolatban szó volt arról, hogy a régi hinduk csak a gerendaszerkezetet alkalmazták, fában gondolták el műveiket, ha kőből építették is fel. Itt, Szancsiban, az átmenet művészetét félreérthetetlenül, meggyőzően tanulmányozhatjuk. A sztupákat bezáró kerítések egészen úgy hatnak, mintha erős, vastag fagerendákból rótták volna össze őket. Szerkezetük valami súlyos szálfákból épült karámra emlékeztet, s a kapuk is egészen olyanok, mintha fából készültek volna. Még az egyes darabok egymásbaillesztése is pontosan a fagerendák egybecsapolását utánozza. Igen, kétségtelen, akik ezt a kerítést építették és kifaragták, azok még csak a fából való építkezés törvényeit és formáit ismerték, s ezeket vitték át a tartósabb kőanyagra is.

Itt született meg az a jellemzően hindu kőfaragó-művészet, amely később a templomokon érte el teljes fejlődését. Sehol a világon nem faragták ki a kőfelületeket olyan hallatlan gazdag és részletes formákkal, mint a régi Indiában. Az indiai szobrászok és kőfaragók valóban úgy bántak a kemény kővel és márvánnyal, mintha elefántcsontot vagy fát munkálnának meg. Majd látni fogjuk az Ábu-hegyi templomokban, hogy a nagyarányú domborművek és díszítmények csakugyan olyanok, mintha faragott filigrán elefántcsontdobozt nagyítottak volna fel szászoros méretre, de megőrizve a részletek aprólékos finomságát.

A szancsii faragványok a nagy, felfelé ívelő oromkiképzéssel koronázott kapukon jelennek meg teljes gazdagságukban. Ezeket a kapukat tóránáknak nevezték, s némileg megváltozott alakban később a buddhizmussal együtt elju-

tottak Ázsia távoli tájaira, például még Japánba is. Itt Szancsiban még világosan kifejezi eredeti értelmüket, amelyet a rajtuk kifaragott ábrázolások is hirdetnek: a Tan jelképes kapui ezek, amelyeken be kell lépnie az igazság keresőjének. A köfelületeket a Buddha életének egyes jeleit, emlékezetes eseményei díszítik; a félisteni lények, emberi és állati alakok vagy növényi formák nagyszerű, egységes művészi hatásban népesítik be a kapuk kőgerendáit. A faragványok még nem annyira zsúfoltak és kísértetiesen vonaglóak, mint a hindu templomok későbbi domborművei, de lényegben rokonai, elődei ezeknek. Különösen érdekes, hogy a szancsii domborművek közt asszír-perzsa hatásúak is akadnak. Ez azonban érthető, hiszen még Nagy Sándor indiai hódítóútja előtt élénk kapcsolat állt fenn a perzsa birodalom és Északnyugat-India közt; Dárius birodalma az Indus folyamig terjedt és perzsa kultuszok gyökeret vertek ettől keletre, a Pandzsábben is. A híres Asóka-oszlopok tetejét hármasszoros oroszlán-képmás díszítette, s ezek az oroszlánok is erősen perzsa jellegűek.

A szancsii domborműveken ismételtelen megjelenik a Tan kerekének jelképes ábrázolása, s a stilizált lótuszkehely formája. Némelyek szerint a Tan kereke is alapjában véve lótusz-szimbólum, mert nem egyéb, mint a lótuszmagtokjának vízszintes keresztmetszete. Az bizonyos, hogy a lótusz ősi indiai jelkép, a mindenséget, a világot fejezte ki: a Himálaját a Világlótusz tövének, Indiát magát a Világlótusz déli szirmának nevezték. A lótusz mélyértelmű szimbóluma minden indiai eredetű és vallásos jelentőségű műalkotáson otthonossá vált, hinduk, buddhisták, dzsainák, szikhek egyaránt alkalmazták és alkalmazzák, mi több, még az annyira idegen iszlám Indiában épült mecsetkupoláin is mihamar megjelent a lefelé fordított lótuszrózsa koronázó dísz. A jelképeknek megvan a maguk titokzatos élete, gondolatot, értelmet hordoznak és formáik éppúgy elszármaznak távoli tájakra, mint ahogyan a gondolatok is feltartóztathatatlanul áradnak szét a világban.

De nem feladatunk művészettörténeti tanulmányt írni, s ha túlságosan elmerültünk a szancsii látnivalók szépségébe,

nem marad majd hely a még sorra kerülő csodák leírására. Búcsút veszünk hát Szancsitól és tovább folytatjuk körutunkat Rádzsputána határvidékein.

Szancsi *Bhópál* állam területén fekszik. Bhópál földrajzilag Rádzsapatánához tartozik, de nem rádzsput állam és a Central India Agency gyakorolja fölötte az ellenőrzést. Muzulmán fejedelem uralkodik benne, címe *naváb*. — A naváb (Nawab, Nabab) szóból ered a Nyugaton fogalommá vált «nábob» kifejezés, de nem a bhópáli fejedelmek, hanem a bengáli navábok mesébeillő gazdagsága tette ezt a címet egyértelművé a dúsgazdag emberrel. — Bhópál városa szép tó mellett fekszik, a tó fölé emelkedő vár uralkodik a tájon, s a fallal övezett városban néhány muzulmán jellegű műemlék emlékeztet a mogul stílus hatásaira. De Bhópál nem olyan jelentékeny, hogy hosszú utunkon sokáig időzhetnénk benne.

Most már a Vindhja hegylánc szeszélyes alakulatai kísérik a déli láthatárt, elérkeztünk Rádzsputána déli szegélyéhez. A Vindhja hegylánc s a nyugat felé futó Nermada vagy Narbada folyó ősidők óta Észak-India déli határvonalát jelzik. Túl rajtuk délnek már a *Dekkan* kezdődik.

A Vindhjától északra fekszik *Udzsain*, ez a ma jelentéktelen vidéki város, amely valamikor régen Észak-India egyik legfontosabb művelődési központja volt. Itt uralkodott Vikramáditja király, úgy 1600—1700 évvel ezelőtt, s az ő udvarában élt India legnagyobb költője, — s egyben a világ egyik legnagyobb poétája: — *Kálidásza*. A nagy hindu drámaíró lírai és epikai költeményekkel is megörökítette nevét, s megírta a világirodalom egyik legsajátságosabb művét, a «Felhőhírnök»-öt, szanszkrit címén *Méghadútá*-t. Költői útleírásnak vagy «leíró földrajznak» is lehetne nevezni ezt a művet, ha ilyesmin kívül nem volna telve csodálatosan szép hangulatokkal, forró érzésekkel, felséges hasonlatokkal és a költői képzelet minden gazdagságával. A költemény azzal kezdődik, hogy egy félisten, akit isteni ura valami csekély vétségért a Himálaja istenhonából a Vindhja kopár hegytetőire száműzött, szerelmes üzenetet

szeretne küldeni feledhetetlen asszonyának, s ezt az üzenetet az esős évszak első hatalmas felhőjére bízta, mely a Vindhja fölött elvonulva északkeletnek veszi útját, a Himálaja felé. A boldogtalan, magányos *jaksa* * leírja a felhőnek az utat, amelyet követnie kell, s ez a színes, lírai szépségekkel át-meg-átszótt leírás sorra veszi a Vindhját, a Nermada folyót, hosszasan ecseteli a páratlan és csodálatos Uddzsajini városát, a költő szülőhelyét, s így halad állomásról állomásra keresztül Észak-Indián, egészen a mai Tibet magas hegyvilágában csillogó Mánasza-tóig, bámulatraméltó bizonyítékát adva annak, milyen alaposan, milyen közvetlenül ismerte a régi költő az ő tágabb hazáját, Indiát.

A dicsőített Uddzsajini — a mai Udzsain — bizony megkopott azóta. Sokkal díszesebb nála *Indor* (Indore), a hasonló nevű állam fővárosa, nem messze délre, a Vindhja hegyei közt. De Indort is inkább a legújabb idők gazdag épületei díszítik, mint jelentékeny régi emlékek. Az indori maharádza egyik jellegzetes képviselője az indiai kényuraknak, a régi világ hagyományai különös módon keveredtek el benne a modern világhi allűrjeivel. Úgy tíz évvel ezelőtt azzal keltett feltűnést, hogy — miután előző feleségétől állítólag igen gyanús körülmények közt szabadult meg — nőül vett egy amerikai hölgyet, aki a fejedelem — vagy a vagyona — kedvéért áttért a hindu hitre.

Ez az egész terület itt Rádzsputána délkeleti részében ma is az ősi *Málvá* nevét viseli. Láttuk fentebb hogy Málvában fészkelték be magukat először a fehér-hún hódítók.

A Nermada-folyón túl, a déli parton a *Szatpura* hegylanc csipkézett körvonalai kéklenek felénk s itt északnyugatnak vesszük útunkat. Igazi rádzsput területeken kelünk át, amelyeket majd később fogunk leírni. Most egyelőre hétmérföldes csizmával lépjük át Rádzsputána és Gudzsarát érintkezősávját és eljutunk azokba az államokba, amelyek északnyugati Rádzsputánában, a Thár sivatag szegélyén fekszenek.

* A régi hindu mitológia félisteni lényei, jó tündérei, Kuvérának, a gazdagság istenének alattvalói.

Magunk mögött hagytuk az Aravali hegység kinyúló dombvonulatait és előttünk láthatárig nyúló síkság tárul ki. Egészen más világba jutottunk. A hegység utolsó domborai átolvadnak a síkságba, de itt még erdők, dzsangalok, vizek teszik barátságossá a tájat. De amint egyre tovább haladunk északnyugat felé, a vidék képe is mindjobban elfakul; az erdők cserjés bozótoknak adnak helyet, a folyók helyett a gyér fűvel benőtt síkon nagy pocsolyákra emlékeztető tavak fekszenek el, a vízimadarak millióinak tanyáival, aztán még kopárabb lesz a táj és végül a végtelenbe nyúló puszta következik.

Az igazi puszta — a Thár-sivatag — Rádzsputána északnyugati határszéléről átnyúlik szinte egészen a Szatledzs és az Indus völgyéig. Mondottuk fentebb, hogy ezt a sivatagot valamikor régen *Marusthali*-nak, a «Halál országának» nevezték. Mint az afrikai Szaharában, itt is csak teveháton vágta neki a napperzselt messzeségnek a merész utasok. Itt is fel-felkerekedik a számummal vetekedő forróévszaki porvihar, a régi időkben bizony ez a sivatag is megkövetelte a maga áldozatait. A szanszkritnyelvű elbeszélő művekben gyakran szerepel a sivatag, a Halál hazája, amelyben a száműzött királyfi útját veszti és a hőséggel, szomjúsággal, a sivatag acsarkodó, csúfondáros démonaival küzködve vánszorog az üdüléssel biztató, gyönyörűséget és szabadulást ígérő távoli víz csillogó, szikrázó, boldogító csíkja felé . . . csak azért, hogy ez egyre távolodjék tőle s a boldogtalan vándor végül kimerülten, elcsigázva boruljon arccal a forró talajra, amelyet az előtte járók megfehéredett csontjai takarnak rémítő emlékjelek gyanánt . . .

A délibáb ígér, biztat, de romlásba csalja azt, aki hisz a kecsegtetésének. *Mrigatrisna* — «az öz szomszédja» — így nevezték a régi hinduk a délibábot, mert még a sivatagba vetődött, ragadozók előtt odamenekült gazellát is megtevesztette a légtükrözés csalfa színjátéka s a szerencsétlen állat addig futott a vélt víz felé, míg össze nem esett az izzó talajon. *F. W. Bain*, a hindu lelkületű angol író megkapóan mutat rá egyik finom elbeszélésének előszavában arra, milyen mély hatást tett a délibáb a bölcselkedésre hajló

hindu elmére : az élet jelképét látta benne, a mindeneket behálózó Májá szemfényvesztésének mását, mely ugyanúgy mint az élet csalóka biztatásai, üres káprázatok, szétpattanó, tartalmatlan buborékok felé hajszolják az elvakult, vágyakat üldöző botor embert . . . Az ősi hindu bölcssek valóban szomjúságnak — *trisna* — nevezték az életörömök emésztő vágyát, s ezt a fogalmat változatlanul átvette a Buddha is, amikor azt tanította, hogy az anyagi lét «szomjazását»* kell leküzdeni előbb, hogy a végeláthatatlan születések kínzó körforgásából kiszabadulva elérhessük a nirvána tökéletes békéjének örök révét.

De mi csak pillantást vetünk most a sivatag felé, aztán visszafordulunk az élet káprázatának színes képeihez és folytatjuk útunkat.

Az első jelentékeny város, amelyet délről északnak haladva útbaejtünk, *Dzsódhpur* (Jodhpur), Marvár vagy Dzsódhpur állam fővárosa. Ez már igazi rádzsput város és ország. 1211 óta, amikor a Kanaudzsot feladni kényszerült ráthor-rádzsputok idehúzódtak, mindig rádzsput fejedelmek uralkodtak Marvárban, ha olykor hűbéreseivé szegődtek is a hindusztáni császároknak. Dzsódhpur mahárádzsái nem szokhattak el a fegyverforgatástól ; a mogul császárok sok kiváló hadvezére került ki közülük, s olyan lojális hűséggel szolgálták Delhi urait, mint például Dzsaszvant Színg h mahárádza, aki a császári hadakkal a távoli Afgánisztánban harcolt és Kábul alatt esett el. S amikor a mogul birodalom felbomlása és a marátha idők zűrzavaros kora után a dzsódhpuri mahárádzsák az indiai brit hatalomnak fogadtak hűséget, ezt is példásan megtartották. Legutóbb a világháborúban küzdöttek a dzsódhpuri rádzsput csapatok, a fiatal fejedelem is ott szolgált, s a dzsódhpuri lovas lándzsások (Jodhpur Service Lancers) Brit-India legkiválóbb és legtöbb próbát megállt ezredei közé tartoznak.

Dzsódhpur erődje egy magányos sziklafokon emelkedik a város és a környező táj fölé. Büszke, imponáló erősség, igazi sásfészek. Hatalmas, vaskos és magas falain nem egy

* Páli nyelven : *tanha*.

ostrom tört meg. Meglepő és különös ellentét zamatával hat a palota régi könnyed erkélyeinek sora közvetlenül a súlyos, sötét várfalak oldalán. India gazdag az ilyen végletes ellentétekben.

A vár egyik belső kapuépülete mellett a falban egész sor, furcsa faragásokkal — többnyire egy kéz ábrázolattal — díszített kőlapot látunk. Ezek azoknak az egykori ráóknak — királyasszonyoknak — az emlékét őrzik, akik önként követték urukat a halálba a máglya tüzén keresztül. A hinduk közt gyakori volt ez a szokás, de a muzulmán hódtás előtti időkben távolról sem vált annyira általánossá, mint később. Maga az a tény, hogy az ilyen «nemes, tiszta asszony» — *szatí* — önfeláldozását emlékezésreméltó eseménynek tekintették, azt bizonyítja, hogy az özvegyek elégetése akkor még nem volt kötelező szabály. Ez is, mint annyi más, eredetileg egészen más értelmű hindu hagyomány vagy szokás, akkor fajult el, amidőn a muzulmán uralom ránehezedett a hinduságra s vallásukat, ősi világszemléletüket fenyegette. Ez ellen védekezve építették ki a hinduk szinte légmentessé a kasztrendszer falait, amelyek mögött az idegen ellenőrzés nem nyúlhatott bele életükbe, s így vált merev, lélektelen törvénné sok olyan dolog, amely azelőtt önként vállalt, meggyőződésből és hitből fakadó áldozat volt. Az özvegyek elégetése ugyan sohasem volt törvény, de a közvélemény olyan megvetéssel sujtotta a szerencsétlen özvegyet, aki nem volt hajlandó «önként» követni megholt urát, hogy a reávaró élet kilátása rosszabb volt, mint a gyors halál gyötrelme. Így aztán amikor az angolok a múlt század második felében eltiltották és szigorú ellenőrzéssel meg is akadályozták az özvegyek tűzhalálát, ezzel a legrégibb hindu múlt egészségesebb állapotát hozták vissza, mert pl. az ősi Mahábháratában még ismeretlen a «szatí» általános alkalmazása.

Dzsódhpur fejedelme híres sportsman és amikor előkelő vendégeket hív fővárosába, nem maradhat el a kedvelt «pig sticking». A Dzsódhpur környékén elterülő dzsangalokban — bozótos, ritkás erdőkben — szép számmal él a vad-disznó s ezek védelem alatt állnak, mert egyedül a mahá-

rádzsa és vendégei vadásznak rájuk. Még pedig a vaddisznószúrás (pig sticking) módszerével, lóhátról, hosszú lándzsával űzve és döfve le a disznót. Ehhez jó lovas, kitűnően belovagolt paripa, erős kéz, biztos szem és nyugodt idegek kellene, noha az indiai vaddisznó jóval kisebb állat a miénknél. A vaddisznó-szúrás kedvtelésének a legrégebb idők óta hódoltak az indus urak, s a modern idők az egészben csak annyi változást hoztak, hogy manapság angol és indus gentlemanek egyaránt trópusi sisakkal a fejükön, rövidujjú ingben és elegáns angolos lovaglónadrágban nyargalnak a disznó után, könnyű angol nyeregben ülve. Dzsódhpur neve különben a sportruházat terén fogalommá lett, amennyiben «Jodhpur breeches»-nek nevezik azt az Indiában, de a Nyugaton is kedvelt lovaglónadrágot, amely az alsólábszárhoz tapadva a bokáig ér s úgy van szabva, hogy csizma vagy lábszárvédő nélkül, könnyű félcipővel hordható. Ez különösen India meleg évszakaiban igen nagy előny.

Egyébként Dzsódhpur nem maradt el a világtól: itt van ma India egyik legfontosabb repülőtere, mert Dzsódhpur közbeeső állomás a Hollandia—Batáviai repülőjárat útvonalán.

Dzsódhputól északnyugat felé kb. 180 km-nyire, a sivatag peremén terül el *Dzsajszálmir* (Jaisalmer), a hasonló nevű rádzsput állam fővárosa. Az úgynevezett bhatirádzsputok alapították a XII. század közepétáján; nyilván legbiztonságosabbnak találták a pusztaság védelmét, hiszen nagy hadseregeknek a sivatag felől nehéz lett volna megközelíteniük Dzsajszálmirt, Marvár felől pedig a muzulmán hódítóknak előbb Dzsódhpurral kellett volna szembe szállaniuk. Dzsajszálmir erődjének érdekes, sárgásszínű kőből emelt palotái és épületei, s az alatta elterülő város még egészen a régimódi India atmoszféráját lehelik. Nem csoda, a város igazán félreesik minden főútvonaltól, s Indiában jártamkor még vasútvonal sem kötötte össze a Marvár határáig, Phalódiig kiépült vasúttal. Lehet, hogy azóta kapott már vasutat Dzsajszálmir, de alig hinném. Csendes, félrevonult életével kevésbé érzi szükségét annak, hogy

belekapcsolódják India egyre mozgalmasabb, átalakuló jelenébe. És ha a vasutak sem forgathatták még ki a többi nagy rádzsput várost a maguk régies jellegéből, akkor elképzelhetjük, mennyire érintetlenül megmaradhatott a mult minden hagyománya Dzsajszálmirban, közel száz kilométerre az utolsó vasuti állomástól!

Igaz, hogy manapság már Indiának szinte minden vidékén autók és autóbuszok járnak és Dzsajszálmir pusztá környékén sem idegenek többé ezek a járművek, de az ilyen változások nem forgatják ki mivoltából India népét. A kezdetleges autóbuszokon, amelyeket valamelyik helybeli kereskedő állít forgalomba, az utasok gondosan betartják a kasztszabályokat, nem ül egymás mellé «tisztá» vagy kevésbé tiszta osztálybeli hindu és a fiatalabbak, akik már a motor korában születtek, époly magátólértetődőnek tekintik az autót, mint nagyapáik az ökrösszekeret, a nélkül, hogy az új idők járműve mélyreható változást idézett volna elő gondolkozásukban, életük ütemében. A motorkocsi egyébként helyén van ezen a tájon, a meglehetősen egyenletes, sík pusztának, kurta csenevész fűvel benőtt kemény, megüllepedett talaján az ügyes soffőr az utaktól távol is elvezetheti kocsiját.

Rádzsputána legészakibb állama, a délkeleti Pandzsábbal határos *Bikanír* (Bikaner) szintén sivatagos jellegű terület, csak déli felében termékenyebb. Öntözéssel, a sokszor 30—40 méter mély kutakból nyert víz segítségével mégis meg tudja művelni földjét a bikaníri gazda. De sokkal nagyobb szerepe van itt az állattenyésztésnek. A pusztá szikkadt füve nagyon jól megfelel a juhnak, s a hasonló növényzethez alkalmazkodott tevé is vígan megél rajta. Bikanír juh- és tevetenyésztése igen fejlett, különösen az itteni tevék híresek. A bikaníri maharádza — a ráthorádzsputok nemzetségéből — tevék katonai osztagokat is tart fenn, ezek kitűnően beválnak a sivatagos terepen. A bikaníri erőd és a paloták érdekesek, szépek.

1925 óta folyik egy nagy öntöző főcsatorna építése, mely a Szatledzsből, vagyis a Pandzsáb vízrendszeréből ágazik ki a pusztaságon keresztül. Ma már bizonyára nagy

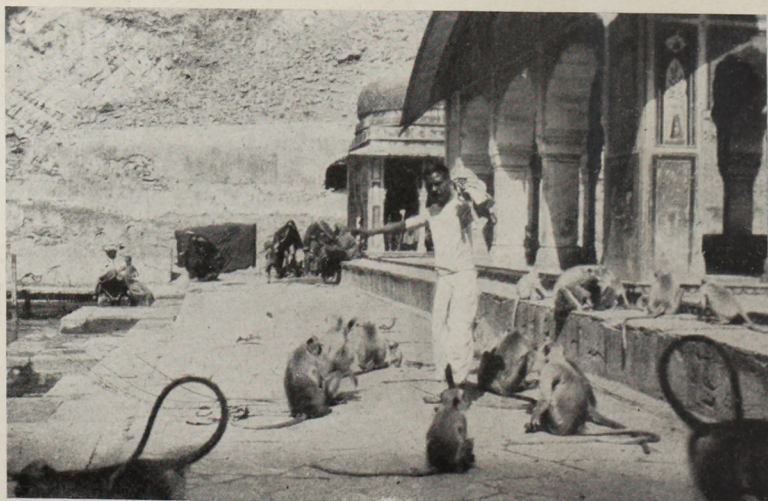
Mahārāni (királyné) síremléke Dzsajpur mellett.

Az ambiri «holt várkastély».

A Galta-völgy hindu templomai.

Majmok etetése a Galta-völgy egyik templomában.

Akbár palotája Adzsmirban.

Mogul márványcsarnok az adzsmiri tó partján.

Márványesernök az ambiri várban.

Az adzsmiri Adhai-din-ká-dzsónpra mecset belseje.

terület részesül a csatorna áldásaiban és meglehet, hogyha Isten legközelebb megint elvezérel Indiába, viruló zöld tájat fogok látni ott, ahol nemrégén még kopár sivatag nyult a messzeségbe.

*

Ugyancsak nagy lépésekkel jártuk körül Rádzsputánát és ez a fejezet elég hosszúra nyúlt, pedig igazán csak vázlatosan térhettünk ki az egyes vidékekre vagy városokra. Annál részletesebben fogjuk a következőkben megismerni Rádzsputána belső területét és legjellegzetesebb, legszebb városait, szenthelyeit, mert ezek egész Észak-India legvonzóbb látnivalói közé tartoznak.

V. Rádzsputána kulcsa.

Rádzsputánának csaknem pontosan a közepén, valóban a terület szívében fekszik *Adzsmír* (Ajmér) városa és a *Mérvara* (Mairwara) nevű terület. Adzsmír-Mérvara közvetlenül britindiai fennhatóság alatt áll, mint az indiai brit provinciák. De mielőtt az angolok felváltották volna Észak-India előbbi urait, a hindusztáni muzulmán birodalmak is mindig arra törekedtek, hogy Adzsmír birtokát biztosítsák maguknak. Elég egy pillantást vetni a térképre, hogy a városnak és környékének földrajzi, gazdasági, hadászati és politikai jelentősége szemünkbe tűnjék. Két különböző földrajzi jellegű terület érintkezik itt: az Aravali hegláncával határolt, ettől keletre fekvő táblaföld és a heglánctól nyugatra terjedő sík terület, mely távolabb a Thár sivatagba megy át. Az Aravali lánc Adzsmírnál jó átjárót nyit, a két terület közti érintkezés itt könnyebbé válik, mint a magasabb és zártabb hegysor vonalán, s ez magában már elég lehetett arra, hogy Adzsmír helyén életképes település és vásárhely jöjjön létre. De még jobban fokozta Adzsmír jelentőségét az, hogy a rádzsputánai terepalakulásnak megfelelően a Dzsamna-Gangesz síksága

felől erre visz át az a legegyszerűsebb és legjárhatóbb útvonal, amely szinte kellős közepén szeli át Rádzsputánát északkelet-délnyugati irányban és Adzsmírtól az Aravali hegylánc nyugati oldalán, a sík földön halad tovább Gudzsarát felé, egészen a káthiávari tengerpartig. Az északindiai birodalmaknak a muzulmán hódítás kezdete óta mindig Delhi vagy Ágra volt a természetes középpontjuk, a Dzsamna mellett, s így a Rádzsputána, valamint Gudzsarát felé irányuló kereskedelemnek, de a hadműveleteknek is a fő ütőere. Mi sem természetesebb, hogy az errefelé terjeszkedő hódítók ennek az útvonalnak legfontosabb középpontját, Rádzsputána igazi kulcsát, Adzsmírt elsősorban igyekeztek megszerezni és megtartani maguknak.

A várost Kr. u. a II. században alapították a csauhán-rádzsputok. Már az első muzulmán hódító, a ghaznavida Mahmud elfoglalta a XI. század elején, amikor Gudzsarát felé vonult hadaival. 1200-ban a közben rádzsput kézre visszakerült várost a Kutab dinasztia hadai újra megszállották. A város ekkor még nem jutott végleg a muzulmán hatalom kezére, de Nagy Akbár, a mogul birodalom igazi megalapozója, 1556-ban elfoglalta, s Adzsmír ettől kezdve — egy-két rövid időközt leszámítva — egészen a mogul birodalom szétbomlásáig Delhi urainak birtokában maradt, majd szinte automatikusan ment át az angolok kezébe, akik mintegy a mogul uralom «jogutódjaiként» léptek fel.

Adzsmír birtokát Nagy Akbár olyan fontosnak tartotta, hogy nemcsak várnak beillő palotát és a környező dombokon erődöket építtetett ott, hanem Ágrától Adzsmírig mérföldjelző oszlopokat, úgynevezett *kós minár*-okat is állíttatott fel az út mentén, hiszen ezt a nagyjelentőségű hadiutat számtalanszor járta végig ő maga és a mogul hadsereg. A rádzsput fejedelmek ellen irányuló mogul hadműveleteknek Adzsmír volt a természetes középpontjuk. Ez a helyzet még akkor sem változott meg, amikor Nagy Akbár létrehozta új fővárosát, Fatépur, Ágrától nyugatra, rádzsput területen. Fatépur nem épült fontos útvonal mellett és sohasem vetekedhetett Adzsmírral ilyen szempontból.

Nagy Akbár mély és őszinte tisztelettel fordult minden szellemi és vallásos megnyilatkozás felé; becsülte a hinduizmust és a kereszténységet is, de természetesen az iszlám, amelyben felnőtt, első helyen állt becsülésében. Fatépurat is részben azért választotta fővárosa színhelyéül, mert a dombon, amelyen később a város felépült, nevezetes muzulmán *pír* — vagyis szent — lakott. Ugyanannak a szent «nemzetségnek», amelyhez a fatéपुरi pír tartozott, a perzsa eredetű *Csistik*nek egy másik szent tagja még a XIII. században Adzsmírban tanyázott, s Nagy Akbár igen nagy tiszteletben tartotta ennek emlékét. A szent sírja körül emelt mecsetet még Adzsmír második elfoglalója, a Kutab-dinasztiából való Altams delhii szultán kezdte építtetni és évszázadokkal később Humájun, Nagy Akbár apja, fejezte be a művet. A város hadászati, politikai és kereskedelmi jelentőségéhez így aztán hozzájárult a csodátévő szent emléke is és Adzsmír az északindiai muzulmánóság egyik legtiszteltebb, legjelentékenyebb központjává fejlődött. Rádzsputánának túlnyomóan hinduk-lakta területén egyedül Adzsmír lett muzulmán jellegű város, noha itt is mindig sok hindu és dzsaina élt. De Adzsmíron évszázadokon át közvetlenül uralkodtak a muzulmán hódítók, s ez rányomta bélyegét a városra. Csaknem minden becsebb műemlékét muzulmán császárok hozták létre.

A régi időkre emlékeztető muzulmán jelleg az alapszín, de erre Adzsmír mai urai, az angolok újabb színeket festettek. Adzsmír nemcsak a leginkább muzulmán jellegű város egész Rádzsputánában, hanem egyben az angol és modern hatás is itt a legfeltűnőbb. Az utcák és terek, a sok új épület, üzletház, a sürgő-forgó élet, a nagy vasúti műhelyek és füstölő üzemek a város szélén, a léptenyomon elibénk bukkanó trópusi sisakos angolok, mindez sokkal inkább a mai Delhi vagy Lahor képére emlékeztet, mint Rádzsputána más városaira. De csak a felszínen. Ha elindulunk és sorra látogatjuk a mult emlékeit, a mecseteket, a dzsaina vagy hindu templomokat, a mogul császárok alkotásait és végigsétálunk a régi városrész utcáin vagy sikátorain, a régi India élete lép eléünk és azt találjuk

hogy az indusok nagy többsége ma is sokkal inkább ebben a hagyományos életben gyökerezik, mint abban a másik, gyorsabb, lázasabb ütemű, de kormos, zajos és szépnek aligha nevezhető világban, amelyet a műhelyek, gyárak és raktárak képviselnek.

Adzsmír forgalmi jelentőségéhez hozzájárul az, hogy a fő vasúti vonalból itt egy másik, kisebb vasúthálózat ágazik ki s ennek központja, igazgatósága és műhelyei a városban vannak. Indiában a vasutak nem mutatnak olyan egységes képet, mint nálunk a Nyugaton. Még a vasutak nyomtáva sem egyenlő. A fővonalak sínjeinek nyomtávolsága jóval szélesebb az európai átlagvonalakénál, kb. 1 és $\frac{3}{4}$ méter; de sok mellékvonalon a mienknél keskenyebb, egyméteres nyomtávot alkalmazták. Ilyen keskenyebb nyomtávú hálózat indul ki Adzsmírből is Rádzsputána belseje felé, míg a fővonal, amely Delhiből Adzsmíron át visz a régi hadiúttal nagyjából párhuzamosan Gudzsarátba, természetesen széles nyomtávval épült. E miatt Rádzsputánában nem mindenütt utazhatunk azokon a tágas, széles, kényelmes vasúti kocsikon, amelyek a főútvonalokon közlekednek.

A várostól északra nagy és szép tó terül el, az *Ána Szágar*. Tülső partján hegyek kéklenek és tükröződnek a csendes tó felszínén. Ez a tó mesterségesen készült medence, a Luní folyó forrásának felhasználásával építtette Ána Rádzsa, Adzsmír ura a XI. században, olyképpen, hogy az itt fakadó víz előbb megtöltötte a kiásott és töltésekkel védett nagy medencét és ebből kiágazva folytatta útját. A tó és a környező dombok is szépek, de az Ána Szágar igazi díszei azok a fehérmárvány csarnokok, amelyeket Sáh Dzsehán nagymogul, Ágra és Delhi legpompásabb alkotásainak létrehozója építtetett. A csarnokok közt és mellettük hosszú darabon a tavat márvány partkiképzés és sétány szegélyezi, fehér formákkal keretezve be a feledhetetlenül szép tájképet. A csarnokok amolyan üdülőkioszkok lehettek és a forró évszakban bizonyára igen kellemes lehetett a hús márványoszlopok közt, az enyhítő árnyékban élvezni a nagy víztükör frissítő lehelletét.

Az emberi alkotások magukon hordozzák alkotóik életformájának, felfogásának és érzésvilágának bélyegét. Nagyon érdekes és tanulságos például összehasonlítani a mogul korszak két művét itt Adzsmírban is. Az egyik Akbár palotája, benn a városban, ennek keleti szegélyén. Komoly, majdnem komor épület ez, tömör és imponáló. Építészeti szempontból kiváló mű és tökéletesen kifejezi nemcsak a kort, amelyben létrehozták, hanem alkotójának lelkivilágát is. Akbár csaknem egész életét hadakozva töltötte, reá hárult a nagy és büszke feladat, újra meghódítani és megszilárdítani az indiai mogul birodalmat, amelyet apja, a hányatott életű Humájun egyidőre elveszített. Az ő idejében még nem alakult ki az úgynevezett mogul stílus, de ennek kezdetei már megkülönböztetik épületeit a megelőző hindusztáni muzulmán dinasztianak, a Lódi-ház szultánjainak műveitől. Akbár első alkotásai merészebbek, lendületesebbek, erő és magabízás jut bennük kifejezésre, de ez az erő még tisztában van azzal, hogy veszélyek is fenyegethetik s a védekezésre is gondolnia kell. Ezért az erő itt még nem párosul a nyugodt biztonság-érzés könnyedségével. Amikor Akbár már szilárdan megalapozta hatalmát és fölépítette ennek új jelképét, Fatépur, a Győzelem városát, itt könnyedebb, levegősebb formák fejezték már ki a biztonság érzetét. De Adzsmírban Akbár palotája még a küzdelmek, a kemény elszántság és birtokló akarat dacolni is kész hangulatát testesíti meg. A biztonság, a zavartalan uralom és könnyed gondtalanság kifejezését itt Akbár unokája, Sáh Dzsehán hozta létre több mint fél évszázaddal később: az Ána Szágar partján álló csarnokok már erről beszélnek. Ez a kor — a XVII. század első fele — a mogul hatalom tetőfokát és fénykorát jelenti, a kiterjedt birodalom határait erős és megbízható hadseregek védik, a tartományok kormányzói és a hűbéres fejedelmek túl szilárdnak érzik a központi hatalmat ahhoz, hogy lázadni merészeljenek, s a Nagyúr udvarában a jóleső biztonság-érzet — és persze a sok diadal révén feldagasztott kincstár mérhetetlen vagyona is — magasfokú életművészetet fejleszt ki. Már Nagy Akbár fia, Dzsehángir nagymogul

idejében megjelenik a könnyedebb, vidámabb életforma s az ezt kifejező művészet, de ez a stílus Sáh Dzsehán alatt éri el teljes virágzását.

Akbár adzsmíri palotája és Sáh Dzsehán tóparti márványcsarnokai: két külön világ. A palota falai mintha még ma is marcona mogul harcosok döngő lépteit visszhangoznának; az Ána Szágar partján emelkedő nyílt, levegős, könnyed és elegáns oszlopcsarnokokból pedig mintha édes rózsa- vagy jázminillat szállna felénk és könnyű, tarkaselymekbe, lágy, tapadó muszlinba öltözött hölgyek kacagása csendülne meg a képzelet varázsütésére... A kemény, vasöklű török-mongol hódítóvezérek unokái, Dzsingisz Khán és Timúr Lenk kései leszármazottjai a csodálatos perzsa kultúrán kifinomult életművészekké váltak egy évszázad alatt Indiában. Így megy ez mindenütt és mindenkor, örökkön-örökké... A valami ismeretlen, de magasrendűnek képzelt irányba egyenesen, feltartóztathatatlanul haladó fejlődés gondolata csak a mi modern nyugati gondolkozásmódunk egyik tévedése, hogy ne mondjam: rögeszméje. A valóságban, az élet határtalan világában csak körforgás van; minden ami létrejön és elmúlik, ciklusokban, ívelő körpályán futja be életét; kezdet, emelkedés, tetőpont, lefelé ívelés, hanyatlás és vég követik egymást kérlelhetetlenül és ciklus ciklusba kapcsolódva folytatja egymást. A mogul hatalom is végigfutotta ezt a körpályát.

Adzsmír legjelentékenyebb műemlékében, a már említett régi muzulmán *pír* síremléke körül épült szenthelyen szintén egymás mellett láthatjuk a különböző korok alkotásait. Szinte belefárad az ember ezeknek a terjedelmes épületcsoportoknak a bejárásába, ha éber figyelemmel akarja szemügyre venni a sok-sok látnivalót. A *Darga* (Dargah: síremlék) nem csupán magából a síremlékből áll, hanem fallal körülvett egész kis városrész, kisebb-nagyobb épületekkel, terekkel és udvarokkal, nem is egy, hanem több mecsettel benne.

Mint a keleti szenthelyeken mindenütt, a kapu küszöbén le kell vetnünk a lábbelinket. Ez csak a nyugati ember szemében furcsa vagy nevetséges; a Keleten azt tartják,

hogy nagy tiszteletlenség jele, ha az ember az utca szennyét, porát bevinné valahová. Nemcsak templomok előtt vetik le saruikat, hanem bármely ház vagy lakás küszöbén. Ha meggondoljuk, ennek a szokásnak több értelme van, mint a mi tiszteletadásunknak, hogy levesszük a kalapunkat, amikor szobába lépünk. Ez csak külsőség, a keleti szokás azonban valóságos megbecsülés és megkülönböztetés kifejezése. A szenthely körzetébe lépő keleti ember még a lábát is megmossa, erre szolgálnak az udvaron mindig megtalálható vízmedencék. A muzulmán vallásgyakorlat különben is előírja a mosakodást az ima előtt.

Persze, az európai nem találja valami kellemes élménynek harisnyásan vagy mezitláb sétálni az ilyen helyeken. Először azért, mert méltóságát sértő, lealacsonyító dolognak érzi, hogy cipőtlenül mászkáljon, másodsor azért, mert mi tűrés-tagadás, némely keleti szenthely udvarán meglehetősen sok szemét, hulladék hever szanaszét és vigyázni kell, ha nem akarunk belelépni. De ha az utazó egyszer már meggyőződésesen, bensőleg beleélte magát Kelet szellemébe, akkor nem esik többé neheze ére ez a kis áldozat, sőt áldozatnak sem érzi, hanem egészen magátólértetődő, egyedül helyes magatartásnak. Igen sok indiai mecset vagy templom kapujában ma már nemez-papucsokat is osztogatnak csekély baksisért, s ez szükségtelemmé teszi a cipő levetését. De ez már az idegen látogatóknak tett engedmény, a keleti ember nem él vele.

Hatalmas, súlyos kapuív alatt lépünk be a Darga első tágas udvarára. Az udvar egyik oldalát nagy mecset zárja le, ezt Nagy Akbár építtette. Súlyosabb, komorabb ez is, mint a következő udvaron emelkedő fehérmárvány mecset, amely Sáh Dzsehán ájtatosságát és bőkezűségét dicséri. Sáh Dzsehán, úgy látszik, a fehérmárványt minden más építőanyagnál többre becsülte. Igaza is volt, mert ez a páratlanul értékes, szép és rendkívül tartós anyag igazán alkalmas arra, hogy építőjének dicsőségét megörökítse. E korszak márványépítményei a szó szoros értelmében úgy hatnak, mintha nemrég kerültek volna ki a kőművesek keze alól. Az előző nagymogulok gyakran még csak díszí-

tésül alkalmazták a márványt; épületeik alapanyaga általában vagy vörös és sárga homokkő, vagy téglá, s a téglafalakat márványporból kevert habarccsal, az úgynevezett *csunam*-mal vakoltatták be. Sáh Dzsehán nemcsak itt Adzsmírban, hanem Delhi hasonlíthatatlanul nagyobb méretű palotáin is szinte kizárólag a becses fehérmárványt alkalmazta, s ebből a nemes anyagból építette föl India s a világ egyik legcsodálatosabb remekét, az ágrai Tádzs Mahált is.

A Darga első udvarán két furcsa alkotmány ötlük a szemünkbe. Téglából épült talapzaton két óriási üst nyugszik, akkorák, mint valami kazán. Valójában bográcsok, de még János vitéz követ faló óriásai is megdöbbenek volna, ha ekkora adag bográcsos gulyást raknak elébük... Nem is gulyás készül bennük, hanem egészen más csemege. Nagyobb muzulmán ünnepek alkalmával tüzet raknak a szuperbográcsok alatt, amelyekbe néhány embert kényelmesen bele lehetne fullasztani, s megtöltik a két kondért olvasztott vajjal és rizzsel. Ízesítőül tömérdek cukor, mazsola, mandula, gyömbér, pisztácia, miegymás kerül az eledelbe és az egész udvart átlengi a rotyogó főzet csalogató illata. Gazdag hívők vállalják a lakoma költségét. De ez nem valami jótékony célt szolgál, mert a szegények és koldusok legfőljebb csak azt kapják a finom eledelből, amit kiváltságos élvezői meghagynak a kondér fenekén. Mert ősi hagyomány szerint egyedül a szenthely közelében fekvő külön városrész, Indarkót lakói jogosultak arra, hogy ezekben az ünnepi lakomákban részesüljenek és előjogukat ugyancsak a hagyomány szerint azzal hangsúlyozzák ma-napság is, hogy harciasan megrohanják az óriási üstöket. Jaj lenne annak, aki jogosulatlanul próbálna részt kérni magának az ételből!

Persze, a mai bűnös világban már ritkábban töltik színültig a titáni csajkákat, mint a régi jó időkben. Elképzeltjük, micsoda csámcsogás — és mit tagadjuk: szonórus bőfőgés — mehetett végbe itt olyankor, amikor egy-egy nagymogul vagy a birodalom örököse látogatott el zarándokként az adzsmíri szent síremlékéhez!

Az előbbi közbeszúrt megjegyzéshez még hozzá kell fűzni, hogy a Keleten és különösen Indiában a régimódi emberek közt mainap sem illetlenség étkezés közben — tisztesség ne essék — böfögni, sőt ellenkezőleg, ez mintegy hozzátartozik a dologhoz, s talán még udvarias színezete is van, mert harsányan bizonyítja a vendéglátó gazda előtt, hogy milyen jólesik az étel a vendégnek! Bocsássák meg az érzékenyebb olvasók, hogy ilyen «shocking» témára is kitérek, de az ilyesmi szintén hozzátartozik az idegen népek és országok jellegéhez. És ha kedves olvasóim közül valaki egyszer Keletre jut és bennszülöttek közé kerül, legalább nem fogja váratlan meglepetés érni! Emlékszem, amikor elsőkben ültem előkelő — valóban előkelő és gazdag — de régimódi indus urakkal egy asztalnál: majd hogy az asztal alá nem estem meglepetésemben, sőt ijedtemben, amikor egyszerre csak bombarobbanáshoz fogható böffenet tört elő az egyik falatozó úr száján... De aztán láttam, hogy senki sem vet rosszaló pillantást az illetőre, sőt a többiek is mihamar kellően megtöltötték útegeiket ahhoz, hogy egész szalvékkal feleljenek egymásnak. Egészen magátólértetődő módon cselekedték ezt és beláttam, hogy végeredményben minden csak a felfogástól és megszokástól függ. És ha már malackodunk, akkor szabadjon megemlítenem, hogy például a régimódi indus urak azt találják ízléstelennek és visszataszítónak, hogy az európai, miután kifujta az orrát, az eredményt finom kendőbe csomagolja és gondosan elteszi a zsebébe...

A Darga második udvarán emelkedik a szent pír sír- emléke, akinek tiszteletére az egész épületcsoport és a mecsetek szolgálnak. Khvádza * Muin-ud-Din Csisti volt a neve, 1235-ben halt meg. Ezek a Csistik igen különös familia voltak: szinte öröklődött a családban, hogy mindig legyen köztük egynéhány szent pír. A nemzetség egyébként is előkelő szerepet játszott Indiában, ahová ősük Perzsiából jutott volt el. Egyedül Delhi környékén három Csisti-szent piheni álmát és mint főntebb említettük, Fatépurba is

* Khvádza, perzsa cím = tiszteletreméltó.

került egy szent Csisti. Az orthodox muzulmánok — például a vahabiták — elítélik ugyan a sírok kultuszát, de azért nemcsak az eretneknek tekintett sííták, hanem az «igazhitű» szunniták is nagy tiszteletben tartják, különösen Indiában, a híres szentek síremlékeit. Ahárkány ilyen sírhoz a muzulmánokon kívül még hinduk is elzarándokolnak, mert azt tartják, hogy a szent ember bizonyára kedves Isten előtt, akármiféle felekezethez tartozott is életében, s ezért nem árt csodatévő segítségéhez folyamodni. Ez a felfogás különben a hinduk türelmét, sőt magasrendű vallásos érzékét dicséri, mert kétségtelen, hogy az a lélek, amely Isten átéléséig tudott emelkedni még földi életében, túlnőtt a vallások és felekezetek korlátjain. De az adzsmíri szent síremlékét a szigorú muzulmánok féltékenyen őrzik és csak hitsorsosaikat engedik belépni a kupolával koronázott sírépületbe.

Talán még a híres Dargánál is érdekesebb egy másik régi mecset, mely a város egyik kapuja előtt, nem messze a Csisti-szent nyugvóhelyétől áll. Ezt a mecsetet *Adhai*-din-ká Dzshónpra* néven ismerik Adzsmírban. A név jelentése «Harmadfélnapos kunyhó» és arra a legendára vonatkozik, hogy valamikor régen dzsinnek, vagyis túlvilági szellemlények építették az egészet két és fél nap alatt.

A legendás mecset dombtetőn áll és magas, elég meredek, de festői régi lépcsősor visz fel a bejáratáig. A mecsetudvar kapujában természetesen le kellett vetnem a cipőmet, de ezt már annyira megszoktam, hogy sohasem vártam a figyelmeztetésre. A Harmadfélnapos mecset egészen néptelen volt, csak a kapuban lebzseltek egy-két ember, akik bizonyára a hely őrei voltak. Zavartalanul szemügyre vehettem a régi épületet. Ez igazán megérdemli a figyelmet. Sajnos, csak részletei maradtak fenn jó állapotban az egykori mecsetudvar egyik végén, a másik két szárny rombadólt vagy elhordták a köveit már régesrégén. De a megmaradt rész kárpótól a hiányért. Itt is úgy jártak el a mu-

* Tulajdonképpen *Arhai*, de a sajtóságos cerebrális r-et úgy ejtik, a nyelv hegyét hátra, a szájpadrásra nyomva, hogy inkább d-nek hangzik.

zulmán hódítók, mint Delhi első városában: a hely színén talált régi templomot — Delhiben hindu, itt dzsaina templomot — részben lerombolták, részben pedig belefoglalták a mecsetbe. A pompás dzsaina oszlopcsarnok és a — főntebb egyszer már jellemzett — hindu konstrukciójú álkupola megmaradt, csak hosszú, nagy ívekkel áttört falat húztak eléjük. Ezt a szaracén stílusú falat, hasonlóan a Delhiben ugyanez időtájban — a XII. század végén és a XIII. század elején — épült mecsethez, dús faragványokkal és díszítmény jellegű feliratokkal látták el. Teteje ennek a mecsetnek sem volt, mint ahogy a delhii «Kuvvat-ul-Iszlám»-ot sem fődtek be. Csak a régi dzsaina kupola-féle borít tetőt a belső oszlopcsarnokra. Ezek az oszlopok is emlékeztetnek a Delhiben lévő régi hindu oszlopokra, amennyiben minden egyes darabnak más a rajza, más a díszítése; gazdag képzelőerő hozta létre valamennyit s ez ahhoz is értett, hogy egységes hatást adjon a részletekben annyira eltérő egészeknek. A muzulmán ívek is nagyszerűen hatnak, de inkább arányaik és lendülő vonalaik — vagyis tiszta építészeti elemek — kapják meg a nézőt, bár a felszíni faragások is finomak, ízlésesek. A két külön művészet és a bennük kifejeződő gondolatvilág különös zamattal egyesül itt, egyik sem rontja le a másikat, a saajátságos elegyítés még csak emeli az összhatást.

A csend, az emberek távolléte elmélyítette a régi szent-hely hangulatát. S ekkor egyszerre különös alak jelent meg a mecsetudvaron. Mintha Altams szultán vagy a ghóri hódítók kora elevenedett volna meg előttem... Egyenes-tartású, szép öreg férfi jött lassan felém, mellette egy másik, de igénytelenebb külsejű muzulmánal. Az öreg világos-színű arca fölé hatalmas turbán tornyosult, tarkamintás, letűzött, vattázott kaftánjára hosszú hófehér szakál borult. Akaratlanul eszembejutottak ifjúságom olvasmányainak keleti reminiscenciái — Jókai méltóságteljes öreg török főurai vagy Ali Tepelenti alakja... A közelgő agg csak-ugyan tiszteletet gerjeszthetett. A másik, a fekete kaftánt viselő fiatalabb, de szintén szakállas ember nagy könyvet tartott a hóna alatt és hozzám sietett:

— Szelám szaháb! — üdvözölt, homloka elé emelve jobbját. — Nem óhajtja tiszteletét tenni India Legfőbb fakírja előtt?

— Örömmel! — feleltem.

— Niáz Áli Sáh, India Fő fakírja a legnagyobb tiszteletben áll India minden muzulmánja előtt! Azonnal bejelentem önt Őszentségének...

Az őszszakállú öreghez sietett és alázatos tartással mondott neki valamit, mire a Főfakír barátságosan bólintott. A másik — nyilván amolyan titkárféle lehetett — udvarias intéssel fordult felém, hogy Őszentsége kegyeskedik fogadni engem. Nagyon imponáló volt az egész jelenet. Odamentem, meghajtottam magam és felemelt kézzel köszöntöttem a szép öregembert. Ez nagyon kedvesen viszonzta üdvözlésemet és halkán pár szót intézett a titkárhoz, mire ez angolul ismételte meg az öreg kérdését, azt tudakolva, hogy honnan való vagyok. Hindusztániul feleltem és ez láthatólag tetszett a Főfakírnak, mert ismét barátságosan bólintott, de magas, sőt magasztos méltósága nyilván úgy kívánta, hogy ne beszélgessem velem közvetlenül, hanem a titkár közvetítésével. Én azonban továbbra is hindusztániul szóltam és nem volt szükség arra, hogy a titkár lefordítsa szavaimat. Az ősz Főfakír olyan impozáns jelenség volt és arcát olyan kedves, meleg és bensőségesen nyugodt, békés kifejezés tette vonzóvá, hogy én már magamban igen büszke kezdtem lenni: lám, a köztiszteltben álló nagy muzulmán szent érdeklődésével tüntetett ki — bizonyára felismerte bennem az erre méltó, szellemileg magasrendű embert... — mert ugyebár hajlandók vagyunk igen hizelgő véleményt táplálni önmagunkról? — és igen megvoltam elégedve a találkozással. Ám ekkor a titkár, látva kezemben a fényképezőgépet, e szavakkal fordult hozzám:

— Nem óhajtja lefényképezni a Főfakírt, szaháb?

Ez meglepett. Más előkelő, tiszteletreméltó és jelentékeny személyiségeknél nekem kellett erre engedélyt kérnem, sőt az is megesett, hogy a bemutatásom előtt az illető jelesség titkárja megkért, hogy ne fényképezek,

mert ura nem szereti. Természetesen ezuttal éltem a felszólítással és hátrább lépve fölemeltem készülékemet.

— Várjon egy keveset, szaháb! — intett a titkár és kellő világításba állítva a Főfakírt, gyakorlott kézzel szépen elrendezte a könnyű szélben kissé szétzilált, hosszú, egyenes-szálú szakált a szent ember mellén. Akárcsak valami film-segédrendező...

A kép hatásos volt, amint a pátriárka külsejű öreg ott állt a hétszázasztendős mecsetfal előtt. Úgy állt, olyan mozdulatlanul, mint valami hivatásos modell. Elkattan-tottam a készülék zárját, aztán udvariasan és hálásan meg-köszöntem a rendkívüli kegyet... A Főfakír ismét kedvesen üdvözölt és lassan, méltóságteljesen bevonult a mecset-udvar másik oldalán álló házába. Én is távozni készültem és köszöntöttem a titkárt, de ez most előszedte hóna alól a nagy könyvet s elem tárta:

— Nézze csak, szaháb, milyen előkelő *bara szahábok* (nagyurak) látogatták már meg a Főfakírt!

Csakugyan, a könyv tele volt megemlékező sorokkal és aláírásokkal. Az ilyen emlékkönyveket már jól ismertem, India-szerte mindenütt büszkélkednek velük az idegen előtt, előkelőségektől le a szolgálkig, akik szintén nagy igyekezettel gyűjtik az úgynevezett csit-eket, vagyis elismerő leveleket. A Főfakír emlékkönyvében tényleg az utóbbi fél évszázad több közismert neve is díszelgett a sok Smith, Jones, Brown és más köznapi név közt: az angol királyi ház hercegei, régebbi alkirályok, hadvezérek stb. Rengeteg fénykép is volt beragasztva a könyv lapjaira, mind a Főfakírt ábrázolta, a fényképezők nyilván megküldték a kész képet az öreg címére. A titkár felkért, hogy írjak én is néhány emléksort, s ez roppant kitüntető volt. Hogyisne! Lord Roberts-szel, a Connaughti herceggel és más hasonló nagyurakkal egy könyvben szerepelni! Beírtam a nevemet, amely az utánam következő látogatónak bizonyosan annyit sem jelentett, mint a Smithek és Jonesok, azzal szívélyesen búcsútvéve elindultam a kapu felé. De most a titkár elem állott és rendkívül megnyerő mosollyal így szólt:

— *Baksis*, szaháb... a mecset részére...

Ki kellett guberálnom a baksist és természetesen nem szűrhattam ki a fínom modorú papi ember szemét egy-két annával — a kitüntető fogadtatás és megkülönböztetett bánásmód annyi sok jele után. De küzködtem magammal és kissé hosszasan keresgéltem a tenyeremben zörgő pénzdarabok közt. A titkár azonban most is tapintatos volt és segítségemre jött:

— *Üriemberek* sohasem adnak kevesebbet két rupiánál, szaháb... — jegyezte meg lekötelező mosollyal.

Átadtam az összeget és távoztam, némileg csökkent véleményemmel személyem jelentőségéről. Nem tudom, él-e még India Főfakírja — bár kívánom, hogy Alláh szaporítsa meg éveinek számát! — hiszen lehetett vagy nyolcvanöt-kilencven esztendő is, de ha él, szívesen lefényképezném újra, ma még imponálóbb lehet a hószakállú szent, mint akkor volt.

Ismét a város felé vettem utamat és fölkerestem a szépdzsaina templomot. Ez aránylag modern, de a régi nemes architektúra formáit követi. Nem írom le részletesen, mert a dzsaina építészet legremekebb alkotásait úgyis alaposan végignézzük majd Ábu-hegyén.

Adzsmír Rádzsputána kulcsa, s a brit hatalom innen ügyel fel arra, hogy minden annak rendje és módja szerint folyjék a rádzsputok földjén. Az angolok itt nagy nevelőintézetet is létesítettek, — a *Mayo College* intézményét — amelyben az uralkodó fejedelmek fiai folytatják tanulmányaikat. A központi épületet övező tágas parkban érdekes, indus stílusban tartott kis paloták állanak: mindegyik rádzsput uralkodó felépíttette itt a maga házát, külön személynézetet tartva bennük, hogy fiai, ezek az igazi «királyfiak», vagyis rádzsputok, rangjukhoz és származásukhoz méltó módon élhessenek az iskolaévek alatt. Az ifjak ebben a kolégiumban igazán hercegi sorban élnek, a tanulmányokon kívül az angol szellemű tanintézetekben amúgyis szokásos sportoknak hódolnak, lovagolnak, pólóznak, tenniszeznek, golfoznak, cricketet játszanak. A tanítás természetesen angolul folyik. Már egyetlen rádzsput fejedelem sincs, aki ne beszélne ezt a nyelvet — az utolsó, aki büszkeségében

nem volt hajlandó angolul tanulni, az előző mévári mahárána, néhány évvel ezelőtt halt meg.

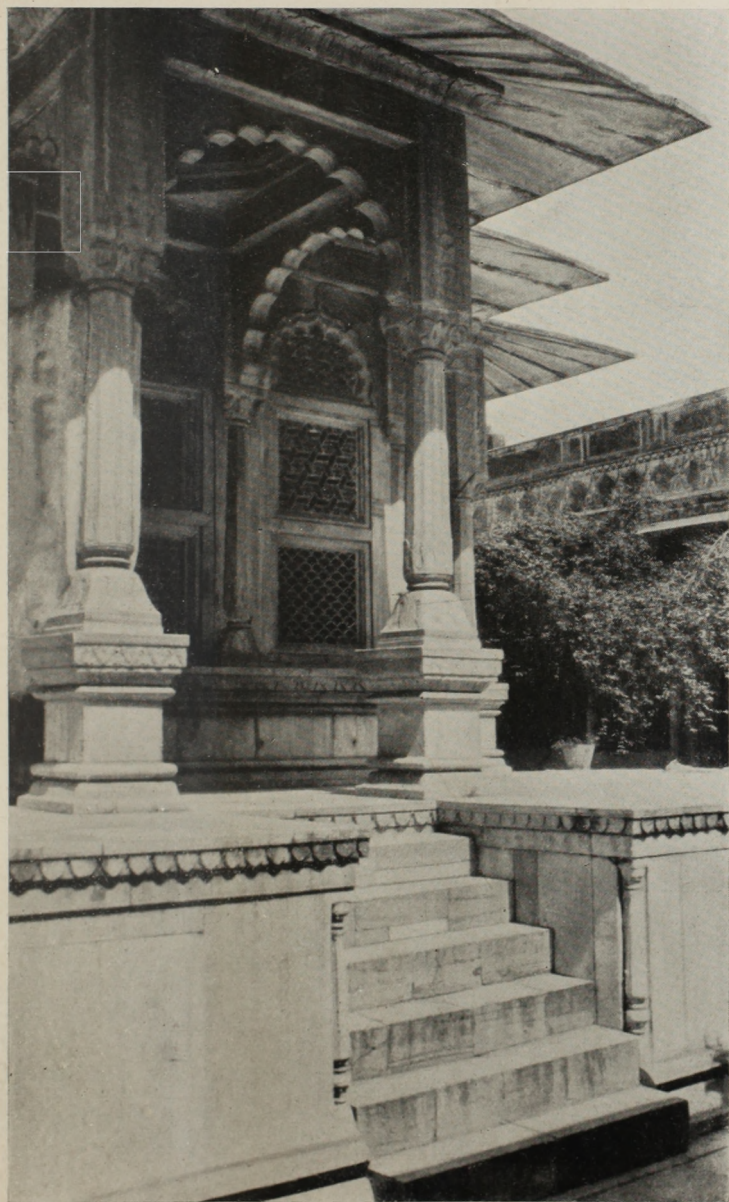
*

Adzsmír valóban minden tekintetben Rádzsputána középpontja. De nem messze Adzsmírtól még sokkal nevezetesebb középpont található; az a hely, ahol a hindúk hite szerint a Teremtő az egész világmindenséget létrehozta! Ez igazán megérdemli a középpont nevét, hiszen kétségtelen, hogy amikor Brahmá kiárasztotta lényegéből az univerzumot, ez minden irányba szétsugárzott s a Teremtő a végtelen világ kellős közepén leledzett. Már amennyiben a végtelen térnek középpontja lehet. Hanem a vallásos hagyományokat nem szabad boncolgatni, s ezért legjobb, ha elfogadjuk a hinduk nézetét, azt, hogy Brahmá, a hindu Háromság világotteremtő személye igenis a kérdéses helyen hozta létre a mindenséget.

Ez a mindnyájunkra nézve eléggé nagyfontosságú hely Adzsmírtól nyugatra fekszik, körülbelül 11—12 kilométernyire a várostól. Autón is el lehet érni, de nekem nem kellett takarékoskodnom az időmmel s ezért inkább úgynevezett tongát — kétkerekű, egylovas indus kocsit — béreltem. Utazás dolgában nagyon régimódi hajlamaim vannak; ha érdekel a táj, amerre járok, szeretek minél lassabban haladni. No, azért gyalogszerrel mégsem, ha nem muszáj! De lóháton, vagy egyszerű kocsin már igen. Sokkal szívesebben, mint gépkocsin. Ez a modern eszköz nagyszerű és igen kívánatos, ha arról van szó, hogy az ember valahová minél gyorsabban akar eljutni. De ha látni, tapasztalni is óhajt útközben s bele akarja élni magát a környezetbe, amelyen áthalad, akkor az autó a világ legalkalmatlanabb járműve — talán csak a repülőgép múlja fölül e tekintetben, hiszen az még sebesebb és még jobban eltávolítja az utast a föld emberi közelségéből. A tongának a lassúságon kívül még egy igen nagy előnye van, az, hogy sokkal olcsóbb a gépkocsinál, s ennek az előnynek kell kárpótolnia az utast egy jelentékeny hátrányért, amely abban áll, hogy a tonga minden más járműnél hasonlíthatatlanul kényelmetlenebb...

De ha az ember fortélyosan és gazdag tapasztalatok alapján megfelelő módon elhelyezkedik a taligában, amelynek egyik ülése előre, a másik — az utasé — hátrafelé néz, akkor egészen vígan el lehet vele kocogni akármilyen meszszire. S az út Adzsmírtól a világteremtés színhelyéig igen szép és változatos. Előbb az Ána Szágar tó mellett haladunk el, aztán lassú emelkedéssel a hegyek közé jutunk. Csaknem végig erdők, ligetek közt visz az út, apró tanyák, kis hindu falvak mellett poroszkál el a taligánkba fogott lovacska. Cifra, tarajos turbánt viselő félmeztelen hindu férfiak és ezerráncú szoknyás, harsányszínű átvető nők mennek el mellettünk vagy maradnak el mögöttünk. Sokan igyekeznek a nevezetes szenthely felé így reggel. Az útszéli fákon majmok ugrándoznak és rikácsolva szökkelnek ágról-ágra. Tarkaszínű madarak villannak elő a lombok árnyékából, amint a napsugár pásztáin átsuhanak. Apró ökrök, púpos tehénkéek ballagnak az úton, nedves, nagy szemükből határtalan szelídség árad. Békés, megnyugtató hangulat árad szét az egész tájon. Nagyon alkalmas előkészület ahhoz, hogy olyan szent helyre érjünk, mint a *Puskar Szágar* tava.

A tó neve, *Puskar* (Pushkara) szanszkritul «köldök»-öt jelent. Az a név értelme, hogy itt van a világ köldöke, vagyis kellős közepe, de arra is utal, hogy a hindu mitosz szerint Visnunak, a létfenntartó Istennek a köldökéből nőtt ki az a lótusz, amelynek kelyhében Brahmá, a világok teremtője ült. Isten a hindu hit szerint is egy és oszthatatlan, de a világ felé forduló megjelenésében több formát ölt magára. Az Isten létárasztó és létfenntartó mivolta legteljesebben Visnu személyében jut megnyilatkozásra, Ő a határtalanság titokzatos tengerének színén, az Idő ezerfejű kígyójának hátán nyugodott már annakelőtte, hogy az anyagi világ létrejött volna. Visnu gondolatában született meg az első indíték, az első moccanás, amelyből a világoknak testet kellett öltetniük. A teremtés művét az Istennek egy másik lényegiségét kifejező személy, Brahmá hajtotta végre, aki ilyen értelemben maga is az Ősokból lépett ki. Ezt jelképezi a végtelen és megzavarhatatlan nyugalomban pihenő Visnu s a köldök-

Brahmá egyetlen temploma Indiában (A Puskar tó partján).

Rádzsput kislány.

«India főfakirja» Adzsmirban,

Visnu modern temploma a Puskar tó mellett.

A csitorgarhi Győzelem Tornya.

Kilátás a Puskar tóra Brahmá temploma előtt.

Csitorgarh látképe a Győzelmi toronnyal.

kéből kiemelkedő lótusz, a benne trónoló négyarcú Brahmával. Ám mihelyt megtörtént a teremtés nagy aktusa, Brahmá személye elvesztette gyakorlati jelentőségét; az élet örök fenntartója, Visnu, s az élet örök elpusztítója, de egyben megújítója, Siva azonban legnyilvánvalóbban kifejezik az isteni tevékenységet, amely, mint minden, ciklusokban megy végbe. Ez a világfelfogás magyarázza meg, miért áll minden hindu vallásformában Visnu vagy Siva az áhítat és hódolat középpontjában, míg Brahmá személye csak mint a múlt egyik isteni, bár alapvető mozzanatának emléke szerepel a hindu hitéletben. Brahmának nincs is temploma Indiában sehol, legföljebb kisebb szentélyeket emeltek tiszteletére Visnu vagy Szíva nagy templomaiban. Egyedül itt, a Puskar tó mellett szenteltek külön templomot kizárólag Brahmának. Ez az egyetlen Brahmá templom különösen fokozza a Puskar Szágar jelentőségét.

A dombos vidék erdeiből kilépve kitarul előttünk a tó lapályos környéke. Egyelőre azonban nem láthatjuk a tavat, mert a szenthely épületei valóságos városként takarják el előlünk. Város ez a szó szoros értelmében. A templomok és szent fürdőhelyek köré zarándoktanyák, bazárok, a bráhman papok lakóházai épültek fel és a szenthely utcáin olyan eleven élet zajlik, mint akármelyik északindiai város bazársorában.

Itt is van *dák bangló* (Dak Bungalow), azaz állami utasház, amely a szállodát pótolja Indiának olyan helyein, ahol nincsen modern, európaias berendezésű hotel. A dák bangló persze igénytelenebb intézmény, mint a szálloda, de olcsóbb is. Úgysem szándékozom itt éjszakázni, csak arra való a szállás, hogy majd a hosszú körséta után, a legmelegebb órákban kissé kipihenjem magam az árnyékos tornácon álló heverőszékben némi hűsítő ital mellett. Tongaválám — a taligám kocsisa — kifogja lovát, némi szénát rak elébe és felhasználja az alkalmat, hogy mint hívő hindu, megfürödjék a tó testet-lelket megtisztító vizében.

Vezetőt keresek és mihamar találok is egy fiatal bráhman képében, aki félig indus, félig európai ruhát visel és tört angolságával elárulja, hogy félig-meddig iskolázott

ember. Ez persze csak az angolos iskolázottságra vonatkozik, mert bráhman szempontból már gyermekkorra óta elsajátította a kasztjához illő tudást. Apja az egyik Puskar tó melletti templom felügyelő papja lévén, megfelelőbb vezetőt nem is kívánhattam volna magamnak. Elég szerény igé-nyekkel lépett fel és később, amikor látta, hogy az átlagos idegeneknél sokkal alaposabban ismerem a hinduizmus eszmevilágát s ezt szemmelláthatólag becsülöm is, a fiatal pandit — így címezik a bráhmanokat — fizetett ciceronéból lelkes mentorrá változott át.

Szakavatott vezetésével bejártam a tó környékét. Amint a látogató kilép valamelyik sikátorból a vízpartra, egyszerre igazán pompás és megkapó kép tárul szeme elé. A terjedelmes tavat nagy félkörben veszik körül a kiépített lépcsősorok s a fölébük emelkedő templomok, csarnokok. A különös alakú *sikhara*-kötegtornyok, a fehér lépcsősorok és épületek visszatükröződnek a napsütött tó színén. A partokon és a lépcsőkön mintha tarka virágok keltek volna életre: vidám színfoltok imbolyognak, a férfiak vörös vagy sárga turbánjai, a fehér átvetők, az asszony nép villogószínű, nagy mintákkal díszített bhupattái — könnyű anyagból készült vállkendői — a napfényben bronzosan megvillanó barna testek a víz szélén olyan eleven, olyan exotikus képen kavarnak a néző előtt, hogy a látvány örökre emlékezetébe vésődik. Az élő hit szellemi légköre ráborul még az idegenre is és nagyon közönyösnek vagy nagyon fölényeskedőnek, cinikusnak kell lennie annak, aki nem érzi meg, hogy itt száz és száz, sőt ezer és ezer lélekből a magasság felé szárnyal a vágyódó érzés. Akármilyen legyen is a véleményünk a hinduizmusról, — bár minél alaposabban megismerjük, annál több tisztelet ébred bennünk iránta, — azt el kell ismerni, hogy a vallásos átélés nagyon erős és nagyon őszinte ezekben a barna embereken. A hit elragadtatása legkevésbé éppen a helybeli bráhman papok arcán tükröződik, s ez érthető, hiszen nekik örökletes mesterségük, hogy a hívők részére elvégezzék a bonyolult szertartásokat, ebből élnek, mégpedig eléggé jól. A bráhman bölcsek évezredekkel ezelőtt annyi elévülhetetlen szellemi érdemet szereztek,

hogy kései leszármazottjaik még igen soká élhetnek az ősök gyűjtötte lelki tőke kamataiból...

A Puskar tó egyike India szent *tirthá*-inak. Tirthának nevezik a hinduk szenthelyeit. A szó tulajdonképpen fürdőhelyet jelent, mert nem képzelhető olyan hindu szenthely, amely nem állana kapcsolatban vízzel, forrással, folyóval, tóval vagy tengerrel. A víz a hinduk szerint rejtelmes erőket tartalmaz és bizonyos pontokon a víz titokzatos megtisztító hatása — amely elsősorban nem a testre, hanem a lélekre vonatkozik — fokozottan érvényesül. Az ilyen helyekhez ősrégi mitoszok fűződnek, valamelyik istenség, régi nagy szent vagy a regék félisteni tiszteletben álló hőroszai jártak ott egykoron és jelenlétük különösen megszentelte a helyet. India tele van ilyen tirthákkal, északtól délig, kelettől nyugatig mindenütt akadnak ilyen felfokozott szellemi hatást árasztó helyek. Egyikük jelentékenyebb, másikuk kevésbé. Így például a Gangesz vize mindenütt szent, de különösen az Haradvárnál, Prajárnál (Alláhábád) és mindennél szentebb Benáresz előtt. A Puskar Szágar a különösen szent tirthák közé tartozik, s ezért sok hívő keresi fel. Minden tirthának megvan a maga ünnepe — az úgynevezett *méla* — s mint nálunk a búcsúk alkalmával, a méla idején a szokottnál is nagyobb tömegek, százezrek zarándokolnak a tirthákhoz. Az igazi hindu hívő arra törekszik, hogy életében legalább egyszer valamennyi fontos tirthát végigjárja, s ez nem csekély dolog, hiszen a szenthelyek akkora területen vannak elszórva, mint egész Európa, ha Oroszországot leszámítjuk! A zarándoklás ősi szokásának tudható be, hogy a világ egyetlen népe sem utazik annyit, mint a hindu. Aki csak teheti, végiglátogatja a tirthákat, vasúttal, de igen gyakran gyalogszerrel vagy lassan cammogó ökrösfogaton, s ezzel egyben bejárja, megismeri tágabb hazáját, Indiát is. Legalább a maga országában — például a Pandzsábben, Rádzsputánában, Bengálban stb. — fekvő szenthelyeket szinte minden hindu felkeresi, s így is akkora területet ismer meg, mint Német- vagy Olaszország. Sokan tesznek fogadalmat, hogy végigjárják az összes tirthákat, sőt olyan buzgó zarándok is akad szép számmal, aki foga-

dalomból hasmánt jut el India egyik végéből a másikba: lefekszik, ujjával jelet ír a porba, fölkel, a jelig megy, lefekszik, és így tovább... Hónapokig, évekig tart a *sancta simplicitas*nak ez a szinte emberfölötti vállalkozása. A nép tisztelettel fogadja mindenütt az ilyen ájtatos vándort, útközben ellátják étellel, szállással.

És a szádhuk! A vezeklők, a szent emberek sokféle szektája, szerzete, csoportja! Van vagy hetven fajtája a szádhuknak, a világtól elfordult szentéletű embereknek. Ezek folyton vándorolnak és úgy nyilvántartják a különféle tirthák ünnepeit, mint nálunk a mézeskalácsosok a búcsúk dátumait. Mert a mélák idején még több baksis, még több ajándék üti a markukat. A vándor szádhuk tekintélyes többsége ugyanis egyszerűen foglalkozásnak, megélhetési módnak tekinti a «szentséget». Van köztük igen sok igazi, meggyőződéses, mindenről lemondott, alázatos-lelkű, tényleg megtisztult szellemű ember, de ezek nem tartják annyira fontosnak, hogy pontosan megjelenjenek minden mélán és nem ácsorognak vagy üldöggélnék olyan helyeken, ahol minél több jámbor hívőben felébredhetik az alamizsnálkodásra való kedvet.

A Puskar tó partján is bizonyára több az olyan himpeller, aki üzletszerűleg fogja fel a szentéletet, mint az igazi szádhuk, de a hívők nem sokat mérlegelik ezt a körülményt. Azt tartják, hogy mindegy, érdemtelen kapja-e az adományt vagy sem; az adakozó szempontjából egyedül a jószándék számít. S ebben igazuk is van. Mindenki jól jár így, a kolduló «szentek» és az alamizsnálkodó hívők egyaránt. Sőt még az igazi szádhuk is, mert nekik még kevesebb kell, s azt bizonyára megkapják a jámbor hinduktól.

Bráhman vezetőmmel végre eljutok India egyetlen Brahmá-templomához. Márványból épült, nem nagy, de arányai szépek, jelentősége pedig egyedülálló. A templom papja klasszikus jelenség: csak *dhóti* — redőkbe szedett lepel, amely deréktól bokáig födi testét — és stólára emlékeztető fehér muszlin-átvető van rajta, vállán a bráhmanok kasztjelvénye, az összesodort gyapotzsinór, arányos alakja úgy fénylik, mint valami csiszolt rézszobor. Értelmes ki-

fejezésű arca borotvált, a feje is és koponyáján meg-megcsillan a napfény. Némi tiszteletteljes baksis ellenében megengedi nekem, az európainak, aki orthodox hindu szempontból *mleccsha* — barbár — és éppoly «tisztátalan» vagyok, mint akár a legutolsó pária, hogy a küszöbről bepillant-hassak a szentélybe és összetett kézzel hódoljak a Teremtő képmásának, amely lényegben mégis csak mindnyájunk Istenét fejezi ki a maga módján...

Természetesen nem mulasztom el, hogy lesétálva a lépcsőn, vizet ne merítsek a tó szent vizéből. Megnedevesítem verejtékező homlokomat és ha lelkem talán nem is tisztult meg a csodatévő folyadéktól, jólesett a hűvös víz érintése a rekkenő melegben. Míg a víz szélén kuporogtam, beljebb a tóban valami sötét csík siklott tova a felborzolt habok közt. Vezetőm is észrevette és odamutatott:

— *Gój!*

Azaz magyarul: krokodilus. Kedélyes dolog, jól megtermett krokodilusokkal egy tóban fürdeni! De a hinduk ügyet sem vetettek rá, nem csoda, megszokták ezt a rusnya állatot csekély négy- vagy ötezer év óta. Vezetőm ajánkozott, hogy elvisz oda, ahol közlelről láthatom az alligátorokat. Jó darabon cipelt tuskén-bokron, ledőlt régi kőfalakon keresztül, míg végre elmaradt mögöttünk a templomváros és a dzsangal szegélyéhez értünk, amely a tavat a szenthelylyel szemközti parton keretezi be. Tényleg ott heverték a kitűnő gójok, lustán pislogtak a vízszél iszapjában sütkérezve. Volt vagy húsz darab, kisebbek, nagyobbak. De közeledtünkre megmozdultak és egymásután belecuppantak a vízbe.

Ezután visszatértünk a templomvárosba és felkerestük a többi nevezetes templomot. Mert természetesen Sívának és Visunak is vannak itt szentélyeik. Síva temploma szép oszlopcsarnok, klasszikus hindu oszlopokkal és az elmaradhatatlan bika szobrával: ez Nandít, Síva hátaállatját ábrázolja. A főszentélyben Síva rejtelmes, felséges alakja rémlett a félhomályban, a kisebb szentélyekben a Síva mitosz-köréhez tartozó istenségek, Párvatí, Gauri vagy Káli, — Síva felesége s az ő pusztító erejének megszemélyesítése — aztán Ganésa, az elefántfejű, Kártikéja, a páván nyargaló

hadisten, Síva és Párvatí gyermekei. Mélyértelmű jelkép mindegyik az olyan embernek, aki megismerte a hindu mitológiát.

A Puskar-tó templomai aránylag újkeletűek, a XVIII. század óta épültek, mert a régieket Aurangzib nagymogul, a fanatikus muzulmán, aki a hinduizmusban csak sötét bálványozást látott, leromboltatta. De a hindu hit tovább élt és teljes erőben él ma is. Ennek bizonyítéka az új, modern, alig néhány évvel ezelőtt elkészült nagy Visnu-templom, távolabb a tóparttól. Ellentétben a Puskar Szágar többi szentépületével, ez nem az északon általános stílusok valamelyikében épült, hanem a délindiai gópuramok *vimána*-tornyainak mása emelkedik fölébe. A gúlaalakú tornyot dús díszítmények, faragások, istenek, félistenek, tündérek, állatok és emberek alakjai borítják, s a templom terét bezáró fal is tele van ilyen ábrázolatokkal. De a modern hindu építők nem utánozták szolgailag a régi formákat; csak az alapstílus maradt meg a délindiai gópuramból, a díszítmények, a szoboralakok már a Ma művei. Annyira modernek, hogy egyes félistenek a domborműveken angolszabású inget és európaias kabátot viselnek a lobogó dhótihoz. Rendjén van ez. A XX. századbeli hindu szobrász ugyanúgy a maga környezetéből veszi a formákat, mint őse ezelőtt kétezer esztendővel. Őszinte művészet ez is, az is. És a hit, amely létrehozta őket, szintén ugyanaz, ha tehetség dolgában van is különbség a két kor kőfaragója közt. India művészete sokat veszített erejéből és tartalmából a legutóbbi másfél évszázad alatt, épen a Nyugatnak e téren egyáltalán nem áldásos hatására. De mint minden tekintetben, úgy a művészetben is megindult már az újjászületés; India a saját multjának legértékesebb alkotásaiból igyekszik újratanulni mindent, s ugyanakkor megőrizni azt is, ami jót a modern időkből tanulhatott.

A dák banglóban tényleg jólesett egy kicsit elnyúlni a hús tornácon, miután a kis fürdőfülkében tetőtől talpig lelocsoltam magam. A tongavála nemsokára befoghatott és a pihent lovacska vígan poroszkált velünk vissza Adzsmír felé.

VI. Dzsajpur.

Elhagyjuk Adzsmír angol területét és megint rádzsput földre lépünk. Első útunk innen északkeletnek, a leggazdagabb rádzsput államba, *Dzsajpur*ba vezet. Így nevezik a fővárost s a fővárosról az egész államot. Ennek kb. harmadfélmillió lakosa van, tehát a nagyobb államok közé tartozik. A főváros pedig egyike a legszebb északindiai városoknak s a mellett megőrizte eredeti indus jellegét.

Amint végigsétálunk Dzsajpur főutcáján, szemünkbe ötlük a város szabályos építésmódja. Ez feltűnően eltér az északindiai városokétól. Az utcák Dzsajpurban meglepően szélesek, a forgalom fő ütőerei derékszögben metszik egymást, nyoma sincs a másutt látható zeg-zugos sikátoroknak, keskeny utcáknak és zsúfolt kis tereknek. És mégsem unalmas ez a szabályosság, ez a levegős tágasság, mert a házak indus stílusban épültek, eredetiek és érdekesek. A szabályos egyöntetűséget még fokozza az, hogy az egész város, minden egyes épülete — rózsaszínű. Ehhez az alapszínhez legfőljebb fehér díszítés, keretezés járul. A rózsaszín különböző árnyalatokban váltakozik, de ez a tónus előmlik egész Dzsajpuron. A főutcák harminc méternél is szélesebbek. A legtöbb ház — mint az indiai városokban mindenütt — többemeletes, de az emeletek nem nagyon magasak és háromnál többet ritkán húznak egymás fölé. A házak homlokzatai és oromkiképzései változatosságot hoznak az egyforma szín tónusába. Az utcák végig kövezettel vannak burkolva s egészen modern hatást tesznek.

Pedig a város kétszáz évvel ezelőtt nyerte mai alakját és jellegét; alapítója és létrehozója, Szavái Dzsaj Szingh mahárádza, ilyennek gondolta el és ez annál figyelemreméltóbb, mert abban az időben hasonló városképet nem vehetett még mintául, mert ilyen nem volt Indiában. A mahárádza eredeti, önálló gondolkozású ember, erélyes és tehetséges hadvezér, bölcs uralkodó, s mindezek tetejébe még kiváló tudós is volt. Becsülettel szolgálta hűbérurát, Aurangzib nagymogult s még a hinduknak ez az ellensége is elismerte Dzsaj Szingh érdemeit. Ő adta neki ezt a különös

címet: «Szavái», ami szószerint «ötnegyed»-et jelent s azt akarja kifejezni, hogy viselője nemcsak *egész* ember, hanem ennél még több volt! A mogul eredetű címet azóta Dzsaj Szingh leszármazottjai, a dzsajpuri maharádzsák mai napig is viselik. Dzsaj Szingh — «A Győzelem Oroszlánja», vagy «A Diadalmas Oroszlán» — látta a mogul birodalom feltartóztathatatlan hanyatlását, Aurangzib halála után nem-sokára kiverte a mogul erőket országából és visszaállította függetlenségét. Dzsaj Szingh ősrégi rádzspud nemzetségből származott, de elődei még Ambírban tartották székhelyüket. Korának ez a valóságos polihisztora, láttuk, mint város-tervező is kiválónak bizonyult. Egészen új, Indiában szinte forradalminak nevezhető elvek szerint építtette föl új székvárosát, amelyet részben a saját nevééről, részben — és joggal — fegyvereinek sikereiről nevezett el Dzsajpurnak, vagyis a Győzelem Városának.

A várost fal övezi és hét kapuja van. A hat városrészt széles, nagy utak választják el egymástól és a maharádzsa palotája a város közepén emelkedik tágas, szép kertben. Az alapító ötlete volt az is, hogy Dzsajpur rózsaszínű legyen: a kelő Nap, az ígéretes hajnal színe ez és Dzsajpurban tényleg a hajnal frissítő, erőket ébresztő hangulata szállja meg az embert, mert az üdítő, kellemes szín akaratlanul is hatással van mindenkire.

Dzsaj Szingh ízlését dícséri, hogy a palota s a város legrégibb épületei a régi hindu stílusnak és a legjobb mogul architektúrának valami érdekes keverékét mutatják. Ez azért említésre méltó, mert a XVIII. században az egykor nagyszerű mogul építészet már hanyatlóra fordult s ennek a kornak muzulmán építészete csak epigon, erőtlen, elaprózott műveket hozott létre. Lakhnau (Lucknow) XVIII. századbéli épületei példázzák legszembeszökőbben ezt a dekadens stílust.* De Lakhnaut muzulmánok építették s ezekből a mogul birodalom hanyatlásával együtt kihalt a nagy lendület, míg Dzsajpurban a muzulmán hatalom hanyatlásával szinte párhuzamosan újraébredő, emelkedő,

* L. a szerző «Hindusztán» c. munkáját. (M. F. T. Könyvtára.)

erősödő hindu szellem és a rádzsput akaraterő jutott kifejezésre az építészetben is.

A mogul hatás több, mint másfél évszázadon keresztül érvényesült egész Észak-Indiában. Ez alól Rádzsputána sem vonhatta ki magát. A mogul fennhatóság az élet minden területére rányomta bélyegét. A hindu fejedelmek is, akiket a hűbéri viszony szoros kapcsolatba hozott a Delhiben vagy Ágrában székelő mogul udvarral, megtanulták a perzsa nyelvet és átvették a perzsa szellemű mogul udvartartás szokásait, szertartásait, berendezéseit. A perzsa nyelv és kultúra a közép- és újkorban ugyanazt a szerepet játszotta Ázsia nagy részében, mint a francia az újkori Európában, sőt még szélesebb körben fejtette ki hatását. A hindu mahárádzsák udvarai kicsiben pontos másaivá váltak a nagymogul udvarnak. Ugyanazok az intézmények, ugyanazok a szokások honosodtak meg, mint ott, amennyiben ezek nem ütköztek össze a hindu vallás szabályaival. Ezért a rádzsput fejedelmek palotáiban is megtaláljuk a mogul udvartartás elengedhetetlen «Díván-i-ám»-ját, vagyis a Nyilvános kihallgatások csarnokát, és a «Díván-i-khász»-t, a Magánkihallgatások épületét. A dzsajpuri díván-csarnokok nagy és előkelő, finomhatású épületek, szintén rózsaszínűek, fehér díszítmények gazdag mintáival. Ezek a csarnokok a *Csandra Mahál* nagy központi palotája mellett állnak; a nagy hétemeletes palota magasan kiemelkedik és uralkodik a város fölött.

A palota területének talán legérdekesebb része az úgynevezett *Dzsantar*, a csillagvizsgáló. Dzsaj Szingh nagy csillagtudós volt. Abban az időben, különösen Keleten, a fizikai csillagászat, az asztronómia, nem vált még el az asztrológiától, a csillagoknak az emberi életre gyakorolt hatásai-
val foglalkozó tudománytól. Az előbbi, a csillagok mozgásának tanulmányozása és kiszámítása, tulajdonképpen csak segédeszközül szolgált az utóbbihoz. A csillagászat a régi Indiában igen fejlett tudomány volt, hiszen láttuk, — fontosabb szó volt róla — hogy Uddzsajiniben időszámításunk első századaiban olyan kiváló csillagász működött, mint *Varáha-Mihira*, akinek klasszikus szanszkritnyelvű csillagászati műve egészen a legújabb időkig általánosan hasz-

nálatos volt Indiában. Dzsaj Szingh, mint mindenben, újító volt a csillagvizsgálók megépítésében is. Az addig használatos műszerek helyett künn a szabad ég alatt építtette meg, saját számításainak alapján, azokat a különös alakú nagy konstrukciókat, amelyeknek ívei, körei, egyenesei és szöghajlásai a csillagképek és a planéták helyzetének megállapítására szolgáltak. Így sokkal pontosabb számításokat lehetett eszközölni, mint a többé-kevésbé kezdetleges, kisebbarányú, hordozható készülékek segítségével, amelyeknek egyik-másik rézalkatrésze könnyen elhajolhatott.

A dzsajpuri csillagvizsgáló műszerei szinte kísértetiesek. Fantasztikus tornyok, óriási félkörívek, labirintusra emlékeztető, rézsútosan hajló körfalak, — mind megannyi «precíziós» műszer Dzsaj Szingh idejében! A konstrukciók téglából épültek, de felső peremüket vagy éleiket vastagon bevonták márványhabarccsal, ezzel az indiai specialitással, a csunam-mal, amely ha megszárad és lecsiszolják, olyan tükörsíma és hibátlanul egybefüggő felületet ad, mintha tömör márványból készült volna. Ilyen keleti «műmárványból» valók a nagy műszerépítményeknek azok a részei, az élek, a körívek, az egyenesek, amelyekre pontos fokbeosztást kellett véteni. Egy-két repedést, rongálódást leszámítva, a gnomonok, égi hosszúság- és szélességmérők, napórák, s a többi rejtelmes célú épített műszerek mind kifogástalan állapotban vannak. Igaz, hogy a dzsajpuri mahárádzsa tíz-egynéhány évvel ezelőtt az egész csillagvizsgálót renováltatta, helyreállíttatta hozzáértő szakemberekkel.

Dzsaj Szingh, a csillagász fejedelem, nemcsak székvárosában létesített ilyen obszervatóriumot, hanem több helyen: Delhiben, a mogul császárság székhelyén, ahol gyakran tartózkodott, Benáreszben, a hinduság legszentebb városában, Matrában (a régi Mathura), a régi hindu műveltségnek ebben a fontos központjában és Uddzsajiniban, valószínűleg az egykor ott élt klasszikus csillagász, Varáha Mihíra emlékezetére.*

* A delhii *Dzsantar Mantar* ismertetem «Hindusztán» c. könyvemben, ugyanott kitértem arra is, milyen szerepet játszik az asztrológia az indiai életben.

A palota kertjében meglehetősen nagy tó terül el s az ör szerint krokodilus is van benne. Látni azonban nem láttam.

A palota épületcsoportjához tartozik Dzsajpur legkülönösebb háza, az úgynevezett *Havá Mahál*, vagyis «A Szelek palotája». Homlokzata a belvárost átszelő széles útra néz. Építészeti tekintetben nemcsak Dzsajpurban egyedülálló, hanem egész Indiában. Az épület főtömbje csupa kiugró, zárt erkélyből áll, egyik a másik mellett és egymás fölött, kilenc sorban a fölfelé keskenyedő emeleteken. Mind-egyik erkély magában is külön kis építészeti csemege, finom rajzukhoz hozzájárul még az ablaknyílásokat takaró, csipkére emlékeztető, áttört, faragott márvány ablaktáblák hatása is. Ez a palota a *zenanához*, vagyis a nők lakosztályához tartozik s eredetileg zárt páholyok szerepét játszotta, hogy az udvar hölgytagjai zavartalanul nézhessék az erkélyek három irányba forduló ablakrácsain keresztül a gyakori felvonulásokat, udvari ünnepeket.

Manapság is érdemes végignézni az ilyen udvari ünnepeket, ha az ember olyan szerencsés, hogy éppen *darbár* — fejedelmi fogadtatás, állami díszünnepély — idején érkezik Dzsajpurba. A tetőtől talpig selyembe, bársonyba, arany- és ezüsthímzéses díszekbe öltöztetett hatalmas elefántokon kívül még a jellegzetes rádzsputánai elefántvontatta dísz-szekerek is fel szoktak vonulni. Ezek a szekerek akkorák, mint valami közepes autóbusz, de nyitottak; faragott, festett és aranyozott oszlopai díszes tetőt emelnek, a kerek is tele vannak faragással, ezüst-, arany-díszítményekkel. Az ókori ízü királyi «omnibuszt» két-négy pompásan felszerszámozott elefánt vontatja lassú, méltóságteljes léptekkel. A fejedelmi család tagjai, hercegek és más udvari előkelőségek foglalnak helyet ezeken a szekereken. A régi időkben az udvar nőtagjai hosszú utakat is megtettek ilyen járműveken, akkor természetesen lebocsátották a függönyöket, hogy avatatlan szem ne bámulja a fejedelmi hölgyeket.

Az udvari elefántok rengeteg nagy istállóban vannak elhelyezve. Vannak köztük igazán imponáló példányok. Az ör különféle mutatványokat végeztet a jóindulatú és

nagyon okos állatokkal, s ezek olyan kimért flegmával viszik véghez a mutatványokat, mintha azt akarnák kifejezésre juttatni, hogy ők ugyan hajlandók ilyen gyerekes dolgokat művelni, ha az emberek úglátszik mindenképpen ragaszkodnak hozzá, de máskülönben fütyülnek az egészre... Kétségtelen, hogy az elefántnak a szó szoros értelmében «arckifejezése» van, a szeme nemcsak néz, hanem lát is; talán az egyedüli állat, amelynek tekintete még humoros kedvet is ki tud fejezni. Ahol szerét ejthettem, hosszú időt töltöttem az elefántok közt — majdnem azt mondtam: az elefántok «társaságában» — és tapasztalhattam, mennyire egyéni jelleme van mindegyiknek, milyen éber megfigyelők és milyen bölcs elnézéssel viseltetnek a nyavalyás kis ember iránt, akit pedig egyetlen kis ormánylegyintéssel elintézhetnének. Csak a hímelefánt veszedelmes, ez is csak akkor, amikor *maszt* — «részeg» — lesz a párzás idején. Ritkán tartanak hímelefántot, s ha igen, akkor gondosan elkülönítik, megláncolják a veszedelmes időben, amit különben a homloküregeiből kiütkező, átható szagú izzadmány előre jelez. A kiaggott elefántokat nem pusztítják el, ezek «nyugdíjba mennek» és továbbra is az udvari istállókban élhetnek, amíg el nem pusztulnak. De hát az elefánt igen nagy kort megél és munkaképességét valóban «az elefántkor legvégső határáig» megőrzi. A hinduk szeretik és megbecsülik ezt a kiváló állatot. Az előző dzsajpuri maharádza felesége például olyan nagyra tartotta kedvenc hátaselefántját, hogy amikor ez meghalt, a fejedelmi síremlékek mellett helyeztette nyugalomra hamvait. A Dzsajpurból Ambír felé vezető út mellett állnak a fejedelmi család *cshatri*-jai, — síremlékei — kisebb-nagyobb oszlopcsarnokok, hindu szentélyekre, sőt kisebb templomokra emlékeztető épületek, s az említett maharáni fehér márvány síremléke mellett ott áll az elefánt monumentuma is. Fekete márványból faragott elefánt szobra ez, kis nyitott oszlopcsarnokban, lépcsős talapzat tetején. A dzsajpuri fejedelmek úglátszik nagy állatkedvelők lehetnek, mert a palota kertjében is áll egy különös kis síremlék: a maharádza kedvenc kutyáját temették el itt.

Belefárad az ember, mire a palotát végigjárja. Szerencsére, a városon kívül szép parkban álló modern szállodában kipihenheti magát. Március—áprilisban jártam Rádzsputánát s ilyenkor már beköszönt a forró évszak, bár a hőség majd májusban fogja elérni tetőfokát. A déli órákban aligha tehet az ember egyebet, mint hogy visszavonul pihenni. A hosszas séta után jólesik megfürdeni és minél könnyebben öltözve elnyúlni a sajtáságos formájú heverőszékben. Ennek a kartámlái messze előre nyúlnak és alacsonyak, úgyhogy az ember kényelmesen felrakhatja a lábait is a két kartámasz végére és kinyújtózva heverészhet, mert a szék háttámasza jól hátradől. Ez a furcsa alkotmány a nagy melegben sokkal kellemesebb, hűvösebb, mint pl. a szófa, mert szalmafonatos, a mellett a pihenő úriember lábai is mintegy a levegőben vannak. S a hosszú, széles karfák arra is alkalmasak, hogy az ember a kezeügyébe helyezhesse a hűsítő itallal telt magas poharat. Így aztán teljes a boldogság, különösen annak, aki szereti az Indiában lépten-nyomon kísértő whiskyt.

Dzsajpurban igen érdekes és értékes múzeum is van. Ebben nemcsak a helyi műiparok pompás termékei s más indiai vonatkozású kuriózumok láthatók, hanem idegen, még európai darabok is; például igen szép magyar kerámiák. Dzsajpur különben a rádzsputánai iparművészet központja, a Művészeti Főiskolában szakavatott mesterek tanítják a növendékeket a régi műiparok fortélyaira és hagyományaira. De ha vásárolni akarunk, érdekesebb a városba menni és végigjárni a bazárokat. Igaz, hogy ha tapasztalatlanok vagyunk, akkor a városbeli boltokban jóval többet kell fizetnünk olyan darabokért, amelyeket szabott áron olcsóbban megvehettünk volna a *School of Art* kiállító- s eladóhelyiségében, viszont ha már letettük a vizsgát az indiai alkudozás tudományából, akkor a városban olcsóbban szereshetjük be a minőségben éppoly szép és jó darabokat.

Híres az itteni fém-díszműipar, a zománcmunka, a szövés, hímzés és kelmefestés. A sárgarézből való asztallapok, vázák, csészek, tálak, vízpipák s egyéb tárgyak nagyon szépek és eredetiek. Van egy-két akkora műhely-

üzlet Dzsajpurban, hogy eladó-termük kiállítócsarnokkal vetekedhetnék. A réztárgyak felületét vésett, bevájt mintákkal díszítik és a minták közét gyakran még zománcal is bevonják. A darabok értéke és ára a minta finomságától és sűrűségétől függ; legdrágább az úgynevezett «szemüveg-munka», amelynek rendkívül finom rajzát az iparművész csak nagyítóüveg segítségével tudja elkészíteni s a munka még így is annyira szemrontó, hogy csak kevés ideig dolgozhat egyfolytában rajta. A minták közt gyakori a páva motívuma, ez Rádzsputánában különösen kedvelt, szinte «szent» tiszteletben álló állat. A dzsajpuri rézmunka jellegzetes, könnyen fel lehet ismerni; az Észak-Indiában bárhol árusított rézmunkák legnagyobb része innen vagy Benáreszből ered, de a kétféle munka észrevehetően elüt egymástól.

A dzsajpuri szőttesek, színes, mintás kelmék is híresek, de egészen speciális az itteni kelmefestés. Dzsajpurban készül a legszebb *bandanna*-munka, a kötözött mintákkal díszes, batikolásra emlékeztető, tarka, könnyű muszlin és hab-selyem turbánkelmék, szárík és átvetők, terítők stb. Nagyon szép darabok akadnak ezek közt. A kötözött — csomózott — minták eredetiek, gazdagok, változatosak. Hasonló, de kezdetlegesebb eljárással készülnek a nagyvonalú, harsány mintákkal ellátott *bhupatták*, azok a nagy átvetők, amelyeket a rádzsputánai nők viselnek a vállukon és fejükön. A szegényebb nép is ilyet hord, *bhupatták* gyönyörű színekben és mintákban villognak, de egészen olcsó anyagból valók.

A rádzsputánai hindu nők — kivéve az előkelőbb és modernebb köröket — ritkán viselik az Indiában egyébként nagyon elterjedt szárít, ezt az öt-hat méter hosszú kelmesávot, amelyet művészi redőkben ölt magára a hindu nő. A szárí helyett itt rövidujjú blúzféle és sokráncú, alul szétterülő szoknya szerepel, hozzá szűk, bokában sűrűn ráncolt könnyű muszlinnadrág s a már említett *bhupatta*-átvető. Színes, hatásos viselet ez s még emeli a sok ékszer: karpántok és karikák sokasága, csilingelő lábperecek a bokán, hosszú fürtös fülbevalók és gyakran még kis orrkarika vagy legalább egy apró csillogó kő az egyik orrcimpán. A hindu

nők ringatódzó, könnyű, ritmikus járását még jobban kiemeli a himbálódzó, suhogó szoknya es az átvető lebegése. A férfiak többnyire fehér *acskant* — térdigerő kabátot — vagy *kurtát* — ugyancsak térdigerő ingfélét — hordanak, ugyanolyan szűk, bokában ráncbaszedett nadrággal, mint a nők, de a rádzsputok ünnepélyes alkalmakkor tarka, arannyal átszőtt muszlinból széles, térdig lecsüggő *kamar bandot* — derékkötőt — csavarnak a derekukra. A rádzsput férfiak turbánja is elüt az északabbi tájakon megszokott *pagri* formájától, nem szabályosan símul redőivel a fej két oldalára, hanem az egyik oldal ferdén, jól kihangsúlyozva dominál, s úgy hat, mintha kackiásan félre volna csapva. A turbán rendszeren vörös. Bajuszt szinte kivétel nélkül minden rádzsput férfi hord, de az idősebbek többnyire szakált is viselnek, mégpedig a jellegzetes, hagyományos rádzsput szakált, állukon kétfelé fésülve és felfelé szoktatva, úgyhogy a szétmeredő, marcona szakál valami oroszlánsőrényre emlékeztető hatást tesz. Mindez katonás, harcias külsőt ad a rádzsputnak. Ünnepélyesebb alkalmakkor a rádzsput azzal is kifejezésre juttatja magas származását és harcos voltát, hogy bársony- vagy bőrtokba rejtett, ciframarkolatú görbe kardot visz a hóna alatt, a karján vagy a kezében. Ezekben az indus kardokon nincsenek is karikák a szíjj részére. Ha mégis felkötik, amit inkább csak lóháton tesznek, akkor vagy egyszerűen az övbe dugják, vagy a miénkre emlékeztető gombkötő munkával készült zsinórral erősítik fel, amelyet többször szorosan a tokra csavarnak. A kardok markolata feltűnően kicsiny, megtermettebb európai keze bele sem fér. De az indusok keze vékony, csontos, inas, s a mellett szeretik, ha a kard markolata feszesen a kezükre símul. Ma is jól tudnak bánni a karddal és valamikor igazi mesterei voltak a kétségtelenül középpázsiai eredetű, törökös-magyaros görbe szablyának. Persze, a rádzsput ezredek ma már kénytelenek a modern harcászati elvekhez alkalmazkodni és felszerelésük, kiképzésük a mai angol mintát követi. Legföljebb a híres rádzsput lovas lándzsások emlékeztetnek a régi idők harcosaira; bár egyenruhájuk félig modern, például magas, térdigerő csizmát és szűk lovaglónadrágot

viselnek, de a hosszú zubbony, a tarajos turbán és a széles, csíkos kamarband-deréköv egészen keleties. Sajnos, ma már az ilyen díszlovasság inkább csak parádékra alkalmas, mint komoly háborús szolgálatra.

Dzsajpurt «rózsaszínű város»-nak szokták nevezni, de majdnem ugyanannyi joggal «a pávák városának» is nevezhetnék. Különösen, ha letérünk a főútvonalakról vagy a város szegélyén járunk, folyton fülünkbe hasít a pávák rikácsolása, amely távolról sem olyan szép, mint maga a cifra, drágakő- és zománcfényű pávakakas. A falakon, a lépcsőkön, a kertekben seregestől láthatók ezek a pompás madarak, a maharádzsa palotája körül is tele van a park velük. A hinduk tiszteletben tartják a pávát, hiszen ez *Kárttikéjának* — másképpen *Szkandá-nak* — a hadistennek szent hátasállatja, a rádzsputok pedig a hadistennek különösen lelkes hívei. A páváról azt tartják, hogy megérzi az eső közeledtét s ilyenkor «táncol», vagyis kifeszített legyezőjét illegetve toporzékol. A hinduk szemében kedves a páva, nem tartják a hiúság, a «páválkodás» mintaképének és tollait is szívesen alkalmazzák díszül. Nem úgy az angolok, akik a pávatollat balszerencsét hozó dolognak vélik, különösen a nők. Ez különben eléggé elterjedt babona más európaiak közt is. Egyszer Indiában szép pávatollegyezőt kaptam ajándékba egy hindu barátomtól; de angol ismerőseim nem nyugodtak addig, míg rá nem beszéltek, hogy dobjam ki, vagy ajándékozzam tovább, mert különben bizonyos, hogy *bad luck*-ot hoz! De azért mégis a hindukat nevezik elmaradt embereknek, akik ósdi babonákhoz ragaszkodnak...

Dzsajpurból feltétlenül ki kell rándulni Ambírba, az állam régebbi székhelyére. Ez kb. 10 kilométeres út, amelyet autóval vagy lovas bérkocsival tehetünk meg. Az út már régen kiépült egészen az ambíri várig, nincs szükség arra, mint régebben, hogy az út utolsó harmadát a hegyek közt elefántháton tegyük meg. Azért a látogatókat, ha kötélnek állnak, manapság is szívesen viszik ki elefántháton, s a legtöbb turista meg is ragadja az alkalmat, hogy kitapasztalja ezt az exotikus élményt.

Dzsaina emlékművek Csitorgarhban.

A csitorgarhi vízmedence.

Dzsaina és hindu templomromok a csitorgarhi várban.

Régi templom a csitorgarhi várban.

Udajpur látképe.

Az udajpuri mahárána palotája az elefántudvarral.

Az Ambír felé vivő út mentén, még egészen közel Dzsajpurhoz, a már említett *cshatri*-k, fejedelmi síremlékek sorakoznak. Jóideig megyünk ezek előtt és egyik-másikat érdemes belülről is megnézni, így például azt a királynői *cshatrit*, amelyről szintén szoltunk már, s a közelében emelt elefántemlékművet. Az út aztán egyre néptelenebb, csöndesebb lesz. A völgyet dombsor szegélyezi és ezek tetejéről régi, komor erődök néznek le reánk.

A dombok összeszorulnak és alacsony szoroson kell keresztül hajtatnunk. Túl rajta csodálatos tájkép tárul ki szemünk előtt: a völgykatlan fenekén jókora tó, fölébe elnyúlt hegyháton terjedelmes, büszke vár emelkedik, s a völgyet magasabb dombok, kisebb hegyek zárják be túl a váron, újabb erődöket hordozva hátukon. A várkastély — Ambír — valóságos városnak hat, s valamikor az is volt, az egykor itt állt régi főváros belső magva.

Az ambíri várat a XI. században kezdték építeni, de egyre növekedett és bővült; legszebb palotái a XVI. század végén és a XVII. elején épültek. De amióta Dzsaj Szingh maharádzsa megalapította az új fővárost, vagyis kétszáz év óta, Ambír lakatlan maradt. Vagy csak a kísértetek tanyáztak benne. Az elhanyagolt vár pompás épületei romladozni kezdtek, egyik-másik rommá is vált, de szerencsére a legújabb időkben gondozni kezdték a régi műemlékeket. A maharádzsa öröket, felügyelőket tart itt és a várkapu előtt, a dombra vezető úton öreg rádzsput veterán fogad. A régi idők harcias ruháját hordja, oldalán kerek pajsz és övében kard van, szakála kétfelé fésülve mered szét állán. Festői alak. A kapun belül még van élet, felügyelők, vezetők tartózkodnak ott. A nagy palota udvarán, az egykori *Diván-i-Ám* — a nyilvános kihallgatások csarnoka — mellett kis Káli-templom áll, s itt is lakik néhány ember, bráhmanok, a templomocska papjai és szolgálattévői. Mert az ősi hágyomány parancsolta szokásnak nem szabad megszűnnie: bár a várat nem lakja már fejedelem, a mindennapos áldozatot továbbra is bemutatják reggelenként a Pusztulás Ūrnőjének. Minden reggel kecskét áldoznak a templom előtt. Nem szép, nem lélekemelő vallási szertartás,

de semmivel sem megvetendőbb, ha az Istenség tiszteletére vágják le az állatot, mint hogyha a Gyomor molochjának áldoznak fel százszor, ezerszer, százezerszer több ártatlan életet, amit pedig Nyugat legcivilizáltabb fiai is egészen természetesnek tartanak. És Káli istennő, aki kedveli a vért, nem Istent, az egyetemes Urat fejezi ki, csak a végtelen lét egyik fázisát, egy tagadhatatlanul meglévő mozzanatát, az áldozatot követelő elmúlás, az örök anyagi körforgás törvényét.

Dzsaj Szingh, mielőtt székhelyét áttette volna az új fővárosba, Ambírban is sok pompás épületet emelt, sőt, amikor már Dzsajpur fölépült, akkor is el-ellátogatott Ambírba. Ő még nem hagyta el teljesen és végleg a régi várat, bár természetesen jobban ragaszkodott a maga művéhez, a pompás, a derűs rózsaszínű Dzsajpurhoz. Az ő alkotásai könnyedebbek, elegánsabbak, mint az a nagy palota, amelyet egyik elődje, Man Szingh építtetett 1600 körül, de ez a régebbi épület is imponáló. Csarnokok és termek hosszú sora követi egymást, a nagymogulok első alkotásaival vetekedve. Leglenyűgözőbb hatást tesz reánk a *Dzsaj Mandir*, a Győzelem csarnoka. A falakat csodálatosan finom rajzú alabástrom domborművek vagy színes berakott minták díszítik, a perzsa motívumokat átfűti a hindu képzelőerő gazdagsága. A tető, s a falak egy része domború, színes tükörcdarabokkal van berakva a kidomborított díszítés közeiben, s a visszaverődő fényben megmegcsillanó tarka üvegek különös, valószínűtlen színhatást keltenek.

De talán mindennél szebb az a kis zárt csarnok, amelynek fehér falai tulajdonképpen nem falak, hanem csupa áttört, csipkefínomságú mintával kifaragott márvány ablaktábla. A mintázat közein át kényelmesen kinézhetnek a palota hölgyei, anélkül, hogy kívülről láthatták volna őket. És érdemes kinézni a művészi márványrácson, mert a kis erkélyterem alatt mesebeli kert zöldel, szökőkutak és vízmedencék márványperemei villognak ki a virágágyak közül, míg a kertet minden oldalról paloták, csarnokok foglalják be. Milyen pompás, milyen csodaszép lehetett ez a kastély, amikor termeiben és csarnokaiban nem kongott még üresen

a visszhangzó lépés, hanem dús kárpitok, süppedő szőnyegek, aranybojtos selyem könyöklőpárnák, gyöngyházzal berakott asztalkák, faragott ládák és dobozok tették lakályossá, elevenné az építőművészek alkotta keretet! A régi rádzsput festmények vagy a mogul miniatürök színgazdag, buja világa egykor eleven valóság, mindennapos, magátólértetődő látvány volt itt. Kár, hogy legalább egy-két helyiséget nem rendeztek be egykorú, eredeti bútorokkal, — már amennyiben a régi Indiában bútorokról lehetett szó — szőnyegekkel, leplekkel, mint ahogyan a delhii mogul palota egyik termét berendezték. Így csak az építész remeklését élvezhetjük, a többi aztán a képzelőerőnkől függ, hogy gondolatban helyreállítsuk a rég elcsendesedett élet képeit az ambíri csarnokokban, azokból az időkből, amikor még himzett szegélyes, ezerráncú szoknyák suhogtak, könnyű átvető libbentek és a tipegő lábakon arany kősöntyük csilingeltek itten...

Szinte érzi az ember, hogy a lakatlan vár termeiben valami láthatatlan élet füllel nem hallható szívverése dobog, talán csakugyan kísértetek járnak-kelnek mellettünk, ahogyan a környékbeliek hiszik. És az egykori rádzsák és ránik szellemei talán meglepődve nézik a hús-vér látogatókat, a különös idegeneket, akik olyan dísztelen és rút öltözkében merészkednek belépni a pompás csarnokokba, ahogyan annakidején még az utolsó szolgálta sem mutatkozhatott volna az udvar előkelői előtt...

Az erkélyekről és ablakokból feledhetetlen tájképekre nyílik kilátás. A vár mögött húzódó völgy s a távolabb elnyúló hegyek, a tetejükön emelkedő erődssorral, vagy a másik oldalon, a vár alatt csillogó tó — bármerre nézünk, új meg új, szebbnél szebb képek.

Nehezen válok meg az ambíri álmovártól. De a Nap már hanyatlóra fordul és az alkony átmenete errefelé nem tart olyan sokáig, mint nálunk odahaza. A nemrégén még vakító fehéren sütő indiai Nap sugarai már sárgán hullanak a fehér palotákra és a sárga szín lassan narancsszínűbe olvad át. Itt az ideje búcsut venni a néptelen vártól s átengedni a csarnokokat a kísértetnépnek...

Mulasztás lenne elhagyni Dzsajpurt a nélkül, hogy ne rándulnánk ki a közeli *Galta* völgybe. Néhány kilométeres kocsikázás, aztán egy kis gyalogséta az egész. Igaz, hogy egy darabon meglehetősen kapaszkodni kell lejtőn felfelé, míg aztán lefelé fordul az út és megpillantjuk magunk előtt és lenn alattunk a völgy szoros sziklakapuját.

Igazi kapu ez, magas és keskeny. Lépcsőkön megyünk le egy vízesés mellett, amely velünk együtt igyekszik lefelé a völgybe. Egész kis város képe bontakozik ki előttünk. Oszlopos csarnokok, kisebb-nagyobb kupolák és ívelt tetők sorai, amint templom templom mögött következnek, végig a zárt, meredek hegyoldalakkal övezett völgy fenekén.

Visnu szentelt magánya ez a völgy és nem lakik itt más, csak akinek az élete szorosan egybekapcsolódott a templomokkal. Hátrább, a templomokon túl, a bráhman papi családok lakóházai következnek. Hófehér átvetős bráhmanok jönnek-mennek, dolguk mindig akad, hiszen a zarándokoknak vagy a városból kijött hívőknek szükségük van a tanult papra, hogy helyettük és részükre elvégezzék a különféle, minden képzelhető alkalomra előírt, meglehetősen bonyolult szertartásokat. A hinduizmusban nincsen közös istentisztelet olyan értelemben, mint a kereszténység templomaiban. A hívők külön-külön, a maguk nevében járulnak az Isten vagy az istenségek elé, de az utóbbiak nem játszanak nagyobb szerepet, mint a katolikusok hitében a szentek. A zarándokok vagy templomlátogatók odarakják szerény adományaikat — főleg virágfüzéretet — az istenkép elé és összetett kézzel, keresztbevetett lábakkal letelepednek előtte. Első dolguk azonban, még mielőtt a templomokat vagy a kisebb szentélyeket fölkeresnék, annak rendje-módja szerint megfürödni. A Galta völgyben mindjárt a bejáratnál, a vízesés lábánál terül el a friss vízzel táplált fürdőmedence. Egyik végén a férfiak, a másikon, egy kis kioszk-féle csarnok előtt a nők veszik ájtatos fürdőjüket. A férfiak egyszerűen levetik felsőruhájukat és az amúgyis rajtuk lévő ágyékkendővel lépnek a medencébe. A nők fehér muszlinlepelben szállnak a vízbe, s amikor kilépnek, a vizes ruhát olyan ügyesen cserélik fel a készentartott

száraz köntössel, hogy testük e művelet közben pillanatra sem marad födetlenül. Ebben nagy gyakorlatuk van.

Egy fiatal bráhman felajánlja nekem a szolgálatait. Megkérdezi, akarom-e megetetni a majmokat. — Ez itt Visnu temploma s ahol Visnut tisztelik, ott Visnu két legteljesebb földi megtestesülésének, *Rámának* és *Krisnának* is hódolnak. Ráma különösen nagy tiszteletben áll itt Rádzsputánában, hiszen ő a Nap nemzetségének — az ajódhjai Szúrjavansának — volt a legdicsebb fia, tehát rádzsput a legjavából, s őse azoknak a rádzsput nemzetségeknek, amelyek Ráma fiaitól származtatják magukat. Ahol pedig Rámának hódolnak a hívők, ott elmaradhatatlan *Hanumánnak*, a majom-hősnek a képmása. Mert az isteni származású hőst, amikor az emberi fondorlat elűzte őt, feleségét és fivérét királyi atyjának gazdag székvárosából, az őserdők mélyén, a messze Dél titokzatos, rémekkel nyüzsgő földjén egyedül a majmok népe, a *vánarák* — «erdei emberek» — törzse támogatta és védelmezte. Szugriva, a majomnép királya, de még inkább Hanumán, a hosszú-farkú és cseles eszű majomvezér, sok és nagy szolgálatot tett Rámának, amikor az isteni hős világszép feleségét, *Szítát* elrabolta *Rávana*, a sötétlelkű démonkirály, *Lanka* szigetének ura. Hanumán vállalkozott arra, hogy üzenetet visz a fogságban sínylődő, hűségében megingathatatlan, férje után epedő királyi hölgynek. Fogta magát és Dél-India kiszögelő csúcsáról, ahol a kesergő Ráma táborozott, egyszerűen átugrott Lanka, azaz Szilan (Ceylon) szigetére. Ma vagy két órahosszat pöfög a gőzhajó, míg ezt a távolságot leküzdi, de hát Hanumán oda se nézett a tengerszorosnak, hiszen a Szelek Istene volt a papája! Úgy repült át a szigetre, akár a szélvész és belopódzva a palotába, átadta a megnyugtató üzenetet a szépséges Szítának, hogy ne féljen, mert Ráma megszabadítja őt. Csakhogy a derék főmajmot rajtakapták a démonváros őrei és megkötözve Rávana elé vitték. A ráksaszák — démonok — ura arra ítélte Hanumánt, hogy hosszú bozontos farkát mártsák olajba és gyujtsák meg. Úgy is tettek, de az ötletes félisteni majmon nem lehetett kifogni. Kirántotta magát őrei közül,

égő farkkal végigugrált a palota s a város háztetőin és pillanatok alatt lángbaborította a fővárost. Ezek után óriási ugrással belevetette magát a tengerbe, s a farkán lobogó láng kialudt, mielőtt elevent ért volna. A majomnép aztán a medvenép segítségével és Hanumán vezetésével, aki úgylátszik nemcsak hadvezér és bámulatraméltó távugró, hanem hadimérnök is volt, óriási kövekből hidat épített India és Szilan közt; a néphit a tengerszorosból kiálló szirteknek csaknem összefüggő sorában Hanumán hídjának maradványát látja. A sziklahídon átkelt majom- és medvehad élén Ráma megtámadta Rávanát és mihamar le is győzte a démonkirályt. Így szabadult meg Szítá. A hinduk pedig mainapig Hanumán és a derék, hűséges vánarák leszármazottjait becsüli a majmokban s ezért, ahol Visunak, illetve Rámának szentélye van, ott jól tartják a majmokat is.

A fiatal bráhmának csak néhány hosszan elnyújtott kiáltást kellett hallatnia és máris megelevenedtek a hegyoldalak. Csapkodtak az ágak, recsegték a bokrok, gördültek a kövek: négykézen ugrálva, vagy félig felegyenesedve rohantak a templom felé a majmok. Nagy szürke állatok voltak, az úgynevezett *langúrok* hosszúfarkú, feketepofájú nemzetségéből. Úgy jöttek, mint a fergeteg. Közben rikácsoltak, makogtak, visítoztak. Talán azt kiabálták oda egymásnak, hogy «Új balek érkezett!» Az nyilvánvaló volt, hogy tudták: lakoma vár reájuk. Pillanatok alatt körülvettek bennünket. Elöttem megtorpantak, bár egészen a lábamig merészkedtek. De a bráhmant jól ismerték és két-három kisebb majom azon nyomban a vállán és a feje tetején termett. Persze előbb már vettem egy jó adag majomcsemegét — földi mogyorót és banánt, ami Indiában nagyon olcsó — és elkezdtem a népélelmezést. A kezemből rángatták ki az ennivalót, sőt az egyik Hanumán-ivadék jól meg is markolta a csuklómat, nehogy elhúzzam orra elől a csemegét, amíg tenyeremből, mint valami tányérból falatozik. Igen barátságos volt a hangulat és jól megértettük egymást a majmokkal. A langúr általában a legtisztességesebb majmok közé tartozik. A bandar, a rőtbandájú,

zömök, rövidfarkú indiai majom már kevésbé jóindulatú. A hindu annyira kiméli a majmot, hogy még akkor sem váгна közébük, ha a földjét dézsmálják, legföljebb íjzból röpitett lágy agyaggolyókkal próbálja elriasztani. Van is a majomban — különösen a langúrban — valami nagyon emberi; például a majmok pontosan úgy üldögelnek az erdőszélen, mint az indusok: sarkukra ereszkednek, félig guggoló helyzetben, könyöküket térdükre támasztják és kezüket lustán lelógatják. Vajjon melyikük tanulta a másiktól ezt az ősi ülésmodot?

Visszatérünk Dzsajpurba, hogy még egyszer élvezzük rózsaszínű, derüs hangulatát, aztán búcsút veszünk a «fiatal», alig kétszáz esztendőös várostól. Az újkorból most a középkor lovagi világa felé igyekszünk. A vasút Dzsajpurból visszavisz bennünket Adzsmírba, de mihamar tovább robogunk délnek, Csitógarh felé.

VII. A rádzsput lovagkor emlékei.

Mévár (Mewar) egyike az eredeti, ősi rádzsput államoknak. Négy ilyen van: *Mévár*, vagy fővárosa nevéen *Udajpur*, *Dzsajpur*, *Dzsódhpur* és a ma kisebb jelentőségű *Bundi*. Mévárt és Dzsódhpurt a ráthor (rástrakuta) rádzsput törzs alapította, Dzsajpurban és Bundiban a csauhán rádzsputok egy-egy nemzetsége otthonos. A többi rádzsput államot, akár ezer évvel ezelőtt, akár későbben keletkeztek Rádzsputánában vagy Gudzsarátban, az említett két nagy törzs oldalágai alapították vagy foglalták el tartósan. Mévár tehát minden tekintetben a legelőkelőbb rádzsput államok közé tartozik. Itt élnek az ősi hagyományok a legfrisebb erőben. És itt zajlott le a legtöbb véres csata a behatoló idegenek és a hazájukat elszántan védő rádzsputok közt, itt öntözte a rádzsput földet a legtöbb vér. Mévár valóban lépten-nyomon a rádzsput lovagkorra emlékeztet.

Ennek a hőskornak legszebb, legjellemzőbb emléke *Csitógarh*, Csitór vára. Ez volt Mévár fővárosa s a Sziszódia

dinasztia maharánáinak székhelye, míg a muzulmán túlerő elől kénytelenek nem voltak áttenni a székhelyet az Aravali hegység fölnáncolatában fekvő, jobban védhető Udajpurba. Ma is Udajpur a főváros.

Csitórgarh vára hosszú dombháton fekszik, s ezért a messzeségből, amint a vasút vagy a kis dák bangló felől közeledünk a várhoz, nem tesz még lenyűgöző hatást reánk. Egy-két torony, falak kiemelkedőbb körvonalai, ez minden, ami a dombnak az ég hátterére rajzolódó formájából kilép és emberi mű jelenlétét hirdeti. Amint kocsink eléri a vár-hegy tövében épült falut, a domboldalban fölfelé kanyargó erős, magas falak rejtik el a tetőn álló tornyokat és palotákat. Nincsen olyan pont, ahonnan az egész várat egyszerre át lehetne tekinteni alulról, ez nem nyújt olyan egységesen romantikus képet, mint más, kisebb területre szorított, hegytetőn magányosan emelkedő várak. De hiszen Csitórgarh nemcsak vár, hanem egész város volt annak idején.

Csitórgarh alapítása a regék homályában vész el. Régi monda beszél arról, hogy Bápa Rával, a «húsz rőf magas óriás» legyőzte Man Szingh ránát, a mévári dinasztia egyik őset és elfoglalta Csitór várát. Man Szingh a VIII. században élt. Annyi bizonyos, hogy a várban X. századbeli építészeti emlékek is vannak. A legtöbb és legszebb műalkotás a XIII—XIV. századból való, de ezek nagyrésze vagy csak romokban maradt fenn, vagy az újabb időkben rekonstruálták őket. Nem csoda, ha Csitórban annyi rom maradt: a vitéz ráthor rádzsputok büszke várát háromszor ostromolta meg és foglalta el a muzulmán túlerő és minden alkalommal rettentő harc dúlt itt, míg a hódítók behatolhattak a várba, s a győzelmet mindig kegyetlen pusztítás, harácsolás követte.

A XIV. század legelején *Laksman Szingh* rána uralkodott Csitórgarhban. Feleségének, *Padmininek* szépsége messze földön híres volt. Eljutott a híre Delhi urához, a Khildzi dinasztiából való *Ala-ud-Din* szultánhoz is. A muzulmán hódító elhatározta, hogy a büszke rádzsput szépség az ő palotáját fogja ékesíteni. Cselhez folyamodott és hit-

szegő fondorlattal foglyul ejtette Laksman Szinghet, Mévár uralkodóját. Aztán felajánlotta, hogy szabadon bocsátja, ha váltságul megkapja a rána világszép feleségét, Padminít. Különben halál fia lesz Csitórgarh ura! A feltételeket megüzente Csitórgarhba, ahol a fejedelmi család korban legidősebb hercege helyettesítette az elfogott ránát. A rádzsputok meghányták-vetették a dolgot és végül színleg beleegyeztek a cserébe: elviszik a csodaszép ránít Ala-ud-Din táborába, hogy helyébe visszakapják királyukat. Örvendezett a szultán, várta a szép zsákmányt. Rosszul ismerte a rádzsputokat és elhitte, hogy a ráthor nemzetség ilyen gyalázatos alkura kapható. És egy szép napon megérkezett a díszes menet, amely Padminít kísérte. Lovas harcosok, gyalogos vitézek kísérték a kétkerekű, selyem leplekkel takart födelű, ökröktől vont szekereket, — amilyenek ma is láthatók Rádzsputána útjain — és a gyaloghintók hosszú sorát. A járművek ugyancsak meg lehetnek rakva a királyasszony szolgálóleányaival, ládáival és mindenféle holmijával, mert a kis ökrök a szokottnál is lassabban lépdeltek és minden gyaloghintót hat-nyolc félmeztelen teherhordó ember cipelt. A legpompásabb gyaloghintó áttört, finomművű faragott táblái mögött, avatatlan szemnek láthatatlanul, bizonyára maga a szépséges Padminí rejlett... Ilyen zárt, rácsos gyaloghintó volt a többi is, a szekerekre boruló tetővázat is teljesen lefődték a tarka leplek, hiszen az asszonyok nem utazhatnak úgy, hogy minden jött-ment idegen a szépségükön legeltethesse mohó tekintetét... És a menet bevonult a muzulmán táborba. A szultán kezét dörzsölve várta, hogy a vágyvavágyott királyné kilépjen a hintóból és ő a sátrába vezethesse a ravasszul megszerzett prédát... Kinyíltak a hintók ajtajai, félrehúzódtak a szekerek tetőtakarói, fátyolok lebbentek, — s egyszerre csak felfegyverzett harcosok ugrottak elő mindegyik járműből, a jámbor teherhordó szolgák is — valójában harcedzett rádzsputok — pillanat alatt előkapták az elrejtett fegyvereket s a kísérő harcosokkal együtt vad csatakiáltással vetették magukat a meglepett, készületlen muzulmánokra. Hétszáz elszánt rádzsput vitéz ütött így rajta Ala-ud-Din

mitsemsejtő táborára. És mire a muzulmánok észbekaptak, a rádzspatok levágtak mindenkit, aki útjukba állt, a szultán is csak ügyel-bajjal menekült meg, míg a támadók a fejetlen zürzavarban kiszabadították királyukat és Laksman Szinghgel együtt lórapapva, — a magukéira vagy a táborban zsákmányoltakra — hetedhét országon túl jártak, mire a muzulmán tábor annyira összeszedte magát, hogy üldözésre gondolhatott.

Dúlt-fúlt Hindusztán hatalmas ura és erős sereget gyűjtve indult Csitórgarh ellen, hogy bosszút álljon a megcségyenítésért, erőnek erejével elrabolja Padmini királyasszonyt, megalázza a kevély rádzspatokat és elfoglalja a ráthorok büszke várát.

Így mondja el a rege az első ostrom előzményeit, de a történelem is hasonlóan tudja, éppen csak annyi különbséggel, hogy a világszép Padmini nem az uralkodó ránának, hanem a rána nagybátyjának, Bhím Szinghnek a hitvese volt. A regényes okon kívül természetesen hadászati és politikai célok késztették arra Hindusztán urait, hogy a fontos rádzspat erősséget elfoglalják. A muzulmán hadak hosszan ostromolták az erős várat, de a hős rádzspatok ki-rohanásai iszonyú pusztítást vittek végbe soraikban és Ala-ud-Din kénytelen volt visszavonulni. De gyűlölete és vágyódása csak annál nagyobb lánggra lobbant. Még erősebb sereggel tért vissza és ezúttal akkora volt a muzulmán túlerő, hogy Csitórgarh sorsa megpecsételtetett. Hanem a győzelem nem bizonyult könnyűnek. A rána maga és a királyi hercegek elől jártak a harcban és az uralkodó mihamar elesett. A rangban és korban utána következő herceget koronázták ekkor ránává. Másnap ez is holtan bukott el a vár védelmében. Újabb herceg követte a trónon és a várfalon — s elesett ez is. Tizenegy királyi herceg váltotta fel így egymást és hullott el egymásután a vár védelmében... És végül Csitórgarh hős védői belátták, hogy minden hiábavaló. Soraik megfogyatkoztak, szinte minden harcos férfit, sőt gyermekifjút is sebek borítottak. Az élelem végét járta. S ekkor a rádzspatok megértették, hogy elérkezett a hősiesség utolsó próbája: a *dzsóhar*, az

ősidőktől megszentelt önfeláldozás hagyományos, rettentő, de dicső szertartása.

A királyné palotájának tágas földszinti termében hatalmas máglyát halmoztak fel s a száraz farakást meglocsolták olajjal, olvasztott vajjal, szentelt füvet is hintettek reá, mint ahogyan az áldozati oltárnál szokás. Padmini királyasszony a fejedelmi család többi nőtagjával együtt lement a tisztavízű forrástól táplált medencéhez és mint szent vallásos ünnepség előtt, mind megfürödtek. Példájukat aztán a vár többi asszonynepe követte. A királyasszony, a hercegnők és a nemesi asszonyok most felöltötték legszebb ruháikat, magukra aggatták legdrágább ékességeiket. Így tettek az egyszerűbb harcosok asszonyai, leányai is. Aztán zeneszó mellett vonultak a máglya elé. Elbúcsúztak férjeiktől, apáiktól, vagy fiaiktól és felléptek az olajtól, virágtól illatozó óriási máglyára. Elragadtatott himnusz szállt a magasba ajkukról, amikor a komor, kemény férfiak meggyújtották a száraz farakást. Nem sírt senki, nem fakadt panasza egyetlen száj sem. Csak a férfiak szeme villogott még szilajabban, mellük zihált még lángolóbb harcívággyal, amint a palota előtt a lángok recsegő-ropogó-sustorgó orgiáját és szeretteik elhaló hangját hallgatták, a palota csarnokából áradó sötét füstfelhőre meresztve szemüket. A kisgyermeket már előbb leszúrták. Most hát nem maradt többé senki és semmi ezen a földön, amiért érdemes lett volna az élethez ragaszkodniuk. Bhím Szingh, a csodaszép Padmini férje még élt, őt megkímélték a fegyverek és látnia kellett, hogyan hamvad el a páratlan, a hősl elkü asszony, méltó párja egy büszke rádzsput harcosnak. Most aztán ő állt a megmaradottak élére, kitárták a súlyos, nyárshoz fogható vasszögekkel kivert gerendakaput és végső rohammal rávetették magukat az ostromlókra. Drágán adták az életüket; ősz aggok, erejük teljében viruló férfiak és símaarcú gyermekifjak iszonyú haraggal, kegyelmet nem adó és nem váró elszántság lendületével forgatták a villogó görbepengéjű kardokat. Hulltak előttük és körülöttük a muzulmánok. De a vég nem lehetett kétséges... Csitórgarh védői mind egy szálig elvesztek a minden oldalról rájuk zú-

duló ádáz túlerő csapásai alatt. . . Indra égi csarnoka ünnepi díszben várta a hősöket és az apszaraszok — a hindu hit walkürjei — a mennybe vezették a büszke férfilelkeket. . .

Csitógarh elesett, de Ala-ud-Din Khildzi a szép királyné helyett csak füstölgő romhalmazt hódíthatott meg és az elszenesedett holttestek maradványai közt hiába kereste volna, melyik volt királyasszony, és melyik egyszerű vitéz leánya. De Csitógarh pusztulása nem törte meg a ráthorok ellenállását. A hegyek közt maradt még mévári rádzsput elég szép számmal és nem sok idő múltán ismét visszafoglalták Csitór várát. Újra felépült a vár és a város, a fejedelmi nemzetség egy-két megmaradt hajtásából pedig újból kisarjadt a büszke királyi családja, amelynek magvát az isteni hős, Rámá, a Nap nemzetség regés fia ültette el.

Csitógarhban a romokat ismét felépítették és újabb templomok, paloták, győzelmi oszlopok emelkedtek az ősi vár körében. Több mint kétszáz év telt el, míg megint kérlelhetetlen ellenség vette ostrom alá a várat. 1535-ben Gudzsarát szultánja, *Bahádur Sáh* ugyanolyan áldozatok árán foglalta el Csitógarht, mint annakidején Delhi ura. De a mévári rádzsputok ezt a csapást is kiheverték, a hegyek közé húzódott törzsek ismét erőre kaptak és Csitógarh várában nemsokára megint az ősi nemzetség uralkodott. De most már csak rövid ideig örvendhetett a város birtokának. Mert közben Észak-Indiában minden előzőnél nagyobb muzulmán hatalom ütötte fel a fejét: a mogulok letették birodalmuk alapjait. *Nagy Akbár* császár, az ellenállhatatlan hadvezér vette most ostrom alá a keményen dacoló mévári rádzsputok erősségét.

Ez volt Csitógarh utolsó megpróbáltatása. Védői megint csodálatos bizonyságait adták az ősi vitézségnek. A vár védői közt volt a szalumbári rádzsput törzs főnöke is. Ez a főnöki nemzetség évszázadok óta büszke előjoggal rendelkezett: mindenkori leszármazottját illette az, hogy a csatákban az élcsapatot vezesse. — A hasonló előjogokról sok történelmi adat emlékezik meg Rádzsputánában. Így például ugyanezt a kitüntetést — az első sorban való harc előjogát — ígérte egy régebbi rádzsput király annak a

vezérnek, aki elsőül jut be egy ostromlott várba. Az egyik altörzs vezére, becsvágytól égő vitézei élén, olyan vad rohammal vetette magát a sáncokra, hogy a falról lezuhanva beléesett a várárokból kimeredő hegyes nyársak egyikébe s meghalt. De emberei nem hagyták annyiban a dolgot: fölkapták halott vezérüket és újabb rohamban megközelítve a sáncot, a holttestet áthajították a falon, be a várba! Így mégis ő jutott be elsőnek, és leszármazottjai büszkén követelhettké mindenkor a jogot, hogy az élcsapat első sorában küzdhessenek hűbéruruk csatáiban. — A szalumbár-törzs főnöke is ilyen kiváltsággal rendelkezett: első lehetett a csatában, az ostrom alatt pedig Csitórgarh legveszélyesebb pontjának, a Szurádzs («Nap») kapunak parancsnoka volt. Nagy Akbár eltökélte, hogy a várat mindenáron elfoglalja. Személyesen vett részt a küzdelemben, segített irányítani az akkor Indiában új harcieszközt, az ágyút és szívesen harcolt kezében a szintén «modern» fegyverrel, a kezdetleges kanócos puskával. A szalumbárok főnöke elesett a szörnyű lendülettel vezetett mogul támadásban. Ekkor *Udaj Szingh*, a maharána, megemlékezett Csitór előző két ostromának tanulságairól és kis csapat élén keresztültörve magát a muzulmán hadakon, visszavonult a hegyek közé, nehogy Csitór eleste helyrehozhatatlan csapást és végpusztulást jelentsen Mévárnak. Csitór várának védelmét ezután a tizenhat esztendő *Dzsajmál* herceg vette kezébe. Rokonával, *Pattával* együtt küzdött az ágyútörte résen benyomuló túlerő ellen, míg végül maga a Nagymogul került szembe vele és puskagolyójával leterítette a fiatal rádzsput hőst. Patta is az oldalán esett el. Csitórgarh védői megismételték az ősi szertartást, a dzsóhart és amikor szeretteiket elhamvasztotta az áldozati tűz, a végső elkeseredett kirohanásban nyolcezer rádzsput harcos hullt el a mogul fegyverek alatt. Nagy Akbár sem jutott olcsóbban Csitórgarh birtokába, mint az előző muzulmán hódítók.

Kürülbelül ebben az időben a távoli Nyugaton hasonló szellem, hasonló hősi önfeláldozással aratott erkölcsi győzelmet, ugyancsak muzulmán ellenséggel szemben; a magyar Szigetvárhoz fűződik ez az esemény . . .

De Akbár, miután legyőzte a rádzsputokat, meg akarta nyerni őket barátokul. Mindent elkövetett, hogy a rádzsputokat híveivé és hűbéreseivé tegye. Ez részben sikerült is. De Mévár maharánája nem feledkezett meg rádzsput büszkeségéről. A hegyek közé visszavonulva új, védettebb fővárost alapított, a mai napig fennálló Udajpurt és amikor más rádzsput nemzetségek kapva-kaptak az alkalmon, hogy egy-egy hercegnőt felajánljanak feleségül a nagymogulnak, s így szövetségeivé legyenek, a mévári maharánák a mogul uralom évszázadai alatt soha nem voltak hajlandók nemesvérű leányaikból akár csak egyet is átengedni India urainak. A Nap fiainak szemében nem volt elég méltó vő Timur Lenk és Dzsingisz Khán leszármazottja!

Ilyen emlékek fűződnek Csitórgarh köveihez. Nem kell a multak rajongójának lenni ahhoz, hogy az embert megkapja az a sok-sok emlék, amely szinte érezhetően lebegi körül a vár romjait és épületeit. Mert hála Istennek, nem omlott minden rommá Csitór várában, noha az utolsó ostrom után a benyomuló mogul hadak irtózatosan feldúlták.

Belépve a várat övező fal hét kapujának egyikén, előbb még csak a külső övezet erődítményei mögött megüünk fölfelé a belső kör kapujáig. Másfél kilométert kell megtennünk a szelíden lejtő úton, amelyet külső oldalán a hatalmas, óriási kövekből épített vastag és magas első fal zár be. Nem messze a Hanumánról elvezetett kaputól két emlékmű áll: itt esett el Dzsajmál herceg és rokona, Patta, az utolsó ostrom alatt. Hasonló emlékművek vagy kövek szép számmal akadnak, mindegyik egy-egy hős rádzsput vezér halálának színhelyét jelöli. Végül felérünk a vár belső körébe vezető kapuhoz, a Rám Pól-hoz, amely a mévári dinasztia nagy ősének, Rámának nevét viseli. Oszlopcsarnokba lépünk s itt mintha megelevenednék előttünk a mult, hogy a jelennel olvadjon egybe. Az udajpuri maharána modern felszerelésű helyőrséget tart a várban, ennek a kis osztagnak egyik vitéze áll őrt kháki egyenruhában, ismétlőpuskával a vállán. Nem messze tőle azonban egy öreg, marcona szakállú rádzsput — a vár kiváltságos őreinek egyike — a régi idők ruhájában, derekán széles,

lebegő, harsány piros és arany muszlin kamarband-dal, fején kis, kerek, félrecsapott turbánnal, oldalán pajzssal és görbe karddal, egészen olyan, mintha Bhím Szingh vagy Dzsajmál egykori vitézeinek valamelyike öltött volna tettet benne. Benn a vár belső terén is találkozhatunk hasonló veteránokkal, a multak emlékeit felidéző marcona örökkel.

Nem messze a főkaputól, kis házból fiatal rádzsput örök lép ki és felajánlja szolgálatait, hogy körülvezet a várban. Kellemes hatást tesz reám azzal, hogy nem hajlong és nem alázatoskodik, mint a legtöbb északindiai városban kínáló baksisleső «cicerone», hanem szinte egyenrangú férfi módjára, tisztességtudóan, de önérzetesen lép előm. Megegyezem vele és nem is bánom meg, mert értelmes embernek bizonyul és amikor látja, hogy érdeklődésem s előzetes ismereteim meghaladják a szokványos látogatókét, ő is a szokásos vezetői mondókánál jóval többet mond el a vár köveiről és minden kérdésemre érdekes felvilágosításokkal szolgál. Ismeri a várat alaposan, ez pedig elég nagy szó, hiszen Csitórgarh öt-hat kilométer hosszú, órákig lehet bolyongani benne és lépten-nyomon romok, régi és újabb épületek, emlékművek bukkannak előm.

A vár közepetáján torony emelkedik a magasba, ez a legfeltűnőbb és legjellegzetesebb forma, amely már akkor szemünkbe ötlök, amikor messziről közeledünk a várhegyhez. A torony felé igyekezve előbb más régi, emlékezetes épületek, helyesebben romok mellett megyünk el. Ott áll a palota, részben rombadőlvé, amelyben több mint hatszáz évvel ezelőtt az első dzsóhar szörnyű máglyája égett. Hindu és dzsaina templomok, szentélyek következnek aztán. A főkapuval ellentétes oldalon a várfal közelében érdekes torony emelkedik. Formája hasonlít a vár közepén uralkodó nagy toronyhoz, de sokkal kisebb ennél. Győzelem emlékére épült, valószínűleg a XI—XII. században. Az ilyen toronyokat itt *dzsaja sztambhá*-nak vagy *kirtti sztambhá*-nak (diadaloszlop) nevezik. A torony és a mellette álló kis templom a régi hindu-dzsaina építészet jellemző példái. A gazdagon faragott felszín, a torony sajátságos, eredeti rajza, a templomocska *sikhara*-kötegtornya, mind együtt-

véve a dzsaina korszak legszebb alkotásai közé sorolja ezeket az építményeket. A domborművek Tirthankarokat és mezítelen alakok sokaságát ábrázolja, ami arra vall, hogy az «égtájrúhás» — *digambara* — szekta hívei emelhatték.

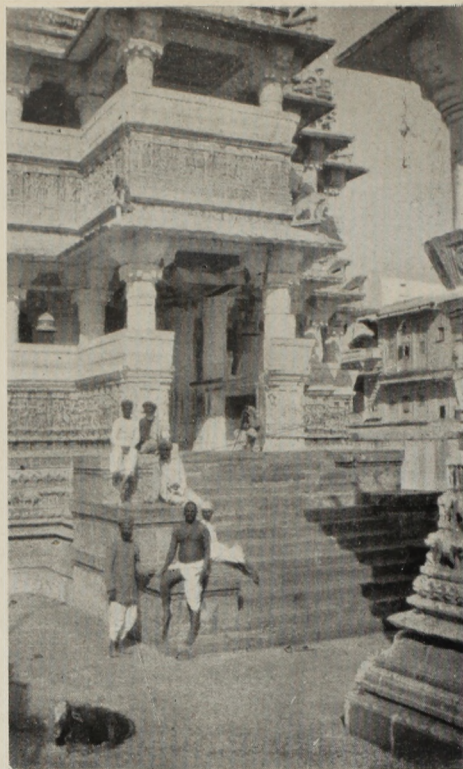
A csitórgarhi dzsaina és hindu templomok fölé szinte kivétel nélkül a különös alakú sikhara-torony emelkedik. Ez kerek, egymásba mélyedő és egy középponti nagyobb kerek toronyhoz tapadó formákból áll, kötegtorony, mintha több kisebb-nagyobb, legömbölyített tetejű hengert kötöztek volna egy kisebb henger köré. Ez az északindiai toronytípus, szemben a délindiai templomok *vimána*-jával, a sarkos, szögletes gula-toronnyal. Mindkét forma eredete a Himálaja-szimbólumokban keresendő. A Himálaja volt az istenek otthona és a szent hegyek adták a gondolatot a hindu tornyokhoz is, hogy mintegy megismételve — művészi stilizáltságban — a Himálaját vagy a szent Méru hegyét, jelképes otthont nyujtsanak az isteneknek, akiknek szelleme a hindu hit szerint betölti a templomokat. A sikhara-kötegtorony voltaképpen a Méru hegyét ábrázolja, vagy általában és elvont formában az egész Himálaját, a sok egymáshoz tapadó orommal, míg a délindiai vimána-torony a Kailász-hegy építészeti utánképzése. A dzsainák átvették a hindu építészeti elemeket és jelképeket, de templomaikat a maguk hitvilágának képeivel és gondolat-kifejezéseivel halmozták el. Mondottuk föntebb, hogy a dzsainák nagy építők voltak és különösen Rádzsputáná őriz sok nagyszerű dzsaina alkotást.

A vár terének ezen a részén, a középtől északra emelkednek Padmini királynőnek és férjének, Bhím Szighnek palotái. Még romjaikban is imponálóak, szépek és gazdagok. Csitór várának legpompásabb és legépebb műemléke azonban a nagy *Dzsaja sztambha*, az a diadalmi torony, amelyet a XV. század közepe táján Kumbhá rána, az egyik legnagyobb mévári uralkodó emeltetett a málvái szultán fölött aratott győzelmének emlékére.

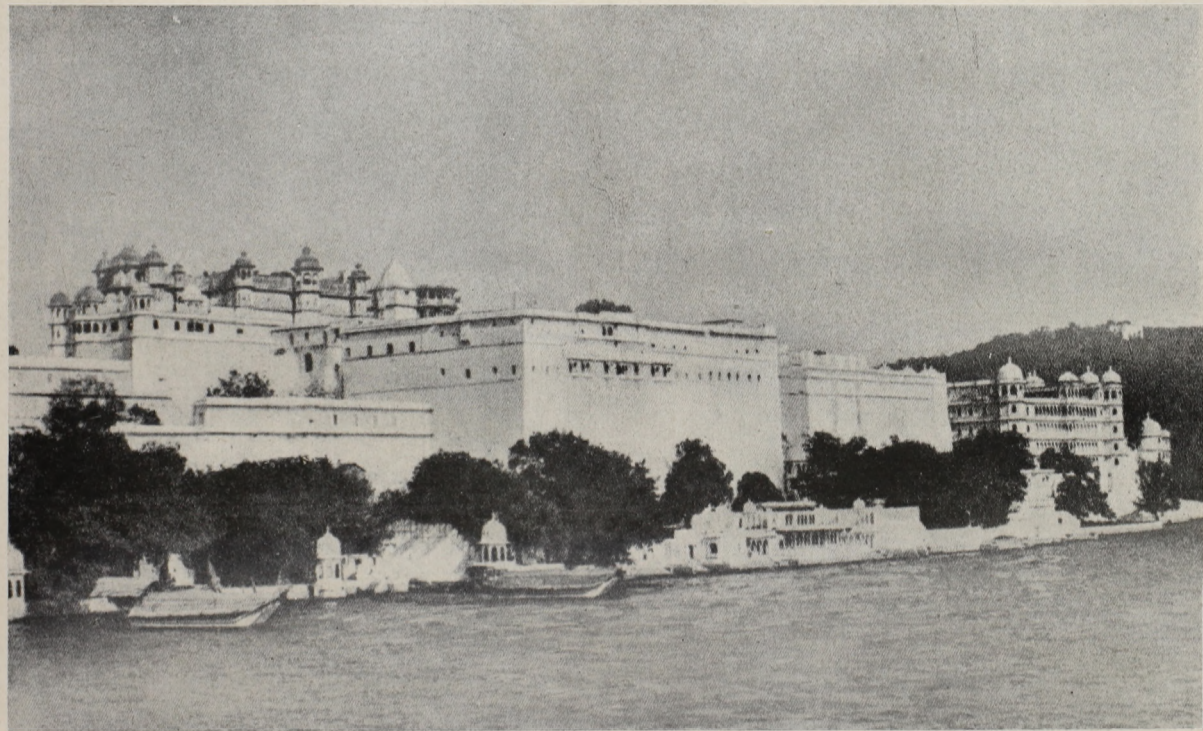
A kb. 8—9 méter széles és 37 méter magas torony mintaképe a föntebb említett hindu-dzsaina építőstílusnak. Kompozíciója egészen kiváló, formái, noha minden tenyéryni

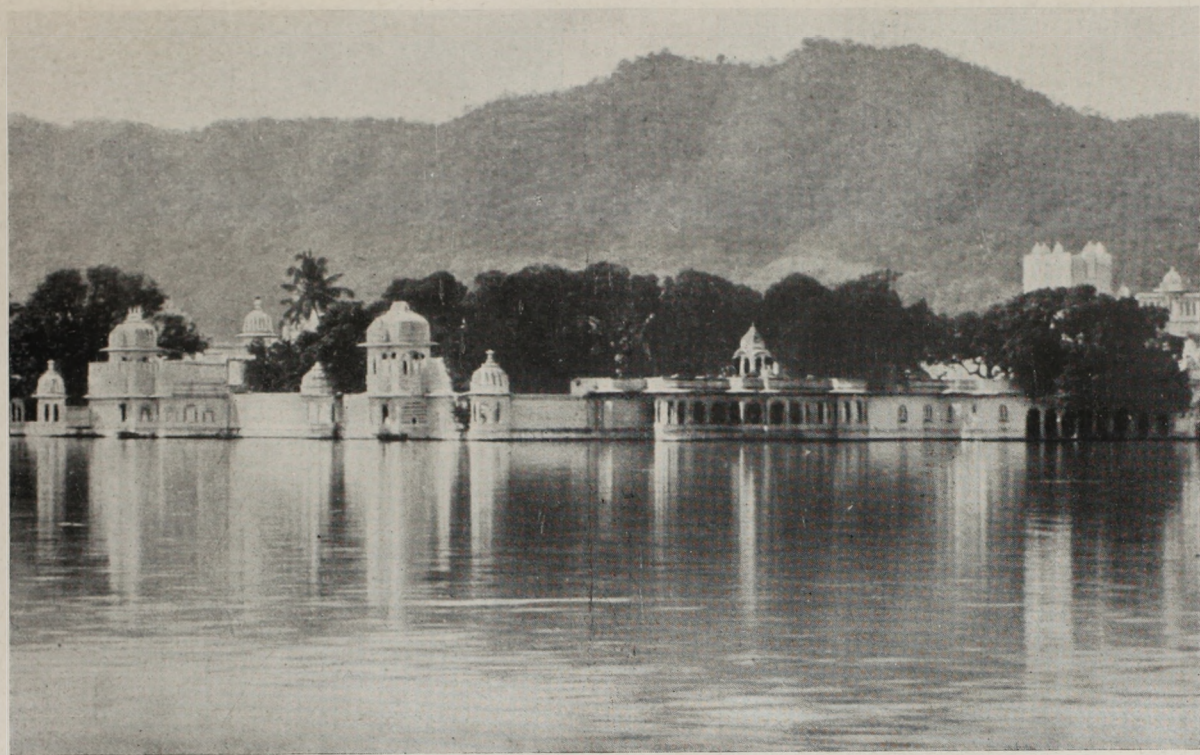
A Dzsagannáth templom kapuja Udaipurban.

A Dzsagannáth templom homlokzata.

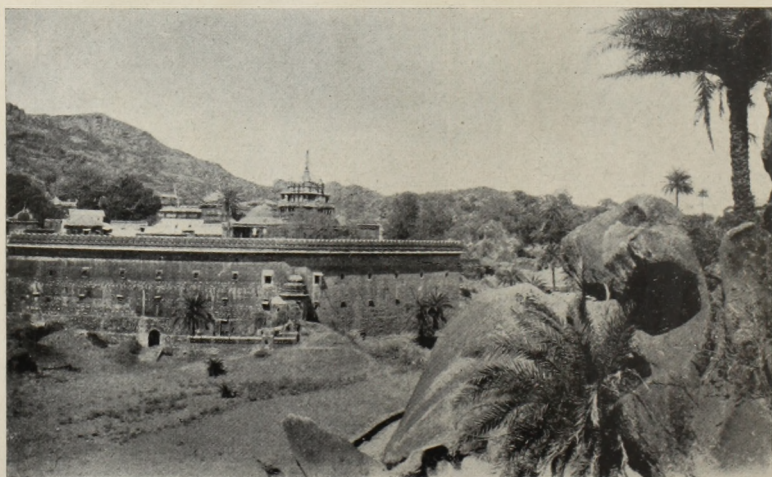
Az udajpuri mahárána palotája a tó felől.

Márványsziget az udajpuri tavon.

A Nakhi tó Mount Abu-ban.

A Dilvara templomok csoportja Abu hegyén.

felületet gazdag faragott domborművek borítanak, mégsem nyugtalanok, hanem alá vannak rendelve az egésznek. Nemes és büszke építmény, erő és lendület jut benne kifejezésre és a dús díszítés ellenére is komoly szerénység, öntudatos egyensúly hatását kelti. Belső konstrukciója is eredeti: mintha két torony volna egyberóva, egy tágabb, nagyobb kívül és benne elrejtve egy kisebb. A tetőerkélyhez vivő lépcső szakaszai hol a belső toronymagban, hol a belső és külső toronyfal közében van elhelyezve. És nemcsak kívül, hanem belül is mindkét falfelület telestele faragva elképzeltetlenül gazdag alakzatokkal, figurákkal, díszítményekkel. A vízszintes tagoltság mindenütt anyagyszerűen hirdeti a hindu konstrukció lényegét, de ahogy a hangsúlyozott vízszintes rétegek formái fölfelé emelkednek, a függőleges tagoltság magától idomul harmonikussá, tökéletessé. Igaza volt Fergussonnak, az indiai építészet nagy méltatójának, amikor ezt a csitörgarhi diadalemléket a régi római diadalkapukkal összehasonlítva, kiemelte a magasrendű művészi ízlést, amely a nagy Dzsaja Sztambhát olyan jelentékeny alkotássá tette.

A tornyot lezáró kupolaféle tető lótuszrózsára emlékeztet, de aránylag modern, mert a múlt század közepén készült, a villámcsapástól ledöntött régi helyébe. A tetőerkélyről pompás kilátás tárul elénk, végigtekinthetünk a vár terén és a környező tájon. Nyugat felé kékes pára fátylán keresztül néznek felénk az Aravali legmagasabb hegyesorai. Olyan szép és olyan képzeletet serkentő ez a kép, hogy alig bírtam megválni tőle. De még jókora út állt előttem a várban. Szerencsére még idejében gondoltam a távolságokra és kocsin — furcsa formájú, kétlovas, ernyős taligán — jöttem fel. Így aztán a nagyobb utakat a vár műemlékcsoportjai közt nem kell gyalog megtennem. Így is elég járnivaló akad, de ha az egész vár területét gyalog akarnám bejárni, akkor jó tizenöt kilométeres sétát kellene tennem. Már pedig a márciusi melegben ez több a kelleténél.

A romok és a napfényben átfűlt kőhalmazok közt járva, arra figyelmeztet a vezetőm, hogy nézzek magam elé, merre lépek, mert már elég meleg van ahhoz, hogy a kígyók,

felébredve téli álmukból, kibújjanak sütkérezni a meleg kövekre. A vár déli felében jókora bozótos terület, gizgazos fű és cserjék lepték el a felismerhetetlenségig összeomlott romok széthullott köveit — ilyen helyen nagyon szívesen tanyázik a kobra, a veszedelmes pápaszemes kígyó. Sőt lépteink kopogására átsurrant előttünk egy vörösesbarna bundájú kis mungó, azaz mangusz (mongoose) is, már pedig ahol ez a patkány- vagy mókusféle állat, a kobrák ellensége és hóhéra tanyázik, ott kígyó is akad. De hagyományos szerencsém — amely sajnos csak ebben a vonatkozásban kísért Indián keresztül — nem hagyott el: itt sem találkoztam kellemetlen közelségben mérgekígyóval.

A nyugati fal közelében lépcsők vezetnek le ahhoz a medencéhez, amelyben annakidején a rádzsput hölgyek vallásos fürdőt vettek, mielőtt a máglyára léptek volna. A víztükör csöndesen csillog a régi kövek közt, amelyeket valamikor csilingelő kőöntvényűs kis női lábak érintettek, utolsó útjukon a halál felé. Most idős bráhma — szintén a vár lakója s az egyik épségben lévő hindu templom öre — fürdik a dicső emlékü medencében. Értelmes, rokonszenves az arca, de pocakján zsíros fénnel csillan meg a napfény és ez nem alkalmas arra, hogy szárnyat adjon a képzeletnek, amikor a régesrégén itt fürdött királyi nőt próbálok gondolatban földézni . . .

A vár déli felében mesebeli kis kastély emelkedik ki egy kis tó vizéből. A hófehér *csunam* vakolat megtévesztően utánozza felületén a márványt. Csak csónakon lehet bejáratához jutni. Olyan, mint valami álom. Sajnos, zárva van. Újabb építmény lehet, vagy kitűnően rendbehozták és amikor az udajpuri udvar Csitórgarhban tartózkodik, lakják is a kis álompalotát. Mert Csitórgarh megint életre támadt. A néhány évvel ezelőtt elhunyt előző maharána, *Fatéh Szingh*, új palotát építtetett az ősi várban; a tágas, nagy udvarokkal, levegős oszlopcsarnokokkal díszes, modern épületet — igen helyesen — hindu stílusban tervezték a hindu építészek. Az udvar azóta évente heteket tölt az egykori fővárosban, a rádzsput hőskor emlékei közt. A palota előtt a régi harcosok leszármazottja már a mai idők

katonai egyenruhájában áll őrt és angol módra emeli tisztelgésre puskáját, amikor a marcona bajúszú rádzsput őrmester a felváltáskor elébe lép.

A közelgő este árnyai már-már rátelepednek Csitórgarh várára, kénytelen vagyok elbúcsúzni a nagyszerű emlékek színhelyétől. A két kis lovacska a különös alakú járomfa alatt serényen indul el kocsimmal a dák bangló felé. Lekocogunk a lejtős úton a faluba és nemsokára már künn járunk a lapályon. Hátrafordulva tekintetem még egyszer végigsiklik Csitór várán. A búcsúzó Nap aransugarai dícsfényként vonják ragyogásba a Győzelem tornyát, a rádzsput hősiesség emlékét.

*

Csitórgarhtól mellékvonal ágazik ki nyugat felé a vasúti fővonalból, amely Adzsmírből Baróda felé halad. A mellékvonalon kb. 100 kilométert kell utaznunk. Hamarosan a hegyek közt járunk és hosszú erődfalak maradnak el mellettünk. Ezek, mint valami kínai fal kicsinyített másolatai húzódnak végig a hegyoldalakon; valamikor régen Udajpurnak, az újabb fővárosnak külső védőművei voltak. A vasút részére egyszerűen nyílást törtek, a fal egy kis részét lerombolták, de a többi megmaradt. Végül szétáguló völgybe kanyarodunk be és elérjük Udajpur állomását.

Igen bölcsen csinálták itt a dolgokat: a vasúti állomás környezete messze kívül fekszik Mévár rádzsput fővárosán. Jó darabon kell kocsikázni a szállodáig, de még ez sincsen benn a városban. Innen újabb kocsikázással jutunk el a város régi falához. Nagy, kettős kapun keresztül hajtatunk be Udajpurba. A kapu előtt tevék ácsorognak, vagy kuporognak a földön. Csöndesen kérődznek, közben azt a furcsa horkantó, rőfögő hangot adva, amellyel a teve annyiféle érzést és indulatot tud kifejezni.

A teve egész Rádzsputánában kedvelt háziállat. Nemcsak a sivatag szegélyén, hanem a hegyvidéken is találkozunk velük, amint hányaveti mozgással, puhára párnázott talpakon, fejüket magasra tartva haladnak tova.

Titokzatos állat. Kelet s Dél története és művelődésének folyamata elképzelhetetlen volna tevé nélkül. Évezredekben át kísérte az emberek útjait ez az ormótlan, különös állat, kultúrák termékeit és eszméit segített szállítani mérhetetlen távolságokon keresztül; ott volt amikor Mózes járta makacs népével a pusztát; látta Jézust, amidőn irtózatossal a Golgota felé vércseppekkel írta tele a port; hátán hordozta a Prófétát, amint ellenségei elől menekült az arab sivatagban; alázatosan szolgált a világhódító Dzsingisz Khán hordáiban; arab és török kalmárok áruit cipelte száraz pusztaságokon át messze földekre, s Afrika nyugati tengerpartjától a nagy Kínai falig mindenütt felhangzott panaszos morgása. Kísérteties állat . . .

Már Udajpurban járunk, Mévár fővárosában, Csitógarh jogutódjának falai közt. És az éles napsütésben a szó szoros értelmében szemünkbe szűr a város jellegzetessége: ha Dzsajpurt rózsaszínű városnak lehet nevezni, akkor Udajpur a «par excellence» *fehér* város Indiában. Hófehér minden ház, minden fal, minden palota, minden templom. Elő a fekete szemüveggel, mert a fejünk belefájdul ebbe a ragyogásba!

Amint a város szíve felé haladunk, még csak a környező hegykoszorú zöldes-kékes háttere emeli ki a fehér városképet, de amikor a mahárána hatalmas méretű palotájához érve leszállunk kocsinkról és lesétálunk a tópartra, egyszerre kitárul előttünk Udajpur igazi szépsége. Mert Udajpurnak ez a tó adja meg a jellegét, ez a kép az, amely Udajpurt egyedülvalóvá teszi nemcsak Indiában, hanem az egész világon.

Még pompásabban kibontakozik előttünk ez a tájkép, ha felmegyünk egy közeli ház tetejére vagy csónakba ülve kisiklunk a tó tükrére. A mahárána palotáját igazán csak a víz felől lehet áttekinteni és méreteit méltányolni. Pompás ez a palota a város felőli oldalon is, ott remek kapukon át tágas udvarokra léphetünk és a palota hátsó homokzatán nézhetünk végig. De nincs olyan pont, ahonnan a rengeteg épülettömböt egységes képbe foghatnánk össze. A víz felől azonban egész imponáló nagyságában és feledhetetlen szép-

ségében jelenik meg előttünk. Ez a szépség nem annyira építészeti formákban nyilatkozik meg; az óriási kastély architektúrája nemes, nagyvonalú, de még ha hibái volnának, akkor is eltűnnének innen nézve a páratlan összehatásban. A hófehér, magasba emelkedő, de tömegével hosszan elnyúló palota — vagy helyesebben paloták sora — uralkodik a tájképen, de ugyanakkor harmonikusan beleillik a hegyek, az ég és a tó keretébe. Mesébeillő méreteinek ellenére sem kérkedő, vagy nagyképű, inkább egészen helyénvalónak, természetesnek, magától értetődőnek érezzük, hogy Mévár urának székhelyén ilyen palotaóriás hirdesse a Nap-nemzetség dicsőségét. Ha kisebb volna, elveszne a széttárt völgy nagyszerű terében és akkor az egész kép szegényebbé válna.

A palota egyes részei — vagy helyesebben: az egymással érintkező, de egyenként is önálló paloták — a XVI. század végétől kezdve a XVIII. század közepéig épültek. De a palotatömb fejlődése a legújabb időkben sem állt meg: napjainkban is új szárnyal, új hozzátoldásokkal gyarapodott, ezek azonban stílusosan alkalmazkodnak a régi alkotásokhoz, a nélkül, hogy szolgálailag a multak formáit másolnák. Az indus építészet nem a múlté, hanem ma is élő valóság. Változik, alakul, fejlődik, de a régi nemes hagyományokat nem rúgja fel. *Havell*, az indiai művészet jeles angol kutatója és nagy előmozdítója, igen helyesen mutatott rá arra a tényre, hogy mennyivel különbek azok az épületek, amelyeket Indiában a legutóbbi hatvan-hetven év folyamán bennszülött építésszek terveztek, mint azok, amelyeket idegen — angol — építők hoztak létre. Minden feladattal, a legmodernebb célok parancsolta szükségletekkel is megbirkózik már az indus építész, kiváló példa erre például a világháború után épült új bikaníri vasúti állomás, amely hamisítatlan indiai stílusban is tökéletesen betölti a gyakorlatias feladatot. Nincsen hiány ilyen példákban India-szerte, s különösen Rádzsputánában ügyeltek arra az építető nagyurak és államok, hogy az indiai földhöz és ennek lelkéhez illő, bár modern vívmányokat felhasználó alkotások jöjjenek létre. De Udajpurban aránylag igen kevés

az új építmény, legalább a város falain belül, mert ami újat, modernet létesíteni kellett, azt a régi városon kívül, a vasúti állomás s a városfal közti tágas területen építették s építik fel. Mai szellemű vállalkozókedvben nincsen hiány, így például a modern szállodát is az állam, helyesebben a mahárána építtette s kincstári kezelésben tartja fenn. Így aztán a belváros megmaradt eredeti jellegében és legföljebb a villanyhuzalok és villamos lámpák emlékeztetnek arra Udajpurban, hogy a technika korában élünk.

A palotát az idegen csak a város felől közelítheti meg, az 1600-ban épült Nagykapun (*Bari pól*) keresztül. A Nagykapu és a következő hármás nyílású nagy kapu-épület, a *Tripólia* közt alacsony kőfallal elkerített udvaron jólmegtermett elefántok szoktak álldogálni. Orrmányukat lóbálva, lassú mozgással ingatják rengeteg testüket, amint egyik lábukról a másikra nehezednek. Így szórakoznak unalmukban. A mahárána hébe-hóba — különösen előkelő vendégek tiszteletére — elefántviadalokat szokott rendeztetni. Ez ősrégi sport Indiában. A legnagyobb és legszilajabb elefántokat állítják szembe egymással és a nyakukban ülő mahútok — elefántvezetők — harcra ingerlik őket. A hosszú agyarak hegyét lefűrészelik és tompa ezüst kupakot erősítenek az agyar végére. A küzdő elefántok így is nagyokat döfhetnek vele, de nem tehetnek súlyos kárt egymásban. A mahút dolga nem veszélytelen, mert csak az elefánt hátára erősített matrácféle ülés köteleiben kapaszkodhatik meg és amikor két ilyen óriási állat egymásnak ront, az fölér egy közepes földrengéssel. Az elefánt okosságán múlik, hogy a felingerelt állat nem azonosítja ellenfelével az ennek nyakában kuporgó embert és nem kapja nyakon az orrmányával. Ámbár nem lehet tudni: talán már kész «profik» és csak tessék-lássék kedvéért tülekednek egymással, de közben akárcsak a cirkuszok műbirkózói tisztában vannak azzal, hogy mutatvány az egész. Régen, amikor a harci elefántokat még komoly és véres csatákra nevelték, az elefántviadal is veszedelmesebb sport volt és például Aurangzíb nagymogul még fiatal herceg korában kis híján az életét is elvesztette egy ilyen viadal alkalmával.

Az udajpuri palotához is terjedelmes istállók tartoznak, dísz- és vadászelefantokkal, remek arab és angol lovakkal telve.

A palota megtekintéséhez engedélyt kell kérni az erre illetékes udvari tisztviselőtől, de ez csak egyszerű formaság, azonnal meg lehet kapni. Aztán egy kirendelt őr kíséretében végigjárhatjuk a paloták sorát, kivéve természetesen azt a lakosztályt, ahol éppen az uralkodó tartózkodik, s még természetesebben, a *zenanát*, a nők lakosztályait. Én még a pár évvel ezelőtt elhunyt előző maharána, az agg Fatéh Szingh idejében látogattam meg Udajpurt s az ősz nagyúr olyan előzékeny volt a látogatók iránt, hogy még az ő magánlakosztályát is megnézhettem és csak az egyik terem ajtajában figyelmeztetett halkán az őr, hogy járjunk csendesen és menjünk át gyorsan a helyiségen, mert Őfensége éppen az abból nyíló erkélyen ül. A palota termei tele vannak a leggazdagabb díszítésekkel és holmikkal, a lakott részek kissé túlsúfoltak és nem mindig kifogástalan ízlésről tanúskodnak. Ezért azonban nem az indiai iparművészet, hanem a Nyugat termékei felelősek. Európai bútordarabok és úgynevezett dísztárgyak is nagy számmal vannak jelen és — mint Indiában általánosan — itt is elszomorító hatást tesznek a szépet becsülő emberre. Szerencse még, hogy a paloták régi részei, a nagyszerű fogadótermek, a trónterem, az ódon csarnokok kárpótolnak a modern lakosztályok zagyva stíluszavaráért.

Nem tudom, milyen ember Udajpur jelenlegi fejedelme, de az előző a hagyományos rádzsput nagyúr igazi mintaképe volt. Már megjelenése is imponált. Nyolcvan év körül járhatott, de tekintetén, tartásán alig látszott meg a kor. Rádzsput módra kétfelé fésült szakálla és bajusza hófehér volt s amikor az udvari ünnepeken díszbeöltözve megjelent, mintha a régmúltak valamelyik legendás királya öltött volna testet benne. Jóságos arkifejezése mellett is törhetetlen önérzet és nyugodt büszkeség áradt végig egész lényén. S ez érthető is, hiszen Mévár uralkodócsaládját Indiában a világ legrégebbi dinasztiajának tartják, ősiség dolgában még a japáni Tenno nemzetségén is tútesz.

Említettük már többször is, hogy az udajpuri Sziszódiák a Nap-dinasztiából, a legendás Szúrjavansából valók és a Rámájana főhősének, az isteni Rámának egyik fiát tekintik ősükül. Az ősz maharána — teljes címén: Mahárádzs-Adhirádzsa Maharána *Sir* Fatéh Szingh Bahádur — annyira hangsúlyozta ősi előkelőségét és rádzsput függetlenségét, hogy sohasem beszélt angolul, még amikor V. György királyt 1912-ben India császárává koronázták, akkor sem volt hajlandó angol üdvözlő szavakkal fordulni a Brit birodalom urához, hanem rádzsaszháni nyelven szólt. Pedig állítólag kifogástalanul tudott angolul.

Az udajpuri dinasztia kiemelkedő szerepet játszott India újkori történelmében. Dzsaszvant Szingh, a dzsódhpuri rádzsa, megingathatatlan hűséggel szolgálta Aurangzíb nagymogult, pedig köztudomású volt, hogy ez a hinduk ellensége. Addig, amíg a kiváló rádzsput hadvezér élt és felbecsülhetetlen szolgálatoakat tett a mogul birodalomnak, Aurangzíb még türtöztette magát. De amikor Dzsaszvant Szingh meghalt, — egyesek szerint Aurangzíb mérgeztette meg — a nagymogul félretett minden tekintetét és újból behozta a *dzsizja* nevezetű fejadót. Ezt az adót, amelyet minden nem-muzulmánoknak fizetnie kellett, az iszlám hagyományok írták elő a «hitetlenek» megnyomorítására, de Nagy Akbár és két utódja nem alkalmazta, mert megértették, hogy a birodalmi lakosság nagy többségét jelentő hinduk támogatása nélkül nem állhat szilárd alapon az uralmuk. Az elvakult Aurangzíb azonban fanatikus muzulmán volt és minden alkalmat megragadott, hogy gyűlöletét éreztesse hindu alattvalóival. A dzsizja-fejadó nemcsak anyagi megterhelést, hanem súlyos megaláztatást, sérelmet is jelentett a hinduknak. Érthető, hogy elsősorban a büszke rádzsputok keltek ki ellene. Aurangzíb névtelen levelet kapott s a történetírók többsége szerint ezt a levelet Rádzs Szingh udajpuri rána írta. Többek közt ilyen szavakkal tiltakozott az igazságtalanság és az elhibázott politika ellen:

«... őseidet jó szándék vezette, s amíg nemes és nagy-lelkű elveket követtek, bármerre irányították is lépteiket, diadal, hódítás és jólét kísérte őket... De Felséged ural-

kodása alatt igen sokan elidegenedtek a birodalomtól és bizonnal még több terület fog veszendőbe menni . . . Alattvalóidat lábbal tiporják, birodalmad minden tartománya elszegényedik, elnéptelenedik . . . Ha Felséged hitelt ad azoknak az Írásoknak, amelyeket isteni eredetűeknek tartanak, akkor meg kell értenie, hogy Isten az egész emberiség Istene és nem csupán a muzulmánoké . . . Őelőtte mindenki egyenlő . . . Ő akarta és hozta létre az emberek közti különbségeket is . . . A ti mecseteitekben Őhöz emelkedik fel az ima szava s a mi istenképekkel ékes templomainkban is, amikor a harang megkondul, az imádat Őfelé szárnyal . . . Ha mások hitét és szokásait gyalázattal illetjük, ez annyi, mintha Isten akaratát vennők semmibe . . . És végül az adó, amelyet Te a hinduktól követelsz, megcsúfolja az igazságot, de ugyanakkor ellentmond a helyes politikának is, mert elszegényíti az országot; mindezen felül pedig fölösleges újítás és ellentmond Hindusztán törvényeinek . . . »

A rádzsput szabadságszeretet, önérték és a hindu türelem, minden gondolatforma iránti bölcs megértés szól ezekből a sorokból. De Aurangzíb füle süket maradt. Nem okult abból sem, hogy délen és nyugaton egyaránt ellene fordultak a hindu fegyverek: délen Sívadzsi, a maráthák fejedelme mért csapást csapás után a birodalom dekkani birtokaira, nyugaton pedig a rádzsputok szálltak síkra szabadságukért és becsületükért. De Rádzsputána is keservesen megszenvedte a hosszas háborúkat. A hegyek közé húzódott udajpuri maharána kénytelen volt elpusztítani saját országának keleti részeit, hogy az előnyomuló birodalmi haderők ne találjanak ott élelmet és elharácsolható javakat. De a rádzsputok minden áldozatra készek voltak és a XVII. század utolsó két évtizede végleg megingatta a mogul hatalmat. Rengeteg vér öntözte Rádzsputána földjét, városok és falvak pusztultak el, a mogul császár bosszúálló haragja nem ismert kíméletet, de a hinduk — rádzsputok és maráthák — érezték, hogy az ő oldalukon van az igazság és elérkezett az idejük. Udajpur középpontja volt a rádzsput ellenállásnak.

A palota előtt elterülő nagy tóból távolabb két kis sziget emelkedik ki. Partjait márvány lépcsőkkel, gátakkal

építették ki és a dús zöld lombok közül is hófehér márvány-épületek, kupolák emelkednek föl. Igazán olyan ez a két sziget, mintha az Ezeregyéjszaka csodatévő dzsinnjei építették volna, vagy mintha álomban látott, valószínűtlenül szép és finom, légies tündérkastélyok váltak volna valóra. A kisebbik sziget gyönyörű kertjében álló palotát ottjártamkor a trónörökös — a jelenlegi mahárána — lakta. A nagyobbik sziget kikötőhelyén pompás oszlopcsarnok előtt márványelefántok állnak őrt a víz szélén. A remek oszlopcsarnokból feledhetetlen látványként jelenik meg a tó túlsó partján a főváros és a palota hosszan elnyúlt hófehér tömbje. Ehhez a szigethez — *Dzsagmandir* a neve — történelmi emlékek fűződnek és az emlékek a rádzsput nemeslelkűséget hirdetik. Itt talált menedéket Khurram herceg, a későbbi Sáh Dzsehán nagymogul, amikor fellázadt apja, Dzsehángir császár ellen és menekülnie kellett a hatalmas apa haragja elől. Az akkori udajpuri rána India legnagyobb hatalmával dacolt, amikor magára vonta Dzsehángir bosszús haragját, de semminő fenyegetés sem ingathatta meg: nem volt hajlandó kiadni a herceget, aki az ő lovagi védelméhez és vendégszeretetéhez folyamodott. Így kívánta a rádzsput becsület. Egy angol történetíró a rádzsput háborúkkal kapcsolatban megjegyzi, hogy a rádzsputok sokszor kárát látták, amiért «gyakorlati szellemet nélkülöző, túlzott lovagiaságukban nem voltak elég kíméletlenek ellenségeik üldözésében . . .» A nyugaton is van egy nemzet, amely nem egyszer kárát vallotta annak, hogy benne is mindig túlsok volt ebből a «gyakorlatiatlan» lovagiasságból . . . De az ilyesmi: örökség, amely a vérben él, kiirthatatlanul. S ez az örökség talán csakugyan a régi-régi közös őstől származott át magyarokba, rádzsputokba egyaránt. — Udajpur fejedelme 1857-ben is példát mutatott lovagias, nemes magatartásával. Amidőn az idegen hódítók elleni — nem is egészen jogosulatlan — gyűlölet elárasztotta egész Észak-Indiát, a közeli Nimacsban (Neemuch) állomásozó britindiai bennszülött zsoldosok is fellázadtak és elfoglalták a várost. Az ottani angolok asszonyai, leányai és gyermekei Udajpur fejedelméhez folyamodtak és a mahárána itt, a Dzsagmandir szigeten

helyezte el a menekülteket. A rádzsput becsület és lovagiaság az akkor még bizonytalan kimenetelű tusa minden veszedelmes kockázatával szembeszállva, ismét megvédelmezte a segítségért folyamodót, a gyöngét.

A szigeteket s a tavon elszórt kisebb mesterséges sziget-féléken emelkedő épületeket csónakkal látogathatjuk meg. Ilyen csónakok a palota melletti lépcső alján várakoznak az utasokra. Érdeemes is nagy körutat tenni a tavon, mert minden irányban csodaszép képek tárulnak elénk. A nyugati oldalon a *Szaddzsangarh* háromszázötven méter magas hegye emelkedik a tó fölé, tetején kastéllyal, délen pedig, ugyancsak magas dombtetőről az *Éklinggarh* erődje néz le a vízre. De pillantásunk mindig visszafordul a nagy palota felé, amely az egész tájképnek természetes középpontja.

Ha elhagyjuk a tó és a palota környékét, a városban — nem messze a palotától, az innen a vasút féle vivő főúton — nagy hindu templom vonja magára figyelmünket. Ez a XVII. század közepén épült *Dzsagannáth* templom. Dzsagannáth jelentése a «Világ Ura», Visnut nevezik így a hinduk. Az utca felől fehérmárvány lépcsősor vezet föl a templom magasra emelt talapzatáig, a lépcső két oldalán egy-egy hatalmas, fehérmárványból faragott elefánt áll őrt. A templom maga jellemző példája az északindiai hindu stílusnak, amely különösen Rádzsputánában otthonos. A Dzsagannáth templom alapformája, kiképzése, tagoltsága nagyon emlékeztet a guálijari nagyobbik Szasz Báhu templomra, amelyről már szó volt a megfelelő helyen. Itt is a vízszintes tagoltság harmonikus beleolvadása a függőlegesbe jellemzi a konstrukciót, a templomot betetőző, kisebb toronydíszekkel telerakott hindu álkupola is szinte pontos mása a guálijarinak. De az udajpuri templom nemcsak műemlék, hanem ma is az élő hitet szolgálja. Bráhman papok és hívők jönnek-mennek a lépcsőkön és a templom fallal övezett udvarán. Ezen az udvaron, a lépcső tetejéhez közel, szemben a templom homlokzatával, áll *Garudának*, Visnu hátasmadarának a szobra. De Garuda csak félig madár; emberalakban ábrázolják, szárnyakkal, s az orra csőralakú, nagy és görbe, amitől igen veszedelmes jelleget kap az arca. A templom-

udvaron egy pár szent boci is ténfereg, vagy a hús márványon heverve kérődzik. Ezek a szent tiszteletben, helyesebben kíméletben részesülő állatok — a szarvasmarhák — nemcsak a templomok környékén otthonosak, hanem az utcákon is háborítatlanul járnak-kelnek. Vagy ami rosszabb: meg-megállnak egy helyen és semmi áron nem hajlandók továbbmenni. Ilyenkor az egész forgalom vagy megakad, vagy a járművek kénytelenek kikerülni a tiszteletreméltó barmot. Szerencsére Udajpurban nincsen villamos s így a forgalmi akadály nem okoz túlságosan nagy zavart, mert a lovaskocsik, ökrösszekerek, sőt a ma már itt is gyakori autók szépen kikerülik. És senki sem bosszankodik a szent bikák vagy tehenek miatt, mert itt kevés a muzulmán, a hinduk pedig évezredek át annyira megszokták a szemükben olyan kedves és becsült állat jelenlétét az utcákon, hogy a velejáró kényelmetlenségeket is egészen magátólértetődőnek találják.

Az utcákon mindenütt vidám, harsány színfoltok ötlenek a szemünkbe; a nők bhuppatái — átvetői — és rokolyái keverik ezeket a tarka színeket a város fehér képébe. Nagyon gyakori, hogy az asszony nép nem takarja el az arcát az utcán sem; a régi hindu felfogás ezt nem követelte meg a muzulmán hódítás előtt, az előkelőbbek amúgysem járnak az utcán, s az egyszerű nép asszonyai nem törődnek az idegen eredetű illemszabállyal. A város külső szegélyén, a legszegényebb emberek lakóhelyén, ahol alacsonyabb kasztok tanyáznak, még kevesebbet adnak a formákra. A házak előtt lépten-nyomon láthatunk guggoló asszonyokat, gyermekeket, amint nagy odaadással keresgélnek egymás hajában. S itt szószerint áll az, hogy aki keres, az talál. Helyenkint szabályszerű körök alakulnak, négy-öt viszketősféjű egyén ül körben, egymásnak háttal és mindegyik az előtte ülő hajában vadászik, — körvadászat, igazán találó rájuk ez a kifejezés. De a jobbmódúak, az igazi rádzsputok tisztábbak. Csakhogy ők nem láthatnak el mindenféle munkát vagy iparágat, ezt tiltják az ősi kasztszabályok s ezért mindenütt szükség van a hindu társadalmi létra alacsonyabb

fokain álló csoportokra is, le egészen a legnagyobb mértékben «tisztátlannak» tekintett söprögetők, szennykihordók, tisztogatók osztályáig.

Akármennyi időt töltünk is Udajpurban, mindig újra és újra visszatérünk a tóhoz. Ezzel a látvánnyal nem lehet betelni. Mévár állam különben is a tavak országa. Az Udajpur környékén elterülő hegyvidéken egész sora van az ilyen tavaknak : csaknem kivétel nélkül mesterséges tavak, mint az udajpuri is. Völgyeket zártak el, vagy megfelelő helyeken medencéket ástak ki, hogy a hegyi folyócskák, patakok vizét felfogják és tavakba gyűjtsék. A *Kankróli* tó Udajpur városától kb. 60 kilométernyire északnak fekszik, vizét magas és erős falak zárják be, jóval a környező talaj szintje fölött. A falakat, helyesebben vízfogó gátakat tornyok, kis oszlopcsarnokok díszítik, az egész, igazán nagyarányú mű 1660-ban készült, Kankróli város mellett. Ugyancsak északra, de félakkora távolságban a fővárostól áll az *Éklinga* templom, ugyancsak tó partján, meredek, romantikus sziklák között. A legnagyobb tavat egy völgy elzárásával a XVII. század végén létesítették a fővárostól délkeletre, kb. 50 kilométernyire ; a zárógát fala közel 30 méter magas. A száraz évszakban nagy szolgálatot tesz az így összegyűjtött hatalmas víztömeg, s Rádzsputánában a víztartalékra különösen nagy szükség van, hiszen mondtuk a könyv elején, hogy itt nincsen olyan bőséges esőzés még a barszát évszakában sem, mint pl. a Gangesz-síkságon.

*

Udajpurban és Csitórgarhban minden emlék a rádzsput lovagkorról, a rádzsput büszkeségről, a rádzsputok férfias, nemes jelleméről beszél. De ha a rádzsputok vonzó és szép vonásairól megemlékeztünk, akkor az igazság úgy kívánja, hogy az ismertetés során helyet találjunk hibáiknak, sőt bűneiknek is. Igaz, hogy büszkeségük, rátarti önértetük és ősi hagyományaik megmagyarázhatják, ha nem is menthetik egészen a rádzsputok legvisszariasztóbb szokását : a leánygyermekes gyakori elpusztítását.

Ez régebben szinte járvánnyá vált a rádzsput nemzet-ségekben. Oka az volt, hogy a hindu hagyományok és vallásos törvények igen szigorúan körvonalazzák a házasságra vonatkozó szabályokat. Bizonyos osztályok, kasztok vagy csoportok csak erős megszorításokkal házasodhatnak, s az általános alapelv az, hogy csupán olyan csoportokkal léphetnek házassági kapcsolatba, amelyek nem alacsonyabbrendűek náluk maguknál és megfelelnek a Sásztrák — szent tiszteletben álló törvénykönyvek — előírásainak. A rádzsputok nagyon büszkék voltak — ma is azok — magas származásukra, hiszen legelőkelőbb nemzetségeik egyenesen a Napot meg a Holdat tekintették ősöknek! Ez a nemzeti büszkeség még csak fokozta a nehézségeket a házasságkötések körül. Nagyon meg kellett nézni, ki ija-fia az a kérő, akihez egy nemes származású rádzsput leányzót feleségül lehet adni. A férfiak asszonyválasztásával nem volt annyi baj, mert azok élhettek a harcosok ősi jogával, hogy tetzés szerint, akár idegen kasztból is házasodhassanak, ha a nőt magukhoz méltóknak tartották, s ebben egyedül a férfi véleménye és akarata volt irányadó. De a leányokkal másképpen állt a dolog. Itt minden felelősség a családfőre hárult. Ő felelt emberek és istenek előtt arról, hogy méltó, a szent törvényeknek megfelelő férjet talált-e leányának. S ez annál nehezebb volt, mert láttuk, hogy a rádzsput férfiak kevésbé törődtek ezzel az elvvel, amikor a maguk asszonyválasztásáról volt szó. Így aztán sok esetben lehetetlen volt minden tekintetben méltó, egyenrangú, megfelelő vőlegényt találni a rádzsput leány részére. Hiszen láttuk, hogy pl. a mevári fejedelmi nemzetség még a mogul császárt sem tekintette leányaihoz méltó férjnek! Az sem lehetett volna megoldás, hogy hát akkor maradjon pártában a leányzó; mert a hindu vallás a házasságot szent kötelességnek, elkerülhetetlen parancsnak tekinti. A boldogtalan, de hagyományaikhoz büszkén és rendületlenül ragaszkodó rádzsput apáknak tehát igen gyakran nem maradt más lehetőségük hátra, mint — megölni a férjhezadhatatlan leánygyermeket! És mivel a hinduk még kicsiny korukban eljegyzik gyermekeiket egymással, éppen hogy idejében

biztosíthatják a fontos törvény végrehajtását, a probléma már a leányok apró gyermekkorában a szülők szemébe meredt. Innen eredt a szörnyű, de a föntiek szerint érthető szokás, hogy akárhány rádzsput apa eltette láb alól újszülött leánygyermekét, hogy így a jövő súlyos problémáinak elejét vegye. Egészen a legújabb időkig gyakori volt ez a szokás a rádzsputok közt — elsősorban Rádzsputánában — és csak a legutóbbi évtizedekben kezdett eltűnni, bár nincs mód az ellenőrzésre, hogy meg lehessen állapítani, nem fordul-e elő a gyermekgyilkosság még manapság is. Szórványosan mindenestre.

De nem szabad az ilyen jelenségeket a mi modern nyugati szemszögünkől megítélni. A nélkül, hogy helyeselnők ezt a kétségtelenül iszonyú szokást, tudomásul kell vennünk, hogy a rádzsput önérzet és büszkeség szempontjából éppen úgy érthető és megokolt volt, mint a «dzsóhar» szintén rettentő, de tagadhatatlanul heroikus hagyománya, amikor ugyanez a rádzsput büszkeség parancsolta, hogy a nőket és gyermekeket fel kell áldozni a máglyán, nehogy az ellenség meggyalázhassa őket. Ez a felfogás olyan mélyen gyökerezett a rádzsputokban, hogy asszonyaik, leányaik önként léptek a dzsóhar máglyájára, miután ünnepélyes szertartással előkészültek a hősi önfeláldozásra. Ez tiszteletreméltó vonás volt a rádzsputokban, ha ma távol áll is tőlünk, modern és túlcivilizált nyugatiaktól az ilyen fanatikus önfeláldozás eszméje. Minden emberi vonásnak van fény- és árnyoldala.

VIII. Az Ábu-hegy csodái.

Udajpurtól nyugatnak az Aravali hegláncán keresztül út visz s amikor ez az út eléri a hegység nyugati szegélyét, terjedelmes síkság tárul szét az utas előtt. De a síkságból szemközt, ugyancsak nyugat felé, tömör, kerek, nagy hegy emelkedik ki. Nem áll összefüggésben az Aravali láncával, völgy és kis folyó, kb. 25 km széles lapály választja el ettől. Igazán olyan a hegy, mintha valami istenség pottyantotta

volna oda, a síkságra. A hinduk regekincese mindenről tud valami régi-régi mondát és ehhez a különös, magányosan emelkedő hegyhez is ősi mitosz fűződik.

A Mahábhárata és a Rámájana, a hinduk két ősi éposza, de a szent Védák is megemlékeznek egy ősi *risiről*, nagy szentről, aki szellemi erőivel olyan csodatévő hatalomra tett szert, hogy még az istenek tiszteletét is kivívta. *Vaszistha* volt a neve. A szent bölcs ezen a tájon lakott — akkoriban persze még nem állott hegy arrafelé — és volt egy tehene is. Ez sem volt valami közönséges szarvasmarha, hanem csodatévő képességekkel rendelkezett. Gazdája az Istenség formái közül elsősorban Sívának, a Pusztítás és Újrateremtés Urának hódolt és tehenét Siva hátasállatjáról, a Nandi nevű bikáról Nandiní-nek — magyarul: Nandiné, a Nandi név nőnemű formája — nevezte el. Nandiní igen jámbor jószág volt és Vaszistha nagyon szerette. Hogyis ne, mikor az a «tehénfölötti» tehen, csodálatos képességével nemcsak tejet, hanem minden elképzelhető megadott neki, amit csak óhajtott. Amit kívánt, azt egyszerűen «kifejte» Nandiniból! A Mahábhárata elbeszéli, hogy egyszer az üldözött, száműzött Pándava hercegeket úgy segítette meg gonosz ellenségeik haderejével szemben, hogy hirtelenében népes hadsereget fejt ki sokoldalú tehenéből. Mindez képletesen — de a hindu képzeletnek egészen világos és érthető módon — azt fejezi ki, hogy a tökéletességre jutott bölcs, az igazi szent jógi előtt nyitva áll a lét minden titka, s amit a világ egyáltalán létre tud hozni, azt ő, a természetben működő isteni erők ismeretében, szintén létrehozhatja. De az igazi szent nem használja fel ezeket a *mahásziddhi*-ket, vagyis «nagy erőket» a maga önző céljaira, csak rendkívüli esetekben él velük, hogy az igazságot és az Örök Törvényt szolgálja csodáival. Ezért hát Vaszistha sem élt vissza erőivel és csodatermő tehenével. Csöndes, bölcs szemlélődésben élt Arundhatí-nek, hűséges feleségének oldalán, aki a tökéletes hitves valóságos mintaképe volt.

De a Gonoszság sötét hatalmai mindig acsarkodnak az igazra és az alvilág népe feneketlen mély hasadékot repesztett a talajba azon a réten, amelyen Nandiní, a derék

tehénke szokott legelészni. Bele is pottyant egyszer, de a nagy szent kihúzta a mélységből. Vaszistha elejét akarta venni a további baleseteknek és Sívához, a Hegyek Urához fohászzkodott. Ez azonnal intézkedett és elrendelte apósának, Himavánnak, — a Himálájának, mert ennek leánya, Párvatí («A Hegy leánya») volt Síva felesége — hogy küldje el egyik fiacskáját, a Nandivardhana hegyet, hadd üljön rá a hasadéokra és temesse be azt. Egy mitikus kígyó, Abruda vagy helyesebben *Arbuda*, ajánlkozott Vaszisthának, hogy a hegyet elhozza neki. De a varázslatos kígyó igen hiú fickó lehetett, mert szolgálata fejében kikötötte, hogy a hegyet majd órára nevezzék el. Hiszen megérdemelte, szó sincs róla, nem lehetett gyerekjáték akkora hegyet legalább hatszáz kilométernyire elcipelni a feje búbján. Ugyanis légvonalban ilyen messze esik az Ábu hegye a Himálaja legközelebbi szakaszától. Elég az hozzá, a kígyó elhozta a hegyet és hogy azt, mint valami födelet, pontosan a hasadéokra helyezhesse, ő maga — fején a hegygel — beleereszkedett a lyukba. Persze, közben egyensúlyoznia kellett és hátrafelé, farkával előre, vonaglott, csúszott be az alvilágig érő nyílásba. Akkora kígyó, amelyik egész hegyet tud a fején cipelni, nem mozoghat olyan finoman és légiesen, mint egy táncosnő — bizony megrendült az egész föld, amikor Abruda a pokolbeli aknába igyekezett sajtolni magát. Annyira megrázkódott a föld, hogy a hegy feldőléssel fenyegetett. De Síva, a Nagy Isten, segítségére sietett hívének: egyszerűen a föld alatt, egyenesen odanyujtotta lábát és nagy lábujja hegyével megrögzítette, mozdulatlaná merevítette a földet. Így aztán a Himálaja fia, a Nandivardhana hegy szépen megült ott, messze távol a szülőhazájától és Vaszistha, ígéretéhez híven, a kígyóról Arbuda hegyének nevezte el. Ebből lett Arbud, majd a nép ajkán Ábu. S a csodálatos esemény emlékére ezen a hegyen Sívát *Acsalésvar* (Acsala-isvara : A Mozdulatlanság Ura) néven tisztelték s tisztelik ma is a hívők.

Ez a hegy legendája. Ennek a legendának a részletei fűződnek azután a hegy különféle szent helyeihez. És még egy egész sereg más legenda, mert nem csoda, ha az ilyen helyen dúsan teremnek a regék, mitoszok.

A modern utazó azonban nem Udajpur felől közelíti meg a hegyet. Ezen az úton csak lovas- vagy gépkocsival juthatna el Ábuig, de az út nem mindenütt kifogástalan. Vasúton kényelmesen odajuthat, de nem Udajpurból, hanem vagy Adzsmirből délnyugat felé utazva, vagy Ahmedábádból, Gudzsarát fővárosából nagyjából észak felé haladva. A hegy tövében, Abu Road állomáson kell kiszállni és napjaink csodaszörnyeinek egyike, autóbusz szállít fel bennünket a hegy tetejére, Mount Abu telepére, helyesebben városába.

Mount Abu angol alapítás, egyike az angolok indiai «hegyiállomásai»-nak (Hill Stations), üdülőtelepeinek, amelyekre olyan nagy szükségük van a nyugati embereknek India forró évszakában. Mount Abu egyben Gudzsarát politikai-közigazgatási központja is. Az angolok több mint száz évvel ezelőtt vették bérbe a területet Szirohi rádzsput állam fejedelmétől. A fejedelem ma is azzal hangsúlyozza jogcímét, hogy *darbár vakil*-t, vagyis ügyvivőt tart Mount Abuban.

Szerencsém volt ismerni Szirohi állam akkori darbár vakilját és természetesen tiszteletemet tettem a rokonszenves, jómegjelenésű, angolul kitűnően beszélő, fiatal rádzsput úrnál. Nagyon kedvesen fogadott és lovat ajánlott fel a hegyen teendő kirándulások céljára. Ennek nagyon örültem, mert sokkal kellemesebb lovon bejárni a megglehetős nagy területen szétszórt műemlékeket és szenthelyeket, mint a szokásos kétkerekű taligán döcögni. A darbár vakil jóvoltából aztán tényleg lóháton látogattam meg az érdekességeket, egynek a kivételével, amelyet csak gyalogszerrel lehet megközelíteni.

Előbb természetesen Mount Abuval ismerkedtem meg. Remekfekvésű hegyiállomás ez s egy rendkívül szép tó körül terül el. A tó neve *Nakhi Talaó*, vagyis «Köröm tó», s ez is regére utal; a hagyomány szerint az istenek a maguk szenteséges tíz körmével ásták ki egykoron a tó ágyát. Mindenestre igen megfelelő helyet találtak a tónak, mert a környező magaslatok, a szeszélyes alakú víztükörbe itt-ott belenyúló sziklafokok és földnyelvek, az üdezöld növény-

zet — lombos fák és karcsú pálmák vegyesen — feledhetetlenül széppé varázsolják a Nakhi Talaót és Mount Abut. Órákig sétálhat az ember a tó körül, a víz kanyargó körvonalait követve a kitűnően karbantartott gyalogúton és minden fordulónál új meg új, meglepő tájképek bontakoznak ki szeme előtt. A tó fölé emelkedő szelíd magaslatokon kisebb-nagyobb paloták állanak, ezeket a rádzsput fejedelmek építették, hogy a forró évszak hónapjait itt tölthessék családjukkal és szűkebb udvartartásukkal együtt. A tópart fölé nyúló egyik magas hegyháton különös alakú szikla áll, olyan, mintha óriási béka volna, amely a magasból a vízbe készül ugrani. Ez a Toad Rock — Béka szirt — mindenfelől jól látszik és akárhonnan nézzük, megtartja békaformáját.

Az Ábu-hegy teteje hatalmas tábla. Órákon át járhatunk ezen a fennsíkon és jóformán észre sem vesszük, hogy hegy tetején vagyunk, mert a plató átlagosan húsz kilométer hosszú és hat kilométer széles. Átlagos magassága 1200 m, míg a hegy legmagasabb pontjai kb. 1500—1600 méterig emelkednek. Mount Abu állomása a plató keleti szegélyéhez közel fekszik, ahonnan széles, fenséges tájképben tekinthetünk végig az alatt elterülő lapályon és a keleten elnyúló Aravali hegyláncon.

Mount Abutól kb. harmadfél kilométernyire, mélyen benn a plató sziklái és ligetei közt áll a *Dilvara* templomok csoportja. A nevet különbözőképpen lehet hallani, gyakran Dilvadát mondanak, az *r* ebben a szóban is az a különös hang, amely inkább *d*-hez hasonlít. A Dilvara templomokért külön érdemes volna ideutazni. Amit az indus művészet itt létrehozott, az a maga nemében az egész világon egyedülálló.

A Dilvara templomokat — néhány kisebb szentély kivételével — a dzsainák építették. A legszebbiket és legnagyobbikat a XI. században emeltette egy *Vimala Szaha* nevű dúsgazdag dzsaina. Vimala egy rádzsput király minisztere volt, egyébként pedig a kereskedők osztályából származott. Ez úgy látszik, régi szokás Gudzsaratban, mert például a szintén kereskedőkasztriból való Gándhi ősei is több káthiávari rádzsput állam főminiszteri tisztségét visel-

ték nemzedékeken keresztül. Vimala templomépítéséhez is legenda fűződik. A rege elmondja, hogy a gazdag miniszter Ambiká istennőnek különösen lelkes híve volt. Ambiká — «Anyácska» — Síva feleségének, Párvatínak vagy Durgának egyik neve, Vimala tehát saivja (Síva-követő) hindu volt, de ez nem akadályozta meg abban, hogy a dzsaina vallás dicső Tirthankarainak is hódoljon. Említettük egyik előző fejezetben, hogy a dzsainizmus nem áll ellentétben a hindu vallásformákkal és manapság is gyakori, hogy hinduk a maguk örökletes hitén kívül a dzsaina vallásnak is hódolnak. Vimala különösen az utolsóelőtti Tirthankart, Pársvanáthot tisztelte és a rege szerint háromszázhatvan templomot építtetett tiszteletére. Ezt azonban megsokalta Ambiká, aki nem azért volt istennő, tehát asszony, hogy ne legyen féltékeny. Éreztetni akarta haragját és hatalmát hívével, s egyszeribe elsöpörte a föld színéről a Pársvanáth tiszteletére emelt templomokat, csak egynéhánynak kegyelmezett meg. Vimala az istennő haragja elől az Ábu hegy vadonjába menekült, de Ambiká megjelent előtte, s hívének alázatos hódolatától meghatva, megengedte neki, hogy azon a helyen pompás templomot építtessen *Ádináth*nak, a legelső Tirthankarnak tiszteletére. Ügylátszik, erre kevésbé volt féltékeny, mint Pársvanáthra, vagy meglehet, erre az utóbbira azért haragudott meg, mert Vimala egy kicsit mégis csak túlságba vitte a «hűtlenkedést», amikor mindjárt háromszázhatvan templommal tisztelte meg a vetélytársat, aki még hozzá nem is volt isten, hanem csak megdicsőült ember. Akár igaz a legenda, akár nem, Vimala felépíttette ott az Ábu-hegyén az *Ádináth*nak szánt templomot és mintha az elpusztított templomok minden pompáját ebbe az egybe akarta volna sűríteni, valóban páratlant alkotott.

A Dilvara templomok csoportját magas fal veszi körül, s e miatt nincsen elegendő távlat, hogy az egyes épületeket kívülről egész szépségükben áttekinthessük. De amikor belépünk az *Ádináth*-templomba, a szó szoros értelmében megakad a lélegzetünk. Sehol, még a művészi díszítésben olyanira pazarló Indiában sem láhattunk másutt ehhez

fogható formagazdagságot. Amint szemünk hozzászokott a templom csarnokában derengő félhomályhoz, álmélkodva hordozzuk végig tekintetünket az oszlopokon, a mennyeze-
ten, a fölkéken és nem tudjuk, hol kezdjük a körutat, hogy
mindent alaposan szemügyre vegyünk. A képek — néhá-
nyat ehhez a könyvhöz is mellékelünk — csak gyengén
sejtethetik a valóság lenyűgöző szépségét és csodáját.

A konstrukció itt is az ősi hindu gerendaépítkezés
formáiból indult ki, de a faragott márvány alkatrészek már
nemcsak függőleges és vízszintes formákban kapcsolód-
nak egymáshoz, hanem rézsutos, sőt ívelt vonalakkal is
gazdagítják az összhatást. Az oszlopokból, az oszlopfő alatt
támasztókarok nyúlnak ki és lendülő, lágyan, finoman
hullámzó formákkal hajolnak az oszlopokat lezáró tető-
gerendák alá. Az oszlopfők maguk is fantasztikus alakzatok-
ban végződnek. Az eredeti gerendaépítkezés fafaragásra
emlékeztető díszítményei, amelyek oly jellegzetesen felis-
merhetők a régibb és egyszerűbb hindu templomokon, itt
már tovább fejlődtek és a legfinomabb alabástromfaragások-
hoz hasonlíthatnak. Olyan hihetetlenül dús és sűrű az alakok,
formák és díszítések halmozása, s olyan tojáshejfinomságú
részletek vannak ezeken, hogy az ember első pillantásra alig
hinné, hogy kemény, nehéz anyagból, márványból készül-
tek. Pedig fehér márványból van itt minden, egyetlen
négyzetcentiméternyi felületet sem borít más anyag. Az
már nem is márványszobrásznak való feladat volt, amit itt
a művészek keze teremtett! Vésővel, kalapáccsal képtelen-
ség a merev márványból ilyen csipke- sőt majdnem pók-
hálófínomságú részleteket kivájni. Erős, éles és finom
faragókésekkel kellett dolgozni itt, akárcsak a tenyéryi
nagyságú aprólékos díszművek kifaragóinak. A hagyomány
úgy tudja, hogy Vimala nem a munkaidő vagy a már befe-
jezett részek alapján fizette kőfaragóit, hanem a finom
formákról lekapart márványpor mennyiségét vette alapul.
Így érte el, hogy a szobrászok a formákat, a díszítményeket
a lehető legrészletesebben kidolgozzák. Vannak itt márvány-
virágok, amelyek szirmai olyan vékonyak, hogy szinte
áttetszőek és olyan könnyed hatásúak, mintha igazi virág-

szirmokat látnánk. És ehhez még képzeljük el, hogy a milliméternyi finomságig kidolgozott faragványok beláthatatlan sokasága óriási felületet takar, — s akkor megközelítően fogalmat alkothatunk magunknak arról a munkáról, amit itt dolgoz, türelmes barna kezek véghezvittek, kilencszáz évvel ezelőtt . . .

De az aprólékos műgond, a kézügyességnek és hihetetlen türelemnek végletekbe vitt bűvészmutatványai még nem szükségképpen eredményeznek művészetet. Rabok és más ráérő emberek tudvalévően szinte elképzelhetetlen csodáit hozzák létre a türelemjátéknak és aprólékos kidolgozásnak, amikor gyufaszálakból, hajszálakból és más parányi alkatrészekből fantasztikus építményeket konstruálnak, nem egyszer szűknyakú üvegek belsejében, hogy a teljesítmény még elképesztőbb legyen. Az Ádináth-templom kőfaragói majdnem ilyen aprólékos és lassú munkát végeztek, de ugyanakkor tökéletes, utólérhetetlen művészetet produkáltak. Éppen az, hogy a hajszálfinom részletekig menő formák milliói felséges együtttest, szerves, szétbonthatatlan egységet adnak összességükben, ez volt itt a legnagyobb és legnehezebb feladat, sokkalta nehezebb az aprólékos részletmunkánál.

Valóban olyan ez a dzsaina templomcsarnok, mintha nem erről a világról való volna . . . Az istenek túlvilági palotáit képzelhetnők ilyennek . . . Tündérkezek nem alkothatnának gondolatszülte éteri anyagból különbet, emberfölöttibbet . . . Művészet ez a szó legnemesebb és legteljesebb értelmében, mert gondolat, eszme és korlátot nem ismerő elképzelés öltött testet a formákban, s ugyanakkor az anyagnak parancsoló mesterségbeli tudás is legfelső fokon jut bennük szemmelátható, kézzelfogható kifejezésre.

Nem túlzó rajongás, nem elfogult «keletimádat», nem eltorzult mérték alkalmazása, ha azt mondjuk, hogy a szellemi felsőbbségére és kultúrájára, művészetére annyira büszke, sőt dölyfös Nyugat soha sehol nem alkotott ehhez foghatóan tökéletes és szép emberi művet!

S a szépségen túl minden egyes formának, alakzatnak értelme is van; szabatos, a dzsaina hívők számára világos

értelme. Minden díszítmény, minden emberi, állati vagy növényi forma mond valamit, nem véletlenül, akaratlanul, hanem mert így akarták és mert tudták, mit kell a formáknak kifejezniük. Szárnyaló képzelet, de teljes tudatossággal irányított képzelet dolgozott itt a fehér márványban. Sejtelmes érzés és gondolkozó értelem egyet akart s egyértelműt hozott létre. Micsoda ellenőrző akarat, micsoda heroikus fegyelem kellett mindehhez! Ha az ember nem csak tompultan, vagy köznapi, félárbocra eresztett érdeklődéssel veszi tudomásul ezt a műremeket, hanem éles, tiszta, teljesen kinyílt felfogóképességgel fogadja magába a látottakat, akkor torkán akad a lélekzet és elnémul a szó, akár a természet elementáris megnyilatkozásai előtt . . .

A kifaragott alakok is azt bizonyítják, hogy a hindu hitvilág és a dzsainizmus megtalálta a békés együttélés kulcsát. A hindu Pantheon istenségei és túlvilági lényei népesítik be az oszlopokat, az oszlopfőket, a falakat, a tetőzet kupolát utánzó félgömbjének belső felületét. Visnu, az Élet örök fenntartója, ismételten megjelenik *avatár*-jainak — testetöltéseinek — különféle formáiban. Mennyei alakok, félistenek, jaksák, tündérek, kinnarák és gándharvák, képzeletbeli és valóságos állatok váltakoznak emberi alakokkal, földi, sőt köznapi jelenetek ábrázolásával. A megtisztult dzsaina lélekre váró örömeket, a magasabb szellemi létsík gyönyöreit megjelenítő karcsú, finom, teltkelű, de mégis légies nőalakok sokasága, aztán az egybefonódott folyondárokra emlékeztető virágok, levelek és indák szövevényei, a majmok, elefántok, gazellák, madarak és kígyók nyüzsgő formái — mind, mind együtt mintha a Létezés egészét jelképeznék, a Világ csodálatos teljességét, amelyben minden benne van az Istenségtől a fűszálig. S a jelképes Minden-ség, az Élet minden látomása végeredményben csak keretül szolgál a mindezek közt élő, de szellemében mindezek fölé emelkedett, tökéletessé tisztult Embernek, akit itt Ádináth, az első Tirthankar testesít meg. A vonagló, minden elképzelhető létformát megvillantó keretben egyedül ő, a korlátozásokon túlnőtt Emberlélek ül hozzáférhetetlen nyugalomban, felséges békében, mint aki már mögéje

tekintett a Létezés nagy színjátékának, a jelenségek megtevéstől látszatának... Ádináth ülő alakja eltörpül a csarnok keretéhez képest, de mozdulatlan nyugalma olyan erőt fejez ki, amely érezhetően túlrad a kereteken. Így együtt kap értelmet az egész bonyolult szimbólum-összeség, amelynek a templom fehér márványteste csupán a hordozója.

A bámulatós mű létrehozója önmagát és családjának tagjait is megörökíttette, de alázatos szerénységgel tette ezt: a templom előcsarnokában, hosszú folyosóféle helyiségben, a bejárat mellett áll Vimala képmása, s a sorban egymás mellé helyezett nagy márványelefántok hátán, mintha hódoló felvonulásban akarnának a Tirthankar elé járulni, ültek egykor az építtető családtagjait ábrázoló szobrok. Az elefántok csaknem hibátlanul megvannak ma is, de az emberi alakokat a képromboló muzulmán hódítók leverték helyükről.

És amikor kilépve Ádináth templomából azt hisszük, hogy szebbet, nagyszerűbbet már nem láthatunk — ismét elképedve, megdöbbenve állunk meg a szomszédos templomban, amelynek szentélyét Némnáth Tirthankar fekete márványszobra díszíti. Ezt a templomot másfél-két évszázaddal később építtette két, ugyancsak kereskedőkasztból való miniszter, *Vasztupála* és fivére, *Tédzspála*.

Az Ádináth templom leírásában már elpazaroltunk minden jelzöt, legfőljebb ismétlésekbe bocsátkozhatnánk, ha ennek a második templomnak a szépségét is megpróbálnók lefordítani a szavak nyelvére. Ha lehetséges, itt még finomabb, még tökéletesebb művészi munka jeleníti meg a szimbólikus világot, amely a Tirthankar alakját körülveszi. De külön meg kell emlékezni a kupola közepén alácsüngő rozetta-díszről. Olyan ez, mintha virágok fürtje lebegne ott és lótuszrózsza tárná ki kelyhét felénk. A jókora márványdíznek mintha nem volna súlya, mintha nem kő kapcsolná a kupola közepéhez, hanem úgy lebegne ott valami láthatatlan, könnyű fonálon. Anyagot így még nem győzött le művész, a nélkül, hogy az eredmény ne az anyag meghazudtolása és meghamisítása legyen!

A templomcsarnokot faragott keretekkel ékes fülkék sora veszi körül, mindegyikben egy-egy Tirthankar alakja látható, a hagyományos ülőhelyzetben. Az alakok, az arcok hajszálnyira egyformák, csak a trónszerű ülésen kifaragott jelkép tudatja a beavatottal, hogy melyik Tirthankart ábrázolja ez vagy az a szobor. Egyformák az alakok, mert itt nem a személyiség, az Én múltó különbségei szerepelnek, hanem a látszatok mögött rejlő Lélek jut kifejezésre, a Lélek, amely egy és örök és mindig ugyanaz . . . A Tirthankarok szemei hegyikristályból valók, homlokukon, nyakukban, mellükön drágakövek csillognak. Ezek is mind jelképes jelentőségűek, nem hívságos emberi cifraságot akarnak ábrázolni.

A felületeket borító faragványok és domborművek ebben a templomban talán még zsúfoltabb élet képeit vetítik szemünk elé. Hadseregek vonulnak fel és ütköznek meg egymással, másutt a városi és falusi élet jeleneteit láthatjuk, emberek és állatok alakjaival, amelyek mind jellegzetes mozdulattal és kifejezéssel közlik a maguk művészi mondanivalóját. Valóban az egész életet, minden mozzanatával együtt, akarták idevarázsolni a dzsaina kőfaragók, mint ahogy messze délen, Adzsanta barlangtemplomainak falán a buddhista festők jelenítették meg koruk életének képeit. Órákat tölthetünk azzal, hogy részletesen sorravesszük a csoportozatokat, mind külön is remekmű, s az egész templom olyan, mint valami kimeríthetetlen múzeum. Vasztupála és Tédzspála temploma nyilván a Vimala féle régebbi műremeket vette mintául, mert nagyjából hasonlít ehhez, még az elefántok csarnoka is megvan benne. De ez még nagyobb és pompásabb a másikinál s egészen ritka dísszel, áttört, csipkésen kifaragott ablaktáblákkal dicsekedhet, ami ebben az időben (XII—XIII. század) még nem volt Indiában elterjedve.

Belefárad a szem és az agy ennyi szépségbe. Nem elég egy napot szentelni a Dilvara templomoknak. Hiszen még csak a két legnagyobb és legszebb műemléket láttuk, pedig van itt több is. A hindu szentélyek azonban, amelyek a dzsaina templomok mögött állanak, nem vetekedhetnek

ezekkel, csak régiség tekintetében múlják fölül a dzsaina alkotásokat. A Dilvara templomok környéke a hinduk szemében is szent. Az egyik hindu templomhoz igen régi rege kapcsolódik: *Válmiki*, egy híres nagy szent és bölcs, a Rámájana legendás szerzője, itt élt egykor ájtatos elmélkedésben. De a közelben lakott egy anya a leányával, s a leány olyan szép volt, hogy még a világtól elvonult nagy *rishi* szeme is megakadt rajta. Ezek a régi mitikus szentek olyan emberek voltak, hogy ha egyszer rászánták magukat a világi célok elérésére, akkor ezt is olyan emberfölötti eréllyel szorgalmazták, mint a végső szellemi célok megvalósítását. Válmiki azonban nyilván kevésbé tetszett a leálynak, reménybeli anyósának még kevésbé, mert ez sehogysem akarta nekiadni a leányt. Egyenesen elutasítani nem merte a nagyhatalmú szentet, azt szabta hát feltételül, hogy csak akkor kapja meg a leány kezét, ha egy éjszaka alatt hajnali kakasszóig széles, kitűnő utat épít a tanyájuktól le a hegy lábáig. Válmiki nem azért volt nagy szent, hogy ne rendelkezék emberfölötti erővel: nekiállt a munkának és az út elkészült. Azaz elkészült volna, ha a leány anyja nem akadályozza meg. De amikor ez látta, hogy a bölcs megoldja a lehetetlennek hitt feladatot, elbújt a fák közt és utánozta a kakas kukorékolását. Válmiki bosszankodva hagyta abba a munkát, azt hitte, hogy lejárt a határidő, elvesztette a játszmat, De amikor hazatérve az igazi kakas szava felharsant, rájött a csalafintaságra. Büntetésből kővé változtatta az anyát és leányát, az anyát rejtő kőbálványt darabokra zúzta, de a leálynak, azaz a másik kőkoloncnak megkegyelmezett, hiszen szerette; kis templomot emelt s ebben helyezte el a kővévált leányt. A környékbeli hinduk ma is felkeresik ezt a szentélyt, kővel hajigálják meg a gonosz anya széttört kőmaradványait és virággal hódolnak a «Hajadon» emlékének.

Túl a Dilvara templomokon, jó hat kilométerrel távolabb, még ugyanazon az úton elérjük az Urija nevű falut s az e fölött álló szenthelyet, *Acsalgarh*-ot. Ez a név a fejezet elején elmondott regével áll kapcsolatban, mert itt templomot emeltek Acsalésvar — a Mozdulatlanság Ura — azaz

Síva tiszteletére. Acsalgarh (a népnyelv Acsilgarhnak ejti) a Mozdulatlanság vára. Hindu hívők messziről idezarándokolnak, hiszen a szent hely igazán nagy csoda emlékét őrzi. A templomban egy nagy kő alatt fekete nyílás szája látszik. A bráhma pap elmondja, hogy ez annak az alvilági lyuknak a nyílása, amelyikbe annakidején Abruda, a kígyó belebújt és megmutatják Síva lábujjának nyomát is, amelyet akkor hagyott itt hátra, amikor lábát kinyujtva egész Indián keresztül a föld alatt, megszilárdította, mozdulatlanná tette a rengő hegyet. A templom udvarán külön épületben látható Síva hátasállatának, Nandi bikának hasaló szobra. A templom szentélyébe is betekintheünk, de ez nem érdekesebb vagy szebb, mint annyi más hindu templom. Acsilgarhban is a dzsainák építették a legpompásabb műemléket.

A hindu templom mellett régi vízmedence terül el. Most, a száraz évszakban egészen száraz, üres. A repedezett, nagy kövekből összerótt, valamikor bizonyára nagyszerű medence egyik oldalán három bivaly sötét kőszobra áll egymás mellett. Ezek is régére emlékeztetnek: egyszer régesrégén volt egy Ádipála nevű nagy király, aki a Pramár vagy Parmár rádzsput nemzetségéből született. Ez a király olyan hatalmas, gazdag és jó volt, hogy nagy medencét építtetett s ezt ghí-vel, azaz olvasztott vajjal töltette meg, hadd éljenek jól belőle a bráhmaok és a rádzsput nép. De három gonosz démon el akarta rontani a kegyes művet és éjszakánként bivalyok képében kilefetyelték mind azt a tömérdék ghí-t. A király azonban egyszer kileste őket és amint egymás mellett állva itták az olvasztott vajat, egyetlen nyíllal mind a hármat keresztüllötte és elpusztította. A három bivaly szobrától nem messze, oldalt áll a nyíllát feszítő király domborművű képmása. Az alak ruházata és díszei nagyon régi korra, az indo-árja időkre vallanak.

Acsilgarh valamikor régen erős vár lehetett, az említett Parmár dinasztia egyik tagja építtette a X. század végén. Még romjaiban is imponáló az ősi rádzsput sasfészek. A hegyhátból kiemelkedő magaslat tetején áll a *Csaumukha* («Négy arc») nevű dzsaina templom. Azért nevezik így,

mert a négyszögletű épület mindegyik oldalán, faragott rácsok mögött, egy-egy hatalmas aranyozott Tirthankarszobor áll és a négy égtáj felé néz. Ezt a templomot is gazdag dzsaina kereskedők emeltették, de később, mint a Dilvara templomokat, a XVI. század elején. Egyszerűbb ezeknél, de nagyvonalú és eredeti alkotás. Elhelyezése is kiemeli, mert nem a dzsangalba temetve áll, mint a Dilvara templomok, hanem a hegy fölött uralkodik. A templom talapzatáról nagyszerű, messze szétterjedő képben láthatjuk magunk alatt az Ábu hegy lejtőjét és a messzeségben lenn a kékes párafátylon keresztül a síkot.

Az Ábu hegyet valamelyik régebbi angol feltárója a «Rádzsputok Olymposzának» nevezte el. Találó a név, mert valóban a rádzsput regevilág és az ősrégi hindu mitoszok otthona, s a nép képzeletében még ma is istenek és földöntúli lények lakják. Mert az indiai tájakhoz vagy alkotásokhoz fűződő regék és legendák nem múltak el. Ez különbözteti meg Indiát a régmúltak művészetének más színhelyeitől, például Görögországtól vagy Egyiptomtól. Ezekben a mult emlékei valóban és visszavonhatatlanul a multak ködébe vesztek, csak könyvekből vehetünk tudomást róluk és a régi eseményekről, regékről, mitoszokról: így is csodálatos, ami élénk tárul, de halott világot látunk. A hindu vagy a dzsaina mult emlékei azonban ma is élnek a szenthelyeken és a hívők ugyanúgy ismerik, emlegetik és hiszik az azokhoz fűződő legendákat, mint ahogyan Athén görögjei valóságként hitték Pallas Athéné szellemi jelenlétét az akropoliszi Parthenonben. És ha az idegenben elegendő képzelőerő van, akkor egészen csodálatos élménybe ringathatja magát az indiai műemlékek közt: úgy élheti át ezek szellemi légkörét és hangulatát, mintha például Hellasz műalkotásait járva egyszerre csak láthatóvá, hallhatóvá, tapinthatóvá elevenedne körülöttünk a régen elmúlt görög ókor világa.

Mount Abu telepéről gyalog lehet eljutni a *Gaumukh* (Tehénszáj) forráshoz. Elég fárasztó kirándulás így tavasszal, amikor a hőség már napról napra fokozódik, de érdemes megtenni, mert a Gaumukh forrás környéke nagyon szép és a hely maga ősrégi mitoszok élő emlékével gazdag. Jó

hatodfél kilométernyi séta áll előttünk, de az út csaknem végig ligeteken, sziklás ösvényeken keresztül visz. A hegy délkeleti oldalában lefelé fordul az ösvény és ormótlan terméskövekből rótt kezdetleges lépcsőn, sűrű dzsangal fái és bokrai közt ereszkedik a mélybe. A figyelmes darbár vakil erre az útra egyik hindu szolgáját bocsátotta rendelkezésemre, ez nemcsak vezetőül szolgált, hanem elmesélte a Gaumukh forráshoz fűződő regéket is, még pedig abban az egyszerű formában, ahogyan a nép száján élnek.

Nem csekélyebb esemény emléke kapcsolódik ehhez a tájhoz, mint a rádzsputok létrejövetele. Mert a mitosz nem tud húnokról és harcosokká előlépett indus csoportokról, mint a történelmi kutatás, s ahogyan mi is előadtuk e könyv elején a rádzsputok keletkezésének történetét. Az ábuhegyi rege meglehetősen független az ősi hindu mitoszoktól, a Mahábháratától és a Rámájanától is; bizonyára itt keletkezett a rádzsputok közt. Az általános hindu regvilághoz csak annyiban kapcsolódik, hogy a rádzsputok létrehozásában is Vaszistha, a már említett ősi risi, a nevezetes nagy szent játszik szerepet. Vaszistha, amikor a hegy idetelepedett, ennek oldalában rendezte be tanyáját. Csodátévő tehenére emlékeztet itt az a kőből faragott tehénfej, amelynek szájából tiszta forrásvíz csorog egy kőből épült medencébe. Innen ered a szenthely neve is: *Gaumukh*, «Tehénszáj». A medence valóban nagyon régi lehet, nem állapítható meg, hogy mikor készült. A hinduk hite szerint legalább ötezer esztendő, de a hinduk nem sokra értékelik az időt és bőkezűen bánnak az évezredekkel. A medencétől nem messze mélyedés sötét nyílása látszik a sziklában, ezt *Agni-Kund*-nak, azaz «Tűzkút»-nak, «Tűzlyuk»-nak nevezik. A rege szerint ebben a mélyedésben lobogott az a nagy tűz, amelyből Vaszistha a rádzsputokat létrehozta. Az istenek is segédkeztek a nagy műben, Agni, a Tűzisten a maga lángoló lényegével töltötte be az óriási égőoltárt. Áldozati szertartás volt ez, s az istenek, a szent bölccsel karöltve, olyan páratlan hősöket akartak teremteni, akikre majd mindig számíthatnak a Gonosz elleni harcaikban. Az Agni-Kund sistergő, lobogó lángtengeréből születtek meg a négy

nagy rádzsput törzs vagy nemzetség (Kula) ősei: Paramár, Csalúkja, Parihár és Csauhán. Az elsőbe Indra az Ég királya, a másodikba Brahmá, a harmadikba Síva, a negyedikbe Visnu árasztott éltető lehelletet. Így jött létre a négy nagy rádzsput nemzetség és leszármazottjaik mai napig is büszkén hivatkoznak isteni eredetükre. Ezt annyival is inkább tehetik, mert a Tűzlyuk legendáján kívül, mint már többször említettük, más regék a Nap- és a Holdistentől származtatják a rádzsput nemzetségeket. Mindenesetre figyelemreméltó pedigre — és legalább is annyira biztos, mint az, hogy az európai arisztokrata nemzetségek valóban azoktól az ősoktól származnak, akiket családfájukban feltüntetnek . . . De Indiában az ősi regéket éppoly megbízhatónak és bizonyító erejűeknek tekintik, mint manapság nálunk a leszármazást bizonyító okmányokat, s a közismert régi legendákat legalább nem lehet meghamisítani . . .

Vaszistha risi a rege szerint Rámának, Visnu egyik legdicsebb megtestesülésének a nevelője volt. Ráma a Rámájana hőse és a hinduk ma is isteni tiszteletben részesítik nemcsak őt, hanem feleségét, Szítát és fivérét, Laksmanát is, akikkel együtt járta a száműzetés keserves és tövises útjait, nemes példát adva a magasztos béketűrésre és hősie kitartásra. Vaszistha egykori *ásramájában* — remetetanyáján, — itt a Gaumukh forrás mellett is régi szentély szolgál Ráma, illetve Visnu kultuszának. A kis templom egyszerű, de feledhetetlenül szép. Faragott oszlopok emelik kis előcsarnokának tetejét és hatalmas fák lombjai borulnak a régi épületre. A fákon majmok ugrádoznak, nem félnek az embertől, hiszen ősük, Hanumán, megsegítette a bajbajutott istenembert és ezért a hinduk kímélik, szeretik, jól tartják őket.

A kis templom öre méltó volt a csöndes, békés szenthelyhez. Magas, karcsú, nemes megjelenésű, még fiatal bráhman lépett elé. Fínoman rajzolt, tiszta árja vonású arca, de főleg csodálatosan mély, meleg tekintetű szeme rokonszenvet ébresztett és önkéntelenül tiszteletet parancsolt. Látszott rajta, hogy nem tartozik a haszonleső, zarándokokat uzsorázó bráhmanok közé; hiszen az ilyen nem

vonul el a világtól, hanem népes, sűrűn látogatott, híres szenthelyeken üti fel tanyáját. A Gaumukh forrás ásrámáját csak kevesen látogatják; idegen vagy turista igen ritkán jut ide, s a hívők közül is csak azok keresik fel, akiket valóban áhítatos érzés vezérel. A templom örén — a *mahant*-on — kívül még két vezeklő tanyázott a szenthelyen, egy öreg, vak jógi és a tanítványa. A szentély s a medence környékére valami kimondhatatlanul megbékítő, minden köznapi gondot feledtető nyugalom borult és akarva-nemakarva felötlött bennem a gondolat: milyen szép lenne itt maradni végleg, elhajtani az európai mezzel együtt mindazt a nyűgöt, kicsinyes vagy fontosnak vélt terhet, amelyet a civilizáció akaszt a nyakunkba . . . milyen felséges lenne itt belemerülni az örök dolgok szemléletébe, s elfordulva a világ csalóka képeitől, befelé tekinteni önmagunk lelelkébe, ahol egyedül Isten lakozik . . .

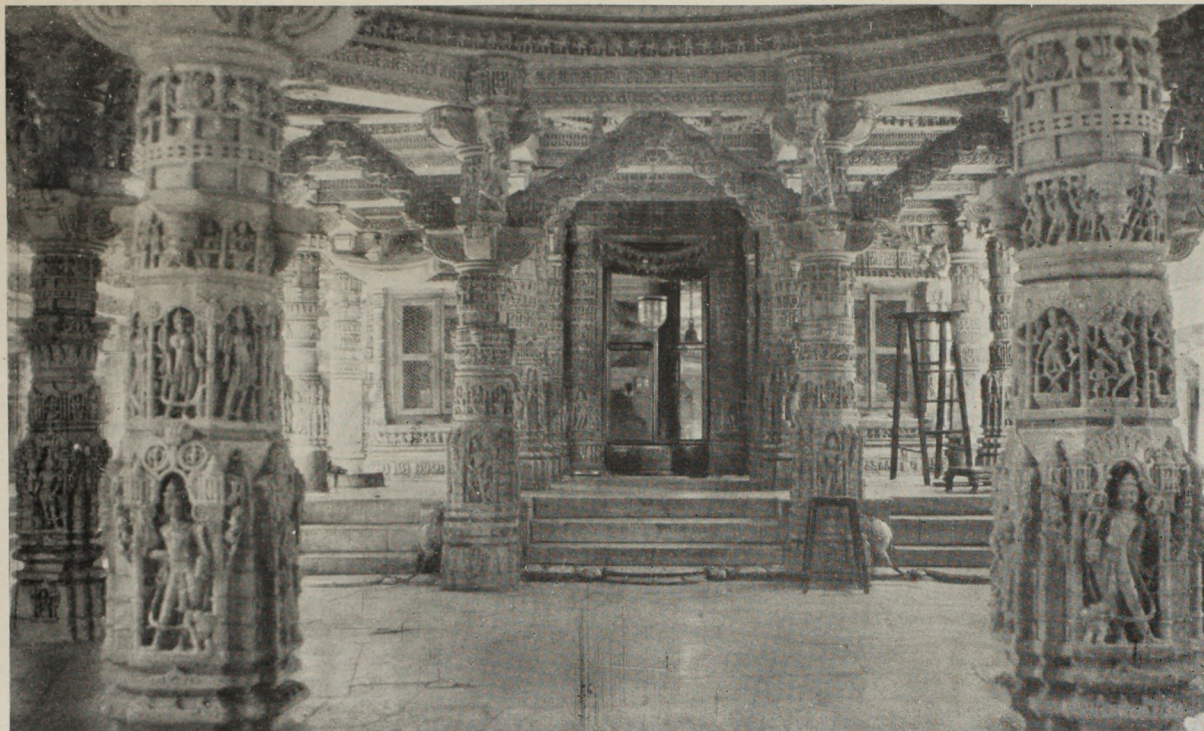
Ebben a hangulatban vettem részt néma tanúként az egyszerű istentiszteletben, amint a mahant kis olajlámpa öt lángjával és illatos szantalfa kéken kígyózó füstjével cirógatta végig az istenképeket, az öreg vezeklő pedig, aki vakon is már ismerte a járást, megkongatta a mélyen zengő bronzharangot. Olyan volt ez a jelenet, mintha hirtelen három-négy évezreddel visszazállhattam volna a multba. A bráhmañ vállán átvetett lepel klasszikus redői, az öreg aszkéta bronzszoborhoz fogható meztelen teste, a tanítványnak hamuval bekent, kísérteties hatású alakja, a titokzatos szentély félhomálya, a mozdulatlan, örök nyugalomba burkolt istenalakok olyan ismerőseknek, olyan természeteseknek tünnek föl előttem, mintha már százszor és ezerszer lettem volna tanúja ilyen istentiszteletnek. Pílanatra sem jutott eszembe, hogy idegen, sőt «pogány» hit megnyilatkozásait látom, csak az az érzés töltött el, hogy itt is az egyetlen, minden mást kizáró, minden formát és lehetőséget magábfoglaló egyetemes Isten hívja, vonzza magához a határtalanságra szomjazó lelkeket. . . «Isten egy, bár ezer arcot mutat» — hirdeti az ősrégi hindu bölcsesség és mélységes hálával köszöntem meg lelkemben az Úrnak, hogy ezt az arcát is fölismerhettem. . .

A hangulatot nem rontotta el a Gaumukh szentély papja, mert nem kért «baksist», mint legtöbb kollégája a városbeli templomokban. Alig váltottunk néhány szót, de bizonyára megérezte, hogy egy rövid félórára testvérekké váltunk, nem maradtunk két ellentétes világ idegen fiai egymásnak: összetett tenyérrel üdvözölt és melegen, őszintén a szemembe nézett, amikor elköszöntem tőle. Fölösleges volt a fiatal vezeklő mozdulata, amikor a templom előtt álló kis perselydobozra mutatott, amúgy is természetesnek találtam, hogy a világnak ebben a távoli, csöndes és békés kis zugában élő, senkinek és semminek nem ártó emberek szerény megélhetéséhez s a szenthely fenntartásához valami csekély összeggel hozzájáruljak. A *dána* (adomány) a Dharmának, az Isten törvényének sokágú útján egyike a kis mellékösvényeknek, amelyek mind-mind ugyanazon végső cél felé segítik azt, aki meggyőződéssel lép reájuk. S a hinduk azt tartják, hogy az adomány lelki értékén mitsem változtat az, ha tudatlanul méltatlannak is juttatjuk. A Gaumukh forrás mellett olyan gazdag élményben volt részem, hogy igazán szívesen róttam le hálámnak ezt a csekély jelét.

Az út visszafelé Mount Abuba sokkal fáradtságosabb volt, mert most már fölfelé kellett kapaszkodni a félméteres kőlépcsőkön és a Nap is nagyobb erővel sütött az ösvényre. De mindenért fizetni kell s az izzasztó, kimerítő sétával csak előre fizettem meg azért a pompás érzésért, amelyben utóbb részesültem, amikor szállásomra visszaérkezve levetkőzhettem és megfürdöttem a kis fürdőkádban, magamra locsolva a kellemesen hűvös vizet. A khánszáma — a ház- vezető, azaz szakács — ízletes indus eledeleket tálalt elem és jeges gyümölcszörpöt töltött a poharamba. Utána pedig az árnyas tornácon szellős nyugszékben végigdőlve, gondolatban ismét végigéltem azt a sok szépet, amit Ábu hegyén láttam.

A «Rádzspuť Olymposz» méltó befejezése volt rádzspuťánai utamnak: itt összegezve, sűrítve találtam meg még egyszer Rádzspuťána szellemét és ez itt öltötte magára legszebb és legnemesebb megjelenését Ábu hegyének magasrendű művészetében és elmoshatatlan hangulatában.

Dzsaina templom belseje Abu hegyén.

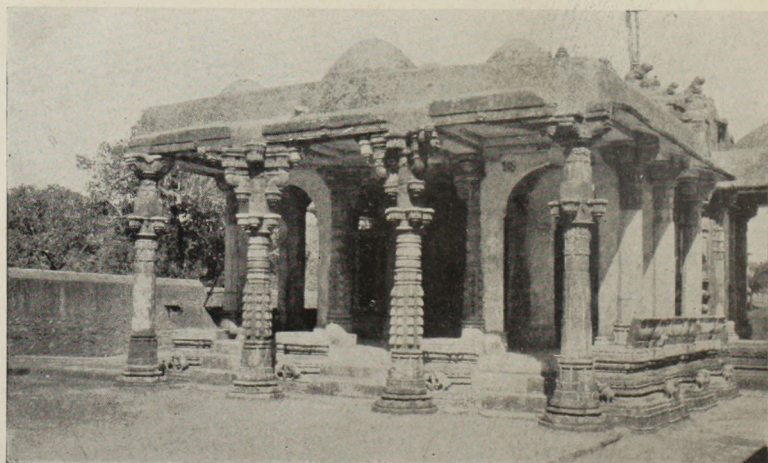
A nagy Dilvara templom mennyezetrésze.

Az egyik Dilvara templom mennyezetrésze.

Az Elefántok csarnoka a nagy Dilvara templomban.

Az egyik kisebb templom Dilvarában.

IX. Gudzsarát földjén.

Abu Road állomást elhagyva a vonat hamarosan átszalad Rádzsputána határán és Gudzsarát földjére ér. Innen is eljuthatunk Ahmedábádba, Gudzsarát fővárosába, de én megfordított irányban érkeztem ide, dél felől, Baródán keresztül. Most hát először Baródát látogatjuk meg, annál is inkább, mert ez az állam földrajzilag ugyan Gudzsaráthoz tartozik, de politikai beosztás tekintetében nem.

Említettük a megfelelő helyen, hogy Baróda igen jelentékeny állam és előkelő szerepet játszik az indiai bennszülött államok közt. Mint Guálijarban, itt is marátha dinasztia uralkodik, még a XVIII. század nagy marátha előretörése óta. Baródát annakidején egy *Damadzsi Gaikvár* nevű marátha vezér foglalta el, ő alapította a baródai maharádzsák nemzetségét, amelyben a Gaikvár családnév mintegy hagyományos fejedelmi címként szerepel, ugyanúgy, mint ahogyan a másik két marátha dinasztia, a guálijadi Szindhiák és az indori Hólkarok is címként használják nemzetségnevüket. Ezért olvashatjuk gyakran a lapokban «baródai maharádzsá» helyett ezt: a baródai Gaikvár (Gaekwar).

Az előző Gaikvár a jószándékú indiai fejedelmek közé tartozott, sokat áldozott országa és fővárosa felvirágoztatásáért, törődött a nép jólétével, a közoktatást is fejlesztette és igen sok modern, áldásos intézményt hozott létre. Utóda, a jelenlegi uralkodó is követi a szép példát, s ezért Baróda ma egyike az indiai «minta államoknak». Sajnos, ilyen nem sok van. A bennszülött államoknak — egyetkettőt kivéve — nincsen semmiféle alkotmányuk, mindenben egyedül a fejedelem akarata vagy szeszélye érvényesül és amíg ez nem veszélyezteti a birodalmi érdekeket, a brit rezidens — amolyan politikai ellenőr és tanácsadó féle — nem szól bele a dolgokba. Így aztán szerencse dolga, hogy milyen uralkodó ül a trónon; derék, törekvő és becsületes, széleslátókörű ember-e, vagy pedig önző, élvhajász, népével mitsem törődő zsarnok. Erre az utóbbi típusra

meglehetős bőven találhatunk példákat Indiában, bár úgy látszik, az egészen régimódi «Nagyurak», az ókori szellemű despoták fajtája lassan mégis csak eltűnik. Baródának már hosszabb ideje szerencséje volt uralkodóival. S ez meg is látszik az országon, elsősorban a fővároson.

Baróda nem régi város, nincsenek benne jelentékeny régi műemlékek, de annál több a modern épület és intézmény. Ezek, ha művészi szempontból nem is érnek föl a multak remekműveivel, a nép szempontjából kétségtelenül hasznosabbak, gyümölcsözőbbek.

Amint a vasúti állomásról behajtatunk a szállodáig, azonnal feltűnik az utak rendezettsége, tisztasága, az épületek tetszetős, rendes külseje. Nem valami elragadóan szép, de nagyon megnyugtató és biztató ez a benyomás. Az állami hivatalok nagy épületei, a kollégium, a könyvtár, a kórház, mind becsületére válhatnának akármelyik modern városnak. Néhány régebbi épület a marátha uralom előtti muzulmán korszak emlékét őrzi és eredeti, szép alkotások is akadnak köztük.

De nem is keressük itt a régi világ emlékeit, eléggé lefoglalja érdeklődésünket a mai Baróda. És ha még lelkiismeretesebben akarunk belétekinteni Baróda közállapotaiba, akkor elővehetjük az indiai statisztika vaskos köteteit és azokban nagyon megszívlelendő adatokat találhatunk. Többek közt kiderül, hogy Baróda lakosságának több mint 50 százaléka tud írni-olvasni. A haladottabb nyugati országokhoz képest ez talán nem látszik olyan nagy eredménynek, de ha meggondoljuk, hogy a közvetlen britindiai közigazgatás alatt álló tartományokban az írni-olvasni tudók száma a baródai arány negyedrészt is alig éri el, akkor már kellőképpen méltányolhatjuk a teljesítményt. Ez az eredmény a legutóbbi három-négy évtized műve. S egyben bizonyíték arra, hogy India népét igenis lehetséges művelni, fejleszteni, s azok a kifogások, amelyek a britindiai közigazgatás hiányait próbálják mentegetni, nem egészen helytállóak. Miss Mayo, hírhedt könyvében, a tíz-tizenkét évvel ezelőtt olyan nagy port felvert «Mother India»-ban hosszasan fejtegeti az okokat, amelyek szerinte lehetetlenné

teszik az általános népoktatás bevezetését Indiában. Az amerikai hölgy, aki alig pár hónapot töltött Indiában, egyszerűen, ellenőrzés nélkül átvette azokat az adatokat és «bizonyítékokat», amelyeket bizonyos hivatalos és félhivatalos személyek jobb ügyhöz méltó buzgalommal hordtak össze és bocsátottak rendelkezésre. Persze, a «kasztrendszer elmaradottságát», az indus nép «művelődésre való képtelenségét», a hinduknak «a sötét babonákhoz való ragaszkodását» és más hasonlókat hozott fel a britindiai közoktatás csődjének mentegetésére. De ami például Baródában lehetséges volt, az bizonyára India más részeiben is lehetséges lett volna. Valószínű, hogy a különbség másban keresendő: amíg a baró dai fejedelem kívánatosnak tartotta népe értelmi színvonalának emelését, addig Brit-India urai kevésbbé tartották kívánatosnak, hogy a nép nagyobb tömegei megtanuljanak írni-olvasni s így még közvetlenebbül hatása alá kerülhessenek a nemzeti mozgalom propagandájának.

Baródában nagy és modern múzeum van és ezt érdemes alaposan végigtanulmányozni. A múzeum is az előző Gaikvár bőkezűségét és kultúraszeregetét bizonyítja. Nemcsak indiai, hanem európai, nemzetközi vonatkozású gyűjtemények is vannak benne, így például igazán értékes képtár, amely eredeti Tizianokkal és Riberákkal büszkélkedik. Főleg a XVII. és XVIII. század nyugati festészetét képviselik jó alkotások. Igen szép és becses a hangszergyűjtemény; Kelet és Nyugat sok-sok hangszerét tanulmányozhatja és hasonlíthatja itt össze az érdeklődő. A múzeum másik részében kitűnő kis terakotta-figurák és csoportozatok mutatják be India különféle vidékeinek és népeinek viseletét, turbánkötésmódját, szokásait. Mulatságos, de az egyszerű nép szemében bizonyára igen hatásos az a rész, amelyben a kis figurák ötletes, eredeti csoportozatai az ivás és a túlzott dohányzás káros hatásait szemléltetik. Mert a múzeum nemcsak idegeneknek és művelt indusoknak készült, hanem a népnek is. Megható, milyen komoly érdeklődéssel járnak-kelnek a múzeum termeiben egyszerű, igénytelen indusok, még falusiak is. Meztelen talpuk hang-

talanul lépked a síma padlón, csak a nők lábkarikái vagy függői csendülnek meg jártukban, asszonyok, kislányok, nagyobbacska fiúk és gyerekek tipegnek nagy komolyan az apa, vagy az idősebb fivér nyomában, aki megmagyarázza nekik a látnivalókat, már amennyire ő maga megérti a sok csodát. De látszik rajtuk, hogy felébredt bennük az érdeklődés olyan dolgok iránt, amelyek nem szerepelnek mindennapi igénytelen életükben és szívesen okulnak, tanulnak, hiszen ez egyben szórakozás is.

A maharádzsa hadsereget is tart fenn, nem feledkezik meg a marátha harci dicsőség emlékéről. A testőrség díszegyenruháját még az előző maharádzsa rendszerezítette: európai útján gondosan megfigyelte a különféle uniformisokat és végül — a mi régi közös huszárezredeink egyenruháját találta legfestőibbnek, legszebbnek. Magyar embernek egészen különös érzés végignézni a marcona baródai lovastestőrök során: szabályos huszároknak tarthatnók őket, ha nem volna szakáluk és ha barna arcuk fölött nem turbán ékeskednék csákó helyett. Csak ennyiben tér el a külsejük a mi régi huszárjainkétól.

A kaszárnyák körzetében megnézhetjük az ágyúütegeket is. Az egyik ágyúszínbén külön elkerített fülkében két igen furcsa löveg áll: egy színarany és egy színezüst csövű ágyú, cifra, díszes lafettákon, nagy, színes kerekeken. A fejedelem születésnapján, vagy más udvari ünnepek alkalmával — mikor, nem tudom bizonyosan — állítólag még díszlövéseket is adnak le ezekből a drága ágyúkból, de nyilván igen gyenge töltéssel, mert például az arany cső aligha bírná ki egy modern lövedék feszítőerejét. Bizarr ötlet volt aranyból, ezüstből ágyúkat önteni, de hát Keleten sokszor találkozunk ilyen gyerekes kedvtelésekkel a Nagyurak közt. Látványnak mindenesetre pompás, amikor nagy díszfelvonulásokon az arany és ezüst ágyúk is megjelennek; szokatlanul nagy, igazán remek fehér ökrök vontatják a két költséges pattantyút, hátukon gazdagon hímzett bársonytakarókkal, szarvukon aranydíszes tokokkal. De van a maharádzsának komoly, rendes tüzérsége is.

Amikor az ember a bennszülött államok katonai csapatait nézi, kénytelen elgondolkozni azon, vajjon mi történne, ha valami váratlan történelmi fordulat következéskor az angolok kiűritenek Indiát? Ma ugyan semmi sem szól amellett, hogy ilyen fordulat bekövetkezhetnék, de a történelem a múltban is tele volt meglepetésekkel, előre nem sejthető, végzetes fordulatokkal és ha józanul meggondoljuk, nem tartozik a lehetetlenségek közé, hogy ilyen nagy változások a jövőben is beállhassanak. Mint minden világhatalom, a Brit birodalom ércetese is agyaglábakon áll; ma már könnyebben elképzelhetünk olyan történelmi áttolódásokat, amelyek eredményeképpen India kiszakadhat a Birodalomnak most még erős láncából. És ha ilyesmi bekövetkezik, akkor India nem lesz többé egységesen megszervezett óriási ország, hanem megint azzá válik, ami azelőtt volt: kis világrésszé, amelyben épen úgy nemzetek, államok élnek egymás mellett, mint akár Európában. A pánindiai nemzeti mozgalom nemcsak a brit központi uralom ellen küzd, hanem a maharádzsák és egyéb fejedelmek ellen is, mert hiába vívnak ki jogokat a britindiai tartományokban, ha azokat nem lehet kiterjeszteni a bennszülött államok népére is. S a brit kormányzat ellen könnyebb küzdeni, mert Indiának — Brit-Indiának — elvégre már alkotmánya van, amely törvényes lehetőségeket nyit a politikai törekvéseknek, de a bennszülött államokban semmiféle jogalap nincsen arra, hogy a nép szembehelyezkedjék a fejedelmekkel. A messzebb tekintő indus hazafiak maguk is igen jól tudják, hogy «India felszabadítása» nem olyan egyszerű dolog, mint ahogyan a fantaszták képzelik. A sokszáz maharádzsa, naváb és egyéb című fejedelem problémája keményebb dió, mint a brit uralom kérdése. Hiszen, ha az angolok egyszer csakugyan kivonulnának vagy elvesztenék feltétlen szupremáciájukat, akkor egyik-másik nagy és erős indus állam uralkodója egészen bizonyosan kísérletet tenne arra, hogy vagy egész India, vagy legalább is igen nagy terület birtokát megkaparintsa magának. Ez könnyen elképzelhető. Bajos feltételezni, hogy például a hajderábádi nízám — egyébként a világ leggazda-

gabb embere — vagy a büszke rádzsput fejedelmek szó nélkül hajlandók lennének fejet hajtani holmi ügyvédek, hivatásos politikusok vagy bengáli «babu-k»* előtt, akik Pánindiát akarnák képviselni az új helyzetben, hogy a megszűnt központi hatalom helyébe ülve egyetemes nemzeti kormányt próbáljanak alakítani. Nagyon könnyen bekövetkezhetne az, hogy India mihamar harcoló államok és pártok csataterévé válnék. Az indus hazafiak tekintélyes része így felel erre a feltevésre: «Az sem lesz baj, ha India megint eredeti alkotórészeire bomlik és az erők egészséges mérkőzésében ismét ráeszmél a maga történelmi szerepére.» És meg kell adni, ez nem egészen értelmetlen beszéd. Képzeljük el, — egy kis játék a gondolatokkal, — hogy valami idegen hatalom, mondjuk Japán valahogyan el tudná foglalni egész Nyugat- és Középeurópát, s évszázados uralommal véget vetne itt a népek és nemzetek külön törekvéseinek és háborúskodásainak; vajjon belenyugodnának-e Európa népei mindörökre ebbe a helyzetbe s nem ragadnák-e meg az első alkalmat az idegen hatalom lerázására, csak azért, mert ennek összeomlása után megint visszaállhatna a régi helyzet s az egyes európai nemzetek vagy államok újra háborúba keveredhetnének egymással? Indiából csak a brit uralom kovácsolt egységet s ez az egység inkább látszólagos, mint igazi. A változás törvénye örök és nem képzeltető, hogy bármi is örökké úgy maradjon, ahogyan van. Hogy kívánatos-e a változás Indiában, az más kérdés. Hátha csak cseberből-vederbe jutna India, ha a brit uralmat követő, valószínűleg elkerülhetetlen khaoszt felhasználva más, új nagyhatalom ülne a nyakába? Mindezt komolyan meggondolva, igen sok kiváló indus hazafi, sőt nemzeti vezér is azt vallja ma, hogy a dolgok jelen állapotában Indiának még mindig az a legelőnyösebb, ha megmarad a Brit birodalom keretében, de ezen belül olyan önkormányzatra és szabadságra tesz szert, mint a dominiumok. E tekintetben ma sokkal józanabb a pán-

* *Babu*: «úr»; főleg Bengálban a brit éra alatt kialakult középosztályban használatos cím, sokszor gúnyos értelemben is emlegetik.

indiai nemzeti mozgalom is, mint akár tíz évvel ezelőtt, anélkül, hogy jogos és tiszteletreméltó céljait feladná.

De ezekről a kérdésekről még szó lesz, amikor eljutunk Ahmedábádba és meglátogatjuk azt a helyet, ahonnan a mai India legnagyobb hatású nemzeti mozgalma elindult.

Baróda fejedelmében legalább az a nyugodt öntudat élhet, hogy népének sokkal kevesebb oka van elégtelenségnek lenni az ő uralmával, mint a legtöbb más bennszülött állam alattvalóinak. A jószándékú, bölcs és építőszellemű politika, mint a világon mindenütt és mindenkor, Baródában is a legeredményesebbnek és legmegnyugtatóbbnak bizonyult.

A maharádzsa új palotája, a *Laksmi Vilász*, a városon kívül nagy park közepén áll. Modern építmény, de jó indiai stílusban tervezték. A régebbi palota Makarpurában, a fővárostól pár kilométernyire van. Harminc kilométernyi távolságból, a mult század végén készült nagy, mesterséges hegyi tó, az *Adzsva* felduzzasztott vize látja el a főváros vízszükségletét. Ez is modern mű és szintén az előző fejedelem alkotása. A vízellátás nem könnyű feladat ezen a vidéken. Egyszerű kutakkal nem boldogulnának, a tartós szárazság és a forró évszak idején az ilyenekből hamarosan eltűnne a víz. Már Rádzsputánában láthattunk nagy, igen mély kutakat, amelyeket egész toronyszerű építmény zár magába, itt Gudzsarátban lépten-nyomon találkozunk ilyenekkel. Ezeket a nagy, kiépített mélykutakat *baoli*-knak nevezik. Baróda környékén is van több baoli-kút, de Ahmedábádban majd egészen nagyszabásúakat fogunk látni.

*

Baródából most már csakugyan Gudzsarátba megyünk. Egyelőre csak átutazunk Ahmedábádon, nem szállunk ki, majd csak visszajövet, mert itt huzamosabban kell tartózkodnunk. Nyugatnak vesszük utunkat és nemsokára már Káthjávár félszigetén robog velünk a vonat.

Ennek a területnek *Rádzskót* a középpontja és fővárosa. Legérdekesebb látnivalója a *Rajkumar* (Rádzskumár) *College*, vagyis a «Hercegek Kollégiuma», amelyben a gudzsaráti

fejedelmek fiai részesülnek rangjukhoz és hivatásukhoz illő neveltetésben, ugyanúgy, mint ahogyan a rádzsput fejedelmek fiait az adzsmíri intézetben nevelik. Elegáns lakosztályok, társalgók és sporttermek, nagy sportpályák, uszodák állnak a fejedelmi ifjak rendelkezésére s az intézet egyben lovassági kaszánya is, mert a hercegeket úgy képezik ki a katonai tudományokban, hogy a Kollégium növendékei saját külön lovascsapatot alkotnak.

Gudzsarát területének nagyobbik fele Káthjávár félszigetére jut és egész sor kisebb fejedelemségek közt oszlik meg. Említettük a könyv elején, hogy a gudzsarati fejedelmi dinasztiák túlnyomó része is rádzsput eredetű, de muzulmán fejedelmek is vannak köztük, mint pl. a dzsunagarhi naváb. Navanagar, Dzsunagarh (vagy Dzsunagadh), Góndál, Pórbandar és Vankanír a legfontosabbak az államok közt.

Pórbandar városa a félsziget nyugati tengerpartján arról nevezetes, hogy itt született 1869 október másodikán Móhandász Karamcsand *Gándhi*, az indiai újjászületés és nemzeti mozgalom legnagyobb vezére. A Gándhi-család a bania kereskedőkaszthoz tartozik, de Gándhi ősei nemzedékeken keresztül szolgálták néhány káthjávári állam fejedelmét. Nagyapja, Uttamcsand Gándhi, előbb Pórbandar állam díván-ja (főminisztere) volt. Rendkívül jellemes, becsületos férfi lehetett, mert amikor bizonyos rosszindulatú udvari cselszövények miatt kénytelen volt elmenekülni Pórbandarból és a dzsunagarhi naváb miniszteri állással kínálta meg, balkezével üdvözölte ezt a fejedelmet s azzal magyarázta meg a szokásos illendőségtől való eltérését, hogy «jobbkezeit Pórbandar fejedelmének kötötte le» és minden üldöztetés ellenére is hűséggel tartozik neki.* De az igazlelkű miniszter később visszanyerte a pórbandari fejedelem kegyét, s fiai közül kettő is követte őt a főminiszter tisztségében. Gándhi apja, Karamcsand Gándhi szintén főminiszter volt, egy ideig Pórbandart, majd Rádzskót s végül Vankanír államot szolgálta. Ő sem volt köznapi lélek; olyan törhetetlen hűséggel viseltetett fejedelme iránt, hogy

* L. Gándhi önéletrajzát. (Mahatma Gandhi: His own Story.)

amidőn az akkori brit politikai ügyvivő egyszer sértő módon aposztrofálta jelenlétében a fejedelmet, Karamcsand Gándhi önérzetesen kikelt ez ellen és nem volt hajlandó visszavonni tiltakozó megrovását, amikor az angol főtisztviselő azt követelte, hogy a miniszter kérjen tőle bocsánatot. Mi több, még le is tartóztatta Gándhi apját, amiért a birodalmi főhatalom képviselőjével szembeszállt, de a jellemes férfit ez sem ingatta meg, nem kért bocsánatot és végül is a brit ügyvivő volt kénytelen engedni. Gándhi azt is feljegyezte apjáról, hogy ez élete végéig szerény sorban élt, nem használta fel magas és befolyásos állását a vagyonszerzésre, mint annyi más indus — és nemcsak indus! — miniszter. A fiatal Gándhi is itt, a káthjávári államokban nőtt fel s innen indult el rendkívül pályájára, mely végül India nemzeti mozgalmának élére állította.

Pórbandar ennek a vidéknek legfontosabb kikötővárosa. Jelentősége azonban inkább csak helyi, mert közbeeső állomás Karacsi és Bombay közt, de kereskedőhajói nagy forgalmat bonyolítanak le a nyugati partvidéken, sőt Perzsia és keleti Afrika kikötőit is felkeresik.

Káthjávár nyugati tengerpartjához sok ősi mitosz fűződik. Itt volt egykor Dváraka városa s a jádava nép országa, ahol a Mahábhárata és a Bhágavata-Purána tanúsága szerint *Krisna*, Visnu legfelségesebb megtestesülése, India «istenembere» uralkodott, mint a jávadák egyik törzsének fejedelme.

Krisna alakja és kultusza egész Indiában otthonos, elsősorban a *vaisnava* (Visnu-követő) hinduk tisztelik és imádják, de minden hindu szemében szent és dicső az emléke. Születésének és gyermekkorának legendája sok vonásban emlékeztet Jézus gyermekségének történetére. Krisna kultusza olyan kiemelkedő szerepet játszik Indiában, hogy érdemes megismerkedni a mitosz leglényegesebb elemeivel.

A régés ősidőkben uralkodott Kansza király Mathurában; istentelen, kegyetlen ember volt, a gonoszság igazi megtestesülése. Nárada risi, a nagy szent, az «istenek küldötte» megjósolta egyszer Kanszának, hogy nagynénjének születendő fia meg fogja dönteni hatalmát, s megöli őt.

Kansza elejét akarta venni ennek és fogságba vetette nagynénjét, Dévakít, hogy a születendő gyermekre rátehesse a kezét. De amikor Krisna megszületett, Nanda, a hűséges pásztor és felesége, Jasódá, a maguk ugyanakkor született kislányát tették az isteni gyermek bölcsőjébe. Kansza király ezt a kisdedit ölte meg aztán Krisna helyett. Krisnát, — akit sötét testszínéről neveztek el így* — a pásztor elvitte magával és egy jászolban helyezte el. De Kansza — az indiai Heródes — rájött, hogy félrevezették és elrendelte, hogy minden fiúgyermeket, aki abban az időben jött a világra, el kell pusztítani. Krisna a pásztorok közt nőtt fel és már mint gyermek sok csodatettet vitt véghez. Később, amikor már nagyobb fiúvá serdült, nevelőszülei még nagyobb biztonságba akarták helyezni és elvándoroltak vele a Jamuná (a mai Dzsamna) folyam partján elterülő Vrindavana erdejébe. Itt az isteni ifjú a *gópik* — pásztorleányok — közt élt és sok bájosan költői, de mély, misztikus értelmű legenda beszél tetteiről. Ezek a legendák látszólag tele vannak érzékies képekkel és egészséges életörömmel, de jelképes formában tisztult, felséges értelmet takarnak. Mutatóba álljon itt egy-kettő a költői történetek közül:

Krisna ellenállhatatlan szépségű ifjú volt és csodálatos fuvolájának szava titokzatos érzéseket, határtalan vágyódást ébresztett a pásztorleányokban. A leányok epekedve keresték Krisna társaságát és mindegyik arra vágyódott, hogy a szép ifjú egyedül őt válassza kedvesül. S egyszer Krisna, amikor a sok leányka rajongva körülvette őt, ajkához emelte fuvoláját. A bűvös zene elragadta a leányokat és íme — egyszerre csak mindegyik úgy látta, úgy érezte, hogy Krisna vele táncol. Mert az isteni ifjú megsokszorozta magát, annyi alakban jelent meg, ahány leány akart hozzá-simulni. A gópik mindegyike azt hitte, hogy ő, az egyetlen Krisna csak vele, az egyedüli kiválasztott leánnyal éledeleg és végtelen boldogság töltötte el lelküket. Ám ekkor egyszerre eltűnt Krisna — a lányok egyedül maradtak és csak távolról hangzott feléjük a fuvola rejtelmes hívó szava...

* Krisna: «fekete». Kék testszínűnek ábrázolják.

S amikor elmondták egymásnak, hogy Krisna mindegyikükkel táncolt s egész idő alatt mindegyikükkel együtt volt, akkor lelkükben földerengett a megismerés: önző, alantas vágy élt bennük, ameddig mindegyik külön-külön, kizárólag csak magának kívánta Krisnát, s ezért a birtoklás is esalóka volt... Megértették, hogy az Istent csak lélekben közelíthetik meg és ami ezer és ezer alakban megjelenik, az csak megtévesztő visszfénye a Valóságnak, amely örök és egyetemes és minden vágyódó lelket magához ölel... S a leányok — a lelkek szimbólumai — most már megtalálták Krisnát, az igazi Krisnát, Istent és úgy érezték, hogy végre igazán az övéi lettek, feloldhatatlanul. — Egy másik legenda elmondja, hogy a szépséges pásztorleánykák egy forró napon a Jamuná hűsítő habjaiban fürödtek és ruháikat, mielőtt a vízbe léptek volna, lerakták a part bokrai közt. Krisna, a nagy csínytevő, odasurrant, észrevétlenül összeszedte a leányok ruháit, nyakába vette a köteget és felmászott egy fára. Ott aztán jókedvűen fuvolázni kezdett. A leányok felnéztek, sivalkodva húzódtak nyakig a vízbe és kérelték Krisnát, hogy adja vissza ruháikat és távozzon el, mert különben nem jöhetnek ki a vízből. De Krisna csak kacagott: «Jertek ki a vízből a partra, akkor visszaadom a ruháitokat!» Mult az idő, a leányok hiába rimázkodtak és végül is kénytelenek voltak engedni: pironkodva, szégyenlősen sorra kijöttek a vízből, de hajjukkal, kezükkel takargatták szép testük meztelenségét. «Nem úgy, — kiáltott le a fáról Krisna, — ne leplezgesseitek magatokat, kitárt karral jöjjetek elélem!» És a leányok belátták, hogy minden vonakodás hasztalan — kitárták karjukat és alázatos, könyörgő tekintettel járultak az ifjú elé. — A hinduk leírhatatlan elragadtatással olvassák, recitálják ezeket az ősi regéket és teljesen tisztában vannak a mítosz jelentésével. Tudják a mese értelmét: hogy a léleknek leplezetlenül, kitárulva, eredeti tisztaságában, teljes önfeledtséggel kell közelednie Istenhez, mert ez a találkozás nem tűr semmiféle kendőzést, semmiféle hazugságot, takargatást.

A rege szerint Kansza király megtudta, hol rejtőzik Krisna és mindenféle fondorlatot eszelt ki, hogy eltegye

láb alól, de az isteni ifjú minden veszedelmen győzedelmeskedett. Kansza ekkor taktikát változtatott, úgy tett, mintha elismerné unokafivérének jogait és nagy tiszteletadással hazahívta. A visszatérés alkalmából a király ünnepi birkózóversenyt rendezett, Krisna is résztvett benne; az volt a terv, hogy egy irtózatosszerű, odáig legyőzhetetlen bajnok majd kitöri a gyűlölt ifjú nyakát a viadalban. Csakhogy Krisna keresztüllátott a sötét szándékon, legyőzte ellenfelét és megölte a gonosz királyt is. Így teljesedett be Nárada jóslata. Krisna aztán fivérével, Balarámával, — akiben Visnu lényegének egy része élt, míg őbenne magában Visnu teljes istensége öltött emberi testet — elhagyta szülőföldjét, elvándorolt a nyugati tengerpartra — Káthjávárba — és ott megalapította Dváraka városát. Itt uralkodott aztán a jádava népen, fivérével megsztva a hatalmat. A Mahábháratában nagy szerepet játszik: a Pándava hercegek pártfogó barátja és a testvérenemzetségek nagy csatájában Ardzsuna harciszekekerét hajtja. Ekkor, a szörnyű csata kezdete előtt mondta el Ardzsunának, a Pándava hősnek a *Bhagavad-Gítát*, «A Magasztos szózatát», s ez a hindu világnézetnek és isteneszmének legtökéletesebb összefoglalása és mainapig is a legszentebb könyvek egyikének számít a hinduk előtt. A Krisna-legendák végül elbeszélnek, hogy amikor az istenember földi pályájának vége elközelgett, a jádava nép törzsei irtó testvérháborúba keveredtek egymással, Krisna pedig elvonult a rengetegbe, hogy ott szent elmélyedésében várja be anyagi testének halálát, az elkerülhetetlen és szükséges véget. Egy félvad bhil vadász az erdő félhomályában pihenő öznek vélte a mozdulatlan Krisnát és nyílával leterítette.

Krisna életének sok fontos mozzanata fűződik tehát Gudzsarát földjéhez. Ma is Dvarkának nevezik a káthjávári félsziget északnyugati kiszögellésén fekvő helyet, s ez a név az ősi Dváraka népnyelvi változata. A félsziget nyugati partvidékén több híres szenthely őrzi Krisna földi vándorlásának emlékét. A Dvarka templomot a hinduk egész India egyik legszentebb tirthájának, zarándoklőhelyének tartják és évente igen sok hívő keresi fel. Ezen a vidéken érde-

kes nép lakik : az úgynevezett *vaghír-rádzsputok*, akik valamikor hírhedt tengeri kalózok voltak, évszázadokon át sarcolták a nyugati part közelében járó kereskedőhajókat és még a mult század elején is veszélyeztették a tengeri utakat. Ma már persze nem űzhetik régi kalandos foglalkozásukat, de a tengerhez azért nem lettek hűtlenek. Rádzsput származásukra nagyon büszkék, mindegyikük a szó szoros értelmében királyfinak tekinti és vallja magát.

Messzebb lenn, délen, *Véraval* közelében, nevezetes templomrom áll azon a helyen, ahol a legenda szerint a jádavák testvérharca dült egykor. Ez a *Szómnáth*-templom, a Pátan nevű városka szélén, egészen a tengerparton. Ezt rabolta ki India első muzulmán hódítója, Mahmud, Ghazni szultánja; 1024-ben végigsarcolva a Pandzsábot, egészen idáig nyomult, mégpedig olyan gyorsan haladva lovaseregével, hogy mire a rádzsput fejedelmek jöttének hírért vették és felkészültek, Mahmud már visszatért országába s biztonságba helyezte zsákmányát. De a megerősített templom bevétele nem volt könnyű : rádzsput védői keményen küzdöttek és ötvenezer ember holtteste fődte a csata-teret. A történelem feljegyzi, micsoda mérhetetlen kincseket vitt magával Mahmud Szómnáthból, s így következtethetünk arra, milyen páratlanul pompás és gazdag lehetett ez a templom. A régés hagyományok szerint a szómnáthi templomot eredetileg aranyból építették, de elpusztult, mire másodízben ezüstből épült fel. Ez sem maradt meg és maga Krisna építtette volna a harmadik templomot, ezúttal fából és csak ennek elpusztulta után emelték itt a kőtemplomot, amelynek romjai ma is láthatók. A valóság az lehet, hogy a templomban, amikor felépült, mind a négy anyagot bőven alkalmazták, de — érthető okokból — a sok pusztítást csak a kő élhette túl. Hiszen a muzulmánok három ízben is kifosztották és elpusztították. Szómnáth túlélte a sok viszontagságot és a hinduk szemében megőrizte szent jelentőségét. Mindig újra és újra helyreállították a templomot, természetesen már egyre igénytelenebb formában, míg aztán a XVIII. század elején Aurangzib nagymogul, a hinduság engesztelhetetlen üldözője olyan alapo-

san leromboltatta, hogy azóta is rom maradt. Amikor az angolok 1842-ben az akkori afghán háború kapcsán megszállták Ghaznit, Mahmud szultán egykori székvárosát, megtalálták ott Szómnáth templomának pompásan, remekbe faragott kapuszárnyait is; ezeket aztán Nott tábornok visszavitte Indiába és Ágrában, a régi mogul várkastélyban helyezte el. De a többi kincs nem került meg, hiszen aranyból, ezüsből, elefántcsontból volt és a XI. század óta bizonyára igen sokszor cserélt gazdát, szétkallódott, szerteoszlott az anyag titokzatos útjain. Az egykorú muzulmán krónikák feljegyezték, hogy Szómnáthban a vallásos áhítat tárgya egy hatalmas *kő-lingam* volt, ami Síva phalikus kultuszával kapcsolatos, és hogy a központi csarnokban ötvenhat nagy faoszlop állt, amelyek ólommal voltak borítva. A Szómnáth templomot tehát Sívának szentelték, a név is erre mutat: *Szóma-Náth*, a Hold Ura: Sívát ősidők óta úgy ábrázolják, hogy fején, hajfürtjei közt viseli a Holdat. Igen tanulságos az a hagyomány, hogy a harmadik Szómnáth templomot maga Krisna, tehát az emberi testet öltött *Visnu* emeltette *Síva* tiszteletére. Ez azt fejezi ki, hogy a hinduizmus két főágazata, a sívaizmus és a visnuizmus közt nincsen valóságos ellentét. A Dél-India legdélibb csúcsán álló Rámésvaram templomról is azt tartja a hagyomány, hogy eredetileg Ráma, tehát szintén *Visnu* földreszállt alakja építette ugyancsak *Síva* tiszteletére. A hindu tan szerint *Ísvara*, az *Egyisten*, három személyben nyilvánul meg, de a három személy — *Brahmá*, *Visnu*, *Síva* — lényegben egy. Amikor tehát *Visnu*, az Élet fenntartója, földi alakot öltött, emberi mivoltában példát adva Isten tiszteletére, *Síva* személyének hódolt. Elvégre nem hódolhatott önmagának! Ezek a kibogozhatatlanul egybeszövődött ősi mitoszok eredményezték, hogy a hinduizmus, jóllehet rengeteg sok vallásforma, felekezet és szekta van benne, amelyeket sohasem szabályozott hierarchikus központi tekintély, szellemében jobban megőrizte belső egységét, mint például a sokkal szervezettebb kereszténység, amely — sajnos — több, egymással többé-kevésbé szembenálló irányzatra szakadt a történelem folyamán.

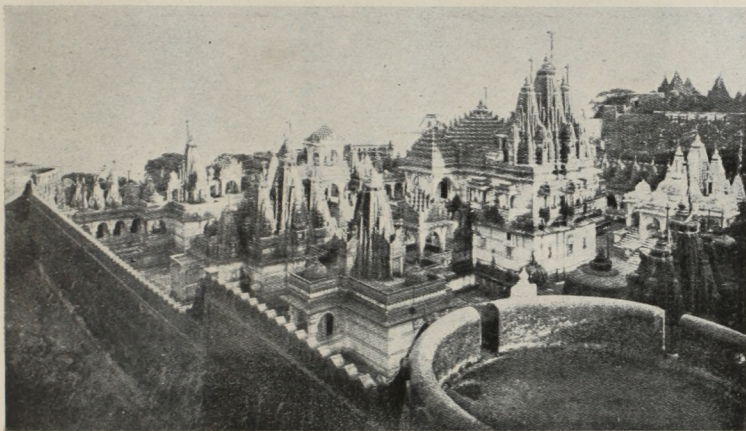
A Szómnáth templomból csak a kőváz maradt meg, a márványból készült részeket is már réges-régen széthordták. De még így is imponáló, érezni rajta, milyen nagyszerű alkotás lehetett valamikor. A négyszögletű előcsarnok jellegzetes hindu kupolája aránylag jó állapotban van, ebből az előcsarnokból aztán a templom belső, nyolcszögletű csarnokába lépünk. A nyolcszögletű középteret oszlopsoros folyosó veszi körül. Kevés maradt meg az egykori domborművekből és faragványokból, de amennyi megmaradt, az arról tanúskodik, hogy Szómnáth építői évszázadokkal a rádzsputánai híres, régi dzsaina-templomok létrejötte előtt olyan művészetet fejlesztettek ki, amelyet a későbbi dzsaina-építők is követendő mintának tekintettek.

Úgy két kilométernyire Szómnáthtól, helyesebben Pántantól, másik szenthely van: *Tribéni*, a Harana folyónak egy kisebb folyóval való összefolyásánál. Ez is igen szent jelentőségű, ősi tirtha — vallásos fürdőhely — s a zarándokok áhított célpontja. A regék szerint itt állt az az erdő, amelyben a vadász nyíla megölte Krisnát. Több szentély és fürdőhely van itt. A régi Naptemplom félig rombadőlten emlékeztet Mahmud szultán barbár pusztítására. Ugyancsak ezen a térségen áll az az aránylag újkeletű templom, melyet a XVIII. század vége felé az elpusztított Szómnáth-templom pótlására építtetett *Ahalja Báí*, Málhar Rao Hólkar marátha fejedelem felesége. Érdekes nő lehetett ez a nevezetes marátha nagyasszony, akiről angol kortársak is feljegyezték, hogy amikor özvegyen naradt és a maga kezébe vette a reámaradt ország — a későbbi Indor állam — vezetését, bámulatós bölcseséggel, gyakorlatias rátermettséggel kormányzott, tiszteletben tartva a nép jogait, s uralmának harminc esztendeje alatt általános jólétet, megelégedést teremtett országában. Közben, mint lelkes hindu nőnek, arra is jutott ideje, energiája és pénze, hogy egész sereg szent helyen templomokat építtessen, régi szentélyeket rendbehozasson és a tirthák fenntartásáról gondoskodjék. Ahalja Báí maharáni itteni templomán az a legérdekesebb, hogy voltaképen két templom áll egymás fölött: a kívülről látható építmény egy másik, földalatti templomcsarnok

fölött emelkedik. Az egész épület nem nagy, művészi szempontból sem nevezetes, de érdekes és eredeti.

Ahalja Báiról feljegyezték, hogy amikor leányának ura meghalt, a fiatal özvegy ragaszkodott elhatározásához, hogy férje halotti máglyáján tűzhalálban követi urát a más-világra. Az anyakirálynő hiába kérlelte, hasztalan igyekezett lebeszélni. S amikor látta, hogy leányának elszántsága megingathatatlan, ő maga is megjelent a tragikus szertartáson és áhítatos imádságba mélyedve, nyugodtan végignézte leánya önfeláldozását. Ez az eset arra vall, hogy az özvegyek elégetése — mint ahogyan föntebb már egyszer említettük — távolról sem volt általánosan kötelező, s az özvegyek akárhány esetben maguk ragaszkodtak a tűzhalálhoz, amely őket *szatí*-vá, tiszta, nemes, tökéletes aszszonnyá avatta. Ennek a szokásnak az a hit volt az alapja, hogy ha a nő követi urát a halálba, akkor majd a következő születésükben is újra egymáséi lesznek.

Távolabb a tengerparttól, Dzsunagarh mellett emelkedik a *Girnár*-hegy. Ez a rádzsputánai Ábu hegyének gudzsaráti mása: nagyszerű dzsaina-templomok állnak rajta. A hegy a dzsainák ősrégi szenthelye, régen Uddzsajantának nevezték és Némnáthnak, a huszonkettedik Tirthankarnak szentelték. De nemcsak a dzsainák szemében volt szent ez a hely, hanem — mint az Indiában gyakori — a többi vallás hívei is szentnek tartották. Láttuk, hogy Ábu hegyén is vannak hindu templomok a dzsaina-szentélyek mellett és például lenn a Dekkanban, a híres ellurai szenthelyen hindu, buddhista és dzsaina templomok váltakoznak. A *Girnár*-hegyen is van buddhista emlék: egy úgynevezett Asóka-oszlop, a hegy tövében. Asóka, a Maurja-dinasztiából való császár, India legnagyobb uralkodója, aki Kr. e. a III. században élt, a buddhizmus lelkes pártfogója és terjesztője volt és hatalmas birodalmának minden tartományában oszlopokat állíttatott fel, amelyekre rávésette kormányzatának főbb törvényeit és elveit, csupa nemes és humánus eszmét. Följebb, a hegyoldalban, a *Damódara* nevű hindu templom Krisna, tehát Visnu kultuszának szolgál, még odébb a *Bhavanáth*-templom Síva híveinek szemében szent.

A «Szent Hegy» Szatrandzsajában.

Az «ökörszáj» forrás Abu hegyén.

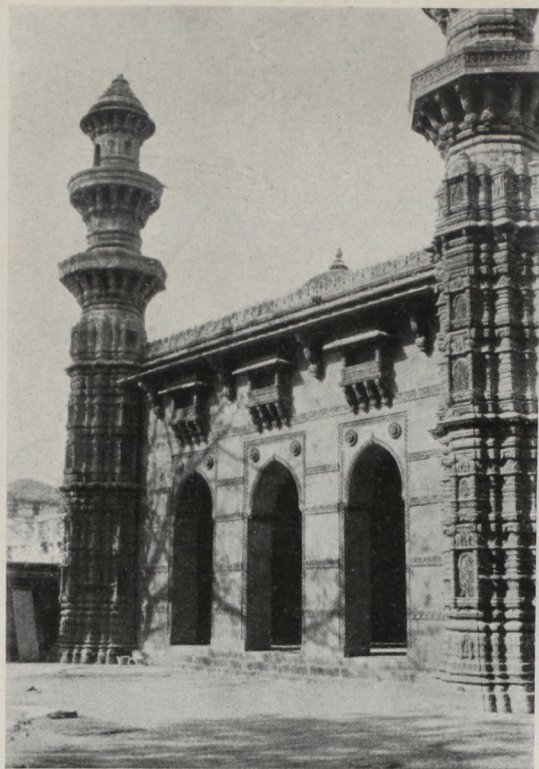
A Gaumukh szentély Abu hegyén.

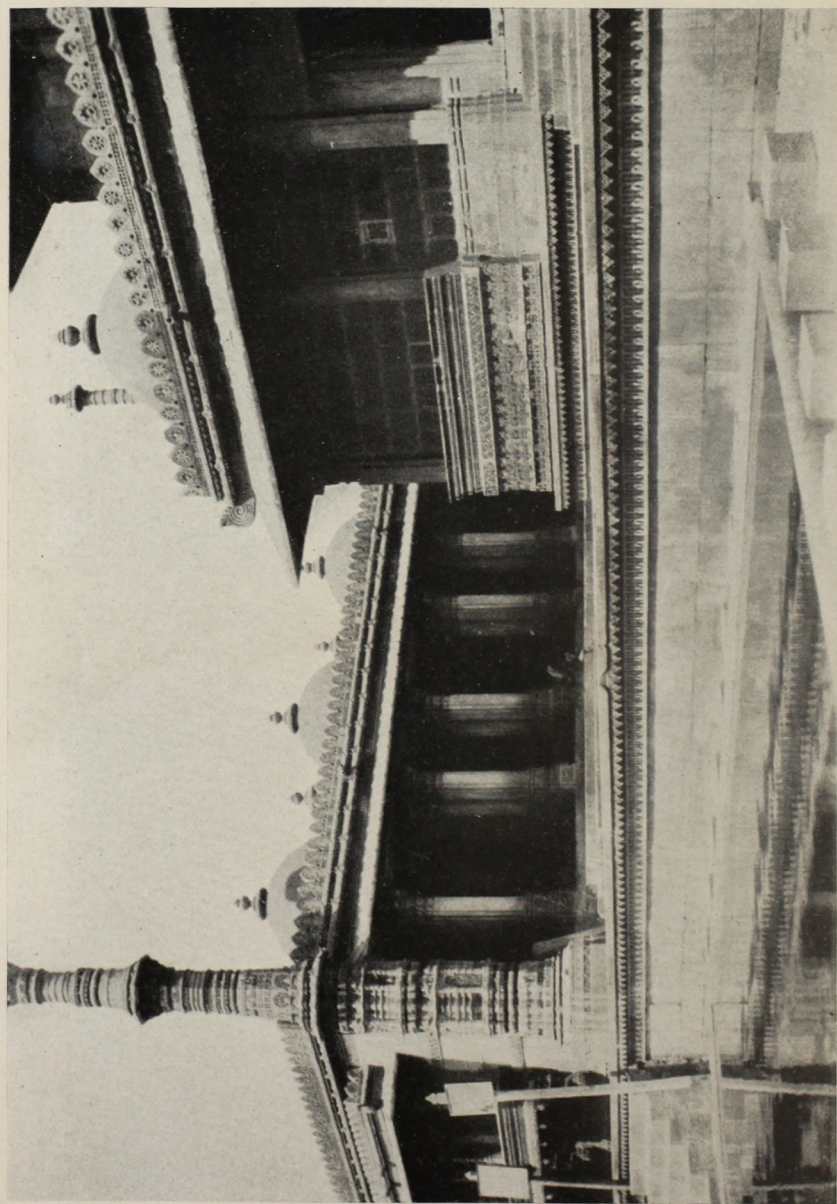
A szárkhedzsi síremlékek.

A Badal vár Ahmedábádban.

Mecsetkapu Ahmedábádban.

Jellezetes ahmedábádi mecset és síremlék.

Az ösvény innen meredekebbé válik, s még magasabban annyira fárasztó, hogy a legtöbb európai nem gyalog kapaszkodik fel, — amennyiben egyáltalán rászánja magát a túrára, — hanem az úgynevezett *dhóli*-t veszi igénybe. Különben sok indus zarándok is így tesz, különösen a nehézkesebbek és a jómódúak. A *dhóli* igen furcsa jármű, ha ugyan járműnek lehet nevezni egy két arasz széles és ugyanolyan hosszú deszkát, amely négy sarkán felfüggesztve, egy hosszú rúdon imbolyog. A rudat négy markos kuli emeli a vállára, a páciens ráül a hintára — enyhítő körülmény, hogy vánkös-féle van rajta — és így cipelteti fel magát a hegyre. Az ösvény helyenkint igen keskeny és szakadékok szélén visz, úgyhogy a *dhólinál* terjedelmesebb eszközzel nem lehetne följutni. Mert máskülönben ennek a járműnek van egy kényelmesebb formája is, amelyet fenn, északon, némely himálajai üdülőhelyen használnak: a *dandi*, ezen a kis ülődeszka helyett csónakalakú kas lóg le a rúdról s a gyerekkocsira emlékeztető kasban sokkal kényelmesebben elhelyezkedhetik az utas.

A Girnár-hegyi dzsaina-templomokkal kapcsolatban az a legcsodálatraméltóbb, hogy vajjon miképpen hordták fel ide az építőanyagot, a nagy márványtömböket és mindent, amire a mestereknek szükségük volt. Ma még a gyalogosnak vagy a *dhóli*-nak is eléggé viszontagságos a feljutás. De az indiai építők és építtetők nem riadtak vissza a nehézségektől és akadályoktól. Meg tudtak oldani minden problémát, és meglehet, minél nehezebb volt a feladat, annál nagyobb érdemet láttak a teljesítményben. Annyi kétségtelen, hogy a régi India fiai sokkal tevékenyebb szelleműek, vállalkozóbbak és fürgébbek voltak, mint mai utódaik. A lendület lecsökkent bennük, de ez nem jelenti, hogy megfelelő körülmények, nagy átalakító hatások ne ébreszthetnék fel az indusokban a teremtő energia feszülő erőit, hiszen a mult azt bizonyítja, hogy ez nem hiányzik lelki alkatukból. Európában is tudunk népekről, amelyek tunya elhanyaglásukból a kellő hatásra föl bírtak ocsúdni és az egész világot meglepték újraébredt, nagyszerű tevékenységükkel. Egyetlen népről sem lehet végérvényes ítéleteket formálni,

legföljebb annyit mondhatunk róluk, hogy ma és bizonyos okok folytán ilyenek vagy olyanok, de nem állíthatjuk, hogy sohasem lehetnek mások! A Girnár hegy alkotásai vagy méginkább India leghatalmasabb elgondolású műremeke, az ellurai sziklatemplom, olyan óriási energiáról és szívós, lankadatlan alkotókészségről beszélnek, amilyenhez fogható az aktivitásáról híres Nyugat, maga a túlfeszítetten aktív, legfiatalabb Nyugat, Amerika sem mutatott fel eddig.

Ha keresztülvergődünk az ösvény legnyugtalanítóbb szakaszán, a meredek sziklafalba vájt keskeny úton, amelyet egyik oldalon mélység, a másikon szinte függélyes sziklafal határol, akkor lassankint elérjük a dzsaina templomok csoportját. A szirtfok szélén állnak ezek és ha talán nem is olyan pompás és gazdag bennük a részletek kidolgozása, hatásuk még meglepőbb, még lenyűgözőbb, mint a Dilvara templomoké Ábu hegyén.

A legnagyobb templom Némnáth Tirthankaré. Nagy, hosszúkás, nyitott udvar közepén áll, s az udvart oszlopcsarnokos folyosó veszi körül. Ebben olyan fülkék sorakoznak, mint amelyeket a Dilvara templomokról szólva leírtunk, s a fülkében a különböző Tirthankarok ülő szobrai trónolnak. Mind fehér márványból valók s az egész templomban nagyon bőkezűen bántak ezzel a nemes és értékes anyaggal, ha nem is építettek mindent belőle, mint Ábu hegyen. Éppen elég nehéz lehetett felhozni ide a márványt, a gránitot azonban a helyszínén találhatták. A templomba kettős előcsarnokon át jut be a látogató. A központi nagy csarnok oszlopaít, falait és tetőzetét is gazdag domborművek, faragványok díszítik, jellegben hasonlóak a Dilvara-templomokéihoz. Itt a nagy csarnokban áll Némnáth nagy fekete szobra. Némnáth alakját rendszeren fekete kőből faragták ki, ennek bizonyára valami jelentése van. Az előcsarnokban látható régi feliratokból kiderül, hogy a templomot a XIII. század vége felé ismételten is renoválták, de eredetileg valószínűleg a XI.—XII. században épült, mint a legtöbb nevezetes dzsaina alkotás.

A két dúsgazdag kereskedő és miniszter fivér, *Vasztupála*

és *Tédzspála*, akik a Dilvara-templomok egyikét építették az Ábu hegyen, a dzsainizmusnak ezen a másik szent helyén is nagy templomot emeltettek a XII. században. Ez eltér a szokásos formától és tulajdonképpen három egybeépített templomból áll. Nagyszerű alkotás, de nem olyan páratlanul gazdag, mint az Ábu-hegyi. Különben is lehetetlen a Girnár templomait olyan részletesen méltatnunk, mint ahogyan a Dilvara és az acsalgarhi templomokat ismergettük, mert akkor ez a könyv messze túlnövekednék a megengedett terjedelmen. Hiszen itt a Girnár hegyen még tizennégy dzsaina-templom van, nem is beszélve a hindu alkotásokról! De lényegükben ezek is mind ugyanazt a dzsaina stílust és művészetet képviselik, mint a már látottak. A hindu szentélyek a dzsaina templomcsoport fölött, a hegy csúcsán s ennek közelében állnak: lejjebb a *Gaumukhi* szentély egy hűsvizű forrásnál, s fenn, a körülbelül 1000 méteres csúcs tetején, *Ambá Mátá* temploma. *Ambá Mátá* — mindkét szó «anyát» jelent — Síva feleségének, Párvatínak egyik jelzője, és miután a Síva—Párvatí-pár a tökéletes házastársak mintaképe, az egygyévált kettősség szimbóluma, fiatal hindu házaspárok — elsősorban bráhmanok — fel szokták keresni a szentélyt, hogy az isteni Anyához fohász-kodva, frigyükre áldást és hosszas boldogságot kérjenek. Sívának egyik megjelenése a félig férfi, félig nő *Ardhanári*, s hogy ezt a feloldhatatlan egységet jelképesen magukra is vonatkoztassák, az áldásért esdő fiatal házaspárok összekötik a ruhájukat s így járulnak virág- és gyümölcsáldozatukkal az istenség elé.

Nagyszerű benyomásokkal, feledhetetlen élmények emlékével hagyjuk el a szent hegyet, hogy visszatérve Dzsunagarhba, továbbutazzunk és felkeressük Káthjávárnak egy másik, szintén híres, nagyjelentőségű szenthelyét, a *Satrun-dzsaja* hegyet. Ez a félsziget délkeleti részén emelkedik, körülbelül 50 kilométernyire a Cambayi öböl tengerpartjától. Kis vasúti szárnyvonal visz Pálitánáig, s innen jó két kilométernyire emelkedik a dzsainák szent hegye. Csak körülbelül 600 méter magas, de jelentősége tútesz talán még a Girnáron is. Ezt bizonyítja a rajta épült templomok soka-

sága : nyolcszáznál több templom vagy szentély népesíti be a hegyet. Valóságos templomváros. Városhoz foghatóvá teszi a helyet az is, hogy a templomok körét fal zárja be. A templomok, amelyek a már többször jellemzett dzsaina-építőművészet pompás példái, legnagyobbbrészt a XI—XII. században épültek, de a muzulmánok pusztításai után a XVI. században nyerték mai alakjukat. Ezekhez a régi templomokhoz egész sereg újabb, sőt egészen új templom is járul. A dzsainák ma is híresek arról, hogy bőkezű templom-építők, úgyszólván Rádzsputána és Gudzsarát minden városában megtaláljuk a modern dzsaina-templomokat. Ezek is a régi, hagyományos stílust követik, szépek és művésziek, de távolról sem olyan gazdag a díszítésük, nincsenek bennük olyan utolérhetetlen faragványcsodák, mint a XI—XII. század alkotásaiban.

Nagyjából bejártuk a Káthjávári félsziget legfontosabb selyeit, de akár külön kötetet lehetne írni erről a területről. A városokon és templomokon, régi és újabb műalkotásokon kívül Káthjávár még arról nevezetes, hogy kitűnő lovakat tenyésztenek itt, s méginkább arról, hogy az egykor régen egész Indiában otthonos oroszlán ma már csak a káthjávári dzsangalokban él. Kevés van belőlük és védelem alatt állnak. Egy-egy fejedelem csak nagyon magasrangú, előkelő vendég tiszteletére rendez oroszlánvadászatot, s olyankor is meghatározzák az elejthető állatok számát. Általában még ilyen ritka vadászatra is alig kerül a sor, és az a törekvés, hogy az indiai oroszlánnak csaknem kihalt fajtáját megóvják a végleges pusztulástól.

X. Ahmedábád és Szabarmati.

Ahmedábád egy régebbi hindu település, Aszaval helyén jött létre ; I. Ahmed szultán, Gudzsarát hódítója alapította 1411-ben. A helyi hagyomány szerint egy szent *pír* azt mondotta a szultánnak, hogy városa csak akkor lesz tartós életű, ha legalább öt olyan Ahmed nevű hithű muzulmán

akad lakói közt, aki még soha életében nem mulasztotta el a Korán előírta napi öt imát. Megindult a keresés, de bizony a szultánon magán, a szent píren, akit szintén Ahmednek hívtak, és még egy jámbor öregén kívül nem akadt több olyan Ahmed az újkeletű városban, aki ne mulasztotta volna el olykor az imáit. Végül is máshonnan kellett felkajtatni még két darab Ahmedet, akik megfeleltek a követelménynek. De megérte a fáradságot, mert «Ahmedváros» nagyszerű fejlődésnek indult. Egy évszázadon keresztül, amíg a gudzsaráti szultánok dinasztiája nagy és hatalmas volt, Ahmedábád is egyre gyarapodott, de aztán a fejedelmi ház hanyatlásával együtt a város is hanyatlásnak indult. 1578-ban a mogul birodalom bekebelezte Gudzsarátot s ettől az időtől kezdve Ahmedábád megint viruló város lett. Általában Ahmedábád fejlődése mindig pontosan tükrözte a fölötte uralkodó hatalom állapotát; a mogul birodalom gyöngülése s a marátha előretörés kora megint megfosztotta jelentőségétől, míg aztán a Pax Britannica alatt újra fellendült, ezúttal ismét a korszak szellemének megfelelő módon, amennyiben nagyszabású és fontos ipari és kereskedelmi központtá vált.

Ahmedábád rendkívül gazdag a műemlékekben. A legtöbb és legszebb alkotás a gudzsaráti dinasztia fénykorából, vagyis a XV. századból és a XVI. század elejéről való. Az ahmedábádi muzulmán épületeket különösen az jellemzi, hogy alig akad köztük tiszta szaracén-muzulmán stílusú mű; csaknem kivétel nélkül a hindu építészet jellegzeteségei uralkodnak rajtuk. Nyilván hindu építőmesterek és kőfaragók dolgoztak itt, ugyanúgy, mint az első hindusztáni muzulmán-dinasztiák korában Delhiben, de Ahmedábád építői egészen sajátos, «gudzsaráti»-nak nevezhető keverékstílust fejlesztettek ki. Ennek alkotásai egészen egyedülállóak, nem hasonlítanak sem a hindusztáni, sem a rádzsputánai, de még a többi gudzsaráti építkezésekhez sem. Ezért külön érdemes fölkeresni Ahmedábádot, bár némileg félreesik a főútvonaltól, amelyet India idénylátogatói szoktak követni.

A közel háromszázezer lakosú várost nem ismerhetjük

meg, ha túlságosan sietünk; több nap kell hozzá, mert annyi műemlék és látnivaló akad, hogy a benyomások zürzavarba keverednek és nem eredményeznek világos képet, éles körvonalú emlékeket. Többször is fel kell keresni az egyes épületeket, mert nagy részük annyira hasonlít egymáshoz a stílus és alapformák tekintetében, hogy az ember utólag már nem tudja, melyik volt melyik. Így, amikor csak leírásban ismertethetjük az ahmedábádi műremekeket, még kevésbé lehetséges világos áttekintést adni róluk. Ezért csak néhány kiemelkedő, különösen jellegzetes mecsetről, síremlékről, templomról emlékezünk meg.

A város közepén a főút egész szélességét nagy, hármas ívnyílású kapu, a *Tin Darvaza* foglalja el. A város különböző pontjain több kapu emlékeztet a település egykori kerületére s az ezt bezáró falra. Azóta Ahmedábád erősen megnövekedett és szétfeszítette a várfalak övét; a régi falból csak helyenként maradt meg egy-egy részlet. De a kapukat, igen bölcsen, meghagyták — nem követtek olyan badarságot, mint mi, akik például annakidején lebontottuk a Várban az eredeti Bécsi-kaput, hogy pár évtized múlva újra felépítsük, talmi «régiséget» hazudva az amúgyis alaposan elrontott környezetbe. A hármas kaputól nem messze emelkedik Ahmed Sáh-nak, a város alapítójának mecsetje, a *Dzsámi Maszdzsid*. Nem túlságosan nagy, de nagyon érdekes és szép építészeti alkotás. Különössége abban áll, hogy oszlopcsarnokával és vízszintes rétegekből felépült hindu ál-kupolájával inkább emlékeztet hindu vagy dzsaina templomra, mint mecsetre. Főleg abban tér el a hindu vagy dzsaina művektől, hogy nincsenek benne szobrok vagy élő-lényeket ábrázoló domborművek. A mecset minarétjei is hindu konstrukciót mutatnak és — erősen ingadoznak a szélben.

Ugyancsak forró nap volt és jólesett belépnem a homályos, hűs mecset csarnokába, harisnyás talppal járva a hűvös márványpadlón. A hívők régen rájöttek, hogy a nagy melegben nincs kellemesebb hely, mint a mecset belseje; elég szép számmal voltak jelen az egyébként üres csarnokban és mélységes áhítattal — aludtak a hűs padlóra leterített,

magukkal hozott keskeny gyékényeken. Egyik-másik még vígan hortyogott is. Ilyenkor a muzulmán indusok csak egészen könnyű fehér muszlin ingfélét és bugyogót hordanak, de némelyik idősebb bácsi még az inget is levetette, hogy annál jobban hűsölhessen. A turbánt persze mind a fején hagyta, mert a muzulmánnak nem illik födetlen fővel járnia, még kevésbé mecsetbe lépnie. A modern muzulmánok, akik például európai ruhát és kalapot viselnek, a *namáz* — előírással ima — elvégzésekor legalább zsebkendővel kötik be a fejüket és ha mecsetbe mennek, feltétlenül turbánt kötnek, vagy az indiai muzulmánok közt gyakori perzsa prémessapkát teszik fel. Az alvóknak itt a turbán különösen jó szolgálatot tett, mert sokrétű, vastag teker-cseivel kitűnően pótolta a kisvánkost.

Kelet templomaiban és mecsetjeiben mindenütt megfigyelhetjük, hogy a hívek otthonosan érzik magukat a szentelt körzetben és az imán vagy más vallásos ténykedéseken kívül is örömet idéznek ott. A hindu templomok vagy a mecsetek udvarán egyaránt vízmedence van és ennek vize nemcsak a vallásos mosakodás céljára szolgál, hanem hűsölésre, kellemes időöltésre is. Senkisémet találja tiszteletlenségnek, illetlenségnek, ha a hívő jóleső fürdőt vesz a medencében, aztán pedig lefekszik az udvart rendszerint szegélyező oszlopsoros folyosó árnyékában, vagy benn a templom csarnokában aludni. A keleti ember szemében a szent épületek nem csak ünnepi alkalmakra valók, hanem hozzátartoznak mindennapi életükhöz; a hívők bizalmas, bensőséges kapcsolatban állnak templomukkal vagy mecsetjükkel. Megvallom, a forró napon tett hosszas séta után határozottan irigyeltem a hűs padlón pihenő muzulmánokat. . .

A belső csarnok küszöbén fekete kőlap üt el a környező padló tábláitól. Hindu vagy dzsaina szoboralakot, «bálványt» sülyesztettek itt egykor a talajba, fejjel lefelé, úgyhogy felfordított talapzata küszöbül szolgáljon és az igazhitű muzulmánok lábbal tapodhassák a «káfirok» megvetett bálványát. De mivelhogy nem vagyok muzulmán és nem vetem meg annyira a hinduk «bálványait», mint a

Próféta hívei, azértis átléptem a küszöbön és nem tapostam rá a fekete köre.

Ahmed Sáh síremlékében, amely a Dzsámi Maszdszidtől nem messze áll, legszebbek a faragott kőből, áttört mintával készült nagy ablaktáblák. Az ahmedábádi régi muzulmán épületek különben is szinte tobzódnak ezekben a finomművű, áttört csipkére emlékeztető kőtáblákban. Legnagyobb részük a XV. századból való, tehát jóval megelőzték a Delhi és Ágra mogul palotáiban lévő hasonló ablaktáblákat. A *Ráni Szipríról* elnevezett mecset főépülete nem is áll egyébből, mint csupa hatalmas, áttört, pompásan kifaragott táblából, amelyeket oszlopok szegélyeznek. A faragott csipkézet gazdag geometrikus mintákat mutat, de például a *Szidi Szejjid* mecset ablaktáblái már eltérnek ettől az általános jellegtől és fát ábrázolnak, az ágak és lombok bonyolult, hajló vonalakból álló rajzával.

A mecsetek és síremlékek legtöbbször minarétek díszítik s ezek is egészen eltérnek a muzulmán világ más tájain látható tornyoktól. Rajzuk, körvonalaik, felszíni díszítésük, minden részletük hindu stílust mutat, a jellegzetes hindu vízszintes rétegek egymás fölé emelkednek s ebből áll elő a muzulmán minarét alakja, két-három kiugró erkéllyel, de a tornyocskák tetejét már nem gömbölyű kupola födi, hanem megint csak rézsutosan keskenyedő vízszintes kőrétegek alkotnak rajtuk csúcsbafutó kupakot. A hindu és muzulmán építészeti vagy díszítő elemek elválaszthatatlannal keverednek; a könyvünkhöz is mellékelt egyik képen nagyon jól megfigyelhetjük ezek váltakozását: a kis mecset homlokzati falában három szabályos szaracén stílusú ívnyílásos ajtó van, közöttük síma fallal, de ezt a muzulmán jellegű homlokzatot minarétek keretezik be, amelyek, ha a kiugró erkélyektől eltekintünk, akármely hindu vagy dzsaina templomhoz is tartozhatnának. Hindu stílusú a három kis erkélyféle ablak is az ívelt ajtónyílások fölött, de az egész épület fölé már szabályos, bár alacsony szaracén kupola emelkedik.

A város szívében van a *Bhadar vár*, amelyet a város alapítója, Ahmed Sáh építtetett, de az erőd neve mégis

hindu, mi több, a muzulmánok szerint pogány, mert tulajdonképpen *Bhadrá*, s ez Síva feleségének, Párvatínak vagy Kálinak egyik elnevezése. A Bhadar vár keleti oldalán mogul palota áll, ezt Ázam khán birodalmi helytartó építtette a XVII. század első felében.

A muzulmán uralom évszázadai nem kedveztek a hinduk templomépítésének, Ahmedábádban nincsenek régi hindu vagy dzsaina műemlékek. De a modern időkben mind a két felekezet igyekezett pótolni a mulasztást. A múlt század közepén épült fel a *Szvámi Nárájan* nevű hindu templom és körülbelül ugyanakkor a városon kívül egy nagy dzsaina szentély, az úgynevezett *Háthi Szingh* temploma.

A Szvámi Nárájan templom rendkívül érdekes és tanulságos építmény. Azt példázza, hogyan hatottak a legkülönbözőbb stílusok és formák a modern hindu építőkre. Hindu, dzsaina és muzulmán elemek, eredeti jellegüket csaknem teljesen megőrizve kapcsolódnak egymáshoz és ez a sok heterogén elem mégsem ad zagyva eredményt, hanem egészen sajátos, eredeti, de kétségtelenül finom és művészi hatást tesz. (L. a képet.) A talapzat és az oszlopok sora jellemzően hindu, ugyancsak hindu eredetű, de a dzsaina építészetben alakult ki végleg az oszlopfőkből felemelkedő, folyondárokra emlékeztető támasztókarok (tórának) stílusa, vegyesen hindu-dzsaina jellegű az oszlopfők díszje a domborműves alakokkal, viszont a tetőzet párkányának ívelt alakú táblák sorából álló díszje már kimondottan muzulmán elem, noha a párkányzat sarkain és az egyes szakaszok közepén megint hindu figurák és szinte gótikus hatású oromdíszek ugranak elő. Az előcsarnok tetején három kisebb s a közepén egy nagyobb kupola van, ezek kifogástalan, tökéletes szaracén üreges kupolák, akármelyik mecsetet is díszíthetnék, de mögöttük, a belső csarnok fölé északindiai hindu sikhara-kötegtornyok emelkednek. Hibrid alkotás, de az indus építők öröklött, ösztönös ízlését dicséri, hogy a merész stílusegyvelegből egységes hatású művet tudtak létrehozni. S a Szvámi Nárájan templom egyben azt is bizonyítja, hogy a hagyományokhoz való merev ragaszkodás egyáltalán

nem olyan szigorú Indiában, hogy a tehetséges emberek túl ne tehetnék magukat rajta.

A városon kívül, az északi kapu közelében áll a szintén újnak nevezhető, 1848-ban épült Háthi Szingh dzsaina templom. Ezt egészen a hagyományos, régi dzsaina stílusban tartották. Akárcsak a Dilvara templomokban, itt is megvan a nagy, négyszögletes udvar, a belül körülfutó oszlopcsarnokos tornáccal s a fülkék sorával, amelyekben a Tirthankarok szoboralakjai ülnek. Még az anyag is hagyományos: fehér márványból készült. A Tirthankarok fülkéi fölé megannyi kisebb kötegtorony — a hindu sikhara mása — emelkedik. A tulajdonképeni templom két részből áll, előcsarnokból és szentélyből, mindkettőnek padlatát színes márványlapokkal rakták ki. Itt *Dharmanáth* Tirthankar szobra foglalja el a főhelyet, a templomot az ő emlékének szentelték. A szobrot hegyikristályból való ékszerek díszítik, egyébként egyike a már ismert, szabványos kifejezésű dzsaina szobroknak.

De az új időkben már vagy nem voltak olyan gazdag építetők és pártolók, mint a XI.—XII. században, vagy a megváltozott ízlés elégedett meg egyszerűbb formákkal, mert a Háthi Szingh templomot nem borítják olyan sűrűn a fantasztikusan dús domborművek, faragványok, mint például a Dilvara templomokat. A szerényebben alkalmazott faragványok azért nem maradnak el a régmúlt legjobb hasonló alkotásaitól; a művészi készség és képzelet nem vészett el, épúgy élt kilencven évvel ezelőtt a barnabőrű kőfaragókban, mint nyolcszáz évvel előbb, s épúgy él bennük ma is. Csak manapság még kevesebb az áldozatra kész, bőkezű patrónus, aki páratlan műremekekkel akarná megörökíteni nevét. Kevesebb és modernebb célú alkotás jön ma létre, mint egykor, de amit építenek, az mind az indus alkotóképességről beszél és nem válik szégyenére India nagy építészeti multjának. És épülnek még ma is templomok; istenségek, megdicsőült szentek, félistenek, tündérek és démonok alakjai kerülnek ki ma is a kőfaragók keze alól és a szellem, amely évezredekken át remekművek hihetetlen sokaságát hozta létre Indiában, ma is ugyanaz.

Csak alkalom és lehetőség adódjék, s az indus művész vagy mesterember mindig készen áll, hogy eredetit és szépet alkosson, még a legmodernebb feladatoktól sem riad vissza és nyugodtan fölveheti a versenyt a nyugati mesterekkel, akik egy idegen kultúra idegen szellemű műveit csempészik Indiának dicső hagyományokkal gazdag földjére.

A dzsainák nagy szerepet játszanak Ahmedábád életében. Ők tartják fenn a városszerte látható *parabdikat*, a galambdúcra emlékeztető madáretetőket, és hogy a *maítri* — a mindenek iránt érzett szeretet és kímélet — elvének mindenképen eleget tegyenek, jóléti intézményeik nemcsak emberekről, hanem állatokról is gondoskodnak. Az almedábádi *Pindzsrápól*, az elaggott állatok menhelye, megható, de ugyanakkor a nyugati ember szemében kissé mulatságos látvány, vénségtől görnyedő nyugdíjas szamaraival, teheneivel és azokkal a rekeszekkel, amelyekben még egereket is etetnek!

Ahmedábád környékén nagyszerű példáit láthatjuk a már említett mélykutaknak, a kiépített *baólik*nak. Két ilyen kútépítmény is áll egymás mellett kb. egy kilométernyire a város északkeleti kapujától, az úgynevezett *Dádá Hari* és *Mátá Bhaváni* baólik. Kívülről úgy hatnak ezek, mintha kis oszlopos csarnok vagy torony emelkednék a föld színe fölé, de ha belépünk az épületbe, látjuk, hogy a közepén akna van s a sötét víz színe több emelet mélységből tükrözi vissza megkicsinyített képmásunkat. Lépeső vizs le emeletről emeletre, minden emeleten folyosó fut körül, oszlopok támaszkodnak az alattuk lévőkre. Amint lefelé megyünk, egyre komorabb, sötétebb lesz és ránknehezedik a magány hangulata. Végre elérjük a víz tükkrét. Jó mélyen van ez és nem kell félni, hogy a földbe süllyesztett torony fenekén akár a legnagyobb szárazságban is elszikkadjon a víz. Fáradságos dolog lehet a vizet több emelet mélységből felhordani, de hát a víz itt olyan kincs, hogy nem sajnálják a fáradságot. Künn a földeken is mélyreásott kutakból húzzák fel a vizet, de az úgynevezett perzsa-kerék segítségével. Ezen nagy cserépvödörökkel felszerelt láncféle emeli fel a vizet s ez, amint a kerék átfordul, a

merítővödrökből vályuba folyik. A perzsakereket kezdetleges fogaskerek-áttétel segítségével többnyire ökor hajtja, békésen cammog körbe-körbe, tudja a dolgát és biztatni sem kell.

Ahmedábád környékén, úgy egy kilométernyire a várostól délkeletnek, nagy medence gyűjti össze és tartalékolja a vizet. Ez a *Kankarija*, vagyis Kavicsos tó. A mesterseges tó medencéjét a XV. század közepén ásták és építették ki. Érdekes az alakja, mert szabályos harmincnégy oldalú sokszög, amelynek minden oldala közel hatvan méter hosszú. Jókora víztükör, a közepén kis sziget fekszik, s ide hídon, majd az ehhez csatlakozó töltésen lehet bejutni. Itt a tó mellett visz az út *Batva* felé, ez kb. nyolc kilométernyire van a várostól, de érdemes kikocsizni, mert ott áll *Sáh Álám síremléke*. Sáh Álám nagy bölcs és szent hírében állott, különben is olyan családból származott, amelyben több szent is akadt. Gudzsarát egyik leghatalmasabb szultánjának, Mahmud Bigarának, vagyis a «Nagybajuszú» Mahmudnak volt az oktatómestere és lelki vezetője, s a szultán emeltette sírja fölé a remek emlékművet. Mellette mecset áll, de itt a síremlék belseje a legszebb látnivaló: remekbekészült, nagy ablaktáblák áttört, finom mintákkal kifaragott márványcsipkén keresztül dereng be a megszürt világosság, titokzatos félhomály tölti be a csarnokot, amelynek közepén, ugyancsak pompás faragású áttört táblák mögött, a bölcs cenotáfiuma áll. Hosszú fekete ingbe öltözött fakír fogadott, fantasztikus külseje igen jól hozzáillett a hely hangulatához. Mindent megmutatott s az egyik sarokban álldogáló nagy üstdobot is megszólaltatta. A visszhangot verő tompa dobütés egészen kísértetiesen hangzott a misztikus világítású síremlékben. Mindezért persze némi baksis járt az ájtatos férfiúnak, de megérte.

Délnyugati irányban is érdekes régi emlékeket látogathatunk meg a városból. Tizenöt kilométernyire van *Szárkhédzs* (Sarkhej). Kocsink áthalad a Szabarmati folyó hídján és Ahmedábád nemsokára hátunk mögött marad. A folyóparti régi városfal megmaradt és helyenként 15—20 méter magasságot is elér; itt nemcsak az ellenséggel, hanem

a folyó áradásaival szemben is védelmet kellett nyújtania. Az utat ligetek szegélyezik és a fákon vagy az útszélén nagy, szürkebundájú, feketepofájú langur-majmok üldögélnek. Nem félnek, kíváncsian nézik a kocsit. Tudják, hogy senki sem bántja őket.

Körülbelül az út egyharmadánál nagy, súlyos kőépület emelkedik: muzulmán síremlék a XV. század végéről. Két fivér, *Ázam* és *Muázzam* nyugszik benne. Építőmesterek voltak, ők építették a szárkhédzsi mecsetet és sírépületet. Síremlékük itt az út szélén tiszta szaracén-muzulmán stílusban épült, tömör, határozott formái és ékítményei egyszerűek, egyedül az építészet eszközeivel hatnak. De művük, a távolabbi Szárkhédzs, épügy tele van hindu elemekkel és a két stílus keverékével, mint az ahmedábádi muzulmán alkotások. Nagy, mesterséges tó medencéjéhez érünk és kocsink befordul a szárkhédzsi épületesoport udvarára.

Mecset és több síremlék áll itt együtt a medence partján. Az épületek mind a XV. századból valók, legtöbbjüket a már említett «Nagybajuszú» Mahmud szultán emeltette. Itt nyugszik ő maga is a nagy síremlék közepén, mellette a fiai. Külön síremlékben helyezték el Rádzsabáit, a szultán feleségét. Egy híres régi muzulmán szentnek is van itt síremléke, s ezt nagyszerű áttört ablakrostélyok díszítik, amelyek azonban itt nem márványból vagy kőből, hanem vörösrézből készültek. (Meg kell itt jegyezni, hogy az indiai muzulmánok a vörösrézet használják, míg a hinduk a sárgarézre esküsznek, ezt rituálisan «tisztának» tartják.) Az épületesoport közepén álló mecset egyszerű, de nagyon nemes stílusban épült; hindu oszlopokkal és vízszintes tetőgerendákkal, a kupolák is a már többször ismertetett hindu módszerrel készültek. A mecset és a síremlékek belseje komoly, emelkedett hangulatú. Mahmud Bigara emlékét úgy látszik ma is becsben tartják az itteni muzulmánok, mert friss virágok borítják cenotáfiumát.

A medencét és a vízében tükröződő épületeket legszebb képben a tó másik végén emelkedő oszlopcsarnokból láthatjuk. Ez az oszlopcsarnok, noha az idő alaposan megviselte, előkelő, arányos alkotás: tökéletesen hindu stílusban ké-

szült, mint a szárkhédzsi és ahmedábádi emlékművek általában. Ez annál különösebb, mert Szárkhédzs építőmesterei, Ázam és Muázzam, Khoraszánból jöttek a szultán udvarába, tehát idegenek voltak.

Visszahajtatunk Ahmedábádba, mert még csak a város régi műemlékeivel készültünk el. A mai Ahmedábád is megérdemli figyelmünket. Főutcáin, bazársoraiban és ipari negyedében sürgőforgó élet zajlik. A régi műiparok éppúgy otthonosak, sőt híresek itt, mint a modern iparágak. Egész sereg nagy szövőgyár dolgozik Ahmedábádban, munkások ezreit foglalkoztatva. De a modern ipar, minden jelentősége mellett sem olyan érdekes, mint a régi. Ezt a bazársorok műhelyeiben és üzleteiben végigélvezhetjük, valóságos kiállításal érnek fel. A sárgarézből vagy vörösrézből készült különféle díszművek, dobozok, asztallapok, ellenzők hagyományos mintákkal készülnek, de ezek mindig elegánsak, változatosak és szépek. A fafaragók műhelyei és raktárai szebbnél szebb darabokkal vannak telve, ezek aránylag nem is drágák. Persze, alkudni muszáj, ez elengedhetetlen szabály Keleten. Színes, nyomtatott kelmék, arannyal mintázott terítők, pókháló finomságú *kimkhuáb* fátylak, dús brokátok készülnek Ahmedábádban, vetekedve a lakhnai «chintz»-zel, a benáreszi szöttesekkel és az amritszári hímzésekkel. A régi mintájú ékszerek is nagyon szépek, bár csak indusoknak valók: vastag kar és lábkarikák, nyakláncok, fülönfüggők készülnek, ugyanolyan minták és eljárások szerint, mint egy-két évezreddel ezelőtt. A színezüstből, ritkábban színaranyból, ötvözés nélkül készült ékszerek igen fontos szerepet játszanak Indiában: a nép ezekben tartalékolja vagyონát. Amikor a vőlegény a menyasszonyának, a férj a feleségének nemesfémből való ékszereket ajándékoz, tulajdonképen csak «safe»-be teszi fölöslegét, mert az ékszerek jelentik a család vagyónát. Minél több ékszere van az asszonynak, annál jobbmódúnak tartják az urát, s annál nagyobb a hitele is. Igaz, hogy ez holt vagyón, nem gyümölcsözik és csak végszükség esetén adnák el az ékszereket; de ha kell, el lehet zálogosítani a színezüst és színarany tárgyakat. A nemesfém felhalmozása ősrégi

hagyomány Indiában: csak az aranyat, ezüstöt tekintik igazi vagyonnak, a nép nem hisz még a bankokban és az értékpapirokban. De az utóbbi évtizedek alatt mégis kialakult egy «középosztálynak» nevezhető indus réteg, kereskedők, tisztviselők, modernebb iparosok és diplomás szabadfoglalkozásúak alkotják, s az ilyen körökben már értékelni tudják a gazdasági élet nyugati módszereit. Indus bankok és takarékpénztárak működnek és az a törekvés, hogy az egyszerű népben is bizalmat keltsenek az ilyen intézmények iránt. Ez nem könnyű feladat, de azért már meglehetősen eredményeket értek el. Igen fontos lenne, hogy a földműves és kisiparos rétegeket, becsületes kölcsönök révén, kiszabadítsák a bazárbeli pénzkölcsönzők, a *baniák* és *márvárik* karmából, mert ezek irtózatossá teszik a szegény indus, ha egyszer hozzájuk volt kénytelen folyamodni, többé haláláig sem szabadul a teherből.

Ahmedábád népe azonban nem érzéketlen a modern idők vívmányaival szemben, a nagy kereskedelmi forgalom és eleven ipari élet hozzászoktatta őket az új idők eljárásaihoz és lehetőségeihez. Mi több, még a modern idők egészen nyugatias «vívmányai» is kezdtek itt gyökeret verni; a munkásság és kisiparosság alkalmas talajnak mutatkozott a szociálista, sőt a kommunista agitáció befogadására is. Ennek ellensúlyozására nem a britindiai kormányzat tette meg a legeredményesebb lépéseket, hanem a pándindiai nemzeti mozgalom.

Mert ez a nagyarányú mozgalom, amely különösen a világháború óta olyan széles hullámokat vert föl az indiai nép lassan eszmélő és még lassabban mozgó világában — innen, Ahmedábádból indult ki. Helyesebben a város közelében lévő Szabarmatiból. Szabarmatiban, a hasonló nevű folyó tulsó partján, alig pár kilométernyire Ahmedábádtól van Gándhi telepe, a *Szatjagraha-Ásram*.

Az indiai nemzeti mozgalom nem újkeletű. Amint az értelmesebb indusok elsajátították a nyugati gondolkodás módszereit és megismerték a nyugati államok politikai és gazdasági életével, mihamar kinyílt a szemük és felismerték India szerepét a Brit birodalomban. Elsősorban a ben-

gáli hinduk közt akadtak olyan általános tudású és képzettségű emberek, akik az indiai öntudatraébredés élére állhattak. Kétségtelen, hogy — akaratlanul is — az angol hatás játszotta ebben a legnagyobb szerepet: Bengál volt az első indiai terület, ahol az angolok teljhatalommal kormányozhattak és berendezkedhettek a maguk módján. Bengálban angolok alapították és fejlesztették modern várossá Kalkattát (Calcutta). Itt az amúgyis rendkívül értelmes, elevenesű bengáli hinduk közvetlen tapasztalatból ismerhették meg az angol műveltséget, az angol politikai gondolkozást, az angol közigazgatás és kögazdaság elveit és módszereit. Bengálból, sőt Kalkattából indult el a nemzeti gondolat s ez eleinte csak hindu gondolat volt, mert a muzulmánok hosszú időn át hallani sem akartak azokról a törekvésekről, amelyeket a bengáli «babuk» képviseltek. De a mozgalom elindult útján és a gondolkozó indusok mihamar rájöttek arra, hogy az angolok sokkal több hasznot húznak Indiából, mint amennyit belefektetnek, és hogy India népe csak igen mérsékeltén részesül India óriási jövedelméből, míg ez Anglia gazdagságának legfontosabb alapja. És India lassankint, fokról-fokra ébredezni kezdett és egyre erélyesebben tiltakozott a gyarmati szerep ellen, amelyet egy idegen hatalom gyarapítására játszania kellett. Kétségtelen, hogy az indus kritika nem volt mindig egészen igazságos és méltányos, hiszen az angolok nagyon sok kiváló és hasznos intézményt létesítettek Indiában és az óriási országot bekapcsolták a világ életébe; de amikor egy nép észreveszi, hogy odáig mindig csak az érem fényesebbik oldalát mutatták neki, érthetően gyanakodni kezd és a másik, kevésbé csillogó oldalra irányítja figyelmét. A nemzeti mozgalom, sokat tanult a Nyugattól és Bengálban már a világháborút megelőző évtizedekben erőre kapott. *Tilak* volt a mozgalom legkiemelkedőbb vezére és az új eszmék fokozatosan elterjedtek, elsősorban Észak-India nagyobb városaiban.

A mozgalom egyetemessé és valóban «pánindiaivá» azonban csak akkor vált, amikor — közvetlenül a világháború kitörése előtt, 1913-ban — a Dél-Afrikából visszatért

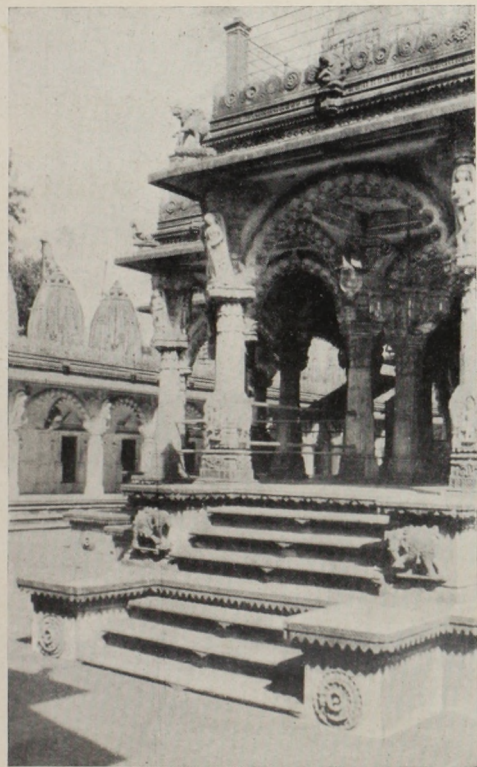

Mahmud Bigara szultán síremléke Szárkhedzben.

Gándhi telepe Szabarmatiban.

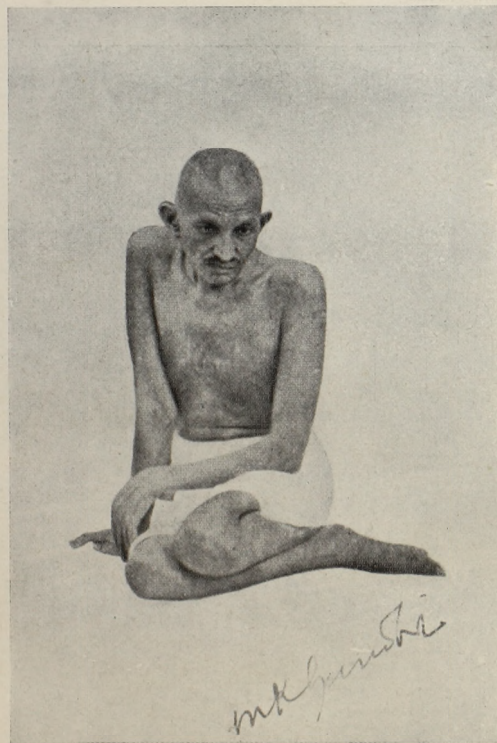
Az ahmedábádi dzsaina templom részlete.

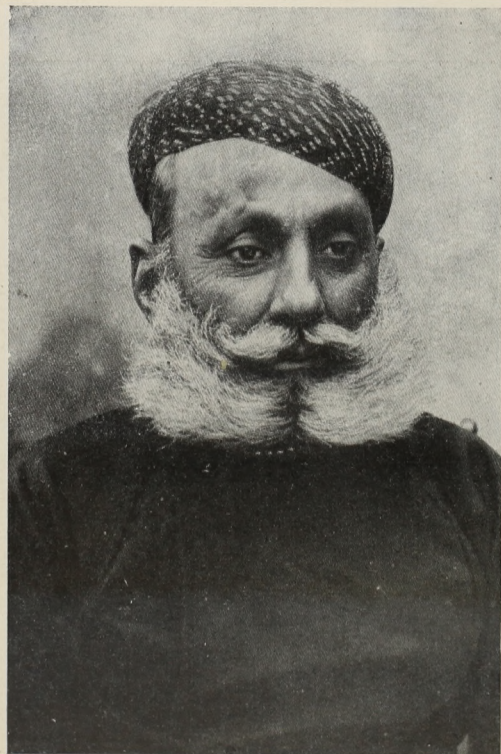
A baródai fejedelmi palota kapuja.

Ahmedábádi modern hindu templom.

Mahátma Gándhi.

A nemrégben elhunyt udajpuri mahárána.

Gándhi vette kezébe az irányítást. Gándhi, aki — láttuk föntebb — Gudzsarátban született, eredetileg ügyvédnek készült és Londonban nyerte el oklevelét. De alighogy visszatért Indiába, a délafrikai indusok vezetői felkérték, hogy utazzék le Natalba és vállalja el jogi védelmüket. Ugyanis a Dél-Afrikába kivándorolt szegény indus munkáscsoportok emberhez nem méltó bánásmódban részesültek. Még a négereknél is alacsonyabbrendűeknek tekintették őket úgy az angolok, mint a búrok — vagyis a fehér lakosság — és jóllehet nem nélkülözhatték az indus munkaerőt, a boldogtalan «színesektől» a legegységesebb jogokat is megtagadták. Gándhi készségesen vállalta a megbízatást, leutazott Dél-Afrikába, abban a hiszemben, hogy egy-két év alatt, mint angol diplomával bíró ügyvéd, elérheti célját. De amikor megismerte a helyzetet, be kellett látnia, hogy egész munkát kell végeznie; testestől-lelekestől az ügynek adta magát. Látva, hogy a jogorvoslásra törekvő igyekezetét lépten-nyomon elgáncsolják a hivatalos körök, megszervezte az indus tömegeket, néhány jómódú indus kereskedő támogatásával nagyobb területet vett és ezen összegyűjtötte az indusokat. Gazdálkodtak, szerényen éltek és Gándhi példájára mindnyájan szegénységi fogadalmat tettek, értve ez alatt, hogy munkájuk eredményét a közös célra ajánlották fel. Ugyanekkor Gándhi kimondta, hogy a vezetése alatt tömörült indus munkásság nem vállal többé munkát, amíg sérelmeit nem orvosolják és nem adják meg nekik a követelt jogokat. Nem sztrájk volt ez a szó nyugati értelmében, nem is állt szociálista alapon a mozgalom, mert Gándhi ősrégi hindu elvekre építette fel az egészet. A délafrikai fehér társadalom felzúdult, az indusokat még több méltánytalan üldözés érte, Gándhit pedig ismételten is letartóztatták, bebörtönözték, sőt testileg is bántalmazták. Gándhi ekkor hirdette először az «erőszaknélküliség» (Non-violence) tanát, egyidejűleg az Evangéliumra és a hindu *ahimszá* (nem-ártás) elvére hivatkozva, s ő maga adott példát erre a heroikus magatartásra, mert a legsúlyosabb bántalmakat is békésen tűrte, anélkül, hogy célját hajlandó lett volna feladni. Ezt a magatartást «az igazsághoz való törhetetlen

ragaszkodás»-nak, régi szanszkrit kifejezéssel *Szatjagrahá*-nak nevezte el. Ugyanakkor kimondta a «Civil Disobedience», a polgári együttműködés megtagadásának elvét is; ez abban állt, hogy szerinte nem szabad együttműködni olyan kormányzattal, amely nyilvánvalóan igazságtalan és méltánytalan. Mindez persze elvakult gyűlölködést és üldözést váltott ki a hatóságok részéről, de Gándhi példája hatott, az indusok vállalták a szenvedést és megaláztatást. Jellemző volt Gándhi etikájára, hogy amidőn Dél-Afrikában kitört a kaffer lázadás, majd 1899—1900-ban az angol-búr háború dúlt, az indus vezér azonnal beszüntette az ellenállást és embereiből személyes vezetésével sebesülthordozó osztagokat alakítva, a tűzvonalban is önfeláldozó munkát végzett. Ezért a délafrikai kormány elismerését fejezte ki. De a veszély elmúltával Gándhi és indusai ismét visszatértek az együtt-nem-működés álláspontjára. Gándhi ugyanis azt vallotta, hogy gyávaság és aljasság kihasználni az ellenfél szorult helyzetét, ezért sietett az angolok segítségére, de épen ezért beszüntette az együttműködést, mihelyt az ellenfél erőit nem fenyegette már válság más oldalról. Ennél becsületesebben és lojálisabban még sohasem viselkedett politikai vezér! Megrendítő végigolvasni Gándhi emlékirataiban azokat a keresetlen egyszerűséggel, minden hatásvadással kerülésével írt részeket, amelyek a délafrikai szenvedésekről és megpróbáltatásokról szólnak. Húsz esztendő telt el így, 1893-tól 1913-ig tartott a nagy harc, de végül eredménnyel járt, birodalmi bizottság vette vizsgálat alá a problémát és igazságot szolgáltatott Gándhinak, kimondva az indusok egyenjogúsítását. Gándhi befejezte művét, visszatérhetett szülőhazájába. Az indiai nemzeti mozgalom akkori vezetői helyesen fölismerték, mit jelent a puritán, önmegtagadó férfi húszesztendős tapasztalata és felajánlotta neki a vezérséget. Gándhi munkához látott, de alighogy elkezdte, kitört a világháború, s ő, elveihez híven, beszüntette az ellenállást és ismét az angolok segítségére sietett. Az angol kormányzat hálából megígérte, hogy a háború után India alkotmányt és messzemenő szabadságjogokat fog kapni. Igen ám, de amikor a háború véget ért,

elfeledkeztek az ígéret teljesítéséről. Gándhi ekkor nagy erővel indította el új mozgalmát és egyben a gazdasági bojkottot is kimondta az angol árukra. Egyidejűleg bevezette a rokka (*csarkha*) mozgalmát, hogy a szegény néptömegeket önellátásra szoktassa és keresetet juttasson nekik. A forradalmi megmozdulás Gándhi elveinek ellenére is véres kilengésekre s brit részről még véresebb retorziókra vezetett, mire a vezér beszüntette az egész mozgalmat. De vállalta a felelősséget mindenért és fölemelt fővel fogadta az ítéletet, amely börtönbe juttatta. Pár év múlva kiszabadult és újra elkezdte munkáját, de ettől kezdve inkább az egyszerű tömegek művelésére és gazdasági fejlesztésére fektette a fősúlyt. Már a mozgalom elején pénzzé tette mindenét és néhány hívének támogatásával területet szerzett a Szabarmati folyó mellett s itt aztán berendezte telepét, a *Szatjagraha-Ásramot*. Innen irányította tovább a mozgalmat, lapjai — egy hindu- és egy angolnyelvű folyóirat — Ahmedábádban jelentek meg. India minden tájáról lelkes fiatal emberek tódultak a telepre, hogy elsajátítsák mindazt az ismeretet, amelyet utóbb hazatérve a nép között kellett elterjeszteniük. Gándhi mindenekelőtt a hindu kasztrendszer kinövéseit, elsősorban az «érinthetetlen», «tisztátalan» kasztok felemelését, egyenjogúsítását szorgalmazta s ezen a téren — a helyzethez viszonyítva — szép eredményeket is ért el. 1930-ban új ellenállás mozgalmának élére állt, tiltakozva az akkori alkotmánytervezet ellen, amelyet a nemzeti párt nem talált kielégítőnek. Ekkor vonultak ki a gándhisták «sót főzni» a Kucshi Ran sósvízű területeire, hogy ezzel jelképesen a legigazságtalanabbnak tekintett sómonopolium ellen tüntessenek. A Gándhi eszméivel most már áthatott, fegyelmezett tömegek nem követtek el többé véres tetteket, nyugodtan túrték a rendőrsztagok brutális támadásait, amelyek halottakat és sebesülteket hagytak maguk után. Gándhi ismét — ki tudja, hányadszor — börtönbe került, de két év múlva, amikor Londonban összeült a «Kerekasztal konferencia», a britindiai kormányzat egyenesen kérte, hogy vegyen részt az értekezleten, s akkor szabadon bocsátják. Gándhi nem volt hajlandó

alkudozni, s végül is a kormányzat adta be a derekát: minden föltétel nélkül szabadon eresztették. Gándhi eleget tett aztán a meghívásnak és elment Londonba a konferenciára; ez azonban eredménytelen maradt, mert az igazi Indiát Gándhin kívül alig képviselte ott valaki. Gándhi, régebben tett fogadalmához híven, az angol király előtt sem volt hajlandó másképen megjelenni, mint egyszerű fehér ágyékkendőben és átvetőben, mezítláb. A legszegényebb indusok öltözékét tette magáévá, azzal okolva meg ezt, hogy nincsen joga gazdagabb ruhát viselni, amíg honfitársai millióinak még ennyire is alig telik.

Az állandóan megfeszített munkát végző, aszkéta-módon élő, amúgysem robusztus szervezetű, vézna kis öregember az utóbbi években visszavonult a közvetlen politikai vezetéstől. Hívei közül már ekkor elegen voltak olyanok, akik a gyakorlati vezetést kezéből átvehették. Ma *Dzsavahárlál Néhrü*, a bráhman születésű, előkelő, nagyműveltségű és rendkívül tehetséges hindu áll az «All India National Congress Party» élén és hatására jellemző, hogy széltében-hosszában «India koronázatlan királyának» nevezik. De a mozgalom szellemi gyújtópontja továbbra is a szabarmatii telep maradt. Gándhi itt neveli a vezetők új nemzedékét, innen írja időnkint súlyos szavú cikkeit, itt hat India élő lelkiismereteként az egész mozgalomra. Működése, negyven esztendő önmehtagadása és kimondhatatlan sok szenvedése, nem maradt eredménytelen. India újjászületett. Aki húsz év előtt ismerte Indiát, az ma nem ismerne rá az indus életre. Az «érinthetetleneket» elzáró korlátok fokról-fokra lazulnak, a felekezetek és fajok közelednek egymáshoz, az indusok százmilliói lassankint ráeszmélnek arra, hogy közös Anyának, Indiának a gyermekei, a házi fonás és szövés egykor primitív kezdeteiből egész Indiát behálózó, nagyszabású iparág fejlődött ki, a nép értelmi színvonala emelkedik — s a britindiai kormányzat az elmúlt tíz év alatt egész sereg engedményt tett, sok politikai jogot megadott, mert belátta, hogy a fejlődést nem lehet többé feltartóztatni. India határozott lépésekkel halad az önkormányzat és a dominium-státus felé, s

ennél többet ma sem Gándhi, sem a mérsékeltőbb nemzetiek nem kívánnak elérni.

Kocsit bérelve Szabarmatiba hajtottam, miután előbb levélben engedélyt kértem és kaptam a látogatásra. A telep hangulata azonnal megfogott: nagy-nagy békesség, testvéri egyetértés áradt felém mindenből és mindenkiből a Szatjágraha-Ásramban. Ott kellett maradnom, meghívtak, hogy töltsék néhány napot a telepen. Gándhi a házában fogadott és engedelmet kért, hogy nem áll fel üdvözlésemre, mert gyengélkedik. Az ösztövé, csupa csont és bőr kis ember a földön ült, egy leterített matrácféle fekhelyen. Barna, összeszáradt testét csak fehér ágyékkendő fődte. Írógép állt előtte és éppen szorgalmasan dolgozott. Köznapi értelemben csúnya arcába nézve azonnal mélységes vonzódás és tisztelet ébredt bennem iránta. Szeme és szemének kifejezése leírhatatlanul szép volt, határtalan őszinteség, bensőség és jóság áradt tekintetéből. Keresetlen szavakkal, a póznak legcsekélyebb nyoma nélkül beszélt hozzám. Nem akartam újságíró módjára rávetni magam, mindenáron valami érdekes «interjut» erőszakolva ki belőle. Háromszázötven millió ember sorsa, gondja nehezedik erre a törékeny vállra — gondoltam — és nincsen még egy ember manapság a Föld színén, aki annyi nélkülözést, annyi bánalmat, annyi sérelmet, annyi megaláztatást és annyi testi szenvedést viselt volna el, mint ez a vézna kis barna öreg férfi. És mindez nem tudta soha letörölni ajkáról a békés, jóságos, meleg mosolyt. Nem tettem fel kérdéseket, röviden bemutatkoztam és rábízta, akar-e mondani valamit. Gándhi a magyarság felől kérdezősködött és meglepetéssel vette tudomásul, hogy a magyarok, legalább részben, hűntörök származásúak és rokonságot tartanak Ázsiával. Nem tartózkodtam sokáig nála, mert nem tartottam illendőnek elvonni a munkájától, hiszen a rövid negyedóra alatt is, amíg mellette ültem a földön, egyremásra érkeztek a jelentések és a látogatók.

Bejártam a telepet, megnéztem a családos vezetők lakóházait, a nagy központi épületet, amelyben a fiatal tanítványok szobái vannak, a minta-telepeket, ahol külön-

böző iparágakban képezik ki az India minden részéből odajött ifjakat, csupa olyan iparban, amelyeket a szegény nép költséges gépek és eszközök nélkül űzhet odahaza. Első helyen a fonó- és szövőterem áll a műhelyek közt. Helyesen mondta egyszer Gándhi, hogy a «pergő rokkakerék surrogása adja a kísérőzenét India újjászületéséhez». Mi európaiak, akik már el sem tudjuk képzelni az életet a nagy gyárak termelése nélkül, nehezen értjük meg, mit jelent a háziipar feltámasztása a koldússzegény indus népnek. A brit gyáripar évtizedekkel ezelőtt a háziiparok egész sorát végezte ki, milliók váltak kenyértelessé; Gándhi csarkhája ismét milliókat juttatott becsületes kenyérhez és gazdasági függetlenséghez.

Étkezésekre Gándhi házához voltam hivatalos, a telep néhány vezetőjével és a Mahátma közvetlen tanítványaival együtt fogyasztottam el az egyszerű ház tornácán a még egyszerűbb eledelt. Gándhi tiltakozik, ha valaki Mahátmának — Nagy Léleknek, vagyis «Nagy szentnek» — nevezzi, pedig India népe már régen ezt a címet adományozta neki. A telepen *Bápu*dzsinak, Atyánknak szólítják.

Este korán nyugovóra tért mindenki, de hajnalban, még a Nap felkelte előtt megszólalt a gong és mindnyájan az imatérre siettünk. Csillagos éjszaka volt még, de Gándhi is fölkel, odajött és résztvett a hajnali istentiszteletben. Régi hindu himnuszokat énekeltek. Olykor Gándhi is beszél, nem egyszer az Evangéliumból veszi az alapul szolgáló igéket, mert azt vallja, hogy az Evangélium tanának lényege ugyanazt hirdeti, mint a hinduizmus alapvető ősi tanítása. Tiszta szellemi légkör lengett körül, őszinte volt a hit kifejezése, minden arcon béke és testvéri érzés ragyogott. Feledhetetlen volt a hajnali ima, s amikor a hívek szétoszlottak s én Bápu dzsi házához mentem, hogy ott fogyasztsam el a reggelit, a félhomályban alig ismertem meg Gándhit, aki a tornácon ülve az ebédre szánt káposztát és zöldséget vagdalta fel. Olyan igénytelen, olyan közvetlen volt ez a jelenet, hogy letelepedtem a Mahátma mellé és jóideig elbeszélgettünk. Ez már nem volt hivatalos látogatás, hanem valami sokkal melegebb, emberibb együttlét.

Nem estek nagy szavak, nem volt szó politikáról, mozgalmakról, világeseményekről. Gándhi a telep mindennapos életéről mondott el egyetmást, én meg keresetlen őszinteséggel kifejeztem, milyen mély hatást tett reám az Ásram és különösen a hajnali ima.

Napközben aztán a telep vezetőivel beszélgettem és az Ásram lakóinak mindennapos tevékenységeit figyeltem. Mindenki részt vesz a legigénytelenebb munkában is, nem ismernek olyan aktivitást, amely csak a «tisztátalan» kasztokhoz méltó. Gándhi idős felesége olyan volt, mint megannyi más, ezer és ezer egyszerű hindu öregasszony. Csendesen végezte a maga munkáját, nem játszott kiemelkedő szerepet. Gándhi kisebbik fia is szerényen osztozott a telep tevékenységében, nem volt kiváltságos semmiben, pedig apjának egyedül ő maradt meg, hiszen bátyja megtagadta Gándhit és elfordult a mozgalomtól is. Ilyen megpróbáltatások sem kímélték meg a Mahátmát.

Amikor aztán végetért a látogatásom — lejárt az időm, vissza kellett térnem a Pandzsádba — búcsúzni mentem Bápudzsihoz. A búcsú éppoly keresetlen és közvetlen volt, mint a telep életének minden mozzanata. Gándhi, aki nemrég épült fel betegségéből, meg akarta mérteni testsúlyát és éppen egy nagy, közönséges mérleg felfüggesztett deszkáján kuporgott ágyékkendőjében; a mérleg a beszállított nyersgyapot és a feldolgozott anyag lemérésére szolgált. Kézet nyújtott és meleg mosolya megint széppé varázsolta arcát. «Jöjjen el hozzánk újra!» — mondotta búcsúzóul és bizonyos lehettem a felől, hogy a Mahátma ajkán ez nem szokványos frázis.

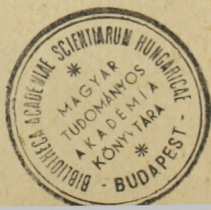
Befogták a telep egyik parányi, de kövérré táplált, fényesszőrű ökröcskéjét egy kis taligába, erre felraktam poggyászatot és magam is felkuporodtam a félmeztelen legény mellé, aki az egyszerű járművet hajtotta. Nem szégyeltem ezt az utazást, pedig Ahmedábádba érve a járókelők, különösen a muzulmánok, akik közül sokan ellenzik a gándhista mozgalmat, ugyancsak meglepett tekintettel méregették végig az angolnak vélt fehér szahábot, aki nem átal a Szatjágraha-Ásram jólismert szekerére ülni...

De én inkább kitüntetésnek éreztem, hogy Gándhi vendége lehettem, és amikor a szállodából később a vasúti állomásra hajtottam, immár autón, az volt az érzésem, hogy Gudzsarát földjéről sehonnan sem viszek magammal olyan bensőséges és feledhetetlen emléket, mint arról az igénytelen telepről, ahol az új India megszületett...

*

Rádzsputána és Gudzsarát a régmúltak büszke, nemes emlékeit őrzik és arra tanítják a fogékony idegent, hogy ez a nagyszerű múlt jó alap volt az újjászülető jelen és a biztató jövő épületének. S ahogyan ezen a földön a művész egybeolvasztotta a hindu, a dzsaina és a muzulmán szellem legbecsesebb eredményeit, ugyanúgy — mint a lelkek templomának új, nagy építőmestere — Gándhi is ezen a talajon rakta le a minden jót és szépet egyesítő, multból és jelenből felépülő új India alapjait. A *dzsóhar* önfeláldozása új, tisztább értelmet nyert abban a tanban, amely nem kíméli a maga vérét, de nem kívánja a másét ontani az igazságért vívott küzdelemben. S a rádzsputok ősi vitézsége sem halt ki erről a földről, hiszen Gándhi és hívei az önfeláldozásnak páratlanul hősi példáit adták — s talán az itt otthonos régi rádzsput szellem diktálta a Mahátmának azokat a szavait is, amikor kijelentette, hogy jóllehet a fegyvertelen önfeláldozást mindennél magasabbrendűnek tartja, azért mégis többre becsüli azt a népet, amelyik fegyvert fog az igazáért, mint azt, amelyik gyávaságból hunyászkodik meg és hajtja fejét az iga alá...

Rádzsputána lovagvilágának szelleme és Gudzsarát fiának új szózata így találkoznak és ha nyitott szemmel járunk végig ennek a két országnak sok-sok csodáját, akkor az út nem maradt tanulság nélkül számunkra.

RÁDZSPUTÁNA ÉS GUDZSARÁT TÉRKÉPE

(A térkép kb. a kel. hossz. 68°—80°, s az északi szél 20°—32° között fekvő területet ábrázolja.)

1939.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVTÁRA 2135 10 50. N. SZ.

TARTALOM.

	Oldal
I. Rádzsputána és Gudzsarát földje	5
II. Kik a rádzsputok?	16
III. Rádzsputána és Gudzsarát multja	31
IV. Rádzsputána határvidékei	55
V. Rádzsputána kulcsa	89
VI. Dzsajpur	111
VII. A rádzsput lovagkor emlékei	127
VIII. Az Ábu-hegy csodái	151
IX. Gudzsarát földjén	169
X. Ahmedábád és Szabarmati	188
